

KARL OTTO BONNIER

B O N N I E R S

EN BOKHANDLAREFAMILJ

ANTECKNINGAR UR GAMLA PAPPER
OCH UR MINNET

IV

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

B O N N I E R S

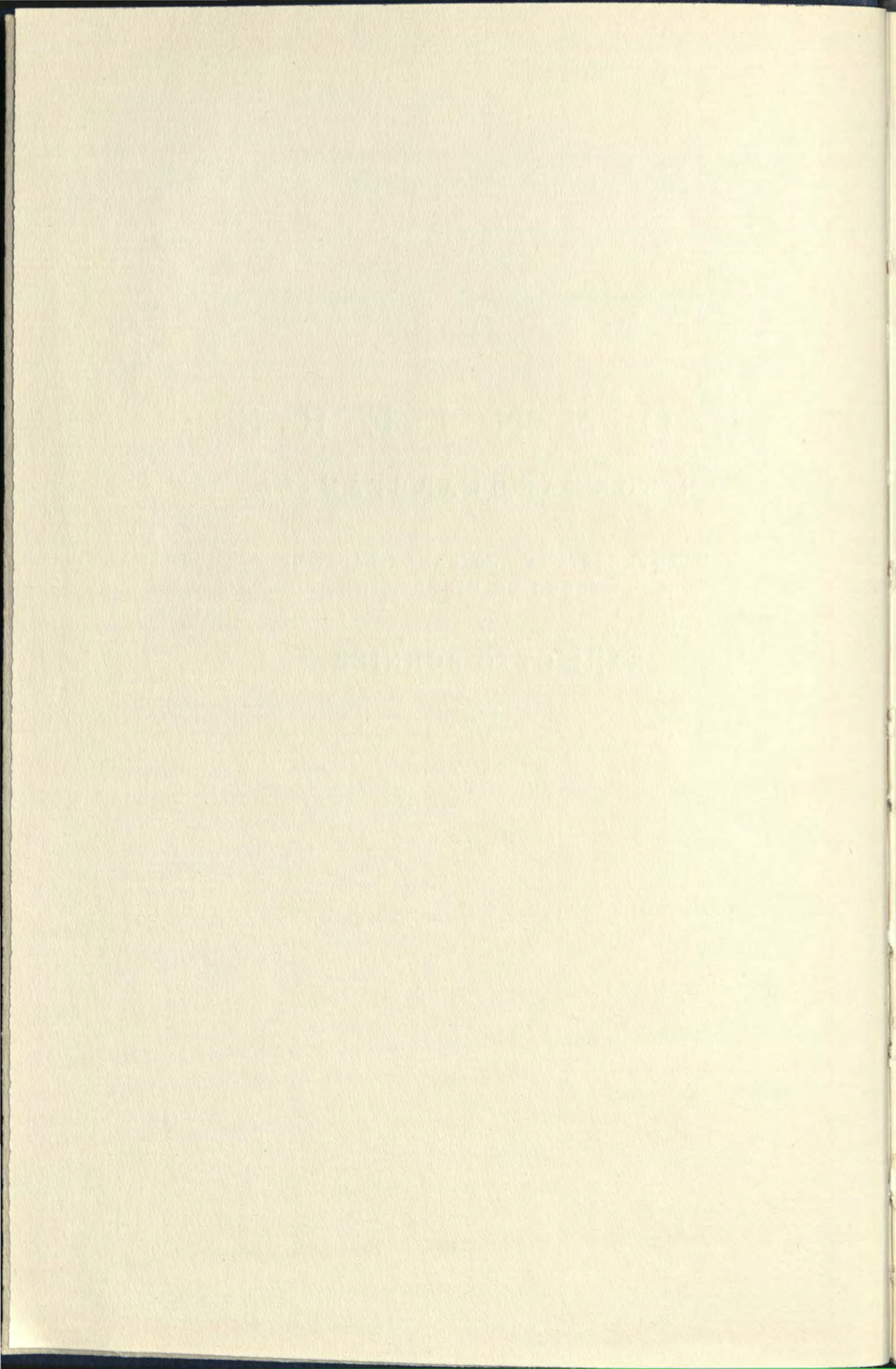
EN BOKHANDLAREFAMILJ

ANTECKNINGAR UR GAMLA PAPPER
OCH UR MINNET

AV

KARL OTTO BONNIER

IV.

B O N N I E R S

EN BOKHANDLAREFAMILJ

ANTECKNINGAR UR GAMLA PAPPER
OCH UR MINNET

AV

KARL OTTO BONNIER

IV.

A L B E R T B O N N I E R

MANNEN OCH FÖRLAGSFIRMAN

UNDER 1880- OCH 1890-TALEN

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

J. N. I. E. R. S.

ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI

STOCKHOLM

ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI

ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI

ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI

ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI

STOCKHOLM

ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1931

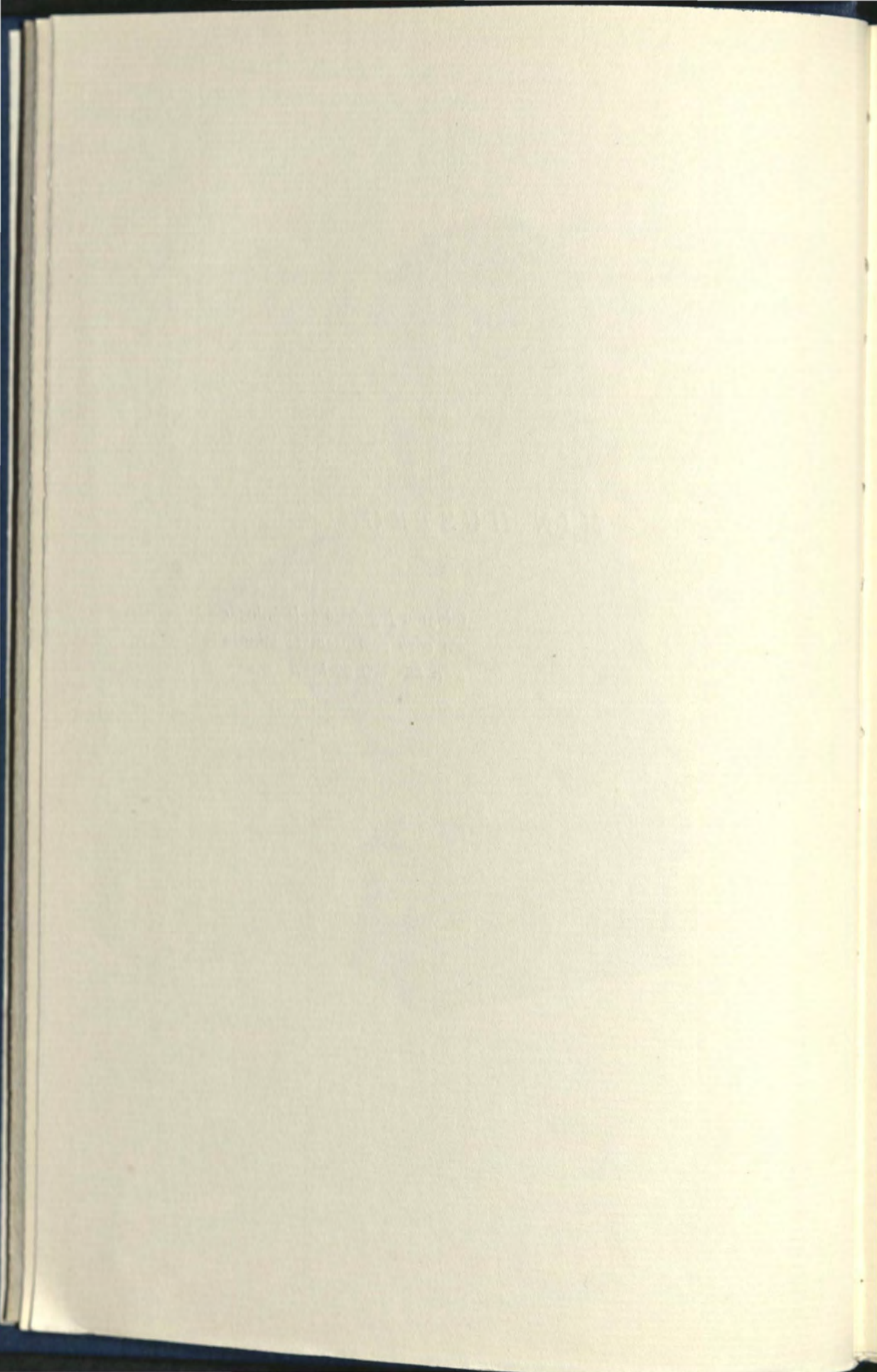

Albert Bonnier.
Byst av Per Hasselberg.

MIN HUSTRU

*tillägnar jag dessa anteckningar
om våra gemensamma minnen
från 80- och 90-talen*

B O N N I E R S

EN BOKHANDLAREFAMILJ

IV.

ALBERT BONNIER

MANNEN OCH FÖRLAGSFIRMAN

UNDER 1880- OCH 1890-TALEN

STOCKHOLM

ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Med närmast föregående del av detta arbete förde jag fram min familjehistoria till året 1880, det år, då jag, efter en fyraårig vistelse utomlands, återkom hem för att, med återställd hälsa, ånyo börja arbeta i min fars bokförlagsaffär.

Det ligger i sakens natur, att den relation, som jag här i denna volym har framlagt, av de därefter inträffade händelserna till formen har måst bli en annan än hitintills: om min släktkrönika fram till 1880 varit "historia" så blir den nu "memoar"; det är mina personliga minnen av min far och hans verksamhet samt av min egen insats i förlagsfirmans utveckling, som jag nu skall redogöra för, och jag har, helt naturligt, därvid måst använda "jag"-formen.

För att få något sammanhang i mina hägkomster har jag emellertid ansett mig böra gå åtskilligt längre tillbaka i tiden än till 1880 och, även med risk att ha gjort några upprepningar av vad jag redan meddelat i det föregående, har jag här i ett inledningskapitel antecknat ett och annat från mina uppväxt- och ungdomsår under 1870-talet.

K. O. B.

1. INLEDNINGSKAPITEL. 1870-TALET.
MINA UPPVÄXTÅR. — BOKHANDLARE-
MÖTET I KRISTIANIA. — HOS LOOSTRÖM
& CO. — I LEIPZIG OCH WIEN. —
BRÖSTSJUK.¹

Jag kan säga att min framtid redan från vaggan var utstakad.

Jag var mina föräldrars ende son och följaktligen given arvtogare till den bokförlagsaffär, som min far grundat 1837 och vilken affär, vid tiden för min födelse, 1856, redan räknades bland Sveriges större, om också Lindhs i Örebro, Gleerups i Lund, Adolf Bonniers, Hiertas, Hægströms och Norstedts i Stockholm, alla voro mera betydande.

Ehuru min far redan vid 15 års ålder kommit till Stockholm, bibehöll han hela sitt liv sin gamla kärlek till sitt födelseland Danmark och till dansk kultur, sin vänskap för sin barndoms och sin ungdoms kamrater, särskilt bland Danmarks bokhandlare: bröderna Reitzel, Delbanco, Lose, Lorck m. fl. numera kanske ej av mången ihågkomna, men som under 1850—70-talen spelade en betydande roll i Danmarks bokhandel. — En naturlig följd härav var, att jag i min fars — olåsta — bokskåp — bokslukare som jag var — hittade en massa danska (och norska) böcker, som för flertalet svenska gossar vid min ålder voro okända.

Den första bok, som jag fann där och kastade mig över, jag tror jag icke ännu var tio år, var Asbjörnsens och Moes »Norske Folkeeventyr» (jag minns särskilt vilket huvudbry ordet moro gjorde mig, innan jag upptäckte att det betydde rolighet, medan jag å andra sidan fick mig ett gott skratt åt att det norska rolighet betydde något helt annat än på svenska och nästan motsatsen). — Nåväl, ur detta gamla bokskåp har jag så småningom hämtat min kännedom om en icke så obetydlig del av Danmarks och Norges klassiska litteratur från Ingemanns romaner förbi Schacks »Phantasterne» — en bok, som sannerligen inte passade för en gosse

¹ Jag har i skildringen av mina uppväxtår och av bokhandlaremötet i Kristiania i huvudsak begagnat mig av en tidskriftsartikel, som jag redan år 1917 skrev ned på begäran av veckotidningen Idun såsom svar på dess enquete-fråga "Hur drömde Ni i sjuttonårsåldern att Eder framtid skulle gestalta sig?"

på fjorton, femton år — till Björnsons »Fortællinger» och Ibsens »Kærlighedens Komœdie» och »Brand». Allteftersom jag läste de danska och norska böckerna lade jag märke till en sak, nämligen, att det stora flertalet av dessa böcker och främst de nyare och märkligare hade på sina titelblad och omslag ett och samma förlagsmärke, bokstäverna G. B. inskrivna i en cirkel betecknad med årtalet 1770 och sex bokstäver S. G. — J. D. — F. H.

För varje år som gick, och jag växte upp, och min far kom hem med nya böcker, var det alltid böckerna med detta förlagsmärke, som växte i antal och betydelse; och snart förblev det ingen hemlighet för mig, att märket tillhörde den »Gyldendalske Boghandel» i Köpenhamn och att F. H. betydde firmans innehavare Frederik Hegel; att det lilla Norge, som man hemma i Stockholm talade om med så liten respekt och så mycket hån, hade en stor och rik litteratur, som hela Europa började att lyssna till; och att även det ännu obetydligare Danmark (jag hade 1873, alltså vid sjutton år, börjat läsa Georg Brandes' »Hovedstrømninger»), likaledes började få en berömd litteratur. Och alla dessa berömda böcker hade samma Gyldendals märke på omslaget.

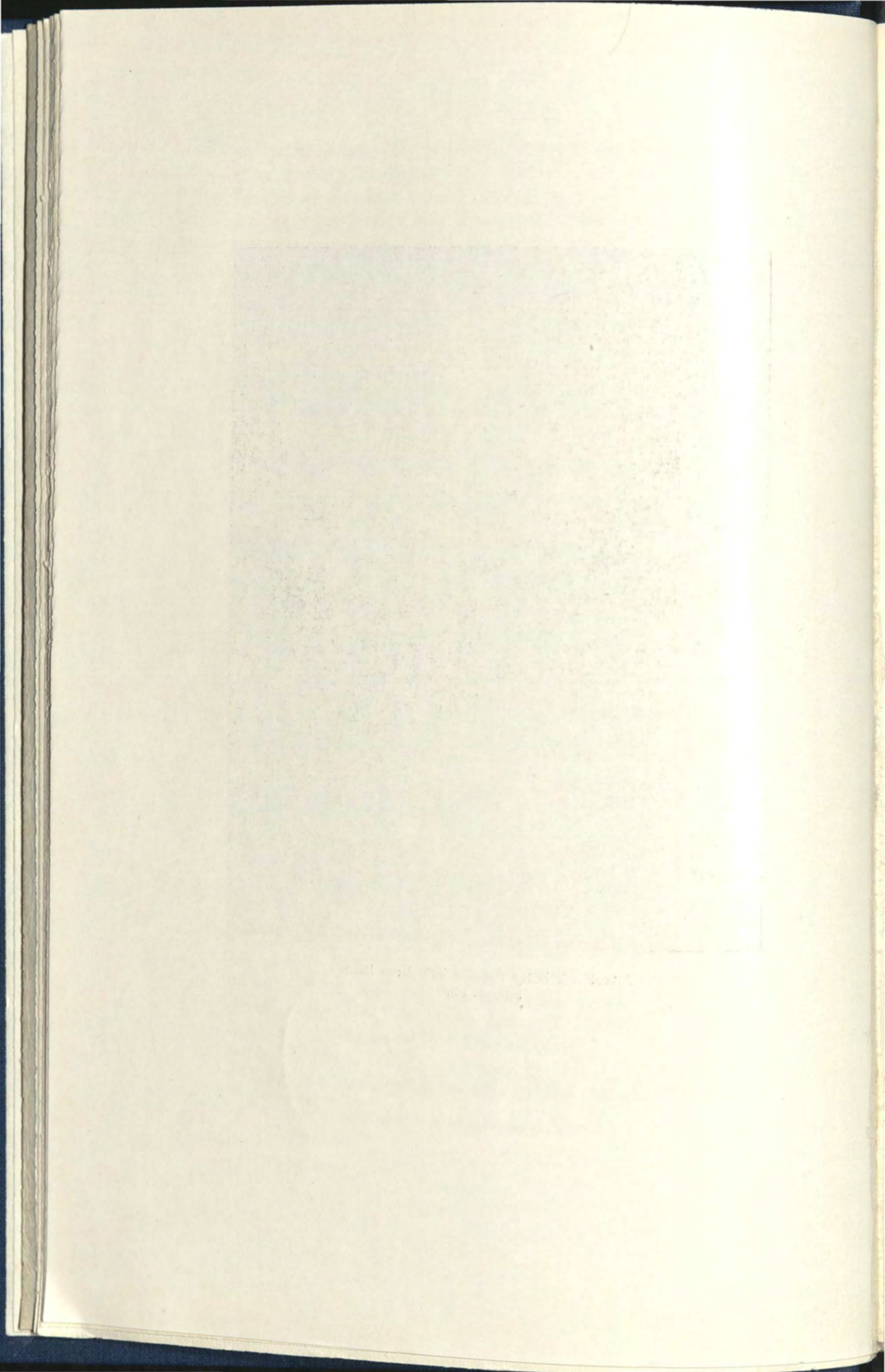
I maj 1872, då jag kom upp i sjätte klassen av Nya elementarskolan, ansåg min far, att det kunde vara nog med skolgången och att jag borde börja lära mig yrket. Själv var jag rätt glad att få taga itu med praktiskt arbete. I september samma år, sedan jag fått roa mig under sommarferierna, började jag alltså på min fars den gången ytterst primitiva tryckeri, det gamla Hörbergska, vilket, ursprungligen beläget på Riddarholmen, år 1865 flyttats till Mäster Samuelsgatan eller som den då hette Ålandsgatan.¹

Den icke så litet försupne f. d. studenten dåvarande tryckerifaktorn Nils Andersson tog mig om hand, ropade på äldste springpojken Knut och underrättade mig om, att denne skulle bli min lärare i den ädla typografiska konsten. En lång pojke, några år äldre än jag, kom springande, jag ställdes framför kasten, och så började undervisningen. Tänk om denne pojke eller jag själv den gången skulle haft en aning om hur mycket gemensamt arbete vi båda under våra framtida liv skulle komma att fullgöra. Ty denne springpojke, den ännu icke till konstförvant avancerade Knut, var ingen annan än Knut Rinman, sedermera och under många år förste faktorn på tryckeriet och som flera år före sin död fick fira 50-årsjubileum med firman Albert Bonnier, faktor

¹ Se härom Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 167.

Albert och Betty Bonnier och deras barn.
Fotografi. 1872.

Rinman, känd, värderad och älskad av så många av Sveriges författare och författarinnor under den svenska litteraturens gyllene årtionden, och om vilken professor Karl Warburg på sitt drastiska språk en gång yttrade till mig: »Ta mej fan, om det finns en sån faktor till som din i hela Europa!»

Det första jag fick sätta var en ny upplaga, den tredje, av Per Thomassons lilla öreskrift »En fyndig bonde», och sedan detta arbete med mycken möda från min sida var fullgjort fick jag fortsätta med en nyskriven öreskrift av samme författare: »Gustaf Vasa och Dalmasen», som sedan utgått i många upplagor. Jag noterar dessa bagatellupplysningar, som möjligen för mina vänner bland bokvurmarna kan ha ett visst typografiskt-bibliografiskt intresse. Som mellanarbete mellan sättandet fick jag under faktor Anderssons personliga ledning lära mig läsa korrektur på en under tryckning varande ny roman av Marie Sophie Schwartz: »Ett tidens barn».¹

Per Thomasson och Marie Sophie Schwartz, hur tidstypiska för 1870-talets litterära förfall här i landet äro de icke! Vi hade den gången nästan inga andra, som sysselsatte sig med att skriva böcker i Sverige. Och min fars förlag var dock redan då det mest skönlitterära! Det utkom i Sverige faktiskt under hela perioden från »Den siste Athenarens» framträdande (1859) till »Röda rummets» (1879) icke flera litterära arbeten av något bestående värde än att man med lätthet kan räkna dem på fingrarna. En svensk författare var den gången så sällsynt, att om det någon gång inträffade, att en förläggare tryckte ett arbete av en sådan, så sattes det alltid på titelbladet: svenskt original, vilket emellertid kanske oftast hade den verkan, att allmänheten först riktigt avhöll sig från att läsa det. Ty en svensk författare var icke endast något otänkbart; det var något rentav löjligt, att en stor frisk karl skulle sysselsätta sig med att skriva romaner i stället för att göra något nyttigt.

Men vad läste man då den gången och varmed sysselsatte sig då förlagen? Svaret blir: översättningar, översättningar och återigen översättningar. En del förträffliga, såsom de stora engelsmännen Dickens, Bulwer och Thackeray, som då blevo Sveriges mest lästa författare. En del mindervärdiga, ty det var då som de unga damerna släckte sin läslust i Marlitts och Werners, de unga herrarna i Samarows romaner. Men det var även då min far, för de mera litterärt kräsna här i landet, introducerade Reuter, som vid sidan av de Hægströmska upplagorna av Dickens blev

¹ Se Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 91, noten ¹.

den svenska publikens huvudsakliga litterära näring. Teatern behärskades likaledes uteslutande av utlandet, men där var det fransmännen som regerade: Dumas fils, Augier, Sardou; även bland romanförfattarna förekom en fransman, lika dålig som tyskarna, den rätt obetydliga och nu glömde, då så populära Octave Feuillet. Men det vore orätt att säga, att förlagen icke även sysselsatte sig med annat. Sverige hade ju dock tidigare ägt flera perioder av glänsande litterär verksamhet, och då intet nytt fanns att tillgå, så vände man på fjärdingarna och gjorde omtryck av de äldre, avlidna författarna i »Samlade skrifter». Sålunda hade min far just nu, 1872, med den allra största framgång avslutat utgivandet av August Blanchés (död 1868) samlade skrifter, och denna framgång hade lockat honom att fortsätta med C. J. L. Almqvists (död 1866) »Törnrosens bok» och andra »Valda skrifter». Min kärlek och beundran för Almqvist insöp jag som korrekturläsare på denna upplaga under åren 1874—76. Även de andra större förlagen sysslade mest med omtryck av äldre svenska författare, sålunda begynte Norstedts just detta år en billighetsupplaga av Geijers »Samlade skrifter», Adolf Bonnier gav ut nya upplagor av Bellman, av Stagnelius och Nicander med flera, och Beijers förlag kom med det allra bästa, ett arbete som från den första utgivningsdagen räknats bland vår litteraturs pärlor men, även det, var från en längesedan förgången tid: Tegnér's »Brev».

Mina föräldrar hade under de första åren av sitt äktenskap levat i ganska anspråkslösa ekonomiska förhållanden, men allteftersom min fars affär gynnades av framgång kunde man ju bestå sig åtskilligt. Efter åtta års äktenskap, 1862, blev min far sjuk och blev ordinerad att begagna sig av baden vid en tysk badort, samt att därefter som efterkur uppehålla sig någon tid vid Medelhavet.¹ Det blev Nizza, som blev resans mål, och från denna stund hade min mor upptäckt, vad som skulle bliva hennes livs lust och glädje. Efter hemkomsten från denna resa stod hennes längtan alltjämt till Södern och sju år därefter, hösten 1869, övertalade hon min far att de skulle tillbringa hela vintern i Italien. Just i samma veva inträffade det, att medarbetaren i Göteborgs Handelstidning, Viktor Rydberg, valdes att representera Göteborgs stad under treårsperioden 1870—72 i riksdagens Andra kammare, och vad var naturligare då, än att mina föräldrar, som ju skulle vara borta hela första halvåret av 1870, inbjödo Rydberg att begagna sig av deras våning som bostad under första riksdagsmannaåret,

¹ Se Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 151 o. följ.

vilket anbud Rydberg med nöje antog.¹ Min fars förbindelser med Rydberg voro vid denna tid mycket livliga, ja, man kan säga att ingen svensk författare den gången — och sedermera — stod hans hjärta så nära och beundrades så högt av honom som Rydberg.

Vi hade alltsedan jag var tre år gammal bott i min fars hus vid Norrmalmstorg, två trappor upp utåt torget, men allteftersom vi barn vuxo upp, behövdes det nya rum, och en liten våning på fyra rum och kök, som låg mittöver farstun, hade sedan några år tillbaka iordningställt som en liten privatvåning åt min far. Denna lilla privatvåning var det nu som ställdes till Rydbergs disposition. Mina föräldrar reste redan före jul, under många förmaningar från mamma till oss barn och jungfrur att vara riktigt hövliga mot den främmande herrn, som skulle bo hos oss, tilläggande: »att det var ett snille, som tänkte på mycket djupsinniga saker och icke fick störas». Överenskommelsen med Rydberg gällde att han skulle få morgonkaffe, vilket de dagar, då det ej var riksdagsplenium och då Rydberg plögade stiga upp senare, utökades med hårt stekt fläsk, Rydbergs älsklingsrätt.²

För jungfrurna, som serverade honom och bäddade hans säng, liksom för oss barn var och förblev han »Snillet», som mamma lärt oss kalla honom och en främmande herre, som gick tidigt ut och kom sent hem, och som vi mycket litet sågo till. Men i min systers hushållsbok, hon skulle nämligen under mammas bortovaro föra bok över utgifterna, figurerar bland annat: »tvål åt Snillet — 50 öre».

Jag var den gången tretton år och för mig var Viktor Rydberg icke endast det abstrakta »Snillet» utan också den konkrete författaren till »Den siste Athenaren», som jag sommaren 1868 vid tolv års ålder med flammande kinder hade läst och älskade högt över de flesta andra böcker, kanske till och med nästan lika mycket som min andra älsklingsbok »Fältskärens berättelser»; men nu hade ju över tio år gått sedan Rydberg skrev »Athenaren» och denne allvarlige herre, till vilken dagligen sändes digra riksdagsprotokoll och som numera sysslade med »Jehovahtjänsten hos Hebréerna», med »Urpatriarkernas släkttavla i Genesis», med »Människans förut-tillvaro» och med översättningen av Goethes »Faust», denne herre väckte hos mig mera respekt och vördnad än den kärlek, som en gosse gärna vill känna för sitt lands och sin tids store diktare.

¹ Se Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 190.

² Ur min mammas brev hem citerar jag ytterligare: »Om Rydberg är så tarflig att han håller till godo med ölost eller hvad barnen ha om qvällarne, så må han gerna få det när som helst han är hemma och slippa gå ut i rusk och köld.» Och en månad därefter: »Tycker herr Rydberg så mycket om äggmjölk och får han det hvarje dag?''

Jag återgår nu till händelserna efter min slutade skolgång och min lärotid som sättare. Jag hade stått under faktor Anderssons och Knut Rinmans färla i fyra månader och vi voro då framme vid nyåret 1873, tre år hade förflutit sedan mina föräldrars första Romresa, men min mors längtan till söderns sol och Italiens konstskatter var lika brännande och hon greps åter av längtan mot söder. Denna gången skulle min äldsta syster Jenny, då 17 år, få medfölja. Min snälla mamma, alltid så ängslig om sin ende gosse, gjorde emellertid ett villkor för resan som min far måste uppfylla: nämligen att jag skulle sluta på sätteriet; mamma fruktade det supiga levernet, där faktor Andersson förde spiran. Samtidigt med familjens avresa fick jag därför tyvärr avbryta den alltför korta tryckerivistelsen och flyttade den 2 januari över farstun och in på förlagsexpeditionen. — Min läromästare blev även här en f. d. springpojke, Gustaf, senare väl känd av den äldre generationen svenska författare såsom min fars mångårige kassör Gustaf Banck.¹ — Jag sattes genast att inventera lagret: på expeditionen, på vindar och i skrubbar — det fanns den gången inga ordentliga magasin —, och på så vis lärde jag från första stund grundligt känna hela Albert Bonniers förlag.

Näväl, var väl då det intryck den unge sextonåringen mottog av den svenska litteraturen och dess tillstånd så nedslående som jag här ovan sökt skildra. Å nej! Mina tankar och känslor i detta avseende voro ännu ej väckta. Min verksamhet roade mig i hög grad, och det var mig i själva verket likgiltigt om jag räknade upp och buntade svenska original eller översättningar, döda författare eller levande.

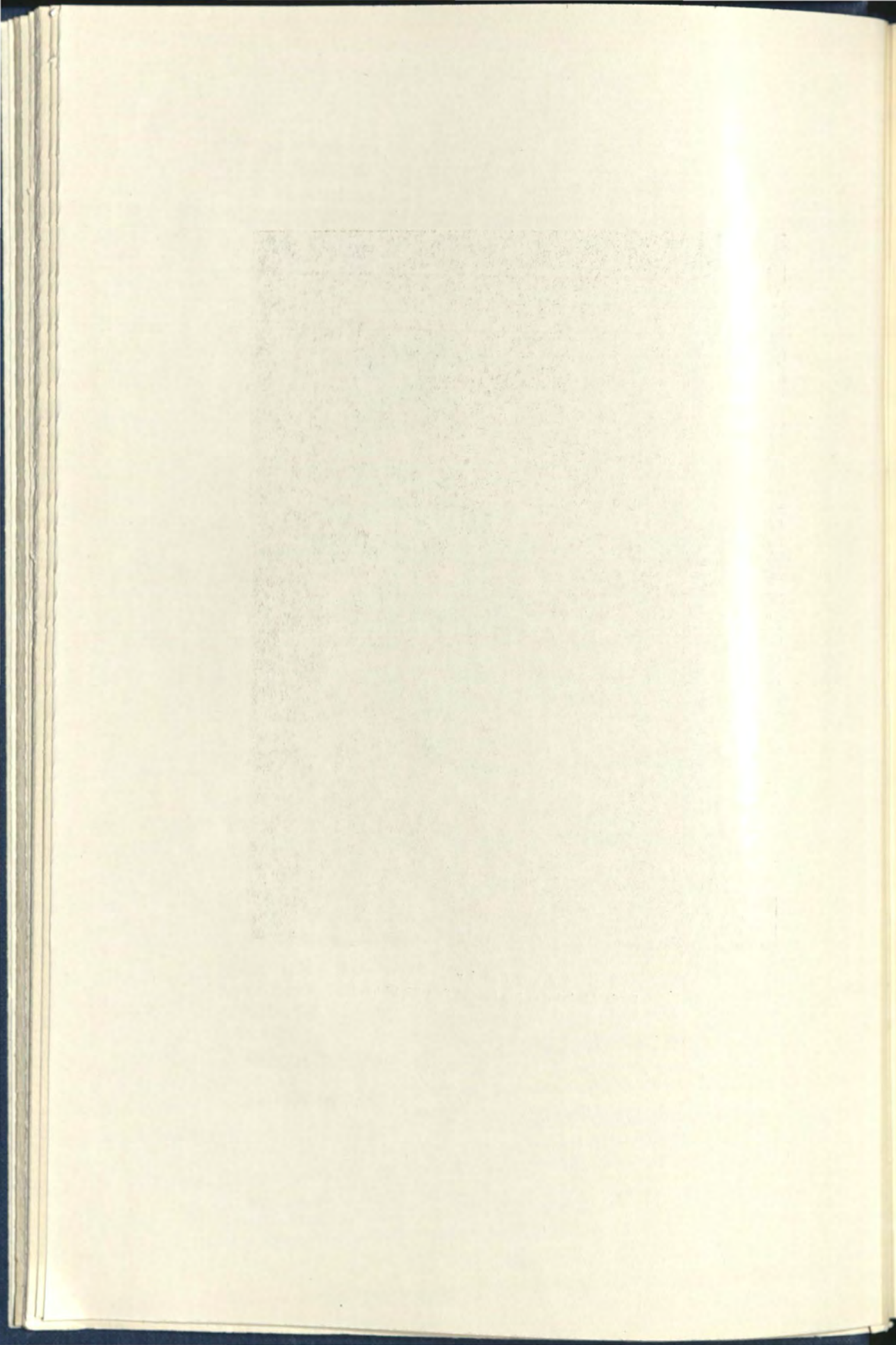
En sak tycker jag mig dock minnas och det var, att på denna, den mest litterära svenska förlagsexpeditionen, aldrig några svenska författare kommo på besök, om jag undantar de nyssnämnda fru Schwartz och Pehr Thomasson samt möjligen någon gång Mattis, Sylvia, Octavia Carlén och en finsk tiggargubbe vid namn Alfthan. Jag minnes knappast några fler, om jag icke skall räkna de visserligen en mycket högre klass tillhörande tvenne min fars intimare vänner, som jag dock nästan aldrig råkade på förlaget, men väl den ene ofta hemma på spelpartier och familjeställningar, den andre om somrarna på Sandhamnsbåten »Strömma kanal» som angjorde bryggorna Duvnäs och Klinton, där min far växelvis steg av och på: vi bodde nämligen i många år vid Tollare på Värmdön.

¹ Se utförligt om Gustaf Banck i Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 168.

Jenny Bonnier.

Färglagd teckning av Eva Bonnier. Från 1870-talet.

Den ene var den snälle och präktige farbror Frans Hedberg, som ju skrivit både »Blommor i drivbänk» och »Bröllopet på Ulf-åsa», vilka gjort mig och mina jämnåriga så stort nöje på teatern, den andre var gamle Elias Sehlstedt, tullinspektören, då han for in från sitt Sandhamn för att träffa vännerna i Stockholm.

Men då jag sällan såg dessa göra något besök på expeditionen, så räknade jag dem, som naturligt var, mera till hemmavännerna än tillhörande förlaget.

Det fanns dock ännu en författare på svenskt språk som redan då sedan länge tillhört min fars förlag. En författare, som, ehuru icke svensk, med rätta lästs och älskats kanske mer än någon svenskfödd författare och vilkens betydelse för svenska folket under flera generationer och alltjämt icke kan högt nog skattas: finnen Zacharias Topelius, Fältskärns berättelsers, Läsning för barns och Ljungblommors skald, men som, boende på andra sidan Bottenhavet, ej här i Sverige kunde med sin personlighet utöva det inflytande, som han i så hög grad gjorde hos sitt eget folk. Han var min fars flitigaste korrespondent,¹ och då han någon gång passerade Stockholm blev det alltid fest i det Bonnierska huset. Flera gånger hade han med sig sina döttrar, Toini och Eva, och placerade dem några år i pension här i Stockholm.²

Så framskred arbetet under mitt första läroår på expeditionen. Sommaren 1873 var inne, jag fyllde 17 år, mina föräldrar voro återkomna från Italien och jag stod inför en händelse, som starkt påverkade mina drömmar om framtiden. Jag blev nämligen av min far erbjuden att få medfölja till det tredje nordiska bokhandlaremötet, som skulle avhållas i juli i Kristiania. Med stor spänning motsåg jag min första utländska resa, då jag på samma gång skulle få lära känna mitt blivande yrkes främsta märkesmän i Norden.

¹ Se Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 78—88.

² Den yngsta av Z. T:s döttrar, fru Eva Topelius-Acke, målaren J. A. G. Ackes hustru, tillhörde sedan under många tiotal år och alltjämt till hennes nyligen timade död min och min hustrus intimaste vänkrets. — I tidningen Idun, 1927, har hon givit en roande skildring av pensionsvistelsen i Stockholm vintern 1871—72. Hon skriver där bland annat om familjen Bonnier: "Hos Bonniers uppträdde vi regelbundet en gång i månaden för att lyfta pengar av den snälle farbror Albert i kontoret vid Ålandsgatan. — Farbror Albert Bonnier var "vår verkligt snälle beskyddare" hela vintern, säga breven hem. Vid avskedet på våren gav han oss guldur till minne av Stockholm, vilket naturligtvis var sagolikt roligt att komma hem med. De unga barnen hos Bonniers imponerade kolossalt på oss, oerfarna barn, genom sin på alla områden visade överlägsenhet, bestyrkt med tvärsäkra domar. Vi kände oss underlägsna, dock icke förkrossade, utan trivdes bra med dem. Men pojken Karl Otto betraktade jag som något av det mest ohängda jag kunde tänka mig. Sedan har ett långt liv i ogrumlad vänskap jävat detta hårda omdöme."

Det blev i själva verket icke bokhandlaremötet i Kristiania, som gav form åt mina ungdomsdrömmar och så att säga skapade riktlinjerna för min framtida verksamhet, utan några episoder under mötet, till vilka jag strax skall komma. Dock blev naturligtvis även själva mötet för mig i hög grad väckande: redan det att få göra bekantskap med Norges och Danmarks mest framstående bokhandlare och bokförläggare var ju en glädje och en heder för sjuttonåringen. Frederik Hegel, Gyldendals berömde chef, hade jag sett några veckor tidigare, då han på väg till Norge gjorde ett besök i Stockholm och uppvaktade min far på hans kontor. Vi hade just då fått färdig en ny årgång av Sveriges Handelskalender, den gången liksom alltså en av vår firmas förnämsta förlagsartiklar. Jag minns tydligt hur Hegel tog ett exemplar av den tunga volymen i sin hand, sade några smickrande ord om densamma och förklarade, att ett liknande arbete skulle vara omöjligt att åstadkomma i Danmark; landet vore för obetydligt i affärshänseende för att bära ett dylikt företag. Och faktum är, att ännu i denna dag äger Danmark knappast någon handelskalender, som kan jämföras med den svenska.

I Kristiania sällskapade vi mest utanför sammanträdena med min fars tvenne käraste ungdomsvänner: Delbanco och Reitzel. Otto Delbanco och min far hade, såvitt jag vet, varit skolkamrater och voro hela livet fästade vid varandra med de intimaste band. Delbanco var mera teoretisk än praktisk bokhandlare, utgav under många år den danska bokhandelstidningen och fungerade i Kristiania som mötets danska sekreterare. Carl Reitzel var en jovialisk herre, alltid vid gott humör, ordlekare och skämtare, en man som satte muntert liv i mötet — om honom mera nedan. Av själva förhandlingarna var ju åtskilligt som jag icke den gången förstod, dock minns jag, att jag om förmiddagarna troget satt och hörde på diskussionerna, även om de drogo ut något på längden. Särskilt var det ett ämne som redan då liksom under så många senare år livligt intresserade mig. Man diskuterade nämligen förberedelsevis frågan om litterär äganderätt mellan de skandinaviska länderna, och detta mötes diskussioner och förslag blevo grundläggande för såväl den lagstiftning som utmynnade i den svenska lagen om litterär äganderätt av augusti 1877 som de litterära konventionerna mellan Sverige, Norge och Danmark, vilka gälla ännu i dag.

På kvällarna roade man sig som alltid vid sådana möten av hjärtans lust. Den första aftonen voro vi inbjudna till mötets norske ordförande, gamle Malling, men jag minnes ingenting annat

därifrån, än att han bjöd på björnstek. Den andra eftermiddagen var det som den episod inträffade, som för mig skulle bliva så betydelsefull. Mötet var samlat uppe på Frognersæteren, där pokulerades, skrattades och hölls tal i långa banor. Bland de första som talade var en norman, jag minns inte vad han hette eller ens vad han var, sannolikt författare, journalist eller lärare, ty det fanns en myckenhet dylikt folk som deltagare i mötet från norsk sida. Som utgångspunkt tog han ett föredrag som bokförläggare Johannessen (eller som han senare kallade sig, Parmann), meddelägare i den Mallingska firman, på samma dags förmiddag hade hållit, i vilket han hade beklagat sig över hur omöjligt det var att få svenska eller ens danska bokhandlare att intressera sig för norsk litteratur. Märk väl, detta var år 1873 då Björnson redan hade offentliggjort sina samlade fortællinger, sina samlade dikter och ända fram till »Arnljot» och »Sigurd Jorsalfar», och då Ibsens produktion hade nått fram till »Keiser og Galilæer». Talaren började med att skämta med herr Johannessen-Parmann, som hade klagat över att hans böcker — av andra och tredje klassens författare — voro okända i Danmark och icke såldes där. Han fortsatte med en straffpredikan över de norska förläggarna, huru de hade misskött de verkligt betydande norska författarnas intressen, han visade, att det var fullständigt obefogat att påstå, att norska författares böcker ej lästes i Danmark och Sverige, ty det gjorde de numera i hög grad, men det var norska författares böcker på danskt förlag, och hans tal mynnade ut i en lovsång till ära för Frederik Hegel och den Gyldendalske boghandel i Köpenhamn, som hade haft mod att taga de unga norska författarna, Björnson, Ibsen, Lie om hand, och givit dem luft under vingarna. Han slutade med ett leve för Frederik Hegel, den man, som förstod en förläggares plikter.

Bredvid eller bakom mig stod Carl Reitzel. — Men nu måste jag först göra en liten parentes, för att det följande skall bliva begripligt för den, som icke känner förhållandena i den dåvarande danska bokhandeln.

Då gamle Gyldendal, grundaren av den stora firman, dog — redan 1802 — sköttes affären under några år först av hans änka, och sedan under många och långa år av hennes måg, Jacob Deichmann. Denne Deichmann var en hedersman, duktig sortimentsbokhandlare, men ytterst försiktig och ointresserad för förlaget. Följden var den att, då Danmarks litteratur under 1830- och 40-talen upplevde en ny guldålder, så blev det en annan förläggare, som skördade fördelen härav: det var Carl Andreas

Reitzel.¹ — Denne Reitzel var en mycket intelligent man. Han märkte snart att Deichmann icke försvarade platsen som Danmarks förnämste förläggare, och han erbjöd därför den unga litteraturen sina tjänster. Sålunda fylkade sig snart kring honom alla de den gången unga och talangfulla: Paludan-Müller, Ingemann, Heiberg, H. C. Andersen, Christian Winther och vad de allt hette. Men Reitzel dog tyvärr ung och efterträddes av sina, den gången knappast fullvuxna, söner Theodor och Carl. Båda två förträffliga människor, men ingendera duglig att upptaga faderns mantel. Följden var den, att då Deichmann dog och såsom chef i den Gyldendalske boghandel efterträddes av en så ung och stark kraft som Frederik Hegel, så återtog denne strax ledningen i danskt bokförlag; och genom förbindelsen med de unga norska författarna, vilka inom några år förskaffat sig världsrykte, var all tävlan med Gyldendals för övriga danska förlag omöjliggjord. Intet under att bröderna Reitzel icke hyste annat än bittra känslor mot Hegel.

Nu återgår jag till Frognersæteren och norrmannens tal. Jag hör ännu i denna stund hur Carl Reitzel viskade mig i örat: »Nu skal De bare se paa Løjer, nu bliver Hegel nødt til at svare, og han plejer aldrig at kunde sige et Ord.»

Faktum var också att denne Hegel, som korresponderade under årtal dagligen med Norges och Danmarks främsta, och vars brev i många avseenden kunna tjäna som mönster, var alldeles omöjlig som talare, troligen beroende på hans blyga och försynta natur. Hegel blev framknuffad. Jag skall aldrig glömma hans bleka förskrämda utseende, där han stod och icke kunde få fram annat än de tre orden: »Jeg takker Dem», vilka han upprepade en fem, sex gånger, lika litet som jag aldrig skall glömma Carl Reitzels elaka kallgrin.

Men Hegel fick en lysande upprättelse dagen därpå; det var mötets avslutningsfest med stor middag på »Logen», och Björnson, som var särskilt inbjuden, höll det stora talet för nordens bokhandel. Det blev till en anklagelse mot hur nordens bokhandlare hittills skött sina skyldigheter, men slutade med en glödande kärleksförklaring till den man, som tagit hans, Björnsons, och alla hans vänners öden i sin starka hand, till den man, som han så mången gång kallar »min beste ven». Hegel var hämnad för smäleken från kvällen förut. Men i mitt inre rörde sig känslor i en underlig blandning: det var beundran — men det var också

¹ Om C. A. Reitzel, som började sin bokhandlarebana hos Gerhard Bonnier, se Gerhard Bonnier, s. 22.

avund: varför skulle vår litteratur vara så undermålig, jämförd med Norges? Och nu togo mina drömmar fast form. Jag visste vad jag ville bli. Jag ville bli Sveriges Hegel!

*

Efter återkomsten från Norge fortsatte jag att arbeta på min fars förlagsexpedition såväl hösten 1873 som hela året 1874. Men då ansågs tiden vara inne för mig att få komma ut och se mig om på andra ställen. Min far hyste den — alldeles riktiga — åsikten, att en längre tids tjänstgöring som biträde i en sortimentsbokhandel är en nästan nödvändig skola för en blivande bokförläggare. Där kan en ung man, som har ögon och öron med sig, snart få klart för sig — om icke alltid vad som är det värdefullare bland den nyutkommande litteraturen — så dock vad det är som mest intresserar den köpande allmänheten. — Helt naturligt föll det sig, att jag borde göra mina lärospån som bokhandlare i den gamla Bonnierska boklådan i Bazaren på Norrebro, grundlagd av min farbror Adolf Bonnier, och där min far själv under så många år tjänstgjort. Bokhandeln innehades nu av min kusin Isidor, men han stod just i dessa dagar i begrepp att sälja den för att uteslutande ägna sig åt bokförlagsverksamhet, som mera intresserade honom. Köparna voro två unga biträden i Samson & Wallins bokhandel: Claes Looström och Alexis Grönvall.¹ Och dessa herrar hade den stora vänligheten att, på min fars därom uttalade önskan, genast antaga mig som volontär under ett år. Den 2 januari 1875 gjorde jag mitt inträde hos »Looström & C:o», som den gamla boklådans nya firma löd.

Mina båda principaler, duktiga och kunniga som bokhandlare, voro emellertid tyvärr av så olika skaplynne, att det mycket snart skulle visa sig hur oklokt det varit av dem att ingå kompaniskap. Grönvall, som blev min närmaste förman, var allvarlig, flitig, stod vid disken, skötte kunderna och kommenderade biträden och springpojkar. — Looström — av ett lättare temperament, glad sällskapsmänniska och sångarbroder — höll till inne på det lilla kontoret, där han skulle sköta bokföringen och föra korrespondensen med de utländska förläggarna, men där han, oftare än vad som kanske var så nyttigt för affären, hade stor mottagning för vänner och bekanta. — Redan från allra första stund drev han den meningen, att firman skulle ägna sig åt förlagsverksamhet — den gren av bokhandel som intresserade honom i långt

¹ Se Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 180.

högre grad än detaljaffären — och trots kompanjonens bestämda motstånd förde han sin vilja igenom. Denna skiljaktighet i affärs-åsikter och i lynnen blev inom kort allt skarpare och kunde till och med då och då åstadkomma så våldsamma utbrott, att jag och de övriga biträdena under tyst häpnad och förskräckelse fingo åskåda riktiga handgripliga slagsmål mellan våra båda chefer. Jag skall aldrig glömma en dag då Grönvall svalkade sitt länge hopade groll mot kompanjonen genom att kasta en stor hoprullad väggkarta i ansiktet på Looström!

Arbetet gick emellertid trots sådana små episoder sin gång, och jag vill med tacksamhet här erkänna, att jag under det år jag arbetade på Norrbro fick grundligt sätta mig in i alla en bokhandlares göromål liksom jag erhöll rätt god kunskap om den gångbara litteraturen, såväl den utländska som den på svenskt språk. — Jag skriver avsiktligt »på svenskt språk» och ej »den svenska litteraturen», ty här i boklådan gick det först riktigt upp för mig hur fattig och svag vår inhemska litteratur den gången var. Från hela året 1875 då jag var hos Looströms kan jag ej erinra mig mer än två nya prosaböcker och en diktsamling av någon betydelse. De visade dock, att litteraturen trots allt ej var alldeles död: fru Mathilda Lönnbergs »Gunnel, saga om ett drömlif» (hos Ivar Hægström) och fru Helena Nybloms första samling »Noveller af H.» samt F. A. Dahlgrens »Viser på Varmlanske tongmåle» (båda hos Norstedts). — Jo, det är sant: ett verkligt kraftigt försök gjordes under detta år att spåra upp och samla vad som fanns av svensk litterär begåvning: det var månadskriften Nu, utgiven av den unge litterära diletantan Johan Grönstedt, som, återkommen från utlandet och med mycket pengar i fickan, hade föresatt sig att skapa litterära tidskrifter efter utländska mönster.¹ »Nu» höll ut i tre år — då voro Grönstedts pengar slut — kanske mindre på grund av de höga författarehonorar, som han betalade och som den gången läto mycket tala om sig, än av andra orsaker.

Trots att årgångarna av denna tidskrift delvis fylldes med Grönstedts egen svaga produktion och rätt mycket annat klen gods, så skall dock dess betydelse som samlingspunkt för 60- och 70-talens fåtal diktare livligt erkännas. Det var i »Nu» som Viktor Rydberg först framträdde som lyrisk skald, och det var där som Wirséns namn första gången blev synligt. — Några verkligt unga författare hördes emellertid ej av, varken i »Nu»s spalter eller i

¹ Grönstedt gav även ut ett illustrerat månadsblad »Eko», som distribuerades av Looström & Co.

bokhandeln, och att ett ungt geni vid namn August Strindberg¹ sedan flera år tillbaka frestade livet i Stockholm som »litteratör» var — trots att han (anonymt) utgivit ett drama »Hermione» på min kusin Isidors förlag, fått två andra av sina teaterstycken »Fritänkaren» och »I Rom» (likaledes anonyma) tryckta på andra håll samt till och med fått två stycken »I Rom» och »Den fredlöse» spelade på kungliga teatern — för mig totalt okänt: jag kan icke minnas, att jag ens någonsin före min utlandsresa hört hans namn nämnas — så spårlöst hade dessa stycken gått förbi.²

*

»Min utlandsresa» skrev jag här ovan. Ja, då mitt läroår hos Looströms gått till ända, så ansåg min far, att min bokhandels-uppfostran och mina språkkunskaper borde kompletteras med två studieår i utlandet: det första året avsett för tysk bokhandel och tyska språket, det andra året för fransk dito dito. Av en tråkig anledning: en svår bröstsjukdom, blev denna plan emellertid endast delvis genomförd. Min utrikesvistelse blev visserligen i stället för två år förlängd till mer än det dubbla. — Men det blev ej i Paris,³ som jag enligt planen fick tillbringa den, utan på kurorter i Tyskland, Schweiz och Italien.

Jag började min utlandsvistelse i Leipzig, där min far skaffat mig en volontärplats hos den redan den gången mycket betydande firman, »kommissionären» K. F. Koehler, hos vilken han själv arbetat i sin ungdom.⁴ — En »kommissionär» i Leipzig har till uppgift att förmedla förbindelserna mellan Tysklands förläggare och hela världens sortimentsbokhandlare. Jag fick lära mig maskineriet i en dylik affär, fick även vara med om alla de olika arbetena för den så kallade »Ostermesse», då årsavräkningarna uppgöras och likvideras mellan förlag och sortiment, allt av stort intresse. Men några böcker, någon litteratur, fick jag aldrig se där, endast bok-

¹ I »Nu»s andra ärgång 1876 förekommer dock ett bidrag av Strindberg, nämligen det redan fem år tidigare skrivna sorgespelet »Den fredlöse».

² Se om Isidor Bonniers ungdomsförbindelser med Strindberg i Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 247 o. följ.

³ Min far hade vänt sig till den stora förlags- och boktryckarefirman E. Plon & Co. med förfrågan om jag kunde få arbeta där ett år, och Plon hade svarat, att »les bonnes et amicales relations, que nous avons toujours eues avec vous et avec votre Maison, nous font accepter très-volontier la proposition, que vous voulez bien nous faire, de placer chez nous Monsieur votre fils en qualité d'auxiliaire amateur.»

⁴ Se Adolf Bonnier och hans bröder I, s. 51. — Koehler svarade på min fars fråga om plats åt mig: »Mit Vergnügen werde ich Ihren Herrn Sohn in mein Geschäft aufnehmen und mich freuen, einen Sprössling des meinem Hause lang-befreundeten Bonnier'schen Geschlechts in unsere Thätigkeit einführen zu können.»

paket, fakturor och beställningssedlar. — Efter några månader, fram mot sommaren, sökte jag mig därför en plats i en riktig bokhandel och hade lyckan få en sådan hos Gerold & C:o, den förmämsta bokhandelsfirman i Wien. Där stannade jag ett helt år (juni 1876—juni 1877), ett år, som jag ännu i denna dag minnes som ett av mitt livs gladaste och angenämaste, trots att det bröstlidande, varom jag ovan talat och som jag ådragit mig i Leipzig, så småningom blev så allvarligt, att det nödgade mig att för flera år framåt avbryta all verksamhet och uteslutande ägna mig åt min hälsas vårdande. Gerold & C:o¹ var den gången hela den österrikska, ungerska och böhmiska högaristokratiens bokleverantör, och vad jag allra först fick lära mig där var att noga skilja på »Hochgeboren», »Hochwohlgeboren» och endast »Wohlgeboren», då jag skulle skriva ut räkningar till kunderna; likaså att icke underlåta att säga »Küss die Hand, Frau Baronin» (eller Gräfin) och följa kunden ut till dörren, då wien-aristokratiens vackra och eleganta damer gjorde oss den äran.² — Men jag lärde även mycket annat och för min framtid nyttigt. Särskilt noterar jag det intresse jag här insöp för bibliografi, genom den övning i katalogskrivning jag erhöi hos Gerolds, som dels hade till specialitet att katalogisera privata bokälskares samlingar, dels för firmans eget bruk gjorde upp kataloger i olika specialämnen. — Detta mitt bibliografiintresse gav sig uttryck i en liten katalog, som jag om kvällarna, för att icke säga nätterna, på mitt rum utarbetade under den ej så litet anpråksfulla titeln »Bibliotheca Scandinavica: förteckning öfver till främmande språk öfversatta arbeten af skandinaviska författare samt utländska skrifter behandlande skandinaviska ämnen. Januari 1875—1877 juni.» Jag sände hem manuskriptet till denna katalog sedan jag lämnat Wien, och min far tyckte, att den var så pass av intresse, att han förmådde redaktören av Svensk Bokhandelstidning att trycka den.³ Jag omnämner denna

¹ Se om firmorna Gerold & Co. och Carl Gerolds Sohn i Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 149, not ².

² I ett bevarat brev från Wien uppräknar jag namnen på kunder i bokhandeln: »en hel del erkehertigar och annat folk som Esterhazy'ar, Metternich'ar, Salm'ar, Thun'ar, Palffy'ar och Kinsky'ar m. fl. i 100-tal». — Kundkretsen bestod för övrigt visst icke uteslutande av adelsdamer. Vi räknade bland kunderna en stor mängd av universitetsprofessorer och andra vetenskapsmän, »la haute finance» var rikligt representerad av Rothschild, v. Erlanger, Todesco, v. Bethmann med flera. — Av anmärkningsvärdare litterära personligheter, som brukade frekventera boklädan erinrar jag mig den kvicke journalisten Edvard Spitzer, den betydande författaren till »Från Halvasien» och till andra judiska berättelser Karl Emil Franzos, den berömde musikkritikern Edvard Hanslick och andra. Icke minst livligt står för mitt minne den bildsköne Theodor Herzl, den gången endast medarbetare i Neue Freie Presse, tjuu år senare Zionismens grundare.

³ Den återfinnes i 1878 års ärgång av nyssnämnda tidning.

lilla katalog därför att den så att säga blev min introduktion vid bekantskapen med August Strindberg, varom jag längre fram skall berätta.

I början av juni 1877 lämnade jag Wien med ett gott betyg från mina chefer på fickan och en briljantring som lön för mitt arbete, för att flytta över till Paris. — På vägen dit skulle jag sammanträffa med min mor, som för sin hälsa låg i Kissingen. Jag skulle uppehålla mig där blott några dagar. Men under dessa dagar överfölls jag av en svår lungblödning — en upprepning av de blödningar, som jag redan haft flera gånger ett år tidigare i Leipzig och vilka sedan under flera år skulle komma att inställa sig från tid till annan. — All tanke på Parisvistelse måste, som jag här ovan redan antecknat, uppgivas, och jag nödgades nu anträda den vandring mellan hälsoorter i Tyskland, Schweiz och Italien, som skulle fortvara i fulla tre år, men som, tack vare den aldrig tröttnande omsorg som ägnades mig av min snälla mamma — under hela denna tid min ledsagerska och vårdarinna — dock slutade med mitt fullständiga tillfrisknande. Två vintrar tillbragte jag i San Remo vid Rivieran, den tredje — som gjorde mig frisk — i det då nyupptäckta Davos.

Hur tråkigt det än kändes för mig att nödgas uppgiva vistelsen i Paris och överhuvudtaget allt arbete i bokhandel, så måste jag dock livligt erkänna, att dessa tre år av bröstsjukdom för mig blevo av största betydelse i så måtto, att jag fick tillfälle att under dem genom mycken läsning förkovra mina dittills i många stycken rätt bristfälliga kunskaper. — Icke minst var det den nya, så plötsligt framträdande norska och danska skönlitteraturen, med Björnson och Ibsen i deras nya, realistiska skede, med Brandes, Drachmann och Jacobsen, som dessa år blev min käraste lektyr. — Och ju mera min hälsa stärktes, ju mera jag kunde hoppas att snart, åter frisk och sund, få vända hem för att på allvar tillsammans med min far få taga hop med förlagsverksamhet, desto ivrigare begynte tankarna från bokhandlaremötet i Kristiania ånyo kretsa kring frågan: hur skola vi kunna få en ny levande litteratur även i Sverige?

2. 1880-TALET. AUGUST STRINDBERG (TILL SEPTEMBER 1883).

Jag har i ett föregående kapitel¹ skildrat August Strindbergs tidigaste förbindelser med Albert Bonnier och berättat om hur min far, hösten 1877, blev förläggare till »Från Fjordingen och Svartbäcken». — Jag vistades den gången i San Remo, och, då min far och mina systrar kommo ned dit strax på nyåret 1878, fanns bland annat åt mig i min fars kappsäck ett exemplar av den nya boken. Jag läste den och fann den rolig, men jag nödgas erkänna, att något större intryck gjorde den ej på mig — kanske därför att jag samtidigt erhållit till lektyr Ibsens nya stycke: »Samfundets Stötter». — Att jag icke den gången var tillräckligt skarpsynt att i författaren till »Från Fjordingen och Svartbäcken» spåra den man, som skulle revolutionera vår svenska litteratur, må vara mig förlåtet, — likaså att mitt intresse för Strindberg under de närmast följande åren förblev mycket svagt. Jag levde ju på utländsk botten och hämtade mina kunskaper om den nya nordiska litteraturen närmast från mina Sverigekorrespondenter. Den som mest under dessa år hade vänligheten servera mig litterära nyheter hemifrån var min syssling och barndomsvän, dåvarande fil. kandidaten, sedermera docenten i litteraturhistoria och förste bibliotekarien vid universitetsbiblioteket i Uppsala Ernst Meyer, under många år berömd S. H. T.-diktare och allmänt känd som kvick ordlekare.² Och hans omdömen om Strindbergs första böcker — för övrigt desamma omdömen, som voro gängse allmänt i de akademiska kretsarna i Uppsala såväl som i pressen i Stockholm — voro minsann ej ägnade att giva mig intrycket av, att en stor diktare uppenbarat sig. När Strindberg — på eget förlag³ hösten 1878 — hade utsänt första upplagan av »Mäster Olof», skrev Ernst Meyer till mig:

Strindberg⁴ har framkommit med ett nytt foster: ett drama »Mäster Olof». Det lär vara ett uppkok på Ibsen och Björnson och föröfrigt mycket underligt.

¹ Se Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 248 o. följ.

² Se Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 21 not ⁴.

³ Se Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 251.

⁴ Meyer skriver alltid »Strinnberg» i stället för Strindberg. Om detta skall vara en fonetisk lustighet eller om det är ämnat att beteckna något värdenedsättande har jag svårt att avgöra.

Och några månader därefter:

Du klagar öfver detta års magra svenska litteratur. I kvantitativt afseende är den icke så mager, ty 10 svenska originalarbeten med pretention hafva åtminstone utkommit, ehuru ett och annat torde vara att invända mot kvaliteten. Först Strindbergs stora originaldrama Mäster Olof med sina minnesvärda ord "Och hur vi bråka och hur vi bramma, Så ä' vi ändå lorten samma" hvilka ord i skönhet och kraft och värde stå midt emellan Shakspeare och Ahlstrand¹.

Året därpå, 1879, erkänner Meyer emellertid i anledning av »Röda Rummet», att

boken har dock den förtjensten — huru öfverdrifven och felaktig den än må vara — att den är *quick*, mycket *quickare* än man kunnat vänta af den vridne författaren.

Ungefär samtidigt med detta Ernst Meyers omdöme om »Röda Rummet» erhöj jag ett brev från min far av den 4 december 1879. Där heter det om samma arbete:

Det skall bli roligt höra hvad ni tycka om Strindbergs bok. Många äro dock af samma mening som Aftonbladet², och om man än måste medge att stilen är bra och att hela boken står ett stort stycke högre än hvad vår kvinnliga romanlitteratur på många år erbjudit — så får man dock erkänna, att han på det hela misslyckats — ty bara skojare och idel uselhet bör man icke heller vara berättigad att skildra.

Jag fick ett exemplar av »Röda Rummet» mig tillsänt, och i samma korsband följde den andra bok, som gjorde 1879 till kanske det betydelsefullaste märkesåret i Skandinavians litteratur under senare hälften av 1800-talet: »Et Dukkehjem». — Jag minns hur jag slukade de båda böckerna, och jag minns hur gripen jag var av »Röda Rummet» med dess — för min dåvarande ålder och läggning så passande — samhällskritik, medan jag stod rätt oförstående gentemot fru Noras av Ibsen i försvar tagna små bedrägerier mot sin man.

»Röda Rummet» hade utkommit på Joseph Seligmann & Co:s förlag.³ — Varför hade Strindberg ej erbjudit denna sin egentligen första bok efter »Från Fjerdingen och Svartbäcken» åt Albert Bonnier? Det var naturligtvis den första fråga jag gjorde min far. — Och hans svar var kort och rakt på sak: »läs kapitlet 'Hos förläggaren' och du skall förstå varför han ej gått till mig med sitt manuskript.» — Det kan verkligen heller ej ett ögonblick av någon betvivlas, att Strindberg med Moses Smith, den icke utan en

¹ Ahlstrand, den s. k. "Skaldekung", en halvfinsokig tiggare, som uppehöll livet genom försäljning av självgjorda dikter.

² Som förklarar boken vara "smuts".

³ I sin "Levnadsbikt" berättar Carl Larsson om sitt första möte med Strindberg som "presenterade sig och bad om råd, till vilken förläggare han skulle vända sig med den lunta han hade under armen, och som han tänkte kalla 'Röda rummet'. Jag nämnde 'gubben Bonnier' — och han gick till Seligmann."

stark portion humor tecknade karikatyren av en judisk stockholmsförläggare, velat mätta åt min far, även om de yttre dragen kanske mera peka på gamle P. A. Huldborg eller möjligen på Sigfrid Flodin, vilken senare varit förläggare till Strindbergs »I Rom»; — en sammanslagning av flera modeller var ju alltid Strindbergs typiska arbetsmetod.¹

Det här ovan anförda citatet ur min fars brev visar, att Albert Bonniers omdöme om »Röda Rummet» kanske till en viss grad påverkats av det sätt, på vilket han blivit behandlad av Strindberg. Men min fars aldrig svikande godmodighet — som ju Strindberg även rätt starkt framhållit hos Smith — lät honom snart förlåta närgångenheterna och den överdrivna karikatyren.

Då nu mer än femtio år förgått sedan »Röda Rummet» första gången offentliggjordes, må tiden kanske vara inne att söka påvisa det faktiska underlag, som i verkligheten låg bakom de löjliga historier, som Strindberg berättar från Arvid Falks besök »hos förläggaren» och bakom den karakteristik han ger av »den fruktade med sina tusen armar, vilken kunde göra en författare på tolv månader av ganska dåligt virke till och med».

Till en början: Vem syfta just dessa nu anförda ord på, vem var i verkligheten den unge gosse Gustaf Sjöholm, som erbjudit Smith en dålig roman och som av honom med »en exempellös grad af oblyghet» reklamerats upp till »den högt uppburne» och till »ett snille»? — Albert Bonniers förlagskatalog för åren närmast före 1879 ger svaret; den pekar tydligt ut Georg Nordensvan — han är nämligen den ende svenske författaren, som debuterat från Albert Bonniers förlag mellan åren 1873 och fram till 1880 — och till honom ensam reducerar sig Strindbergs påstående att »Smith var öfverlupen af författare utan namn». Men Strindberg tyckte icke om konkurrenter, han älskade ej sitt »Unga Sverige».

Falk träder in till »den fruktade» och bjuder på sina dikter, men Smith vill ej trycka dem. »Man skall ha ett namn, som en Tegnell, en Öhrnschlegel». Och han skryter över sin nära bekantskap med »sin vän Ibsen» — »jag kallar honom du». Mot detta påstådda skryt, så olikt Albert Bonnier, står det faktum, som tidigare anförts,² att Albert icke värderade detta »du» högre, än att han, något år efter Falks besök hos Smith, icke erinrat sig det utan begynner sitt brev av den 11 februari 1880 till Ibsen med orden: »Högtärade Herr Ibsen!».

¹ Min mor hade en annan uppfattning; hon skrev hem till min far: »Der är dock så många olikheter, så, om man ej fått påpekadt att det skall vara du, så kan ingen menniska förstå det.»

² Se Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 238.

I stället för att taga dikterna gör Smith Falk, sedan han konstaterat, att han kan »skrifva svenskt», några förslag om litterärt arbete. Av dessa förslag torde det första — en ny redaktion av Haqvin Spegels »Guds verk och hvila» — såvitt jag känner ej syfta på Albert Bonnier utan på någon annan förläggare.¹ — Med det andra däremot, reklamartikeln i Smiths magasin Vårt Land (=folkkalendern Svea) till förmån för sjöförsäkringsaktiebolaget Triton — »ett nytt bolag som min brorson bildat och som jag vill hjälpa, och man skall ju hjälpa sin nästa, icke sannt?» — hänger det i verkligheten hop på följande sätt: Livförsäkringsaktiebolaget Nordstjernan hade grundats 1871, och dess unge direktör Otto Samson sökte på allt vis bland allmänheten utbreda insikten om det betydelsefulla i försäkringstanken — något som den gången var tämligen främmande för den stora allmänheten här i landet. — Jag tror, att Samson, intim vän med Isidor Bonnier, gjort Strindbergs bekantskap genom denne. Hösten 1872 träffades en överenskommelse mellan Samson och Strindberg om utgivandet av en »Svensk Försäkringstidning», som Strindberg skulle redigera och — som jag tar för givet — Samson, eller Nordstjernan, skulle bekosta. Tidningen skulle utkomma med 24 nummer om året, och utgivandet började också i januari 1873. — Endast 11 nummer utkommo emellertid, varefter hela företaget dog bort. — I samma veva som förberedelserna till denna försäkringstidning gjordes fick Samson en annan idé till försäkringspropaganda. Han talade vid Albert Bonnier och begärde tillåtelse att få införd i julkalendern Svea, som ju gick ut till en rätt bred publik, en berättelse, som skulle ha den tydliga tendensen, att livförsäkring vore en skyldighet, som ålåge varje familjefar gentemot sina efterlevande samt föreslog, att Strindberg, såsom intresserad i försäkringsväsen, skulle få skriva den. — Min far vill för Samsons önskan för den goda sakens skull, han gav Strindberg uppdraget och i Svea för 1873 påträffas verkligen en liten berättelse i brevform »Något att tänka på» som i fråga om tendensen: gå och livförsäkra dig, ingenting lämnar övrigt att önska. — Den är emellertid mycket klen skriven och allt talar för att det tillgått ungefär som det sker i »Röda Rummet», d. v. s. att Strindberg nekat skriva berättelsen och att någon annan sedan fullgjort uppdraget.

Det tredje av Smiths förslag till Falk går ut på, som man torde

¹ Möjligen hade Isidor Bonnier någon gång gjort Strindberg ett förslag att nyredigera någon av de religiösa skrifter, som funnos utgivna på Adolf Bonniers förlag, Arndts »Sanna Christendom», Thomas à Kempis' »Kristi efterföljelse» eller något annat.

erinra sig, att skriva text till en kliché, en gammal trästock, som föreställde drottning Elisabeth av England men »nu låter jag den passera för Ulrika Eleonora i mitt Allmogebibliotek. Det är en god allmoge vi har; den köper så snällt mina böcker.» — Albert Bonnier hade just året före »Röda Rummet», alltså 1878, fått färdiga de första delarna av en »Läsebok i fäderneslandets häfder» författad av C. G. Starbäck och F. R. von Kræmer. För detta arbete hade för rätt stora kostnader anskaffats ett större antal nya träsnitt. — Detta var ju långt före de moderna billiga reproduktionsmetodernas uppkomst, och varje färdigtecknad och xylograferad trästock representerade ett helt annat värde än en kliché i våra dagar. Min far önskade naturligtvis gärna få det kapital, som han nedlagt i sina träsnitt så väl förräntat som möjligt, och det kunde blott ske genom att använda stockarna även i andra arbeten än det, för vilket de ursprungligen voro avsedda. — Detta var icke endast den gången utan överhuvudtaget under hela hans förläggareverksamhet en av min fars små svagheter, vilken vid ett tillfälle längre fram i ett skämtsamt tal av Frans Hedberg förskaffade honom epitetet »stock-konservativ».

Och så hände det sig, efter vad min far själv har berättat mig, att han, vid ett av Strindbergs besök för att få något litterärt arbete, föreslagit honom att skriva en liten historisk uppsats om drottning Margareta och Kalmar-unionen — alla »skandinavistiska» ämnen lågo ju min far särskilt om hjärtat. Han hade tänkt sig den blivande uppsatsen som ingående i serien »Öreskrifter för folket», den tidens 25-öresböcker, och meningen var att illustrera skildringen med åtskilliga bilder, som tecknats och skurits för »Läsebok i fäderneslandets häfder», främst en bild av drottning Margareta.

Detta är den sannfärdiga historien om drottning Elisabeth och den falska Ulrika Eleonora!

*

I slutet av maj 1880 hemkom jag till Sverige efter min mångåriga utomlandsvistelse, och jag begynte genast arbeta i förlagsaffären.

Mina föräldrar bodde den sommaren på Dalarö, och en lördagsmiddag, då jag for dit ut — båten hade redan passerat Baggensfjärden — kommo tvenne herrar från matsalongen upp på däck, där jag satt, och gingo fram till mig. Den ene av dem kände jag sedan jag var en helt liten pys: han var då anställd som yngste

kontorist eller snarast springpojke på min morfars kontor och lydde där namnet Robert. Numera var han »grosshandlare Lindström» och hade ändrat sitt förnamn till det mera klingande: Villehad. — Han var nog en av dessa »unga intelligenta handelsresande», om vilka Strindberg i inledningen till »Svenska folket» — det arbete med vilket han just då sysslade — berättar, att de strövade genom landet i alla riktningar och samlade upplysningar åt honom i frågan om de olika namnen på Maria Nyckelpiga. — Den andre herrn var August Strindberg.

Det var första gången jag stod personligen inför Strindberg. Lindström bad att få presentera honom för mig, och Strindberg inledde genast samtalet med att fråga mig, om det var riktigt som han hört på Kungl. Biblioteket, att det var jag som uppgjort katalogen »Bibliotheca Scandinavica», en förteckning över skandinavisk litteratur i utlandet, vilken förteckning stått intagen i Svensk Bokhandelstidning 1878. Och då jag, generat, svarade ja, så sade han mig några smickrande ord om den och att gubben Klemming hade tyckt, att den »var riktigt bra». Jag var naturligtvis överlycklig — icke så mycket för berömmet — utan för att äntligen få råka och få sitta och tala — länge och ingående — med Strindberg! Och från den stunden var jag hans svurne man! Envar som råkat den unge Strindberg och minnes hans småleende, envar som erfarit den tjusning han utövade på alla, som kommo i personlig beröring med honom, skall förstå mig. Han var en charmör som få.

Men denna min första personliga bekantskap med Strindberg hade emellertid inga som helst följder i fråga om förläggarskapet till hans böcker. — Den lilla volym »Kulturhistoriska studier», som Albert Bonnier publicerade våren 1881 hade redan ett år tidigare träffats överenskommelse om mellan min far och Strindberg¹ — alltså före min bekantskap med honom. — De förbindelser vi för övrigt hade med honom under dessa år ända fram till sommaren 1883 voro ytterligt obetydliga: de inskränkte sig till, att han hösten 1880 insände till Svea den oförglömliga lilla prosa- och versamlingen »Solrök», samt att han på nyåret 1882 föreslog min far att låta verkställa en översättning av »den nyaste, bästa och angenämaste resa till Kina» — vilket erbjudande dock avböjdes. — Därutöver kom emellertid något senare samma nyår från honom en förfrågan, om Albert Bonnier ej skulle vara hågad att utge en — tidskrift! Ehuru även detta förslag ej ledde till något resultat må dock hans brev därom, såväl som den korrespondens som upp-

¹ Se Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 252.

stod mellan mig och min far såsom följd av detta förslag, här avtryckas, då de dels giva en överblick över »det unga Sverige» från anno 1882, dels upplysa om vilka förlagsidéer som den gången livligast sysselsatte mig. — Strindberg skriver:

Knut Wicksell¹ och jag hafva känt oss uppfordrade att utgifva en tidskrift i de nyaste färgerna, absolut radikal och skiljande sig från andra tidskrifter deri att den skulle vara afsedd att läsas. Som vi icke äro några expeditionskarlar hafva vi vidtalat Dr B. Meijer att bli redaktör. Tidskriften skulle sålunda "utgifvas af K. W. och A. S. redigerad af B. M." För att kunna utgifva en tidskrift fordras först ett parti och sedan en förläggare; det förra har verkligen, sent omsider krupit fram och slutit hemligt förbund med Unga Danmark och Norge. (Jag skall gifva alla deras namn så snart jag får höra om Herr Bonnier reflekterar.) Partiet har också kapitalister och en som ville förlägga arbetet; men vi tro icke han kunde, hvarken sprida arbetet eller någonsin få redovisadt. Derför har man uppdragit åt mig att skaffa en förläggare av facket. Jag vänder mig till Herr Bonnier emedan jag hade ett minne af att Herr Bonnier en gång var med i en dylik rörelse som vår, ehuru den afstannade i följd af besynnerliga konjunkturner.

Nu skriver jag icke vidlyftigare denna gång, emedan jag först vill afvakta Herr Bonniers svar om underhandlingarne kunna anses inledda eller avslutade.

P. S. Med en tidskrift mena vi en serie-publikation i ett visst antal häften och bestämda utkomsttider. På arvoden fästes mindre afseende blott redaktionen fick sin möda ersatt.

Jag var vid den tiden återigen utomlands, men denna gång — på bröllopsresa!² — Samma dag, den 12 februari 1882, som Strindberg daterat sitt förslag, skrev min far till mig i Rom ett långt brev, i vilket han refererar Strindbergs anbud och gör ett tillägg:

Det der låter ju alls icke så illa. Jag skall begära ett samtal med Strindberg om saken — ty nog kunde man väl göra ett försök.

Jag blev i högsta grad intresserad och »rysligt nyfiken att få höra mera derom». Jag skrev:

Goda krafter bland de yngre skola nog snart stå till buds. Att den äfven skulle innehålla skönlitteratur var väl S:s mening. Ett villkor borde om möjligt göras, och det vore att Str. sjelf lemnade, att börja tidskriften med, ett novellistiskt bidrag.

Några dagar därefter — den 18:e — fick jag höra mera:

Strindberg gjorde mig ett så långt besök att första vinsten af den nya tidskriften var att jag kom hem kl. half fem i st. för half fyra och fick förtjent ovet. — Sällskapet som bildat sig består af Wicksell och Strindberg, Thyselius, bröderna Staaff, unga Branting, Ingeniör Fredholm, Jäderin, fröken Whitlock och möjligen ännu ett par likadana celebriteter. S—g säger att Branting vill släppa

¹ Albert Bonnier hade vid samma tidpunkt kommit i förbindelse med Knut Wicksell och tryckte just då hans föredrag "Om utvandringen, dess betydelse och orsaker".

² Den 11 januari 1882 hade mitt bröllop stått med Lisen Josephson, dotter till grosshandlaren Wilhelm Josephson och hans hustru, född Emelie Marcus.

till pengar till företaget — men, tillade han naivt nog — ”det tyckte jag var synd om gossen” — och därför kommer han till mig, som han icke tyckte det var synd om. — Jag har icke gett något bestämdt löfte — ty de vill ha ut 1 à 2 häften redan före sommaren — och det är ju nästan omöjligt — utan att försumma annat i stället. För resten ville icke Strindberg ens lemna något bidrag — åtminstone novell — han tyckte skönlitterärt passade icke dit — och för resten har Isidor fått löfte på hvad han i den vägen kan prestera. Det låter ju föga inbjudande. Af Danskar kunde han skaffa bidrag af Gjellerup och bröderna Brandes — men de ville ha honorar, hvaremot svenskarna tills vidare blott gjorde anspråk att B. Meyer finge ersättning för hufvudredaktörsskapet. Jag bifogar S:s bref som kanske kan intressera dig — men tror för öfrigt det är bäst att låta dem — roa sig på egen hand — ty det finns ju icke något enda lofvande namn bland dem allihop.

Jag blev ledsen vid mottagandet av detta brev och ansträngde mig i ett mycket utförligt svar att söka få min far att ändra sin uppfattning. — Min hustru och jag hade från Neapel och Rom på återresa kommit upp till Rivieran. Mitt brev är daterat San Remo den 26 februari 1882:

Det var mycket roligt att få se Strindbergs bref, mindre roligt att af pappas bref se, att dels företaget icke ser så briljant ut vid närmare påseende, dels att pappa ej tycks vara lifvad för det, så mycket tråkigare, som jag icke kan neka till, att jag alltid tyckt och allt fortfarande tycker, att det skulle vara utmärkt roligt, om ett sådant företag kunde komma till stånd. — Om nu de börja på egen hand utan förläggare ”af facket” så går det naturligtvis ikull för dem efter några månader, som så många tidskrifter redan förut har gjort, men få de en förläggare ställer sig dock saken betydligt annorlunda. Om det vore synd om förläggaren Hjalmar Branting för den förlust han skulle hafva, så behöfver det högst sannolikt ej vara synd om förläggaren Albert Bonnier, ty hans förlust skulle, om företaget ställdes klokt, säkert icke bli någon förlust. — Ett års försök tycker jag i alla händelser man skulle kunna våga. — Den medarbetareförteckning, som Strindberg uppger, är visserligen mycket dålig, icke därför att jag tror att de helt och hållet sakna talang, ty Branting, Carl Staaff etc. tror jag säkert äro ganska duktiga pojkar, men därför att de helt och hållet äro okända ännu. Men skulle icke två namn som Strindberg och Wicksell till en början i icke så liten grad kunna skylta öfver dermed, och bli sedan bidragen goda, pepprade ordentligt och framför allt lättlästa, så tror jag det ej har så stor fara. — Föröfrigt är man ju på inga vis endast bunden vid dessa personer. Bernh. Meyers skyldighet som redaktör skulle ju framför allt vara att försöka skaffa goda medarbetare, och jag vill här endast nämna en del i mitt tycke ganska goda medarbetare *med namn* och med i hufvudsak samma åsigter som Strindberg etc. hvilka runnit mig i minnet; jag tror icke det skall bli så svårt att få förteckningen tillökad: Hjalmar Strömer, Anton Stuxberg, Harald Wieselgren, Aug. Zethräus, Karl Warburg, Aug. Bondeson, Edv. Nachman (korresp. från Wien liksom Brandes från Berlin och Borchsenius från Köpenhamn); vidare skönlitterära bidragare (ty att tidskriften skall innehålla skönlitteratur måste vara första hufvudvilkoret) utom Strindberg, som om han vill hafva företaget till verklighet nog söker fram något bidrag, Nordensvan, Lundquist, Gullberg, Bonggren, Mathilda Roos, Amanda Kerfstedt, John Johnsson, Richard Gustafsson, Tor Hedberg (?); vidare Karl Hemgren, Olof

Granberg (konst), Hj. Sandberg och Strömbäck, Ahnfelt och Klas Ryberg, Frith. Cronhamn (musik), Fr. Arlberg (teater), Jörgen, Anton Nyström, Julius Mankell (?), Hedin (?), Hedlund (?) m. fl., m. fl., som säkert under arbetets gång skulle infinna sig. Om man dertill för första numret ville offra en otröckat dikt af Rydberg, hvartill han, som ju dock kan anses som den nya diktningens förste man, säkert lemnade sitt samtycke, så skulle derigenom företaget i god del befrämjas. — Som jag har tänkt mig saken, skulle, hvilket i hög grad underlättar företagens utgifvande, åtminstone hälften af tidskriftens innehåll bestå af *öfversättningar* ur utländska tidskrifter, m. m. på samma vis som Nær og Fjern, m. fl.; och det vore naturligtvis redaktörens älligande att dels med smak och urskilning välja, dels öfversätta dessa saker. Jag är öfvertygad att Bernh. M. är en lämplig person, framförallt därför att han är så flitig och ordentlig. — (Härefter följer en utförlig kalkyl över kostnaderna för tryck och papper, gående ut på att dessa skulle kunna betäckas av inflytande annonser.) — Den öfriga kostnaden, d. v. s. honorarerna skulle ju icke bli stor, om författarna till en början afstode från någon vinst, men för redaktören samt sådana förf. som ej äro så gentila skulle ju man kunna anslå *högst* 5,000. Sättes nu bokhandels- eller postpriset till 12 kr. (Illustr. Tidnings pris) eller 8 kr. netto, så vore man ju godt under tak vid en upplaga af 1,000 expl., äfven om mina beräkningar icke skulle slå in så precis. — En annan vinst vid ett sådant företag som detta är ju den indirekta, som icke bör underskattas, att man kommer genom en dylik tidskrift i beröring med de unga krafter, som småningom väl skola framträda inom Sverige, och hvilket ju vore tråkigt om de skulle behöfva söka sig väg till Seligmann eller Fritzes, hvilka nog skulle antaga tillbudet med tidskriften.

Dessa äro i korthet mina tankar och förslag i saken; de äro kanhända origtiga, men de bero på mitt ganska lifliga intresse.

Ett två dagar senare daterat brev från min far meddelar mig, att han ingenting vidare hört från Strindberg, »troligen torkar det in tills vidare». — I ytterligare brev, av den 5 mars, skriver han till mig ånyo, att han erkänner att det finns mycket klokt i mina funderingar över huru en tidskriftsplan bör utföras, och att han visst icke vill motsätta sig vår delaktighet däri ifall man kan få respit till slutet av året — men att Bernh. Meyer vid ett tillfälligt samtal upplyst om, att det hela var en embryo-unge, kanske blott en lös tanke och att de »icke fått tillräcklig klarhet i sina syften och meningar. Och det tror jag med!»

Och därmed var tidskriftstanken för den gången gravlagd.¹

*

Strindbergs förlagsförbindelser med Seligmann & C:o varade icke länge. Efter »Röda Rummet» hade »Gillet hemligt» följt

¹ Som en slags ersättare för detta tidskriftsprojekt fick Arvid Ahnfelts »Ur dagens krönika» tjänstgöra. — Den hade, mera högerbetonad, börjat utgivas 1881 på Oscar L. Lamms förlag. Från och med 1883 blev den mera att betrakta som organ för det unga Sverige. — Oscar Lamm höll ut som förläggare till och med 1884.

och »Gamla Stockholm» påbörjats. — Men de olika åsikterna mellan Claes Lundin och Strindberg angående detta senare arbetes slutförande hade nog medfört en viss kyla även mellan det Seligmannska förlagets innehavare¹ och Strindberg, och därtill kom firmans avböjande av anbudet att utgiva Strindbergs planlagda stora kulturhistoria »Svenska folket i helg och söcken».² — Det var Fritzes bokhandel — eller rättare dess ena chef, bokhandlaren Karl F. Kruhs — som vågat sig på förlaget av detta stora företag, på vilket han nedlade betydande kostnader — Carl Larsson fick utföra ett åttiotal teckningar, och därutöver illustrerades det med hundratals bilder. — Fritzes uppnådde en viss framgång med arbetet, men framgången uppvägs nog knappt allt det obehag som blev förenat med utgivandet. Den allvarlige, rätt högtidlige kungl. hovbokhandlaren Kruhs passade ej heller ihop med bohêmen Strindberg. Förbindelsen med Fritzes blev därför av ännu kortare varaktighet än den med Seligmann & C:o. En ny förläggare sökte upp Strindberg, en förläggare, som till hela sitt väsen passade honom bättre än alla föregångarna, min f. d. principal Claes Looström. —

Looström var, som jag tidigare nämnt, en s. k. glad garçon, som mera älskade ett muntert lag med sång och prat än regelbundet arbete. — Därtill djärv och oförskräckt fruktade han ej att publicera det »farliga» arbete, som Strindberg just då var sysselsatt med och nu erbjöd honom, och som Fritzes ej vågat reflektera på av hänsyn till sina fina kunder och sitt hovleverantörskap: »Det nya riket». — Strindberg var visserligen en arbetsmänniska som få, men han älskade också att från tid till annan slå sig lös och i ett glatt lag vila ut från arbetet, även om följderna ofta blev, att han tog sig litet för mycket till bästa. Looström och Strindberg möttes i denna lilla svaghet. I den efterlämnade korrespondensen mellan dem förekomma litet emellan uttryck som »angenäma sammanvaror», »frukostar med gris och pilsner», »djefligt god mat och godt gyckel», m. m. För Strindberg blev Looström icke endast förläggaren utan även den jämnåriga kamraten, med vilken han kunde tala öppet och ogenerat

¹ Hugo Geber hade redan 1878 inträtt som delägare i förlaget, vars firma då ändrades till J. Seligmann & Co.

² I ett (odaterat) »Meddelande» till Seligmann & Co., som doktor Nils Geber haft vänligheten låta mig taga del av, skriver Strindberg: »Den Svenska Kulturhistoria jag för fem år sedan utbjöd åt Seligmann och som jag sedan, efter Gamla Stockholms utgifvande, erbjöd Seligmann & Co. och som dessa Herrar refuserat (äfvén refuserad af Isid. Bonnier) utkommer i höst på Fritzes förlag.» — Och han tillägger i ett P. S. »Jag vill äfvén upplysa att Min Kulturhistoria blifvit bestäld af Fritze och icke af mig till dem utbjuden!»

och av vem han alltid kunde räkna på en varm och uppriktig beundran. Ty Looström var i sina bästa dagar en man med gott omdöme, bildning och god litterär smak. Det vilar — i alla händelser under den första tiden av deras samarbete — något friskt och burschikost över de, för övrigt minst sagt grovkorniga brev, som Strindberg skriver till Looström.

Men dessa brev giva även vid handen att, förutom här anförda skäl, det även funnos tvenne andra, och dessa nog så vägande, varför Strindberg den gången lämnade sina äldre förläggare och övergick till »broder Loo». Det första var den tydliga lättheten för Strindberg att hos Looström få större förskotter än hos de andra, om också dessa förskotter mer och mer fingo formen av växlar, vilka så småningom trasslade till Strindbergs redan förut så dåliga ekonomi och slutligen bidro till brytningen mellan de båda vännerna. — Den andra orsaken var Strindbergs den gången livliga antisemitism,¹ som icke hade minskat sedan han kommit i skuld till Isidor Bonnier och till Fritzes.² Dessa skulder tyngde honom. — Isidors fordran utgjordes av ett lån av 3,000 kronor, för vilket Strindberg förbundit sig att erbjuda Isidor sin kommande produktion. Fritzes fordran av 2,000 kronor var ett lån — dessutom var han skyldig i bokhandeln 300 kronor för den litteratur han behövt skaffa sig vid skrivandet av »Svenska folket». Och även Kruhs ansåg sig ha rätt att få utge nya arbeten av Strindberg såsom motvärde mot sin fordran. I brev på brev under sommaren 1882 uppmanar Strindberg Looström att övertaga dessa lån:

Du frågar om du kan få mitt nästa arbete! Du skall få alla mina nästa arbeten (utom ett)³ om du betalar Isidor de 3,000 kronor, jag är bunden vid honom med. — Jag vill bra gerna komma ur judehänderna, det kan jag ej neka, och hellre se en urinnevånare förtjena en styfver än en Asiat. Tar du mig, så har du hela Det unga Sverige som håller på att vexa upp under mina vårdande händer!

Angeläget var att dessa skulder skulle likvideras så fort som möjligt.

I nästa vecka inkommer jag till staden medförande min nya pjes.⁴ Det vore godt om du då hade planerat för vidare affärsförbindelser, ty så snart stycket är notifieradt i tidningarne såsom antaget till spelning komma Isidor B. och Karl F. Kr. såsom ulfvar. — Laborera på nu, om du vill ha mig i dina klor.

¹ Se kapitlen »Judarne» i »Svenska folket», »Moses» i »Nya riket» och »Sjöförsäkringsaktiebolaget Triton» i »Röda Rummet», med flera ställen.

² Fritzes, som i breven till Looström, ogenerat nog, alltid räknas med bland judarne.

³ Härmed menar han »Lycko-Pers resa» som redan var under tryckning på Isidor Bonniers förlag.

⁴ Herr Bengts hustru.

Och i ett följande brev frågar han:

Skola vi klarera Fritze först, ty han är värst?

Looström ville ju så gärna som han levde, men han hade ont om mynt. — Strindberg vet råd. Han skriver — den 14 augusti — följande brev, som är rätt betecknande såväl för hans antisemitiska känslor som för hans naiva tro att sådant kunde betyda något inom bankvärlden:

Som angelägnast är för oss båda, att Bonnier¹ blir klar så fort som möjligt, och icke *huru* det sker, så ber jag få föreslå ett sätt som är enklast och säkrast.

Tag du (som har medborgerligt förtroende och anses som en redbar man) medföljande manuskript² och öfversänd (eller lemna) jemte "Moses" till A. O. W., säg honom att Sg. tänker ge ut detta inom kort, men säg äfven med hvad risk för honom, hans hustru och hans barn! Ett afslag av AOW till dig är ingen skymf för dig. För mig vore det; men detta skulle icke genera mig om ändamålet vunnes. Men nu är väl AOW så misstrogen mot en så hänsynslös skribent som Sg, att han icke alls vill inlåta sig med honom och då stå vi der båda utan något vunnet.

Ville du icke anmoda AOW om hela beloppet så skall du få några namn på genuina judhatare som, om de icke sjelfva ega något, dock skulle vilja anmoda andra mera begäfvade att sammandraga subsidierna.

Matte Wilander (Jordborrningsbolaget).

Dr Sigurd Paykull D:o

Knut Beckman, Boktryckare.

Abom (Carlsviks gjuteri).

flera känner du nog sjelf.

Jag går bestämdt icke och tigger, men vilja andra lösa mig från judendomen så mottager jag utan någon vidare tacksamhet och utan förödmjukelse ty jag anser mig ha gjort skäl för mig för de fattiga 3,000 Kr., hvilka icke uppväga följderna!

Om AOW går, så får du genast återsända "Clariss majorum" till omarbetning, ty något måste man offra för ett stort ändamål.³

Fundera nu!

Sannolikt har Looström ej funderat på detta förslag och har varit nog klok att aldrig gå upp till A. O. Wallenberg med de båda manuskripten. — Men med egna medel kunde han ej lösa ut Strindberg från de äldre förlagen, och han nödgades därför till sist

¹ Nämligen Isidor Bonnier och hans fordran 3,000 kronor.

² Tydligt kapitlet "Clariss majorum exemplis" i "Nya riket"; detta kapitel är, som bekant, ett våldsamt angrepp på Hugo Nisbeth, utgivaren av "Figaro", som gått hårt åt "Röda Rummet". — A. O. Wallenberg tog som bekant ofta tidningspressen i anspråk för sina finansiella idéer och önskemål, och det ansågs allmänt vid tiden omkring 1880, att han medarbetade i Figaro. — Wallenbergs antisemitism är obevisad och torde högst ha inskränkt sig till en viss antipati mot de judiska konkurrenterna i Skandinaviska banken och i Industribanken.

³ En omarbetning av ifrågavarande kapitel har i så måtto skett före tryckningen, att på tre ställen ha orden "bank" och "den Palmstruchska banken" blivit utbytta mot "fabrik" och "den franska karduanfabriken".

i alla fall underhandla med bankdirektör Lettström i Enskilda banken om ett lån. — I ett brev av 13 september skriver Strindberg:

Om du icke nämnde någon siffra för L—m så vore det skäl att ta till så att det räckte åt båda judarne = 5,000 kr. omkring.

Och den 1 oktober fick Looström verkligen ett kreditiv i Enskilda banken å 3,000 kronor, varigenom Strindberg blev i stånd att några veckor senare »bära bort 2,000 kr till Fritze». Vid alldeles samma tidpunkt — den 21 oktober — underskrevs kontraktet mellan Looström och Strindberg om »Svenska öden och äventyr» i vilket följande punkt bekräftar, att även skulden till Isidor var övertagen av Looström:

För att detta kontrakt skall ega giltighet måste Herr Looström genast utbetala till Herr Isidor Bonnier, hos hvilken jag Strindberg är bunden, i lösen en summa stor Kr. Tre Tusen.

Denna transaktion har tydligen lättat Strindberg. Men icke desto mindre är han vid denna tid trött, nedslagen och vid dåligt lynne, han klagar över kongestioner åt hjärnan. — Hans arbetstakt hade ju också varit övermänsklig¹ och i ett brev av den 11:e december skriver han till

”Broder Looström! Ett mycket allvarsamt ord! Om du vill se ett lyckligt slut, både på novellerna och dess författare, så är du både så snäll och klok att du söker skaffa ett resekreditiv på 2,000 fres till om Torsdag afton. —

Du skall få allt hvad du vill, om du bara skaffar mig resa härifrån om Torsdag. — —

Du skall få mina efterlemnade, outgifna skrifter i försegladt omslag derjemte, i fall något skulle hända mig! Det är bara skräp, men det skulle väl låta sälja sig i alla fall, i händelse ett för mången kärkommet dödsfall.

Detta är icke någon nyck! Det är frukten af tre månaders grubbel!

Kan du ej, eller törs du ej ikläda dig något vidare, så går jag till Rudolf Wall och ber honom tigga ihop till resan, ty här kan jag ej stanna längre!

Vill du och kan du gifva mig ett riktigt hyggligt svar i middag, så spar du in tid, ty nu har jag beslutat att resa!

Looström gick honom troligen ej till mötes — det blev sannolikt Wall² — ty härefter följer i brevväxlingen med Looström ett — odaterat — visitkort:

¹ ”Det nya riket”, ”Herr Bengts hustru” och ett antal ”Svenska öden” skrevs 1882.

² Följande år — 8 april 1884 — skriver Strindberg från Ouchy med anledning av de ”Italienska brefven”, vilka först publicerades i Dagens Nyheter: ”Det var ett gammalt löfte till Wall och en liten tack för vänlig handräckning.”

Broder Loo! Kongestionerna upphört. Egare af resekreditiv på 2,000 Fres.
 Lemnar manuskript till 4:e hft i öfvermorgon, och Sverige om Lördag! Loss!
 Du skall icke vara arg på mig, ty jag är en ganska snäll man, fastän jag
 varit djefligt argsint en tid bortåt!

Detta kreditiv blev han emellertid aldrig i tillfälle använda för resa. Han stannade hemma och fortsatte med skrivandet av »Ödena», som dock allt mindre och mindre intressera honom att fullborda. Han klagar i breven till Looström, nyåret 83, att han »tror sig vara utskreven» och att han »är trött i huvudet». Den 9 februari meddelar han Looström att han »kört fast midt i slutet af Gripsholmsödet och kan icke komma lös utan att kasta mig in i något annat». — Och 14 dagar efteråt: »jag har varit mycket trött i hjernan och därför trott att mitt förstånd vägrade tjenstgöra.» — Och så de ständiga penningbekymren:

Jag ber dig förbarma dig och hjelpa mig från stan ur våningen till 1 April, att jag må sätta mig ner i skären och lefva som en fattig man anstår. — — Jag är mycket insnärjd. — — Jag är alldeles lam af bara bekymmer och bondånger!

Och i ett följande brev:

Kan du rädda mig i dag med pengar. Hela mitt lif är bara en uppskjuten hängning.

I mitten av april orkar han icke fortsätta med »Ödena», men erbjuder Looström i stället först sina påbörjade »Qvinnobilder» sedan sina nyskrivna dikter.¹ — Looström är ointresserad och vill först ha sina kontraherade och redan mer än fullt honorerade »Öden» avslutade. — Strindberg blir förargad, tonen i breven peka på en uppstigande konflikt:

Du behöfver icke fråga efter ms till Sv. öden, då jag upprepade gånger sagt att jag hvilar mig efter den öfveranstängning jag i fjor och i våras måste lida för ditt begär att ta oskäligen vinst på mitt arbete, ty hade du icke tagit så mycket för häftet som du gjorde, så hade det sålts mer och jag följaktligen sluppit streta mig förderfvad. — Nu skrifer jag vers! — — Kom nu inte och rör i ödena mer, ty du får icke ms. förr än i höst på dem! Det vore opraktiskt att vi också skulle bli ovänner! Alltså: Soyons Amis Cinna! Så länge det räcker!

*

Albert Bonniers förlagsverksamhet under de tre första åren av 80-talet pågick i ungefär samma takt som under 70-talets senare hälft. Jag fick genast från början efter min hemkomst rätt mycket att syssla med. Jag noterar här våra *stora* förlagsartiklar under

¹ Se härom i noterna till »Sv. öden och äventyr». (Samlade Skrifter XII.)

dessa år: Viktor Rydbergs »Dikter» (i 8,500 expl.), Topelius' »Vinterqvällar» (i 10,000 expl.), den nya upplagan av Crusenstolpes »Morianen» (i 6,000 expl.) och »Karl Johan och svenskarne» (i 4,500 expl.), andra och tredje serierna av Leas »Berättelser» (i 5,500 expl.), m. m. En särskilt vacker framgång hade Pelle Ödmans »Ungdoms- och Reseminnen» (i 4,500 expl.). — Vid sidan av dessa skönlitterära saker förtjäna nämnas d:r Uhrströms »Hemläkaren» (i 8,000 expl.), Rosanders »Den kunskapsrike skolmästaren» (i 10,000 expl.), Herman Hofbergs »Genom Sveriges bygder» (i 6,000 expl.). Webers »Verldshistoria» (i 6,000 expl.), resehandboken »Illustrerad Sverige» i ny upplaga (i 4,000 expl.), Rich. Kaufmanns »Från det moderna Frankrike» (i 4,000 expl.) samt den 4:e, väsentligt utvidgade upplagan av Rydbergs »Bibels lära om Kristus» (i 3,000 expl.) o. s. v. Därbredvid översatta romaner i rätt stort antal. Men — den unga svenska litteraturen? — ja, på den var det missväxt, i alla händelser hos Albert Bonnier! Jag har ju tidigare omnämnt¹ Georg Nordensvans »Skattsökarne» och »Guido» samt Gustaf Gullbergs »Romaner i västfickformat», vilka min far tagit före min hemkomst. — Senhösten 1880 erbjöd oss August Bondeson sin »Jon i Slätthult»², vilken året därpå följdes av »Marknadsgubbar på Sjönevad». Samma år kom Ernst Lundquist med sina »Sannsagor och fantasier» och Richard Melander med sina Karlbergsminnen »I kollett och spens». År 1880 inleddes den mångåriga förbindelsen med Johan Lindström-Saxon med den lilla öreskriften »Genom egen kraft». Och år 1882 tryckte vi — det var jag som insisterat därpå — Jakob Bonggrens »Förstlingar». Men samtliga dessa små försök slogo mer eller mindre illa ut — de voro ju sannerligen icke heller några betydande saker.

Det var ju därför rätt naturligt, att min fars intresse för de unga författarne och för deras prestationer snart skulle bli avkylt. — Kylan blev ömsesidig: det föreföll som om de unga män och de unga damer, som under dessa år umgingos med tankar på att få träda fram som författare, skulle haft på känn, att de hade större utsikter att få sina arbeten publicerade på andra håll än hos Albert Bonnier, och de underlätto därför så gott som samtliga att erbjuda sina förstlingar åt oss. Så hade A. U. Bååth redan 1879 debuterat hos Seligmann med sina första »Dikter», Mathilda Roos framträdde 1881 med »Marianne» hos Ivar Hæggström, Anna Wahlenberg 1882 med »Teckningar i sanden» hos Sigfrid Flodin,

¹ Se Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 246 o. 247.

² Det skedde genom bokförläggare Frans Beijer, till vilken Bondeson först vänt sig, men som, då han icke alls intresserade sig för skönlitteratur, hade överlämnat Bondesons brev till min far.

Anne-Charlotte Edgren 1882 med »Ur lifvet», 1883 med »Sanna kvinnor» m. fl. hos Hæggström¹, Gustaf af Geijerstam 1882 med »Gråkallt» hos A. W. Björck och, kort före dennes fallissemang, 1883 med »Strömoln» hos Wilhelm Bille, Amalia Fahlstedt 1883 med »I flykten» hos Looström, Oscar Levertin 1883 med »Från Rivieran» och »Småmynt» hos Fritzes, Daniel Fallström 1883 med »Fragment» hos Björck, Edvard Fredin 1883 med »Arbete» hos Bille, Amanda Kerfstedt 1882 med »Vid vägkanten» hos Björck samt Alfhild Agrell 1883 med sina »Dramatiska arbeten» och »Bilder från Italien» hos Oscar Lamm. — Ja, än mer; två av *våra* unga författare gingo till och med ifrån oss och lämnade sina nyskrivna böcker på annat håll: Georg Nordensvan med »I harnesk» till Ivar Hæggström och August Bondeson med »Svenska folksagor» till Fredrik Skoglund.² Jag vill ej neka till, att dessa debuter —

¹ Hon hade i själva verket under signaturer långt tidigare utgivit några små häften, likaledes hos Hæggström.

² Orsakerna till båda dessa "avfall" från vårt förlag må det tillåtas mig något utförligare redogöra för.

Nordensvan hade på nyåret 1882 — jag var borta på min bröllopsresa — bjudit Albert Bonnier en ny roman "I harnesk". Min far tyckte icke om den och "gjorde talrika anmärkningar". Nordensvan kände sig kränkt — han ansåg själv, att "boken var ett stort framsteg". Min far skrev till mig: "Jag trycker den väl i alla fall, ifall han nöjer sig med ett lindrigt honorar, ty på de två sista har det förr varit förlust än vinst." — Han bjöd 300 kronor för 1,500 exemplar. — Men Nordensvan hade redan varit hos Ivar Hæggström, som sannolikt bjudit mer. Ty Nordensvan svarade, att han ej kunde "lemna den ifrån mig för det pris Ni erbjöd." Och att han "anser det pinsamt att bjuda ut mina dikter och köpslå om dem". — Nordensvan stannade några år hos Hæggström, där han utgav ytterligare två volymer: "Penseldrag" 1883 och "Skuggspel" 1884. — År 1885 återkom han till vårt förlag med "Figge".

Bondeson hade, flera år innan han kom till oss med "Jon i Slätthult", utgivit ett litet häfte "Visor på Ätradalens bygdemål". Förläggare till häftet var en skraddare P. Nilson i Falkenberg. På Bondesons begäran inlöste vi rest-upplagan år 1881. Då denna emellertid var mycket stor — 3,587 exemplar — så sattes en del av denna stora upplaga till ett nedsatt pris av 25 öre in i vår billighetssamling "Öreskrifter för folket" för att lättare kunna realiseras, och för att göra häftet populärare och öka dess försäljningsmöjligheter döptes det om till "Nitton muntra Bondvisor" — utan att vi rådgjort därom med Bondeson.

Nu är att märka — vilket vi den gången ej hade klart för oss — att Bondeson hade en särskilt ömtalig punkt: trots att han hette Bondeson och av kamraterna alltid kallades Bonden — eller kanske rättare just därför, kunde han ej tåla, att hans berättelser titulerades "Bondehistorier" eller dylikt. "Allmogebertelser" skulle det heta. — Förhållandet mellan Bondeson och oss hade hittills varit det bästa. Flerfaldiga gånger hade han talat med oss om sina "Svenska folksagor", med vilkas hopsamlade han länge varit sysselsatt. Så mycket större var vår förvåning, då vi ryktesvis fingo veta, att denna samling skulle utges på Skoglunds förlag. Min far skrev till Bondeson och frågade om ryktet talat sanning: "Ni hade ju för länge sedan erbjudit mig detta förlag och jag förklarade mig genast villig taga det — jag har tagit för gifvet att Ni ej skulle förbigå mig, som var Er förste förläggare. — Inför allmänheten skulle det se ut, som om Ni varit missnöjd med mig, hvilket jag dock hoppas ej kunnat vara tillfället." På detta svarade Bondeson, att det var för sent, han hade gjort upp "på förmånliga villkor" med sin gode vän Fredrik Skoglund. För all del, intet missnöje. "Det har dock varit en sak, som förargat mig, när Ni omdöpte mina visor. Då jag själf har författat visorna förefaller titeln, den nuvarande, något

hos andra förlag — gjorde mig ledsen. Jag hade ju hoppats och trott på min uppgift att få bli en ung svensk litteraturs vårdare och förläggare — och nu började det spira litet varstans utom hos Albert Bonnier. Men jag var ännu för ung och för osäker för att på allvar, mot min fars vilja, söka få förbindelser med mina jämnåriga — jag kände ju personligen egentligen heller ingen av dem närmare.

*

Så gick tiden. Min far hade våren 1883 rest utomlands och jag hade blivit satt att, för andra gången,¹ sköta förlagsaffärerna ensam. Då inträffade något: vårhäftet av Ahnfelts »Ur dagens krönika» innehöll på främsta plats ett antal dikter av Strindberg under rubrik »Nytt vin på gamla flaskor». Jag blev het då jag läste dessa dikter, det var »Lokes smädelser», »Esplanadsystemet» och några andra. Jag skrev genast ett brev till min far:

Det blir säkert en ny stor succés då den kommer ut, som jag hvarken unnar Looströms eller Oscaro² eller Fritzes och som det vore ett nöje att vara förläggare till. Jag undrar, ifall han icke redan gjort upp med någon, om man bjöde honom ett riktigt vackert honorar (t. ex. efter beräkningen 50 kr. pr. ark och 1,000) om man ej kunde få den?³

Min far svarade omgående:

Ja, gubevars — om Strindberg icke sitter så fast på Basaren⁴, att han icke kan komma från dem, så hade jag visst intet emot att förlägga ett litet häfte

underlig, men jag känner ej bokförläggarnes hemligheter, hvarför jag ej fäster mig vid den saken.⁵

Att han tvärtom fäst sig mycket vid saken och att det varit den som gjort att han vänt sig från oss framgår emellertid tydligt av den brevväxling, som jag hade med honom på våren 1884. — Jag hade då sökt komma i ny förbindelse med honom och fick följande svar:

” — Det var dumt, att vi nänsin skulle öfverge hvarandra, och skälet var kanske mitt, men den där fördömda titeln på mina visor gjorde mig ursinnig, och den sticker mig ständigt. Jag tyckte, att det var så godtyckligt gjordt af Er. Eljes är jag den förste att erkänna, det Ni är den vaknaste och mest energiske förläggare i hela vårt land.” — Jag svarade genast, att vore det ingenting annat som stode oss emellan, så droge jag genast in de uteliggande exemplaren och tryckte om omslagen. Bondeson blev genast blidkad, tackade — och från den stunden blev samarbetet återupptaget och förhållandet det allra bästa. — Jag kan lugnt säga att det under de följande åren och allt intill min fars död knappast fanns någon bland de unga författarna med vem Albert Bonnier trivdes så väl — både i affärs- och privatlivet — som med August Bondeson.

¹ Första gången jag ensam skötte förlaget var under maj och juni 1882, då min far likaledes vistades utomlands. — Den enda förlagsöverenskommelse med en ung författare, som jag den gången avslöt, var den, rätt misslyckade, med Jakob Bonggren om hans diktsamling »Förstlingar».

² Oscar L. Lamm.

³ 50 kr. pr ark och 1,000 expl. var en honorarberäkningsgrund som Gylden-dalske i Köpenhamn infört gentemot sina yppersta norska och danska författare, men som i Sverige, med dess den gången mycket lägre boklädspris, var ouppnådd.

⁴ Looström & Co. på Norrbro.

polemiska dikter av honom. Och jag tror visst icke man behöfde gå öfver 150 å 200 kr. pr. ark och ändock trycka 5 å 6,000 expl. Men derutöfver tror jag icke man får påräkna att sälja — ty vers ha dock icke så många läsare som prosa och så borde man väl ock veta, om man icke sjelf får alltför hårda slängar i boken — ty han piskar väl både till höger och venster. — Hvar är han nu för tiden? Hur gick det med hans Parisresa?

Honom kommer det mest an på att få en stor och rund summa och om han kan få häftet att bli en 6 å 10 ark, så blir det ju pengar utaf — men troligen kan det icke bli så stort. — Du kunde ju söka honom — men troligen har han längesedan sålt och längesedan ätit upp honoraret — och vi få väl trösta oss ändå.

I ett senare brev, daterat Konstanz den 3 juli, skriver min far — sedan han läst »Dagens krönika», som jag sänt honom:

Beträffande en diktsamling af Strindberg tviflar jag icke på att det blir ett "evénement". Det första i Krönikan införda stycket är onekligen litet "tusan djefligt". — Men jag tänker du får den icke — ty Looström släpper den väl icke. Uppseende kommer den nog att göra — just för sin skärpa och hänsynslöshet — men om den har något beständande värde — det undrar jag. I alla fall kan en verssamling omöjligen ha lika många köpare som "Nya Riket" ty ovet på prosa är mera lättbegripligt af hvem som helst. — Men roliga äro dessa profbitar. Det skall bli roligt höra hvad han svarar.

Redan efter min fars första brev tvekade jag naturligtvis ej ett ögonblick. Jag sprang upp till Strindbergs bostad på Storgatan. Där fick jag emellertid besked, att han redan sedan länge bodde ute på Kymendö. Jag avlät därför samma dag, den 18 juni följande brev:

Bäste herr Strindberg! Har Ni redan gjort upp med någon förläggare om utgifvandet af Edert "Nya vin på gamla flaskor"? I annat fall skulle det vara mig särdeles kärt att få öfvertaga förlaget af denna samling, såväl för nöjet att åter få träda i förbindelse med Er, som för det, för mig ej mindre, att få föra i bokhandeln ett arbete, som tycks bli så "styft" som dessa dikter, att döma af profven.

Har Ni alltså ingenting ännu uppgjort, och har Ni heller ingenting emot att få mig till förläggare, så ber jag Er hafva godheten underrätta mig, dels hur stor Ni har tänkt Eder samlingen, dels om Ni ämnar låta den utkomma i år.

Beträffande honorar ber jag, att antingen Ni ville hafva godheten föreslå Edra villkor eller ock, att Ni ville tillåta mig göra ett förslag, sedan jag fått veta hur stor samlingen blir, med hvilket förslag jag hoppas Ni skall bli nöjd.

Med största högaktning
Albert Bonnier
genom Karl Otto Bonnier

P. S. Min far befinner sig på en längre resa utomlands och det är därför denna förfrågan sker genom mig.

D. S.

¹ "Lokes smädelser".

Som jag tidigare har antytt var förhållandet mellan Strindberg och Looström vid denna tidpunkt i någon mån ej fullt så intimt som det dittills varit. I stället för att i enlighet med Looströms önsknings avsluta »Svenska öden», hade Strindberg de senaste månaderna sysslat först med »Qvinnobilder» och nu närmast med sina dikter¹. Någon tanke på att ånyo växla förlag fanns dock ej hos Strindberg, som därför också avgav följande mycket diplomatiska svar på mina rader:

Ehuru jag icke med detta bref vill sägas hafva inledt underhandlingar om förlagsrättens öfverlåtande till Herr Bonnier af min tillämnade diktsamling, skall jag ändock bedja om ett formuleradt anbud med tydliga siffror efter hvad jag nu uppgifver [därefter följa en del detaljer om omfång (20 ark som Snoilskys dikter) och innehåll]. — Var nu god för ro skull gör ett anbud med fixerad minimi-upplaga (4,000 ex.?) så skall jag sedan svara! Och låt detta vara privat, som affär egnar och anstår.

Omgående svarade jag, den 22 juni, att jag vore villig att för 5,000 expl. betala 200 kronor per ark, vilket för 20 ark bleve 4,000 kronor; för 6,000 expl. ville jag höja anbudet till 4,500 kronor och kontant utbetala honoraret.

Detta var, minst sagt, ett mycket hederligt anbud. Men Strindberg gjorde sig icke bråttom att svara — visste väl icke heller hur han skulle svara, så länge som han ej hade klart med Looström. Jag blev mycket orolig över dröjsmålet och delgav min far min oro; han svarade mig emellertid helt lugnt:

Att Strindberg icke svarat är just likt honom, men icke är det värdt att få grå här för det.

Och han fortsätter:

Det var ganska qvickt af Nisse att säga att det visst var tryckfel på 1:a raden i hans poem »Tidens gudar» och det borde vara Tidens judar som jag hädat.

Slutligen, den 12 juli — efter tre veckors betänketid² avlät han samtidigt ett brev till Looström och ett annat till mig. — I brevet till Looström meddelade han, att han nu har »10 ark utomordentliga vers färdiga, men visar ingenting förr än i augusti, långt fram». Och han tillägger:

Albert Bonnier blef så lifvad af Loke att han genast gjorde ett gentilt(?) anbud på versstyckena, så att om du inte är lifvad för dem så vet du hvart du skall gå! Säg ingenting åt honom än!

¹ Den 8:e juni skrev han till Looström: »Hjernbubonen har brustit och nu rinner det bara vers. Sköna sådana och arga!»

² Han hade varit »stundtals mycket dålig och skrifer med våt handduk om hufvudet!»

Brevet till mig¹ lät annorlunda. Budet var för lågt. Den enda rättvisa beräkningsgrunden vid förlagsföretag vore: $\frac{1}{4}$ för framställningskostnader, $\frac{1}{4}$ bokhandelsprovision, $\frac{1}{4}$ åt författaren och den sista fjärdedelen förläggarens vinst. — Jag svarade genast, att hans kalkyl vore oriktig, såväl kostnader som bokhandelsprovision ginge upp till väsentligt över $\frac{1}{4}$ vardera. Men jag fortsatte:

Allt det oaktadt, då jag föresatt mig, att om möjligt få förlägga detta arbete för dess egenskapers skull, så vill jag frånse förtjensten och höja mitt anbud till hvad Ni sjelf anser skäligen eller 5,000 Kronor för 5,000 expl., tryck, format, arkantal och betalningsvilkor som förut aftaladt.

För att för min far ursäkta detta, verkligen mycket höga bud, skrev jag till honom:

Efter en annan beräkning blir detta 50 kronor pr. ark och 1,000 expl. (20 ark) d. v. s. den vanliga Gyldendalska beräkningen. Efter dylikt honorar blir naturligtvis vinsten ej så stor, men någon risk är det heller ej, ty betala sig skall det dock alltid, och då dertill kommer nöjet, för att ej säga nyttan, af att komma sig in med den literära venstern så tyckte vi² ej anbudet var farligt.

Strindberg lät mig vänta ännu en vecka. Då svek mig fålamodet, och, lördagen den 21 juli, tog jag ångbåten till Dalarö och därifrån en »colibribåt» till Kymendö för att vid ett personligt besök om möjligt få ett slutgiltigt besked av Strindberg.

Strindberg tog mycket vänskapligt emot mig och bjöd på vermouth och vatten. Jag minns hur överansträngd och klen han såg ut. Fru Siri var ej visibel, men de två små flickorna lekte i sanden. Vi sutto och pratade en timmes tid om litet av varje. Något avgörande om dikterna kunde han ej träffa, han hade talat med Looström om boken och måste nu först erbjuda honom den. Icke heller ville han låta mig taga del av manuskriptet än, men han försäkrade mig, att han hade många bättre saker än de som stått i Krönikan. Ville Looström ej bjuda lika mycket som jag gjort, så skulle han göra upp med oss. Han lovade begära ett omedelbart besked av Looström, och jag for därifrån med känsla av vunnen framgång.

Några dagar efter mitt besök avlät Strindberg också ett brev till Looström. Det börjar ytterst älskvärt med en inbjudan: »jag hoppas du kommer ut till mig att äta flundror och filbunke samt läsa vers.» Men därefter kommer det:

¹ Tyvärr förkommet!

² Jag minns mycket tydligt, att jag ej vågade ensam taga på mig ansvaret för det höga anbudet, utan rådslog därom med Gustaf Banck, som stödde mitt förslag — underligt nog — ty efter utgivandet av »Dikterna» och än mer efter »Giftas» blev Banck en rätt så avgjord Strindbergmotståndare och fiende till hela den unga skolan, vars böcker såldes så dåligt.

Karl Otto Bonnier var ute — tänk! — hos mig och bjöd 6,000 Kronor för verket! Han har dock icke fått läsa mer än hvad som stod i D. K. Jag svarade att jag var skyldig hembjuda dig, men att om du ej ville ha, skulle han få:

Det tyckes ha växlats några brev med anledning av detta mellan bokhandlare Grönvall, Looströms kompanjon — Looström var själv på semesterresa i Norge — och Strindberg, och Grönvall hade under rättat mig om att de icke ville betala Strindberg så mycket som jag bjudit.¹ Med anledning därav skrev jag ut till Strindberg, den 4 augusti, och frågade om vi nu ej kunde göra upp och om jag ej finge skicka ut till honom ett kontraktsförslag till »Dikter» uppgjort på de grunder varom vi avtalat. Några dagar därefter mottog jag följande svar:

Kymendö 8 Aug. 1883.

Högädle Herr Karl Otto Bonnier!

Att ha flera förläggare på en gång är icke roligt. Det viktigaste en författare söker hos en förläggare är kapital och frihet från censur. Looström är en mycket hygglig och trefflig karl att ha att göra med, men saknar kapital. Vill ni lösa mig från Looström der jag står i skuld på omkring 7,000 Kronor så skall ni få bli min förläggare på lifstiden. Summan skulle amorteras på 6 år med 1,000 Kronor om året, men ingen amortering tagas på dikterna, ty jag vill resa ut på arvodet och skriva mitt gesällstycke, d. v. s. mitt bästa, en prosabok på 20 ark kallad Qvinnobilder. Som säkerhet för dödsfall ställer jag lifförsäkringar på 4,000 kronor, samt förmänsrätt till de af mina skrifter, som äro min egendom, ny upplaga på dikterna o. s. v. Skulle ni som är kapitalman, vilja börja lösa in och samla mina utgifningsbara skrifter, vore ju detta en god tidpunkt nu, och om en fem år kunde ju möjligen Samlade Skrifter kunna sändas ut, eljes senare eller vid min död.

Jag är icke den krångelmakare man tror. Jag lemnade Seligmann därför att han klädde mig på Gamla Stockholm (efter Röda Rummet); Isidor, därför att jag gått och förskrifvit mig på för låga arvoden, Fritze, därför att han blef oförsämnd och ville öfva censur på Svenska Folket, men mest af det naturliga skäl att han icke ville ha Det Nya Riket. Nu är jag trött på att löpa omkring.

Att nu lemna Er dikterna under det jag står i skuld hos Looström vore icke roligt, helst han får vänta på Sv. Öden en längre tid; dock skulle vara mig obetaget att skriva dem när det föll mig in äfven under vårt mellan-hafvande.

Hvad uppgörelse om Dikterna beträffar ville jag först att ni läste dem; sedan en modifikation af vårt förberedande aftal, ty jag gör dem ej längre än 15 Snoilskyark, (hvilka ni nog kunde förvandla till 20 Rydberg eller Wirsénark) för att få resa ut i början af September.

Jag skulle sålunda för verket, minst 15 Snoilskyark, i 6,000 ex. begära 5,000 Kronor (Er obetaget sträcka ut det i 20 ark), hvilket gör 83 Kr. per ark, per 1,500 ex., hvilket ju är facilt i jembörelse med Geijerstams 50 Kr. per prosa i 1,500 ex.

¹ Grönvall var i själva verket synnerligen glad över utsikten att bli av med det för Looström & Co:s ekonomiska ryggrad alldeles för dyrbara och riskabla förlagsobjektet August Strindberg.

Om ni reflekterar på detta allvarsamt, så svara godhetsfullt med omgående, och om ni reflekterar jakande så slå Er lös och kom ut och läs dikterna om Måndag i nästa vecka, ty ni har blott läst de svagaste än, och jag kan ej skicka dem emedan jag blott har ett exemplar.

Med största högaktning
August Strindberg.

Jag efterkom med glädje hans uppmaning, och aldrig skall jag glömma den strålande augustidag, då jag företog resan dit ut, hämtad vid Dalarö hotellbrygga. Till en början visade Strindberg mig omkring bland sina trädgårdsanläggningar, främst sina kronärtskockor, som jag några timmar därefter fick njuta av, samt — det allra finaste — en melonbänk som han bäddat utmed husväggen, där solen brassade på — alldeles som han senare skildrat det i »Skräddarn skulle ha dans». Han var mera orolig för sina meloner än för sin diktsamling. Slutligen fördes jag upp i sovrummet en trappa upp, placerades i en stol, fick det i det närmaste avslutade manuskriptet till »Dikter på vers och prosa» i hand och order att läsa igenom det före middagen. Under tiden gick han, fru Siri och småflickorna och badade. — Där satt jag nu och läste — både de »arga» och de »sköna» dikterna, både »Sårfeber», »Högsommar» och »Vrakgods» — de tre avdelningarna i samlingen — jag behövde ju för övrigt knappt läsa dem — jag var på förhand klar på, att jag — kosta vad det ville — skulle hava dem. Så kom familjen tillbaka — en enkel sommarmiddag uppdukades. Strindberg var på sitt allra älskvärdaste humör, fru Siri förnäm som hon kunde vara, småflickorna söta och lustiga, och så avtackades jag igen till Dalarö, med manuskriptet till Lycko-Pers resa¹ med mig som resällskap.

*

Jag hade naturligtvis på Kymendö resonerat med Strindberg om övertagandet av skulden till Looström, givit honom så gott som ett löfte därom, men nu gällde det att få min far att även gå med härpå. Efter utlandsvistelsen, som varat från de första dagarna av april till medio av augusti, hade han nu återkommit, och det var icke utan en rätt stor oro som jag skulle gå att redovisa för mina åtgöranden i den Strindbergska frågan. — Jag hade visserligen redan första dagen omnämnt Strindbergs förslag, men det hade då varit tusen andra angelägenheter att språka om, och frågan Strindberg

¹ Som visserligen redan hade tryckts föregående år 1882 på Isidor Bonniers förlag men som ej utsläpptes i bokhandeln förrän samtidigt med premiären (julen 1883) och därför vid denna tidpunkt var obekant för mig.

blev skjuten åt sidan. Strindberg blev otålig. Den 20 augusti skrev han till mig:

Jag har idag skrivit till Looström! Gör processen kort! Han behöfver endast lösepenningen, så är jag fri. Alla underhandlingar äro bara tidsödande och leda icke till ändring i mitt beslut. Och låt mig genast veta utgången!

Det brev han — dagen förut — skrivit till Looström är av följande lydelse:

Broder Looström!

En löjlig ödets skickelse gör att efter ett års samarbete kommer Albert Bonnier och löser mig från Looström & Co, liksom du löste mig från Bonnier¹ för ett år sen. Näväl! Som författare söker jag endast en egenskap hos förläggaren Kapital — och frihet. Jag säljer mitt arbete, men icke min själ. Du var den hyggligaste och trefligaste förläggaren jag haft, men du var icke fri från fruktan och inflytelser och var icke heller så kapitalstark att du med lugn kunde mottaga ett sjukdomsfall eller en författarhjernas nyck. Du trodde nu icke på mina dikter; Bonnier tror på dem. Han skref att din kompanion sagt det du ej ville ha dem och att G—ll sedan tog som afgjord sak att B skulle ge ut dem. För att bespara mig den förödmjukelsen att du för min räkning skulle försälja dem, bad jag B gifva mig friheten, fullständigt, d. v. s. betala allt vårt mellanvarande, äfven det hvarmed du eröfrade Ödena, och enligt papperens ordalydelse äro alla förbindelser annullerade så snart skulden är gulden, utom din eganderätt till Ödena. Alltså allting honnett och klart. Hvad som mest förmått mig till detta är: att jag känner jag icke kan återvända till Ödena på långa tider, och att du icke ville ha mina dikter, samt att jag icke vill ha likvid i vexlar! Efter ett års arbete ser jag mig nemligen i skuld till dig med 7,000 kronor utom vexlar. Och för öfrigt B. betalar mer! Att vi hade nöje af hvarandras umgänge får jag icke taga i betraktande vid affärer och jag ber därför att vi för tillfället skiljas som vänner. Vi ha ju alltid Ödena som äro vårt gemensamma — och kanske kalendern² och kanske annat också framdeles! B. är mera orädd än du och litet mer fördomsfri! Han hade t. ex. icke något emot ett antisemit-poem! !

Om fjorton dar reser jag ut — långt bort och sköter min helsa som är rubbad! Vill du komma ut och gästa mig så är du välkommen, ty jag värderar både din person och ditt umgänge lika högt som förut! Att du icke förstod att jag kunde vara indisponerad eller trött på Ödena räknar jag dig icke till last!

Farväl så länge!

Vännen

August Strindberg

Kymendö 19 Augusti 1883.

¹ n. b. Isidor Bonnier.

² Med "kalendern" syftar Strindberg på en ifrågasatt julpublikation, som under redaktion av Gustaf af Geijerstam skulle utges hos Looström & Co. med bidrag uteslutande av "det unga Sverige". — Företaget kom till stånd först till julen 1885 under titel "1885. Revy, utgifven af Gustaf af Geijerstam", men ej hos Looström utan hos Ivar Hæggström. — En liknande revy "1886" utgavs till följande jul. — I ingen av dessa revyer medverkade Strindberg.

Det gick icke an för mig att dröja längre med att få saken ordnad. Samma dag, den 20:e, som jag på morgonen erhållit Strindbergs brev, sedan jag och min far ätit middag och i Hamburger Börs' kafé drucko vårt kaffe efter maten — jag minns situationen som i går, vi voro så gott som allena i den lilla salen, den enda som vid ett annat bord ensam satt vid sin kaffekopp och sin tidning var Victor Sjöberg, Dagens Nyheters mångårige redaktionssekreterare — frågade jag med klappande hjärta min far hur han ville besluta i Strindbergangelägenheten. — Jag drog Strindbergs sista brev, jag antydde hur jag tänkt mig att kontraktet med Strindberg borde formuleras (jag hade i själva verket redan uppgjort ett förslag därtill), och jag sökte påvisa, vilken betydelse den nya förbindelsen med Strindberg skulle få för oss. Till min överraskning gick det mycket lättare än jag trodde. Visserligen ryckte min far skeptiskt på axlarna då talet blev om Strindbergs försäkran, att lånet skulle amorteras på sex år. Hur skulle det bli honom möjligt? Den nära framtiden skulle ju också visa hur rätt han hade i sitt tvivel. — Min far älskade ej Strindberg som människa — snarare motsatsen, — men han hyste en stor aktning för honom som författare och — han kunde icke neka mig något. Inom en stund var saken ordnad, och jag gick att uppsätta konceptet till kontraktet. — Dagen därpå — den 21 — skrev min far följande biljett till Looström:

Bäste Herr Looström!

Strindberg torde redan ha meddelat Er att jag lofvat lösa honom från den skuld hvare han häftar till HHrna.

Jag får därför be om en uppgift å de poster hvaraf den består såväl för lån, m. m. som för böcker och skall derefter komma in, så få vi muntligen vidare tala om och ordna saken.

Vänskapsfullt
Albert Bonnier

Looström tog i själva verket denna uppgörelse mellan oss och Strindberg med mycken resignation, ja, han var rätt så nöjd därmed; han insåg fullt väl, att det översteg hans krafter att vara Strindbergs ende förläggare. — Att Strindberg däremot icke utan saknad lämnade Looström framgår tydligt av de rader han sände honom i samband med förlagsväxlandet, den 23 augusti:

Du tycktes icke vara så angelägen att behålla mig efter du icke gruffar. Det gör du rätt i. Få se hur länge Moses och jag dra jemt! En mera bevisande illustration till judarnes allmagt kan jag icke prestera, än då jag kastar mig i Abrahams sköte för att rädda mitt lif och min framtid!

Efter ytterligare några dagar, och sedan vi av Looström fått veta det precisa beloppet på den skuld (6,784 kr. 32 öre), vari Strindberg häftade till Looström & Co., så utsände min far till Strindberg mitt förslag till kontrakt med ett brev, vilket han började med följande ord:

Det skall vara mig särdeles kärt om Ni, efter fulländad kretsgång mellan Stockholmska förläggarna, återvänder till mig, och jag vågar försäkra Er, att jag respekterande Er talang, icke skall ge Er någon anledning till att ångra detta.

Han godtog för sin del den överenskommelse som muntligt blivit träffad mellan Strindberg och mig, blott med den jämförelsevis obetydliga ändringen, att blivande prosaarbeten skulle beräknas efter »Röda-rum-sidor» och ej — enligt Strindbergs begäran — efter »Nya riket-sidor»¹. Denna ändring av formatet (som min far särskilt höll på för att icke fördyra böckerna; i Sverige, där publiken var van vid billiga boklådspris, kunde vi ej följa de danska förlagens små sidor och höga honorar) höll i sista minuten på att kullkasta hela överenskommelsen. Strindberg skrev nämligen — den 31 augusti — följande brev till min far:

Kymendö d. 31 Augusti 1883.

H Herr Albert Bonnier!

Utsigterna att åter med Eder få träda i affärsförbindelse synas stranda vid första försöket, ty min enda och uttryckliga anmärkning mot Edert kontrakt var bestämmelsen format som Röda Rummet och den vidhåller jag för min och alla kommande unga författares skull! Ett sådant obarmhertigt format, ända till 48 bokstäfver i raden och mer skall dra lungsot på en eller också nödga en att slarfa. Så kan man trycka lämbiblioteksböcker med billiga och dåliga öfversättningar. Och den tiden är också förbi då allmänheten begärde mycket manuskript, hurudant som helst, för sina pengar. Det unga Norge kan skriva bra för 29 rader med 34 bokstäfver på sidan och behöver icke uttömma sig i tidningar eller eljes öfverproducera och äfven det unga Sverige hade utsigt att, försävidt en högre betalning betingar ordentligare arbete, se bättre dagar, då Ni kommer med ett så reaktionärt förslag.

Allmänheten gaf 2,50 för 12 ark af Nya Riket och ger nog 4 kronor för 20 ark Qvinnohistorier.

Och hvad är detta för tal om höga arvoden! Hör då på!

Geijerstam har af Bille omkring 33 Kronor arket per 1,000 ex. format mindre än Nya Riket = 27 rader och 34 bokstäfver (då Nya Riket = 29 × 40). Nåväl Geijerstam, ett års gammal nybörjare, har 33 Kronor, (d. v. s. något mer än 33 jemf. det mindre formatet) skall icke Undert. kunna begära 50?

Antag att Qvinnohistorier tryckas i 20 ark och 3,000 ex. Då har förf. sina fattiga 3,000 Kronor för ett halft års arbete!

Nu har jag talat nog om detta och återsänder kontraktet, hvilket jag eljes

¹ Röda Rummets sidoyta var 126 □ cm., medan "Nya rikets" endast var 96 □ cm.

i alla delar gillar beklagande att vi ej skulle råka öfverens i den viktigaste punkten som är en framtidsfråga för oss författare. Ty vi kunna icke stegra vårt bokpris som Danskarne, men vi måste minska formatet.

Med största högaktning
August Strindberg.

P. S. Jag afvaktar Edert snara beslut. Hvad dikterna beträffar och deras fullbordande ute, så tror jag ej resan skall distrahera mig; jag afskyr nemligen museer och samlingar, och undviker stora städer med teatrar. Jag ändrar bara bostad.

Omgående, samma dag, svarade min far:

Herr August Strindberg,

Det är ju möjligt att mina åsikter börja bli gammalmodiga och att den nya tiden äfven på detta område skall ändra mångt och mycket, men jag tror likväl att det vill sitta hårdt åt att få den svenska publiken i allmänhet att betala så höga bokpriser som man gör i Danmark. Säkert är i så fall att mängden, som eljest köpt en *ny* bok, då kommer att inskränka sig till att låna den, och följden deraf i sin ordning måste blifva, att blott ett mindre antal exemplar kunde uppläggas. Jag önskar ingenting hellre, än att jag måtte misstaga mig i denna förmodan och att vår publik verkligen måtte börja bli liberalare än hittills ifråga om bokinköp och bokpris. Men tänk om jag icke misstagit mig? I så fall torde författaren, hvars arvode ju efter det nya aftalet växer för hvarje ökad tusental — komma att stå sig sämre vid dessa glesare tryckta — ergo dyrare — böcker.

Näväl, det gäller ett försök och om sådana är jag gerna med. Föröfrigt är jag hvarken envis eller orimlig, och då min son Karl Otto — som efter naturens ordning snart nog kanske blir ensam innehafvare af firman — då han önskar det och Ni båda gemensamt planerat detta aftal, så skall en mindre divergens som den ifrågavarande icke vålla någon brytning utan vill jag äfven i denna punkt gå Er till mötes. — —

Och så blev då denna förbindelse ingången, som skulle — om ock med många slitningar — äga bestånd under åtskilliga år, som skulle skaffa min far så många bekymmer och så mycken otack och mig så många oroliga dagar och sömnlösa nätter, men som dock skulle både direkt och indirekt bli för vår firma av så avgörande betydelse och, trots allt, till så stor glädje.

3. 1880-TALET. — GIFTÅRET (1884).

Den 16 november 1883 utlämnades Strindbergs »Dikter på vers och prosa» i bokhandeln. Det blev för mig en svår missräkning. Den stora framgång, som jag varit nog naiv att tro på, förbyttes snart i motsatsen. Visserligen hade intresset för boken varit stort innan den utkommit, bokhandlarna hade rekvirerat exemplar i stor skala. Men bladet vände sig mycket fort. Tidningarna kastade sig över dikterna, gjorde — med få undantag — ned dem och förklarade boken ovärdig Strindberg, en del tilläggande, att den även var ovärdig förläggaren Albert Bonnier! Aftonbladet, Fyris, Allehanda och Göteborgsposten ledde skallgången. Aftonbladet förklarade, att Strindberg borde ha ris, och varnade allmänheten att köpa den farliga boken, som innehölle så mycket »infamt» och »vidrigt». Hugo Nisbeths Figaro gick ännu längre, då den antydde, att Strindberg blivit mutad av förläggaren att icke skriva mot judarna! En sådan kränkande insinuation gick min far till sinnet, och i ett brev till min mor¹ den 27 november, kan man mellan raderna nogsam avläsa hans växande missnöje med hela Strindbergöverenskommelsen. — Han skriver där, att åtskilliga av hans intimaste vänner uttryckt sin förvåning över att Albert Bonnier velat vara förläggare åt August Strindberg.

— Att jag lika gerna hade varit ifrån det — det vet du — men — men — nå, någon olycka är det icke, och om bara karlen ville förbli hygglig — som han är nu — så har man ingenting att säga.

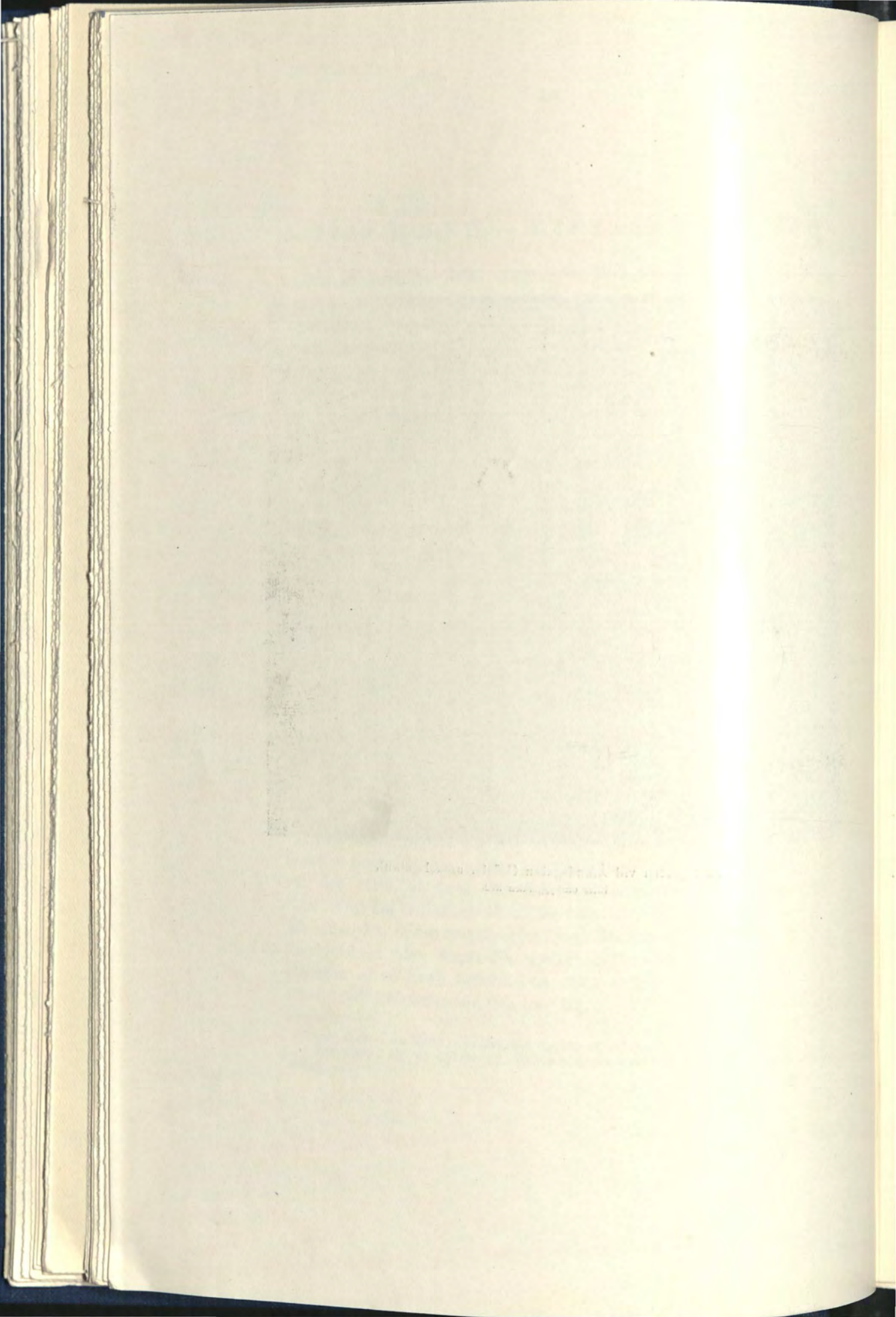
Att försäljningen av boken blev så dålig² och att högertidningarna varit så elaka, brydde jag mig mindre om, men jag blev en smula tveksam huruvida min mening om Strindberg och hans författarskap var den rätta, då även den litterära vänsterns skyddsvakt, med Karl Warburg i Handelstidningen främst, rätt skarpt kritiserade dikterna. Än missmodigare blev jag, då jag i min egen hustrus ungdomshem blev utsatt för gyckel över min dåliga smak. Jag glömmer ej en kväll hemma hos mina svärföräldrar, där det var stort unglücksfrämmande och hur jag, vid mitt inträde i sällskapet

¹ som ända från april utan avbrott vistats utomlands för sin hälsa.

² Det visade sig på nyåret att icke ens 2,000 expl. av upplagans 6,000 hade sålts!

Fastigheten vid Ålandsgatan (Mästersamuelsgatan).
Efter ombyggnaden 1882.

blev mottagen med skrik och skratt och rop av »Herr Beaujolais, Herr Beaujolais de Beaune, han hatade hyddans son» och hur mina unga svägerskor voro ivrigast att fråga »Är det poesi, sådan där smörjal!» — Men det är också mycket möjligt att det var just detta oförstående, som gjorde mig ännu envisare i min övertygelse att Strindberg hade rätt och att han en gång också skulle få rätt!

Lyckligtvis fanns det nu, fram mot jul, mycket annat för mig att tänka på. Det blev för förlaget en rätt så framgångsrik höst, särskilt på grund av den av Carl Larsson illustrerade upplagan av Fältskärens berättelser, förberedd sedan flera år och varav ett antal häften, tryckta i 30,000 exemplar, förelågo till julen.¹ En annan betydande framgång fick fru Mathilda Langlets »Husmodern i staden och på landet», som utgick i 8,000 exemplar.² Det blev en livlig december med mycket arbete, såsom tydligt framgår av ett brev från min far till min mor i Malaga, den 29 november:

Det nya större packrummet³ kommer bra till pass och der äro 5 stycken sysselsatta till framåt 10 på qvällarna — men så är det också duktiga lass, som hvar morgon köras ut till Seelig & Co. Det är en liten aning om hvad som utskickas hos Hachette, Hegel och dylika storkaxar.

*

Det första brev, som min far skrev till Strindberg efter det stora kontraktets avslutande, innehåller några rader, som förtjäna antecknas; Strindberg hade antytt, att hans första arbete efter dikterna skulle bli en serie brev om Sverige, kritiserande svenska kulturförhållanden.

Fria händer får Ni naturligtvis ifråga om hvilket ämne Ni vill välja för Ert nästa arbete. Onekligen böra »Bref om Sverige» kunna vara ett både rikhaltigt och pikant stoff, och om Ni tillåter mig skulle jag önskningsvis bedja få påpeka, att om satirens pilar afskjutas med en viss hofsamhet, så skola de mottagas med större nöje och vålla mindre djupa sår — och då tror jag att vi ömsesidigt skall ha glädje af ett sådant arbete.

¹ Detta arbetes tryckning sysselsatte i hög grad tryckeriet under större delen av år 1884. Det blev förlagets allra största framgång under hela 80-talet.

² En andra upplaga härav trycktes 1891 i 6,000 exemplar.

³ Hösten 1880 hade, som redan sagts i ett tidigare kapitel (Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 167, not 4) kontor och handlager flyttats till en lokal på nedre botten åt gatan, gårdslängan hade rivits och ersatts med ett 5 våningars hus för magasin och bokbinderi. — Då detta hus ett år därefter stod färdigt kom ombyggnadsordningen till huset mot gatan, som höjdes med en våning och utvidgades i andra avseenden. Där inreddes moderna bostadsvåningar till uthyrning; men nedre botten togs huvudsakligen i anspråk för förlagets egen räkning, och ett stort rum avsågs till packrum.

Strindbergs första arbete från främmande botten blev, som bekant, emellertid icke dessa »Bref om Sverige». Han stack emellan med »Sömngångarnätter på vakna dagar», och »Brefven», som skulle följa närmast därefter, blevo småningom förvandlade och förminskade till de två häften »Likt och Olikt», som utgavos på våren 1884.

En lång brevväxling mellan Strindberg och min far utspann sig om såväl »Sömngångarnätterna» som om dessa »Bref». ¹ — Strax på nyåret 1884 lämnade min far Stockholm för att tillbringa ett fullt halvår i södern med min mor och mina systrar. ² — Jag blev nu åter satt som högste styresman i förlaget, och, vad som intresserade mig mest, jag fick återupptaga brevväxlingen med Strindberg. — Den 16 februari utsändes »Sömngångarnätter», på vars smakfulla utstyrsel jag fått lägga ned en del arbete ³; det blev en verklig framgång, som tröstade mig ej så litet efter allt lidande för »Dikterna».

Samma dag som »Sömngångarnätterna» utsändes i bokhandeln från vårt förlag, medföljde även en annan liten volym, vars framställande hade sysselsatt mig rätt intensivt de senaste veckorna. — Min far hade på sin utrikes resa kommit till Paris alldeles samtidigt med att M:me Juliette Adam, utgivarinnan av den bekanta tidskriften »La nouvelle Revue» hade börjat publikationen av den serie intima memoarer från moderna hov- och societetskretsar, på vilken hon satte en »greve Paul Vasilis» namn och som från första stund gjorde en »succès de scandale» i hela Europa. Det var »La société de Berlin» som började serien. Min far förskaffade sig genast förlagsrätten för Sverige, sände hem ett exemplar och, inom några veckor var den översatt, ⁴ tryckt och utsänd under den av mig fritt översatta titeln »Från Berlins Salonger»; den fick bilda första volymen av en serie »Ur det moderna samhällslifvet» ⁵. — »Bismarck», skriver jag i ett brev, »har som pappa väl sett, gjort oss den stora tjensten att puffa för Vasilis bok genom att förbjuda den i Tyskland.» — Upplagan, som först var bestämd till 2,000 höjdes genast till 3,000 och framgången blev mycket god. Visser-

¹ Jag förbigår den emellertid här, då doktor John Landquist mycket utförligt redogjort för den i noterna till »Samlade Skrifter», del XIII och delarna XVI och XVII.

² Huvudsakligast i Spanien; han återkom först i mitten av juli.

³ Strindberg skrev efter mottagandet av de första exemplaren: »Nätterna voro praktfulla och mottag mina komplimanger.»

⁴ För att det skulle gå riktigt raskt undan med översättningen fick gamle Frans Hedberg hjälpa sin dotter Valborg och tog halva volymen på sin lott.

⁵ vilken serie sedan uppehölls under mer än tjugo års tid och oftast hade en vacker framgång.

ligen hade Frans Hedberg och Gustaf Banck blivit ängsliga och fruktat för att tyske ministern eller tyska generalkonsulatet¹ skulle framställa begäran om beslag på boken. — Men jag var icke orolig och icke heller min far, som skämtsamt skrev:

något polisförbud kan jag omöjligen tänka mig, det vore vackert av hr. Pfuel — ty från vår redliche hyresgäst² kan det ju icke utgå.³

*

Min brevväxling med Strindberg förblev hela vintern och våren mycket livlig, behandlande alltjämt mest frågorna om »Likt och Olikt», häftenas innehåll, titel, utgivningssätt m. m. Som bekant gjorde Strindberg under mars en några veckors tur till Italien — en påtänkt Romfärd som resulterade i en liten rundresa med Genua som sydligaste plats.⁴ — De sju brev »Från Italien» vilka blevo den litterära behållningen av resan, offentliggjorde Strindberg i Dagens Nyheter, men föreslog efter återkomsten till Schweiz, att de, tillika med en del annat småkrafvs som han skrivit, skulle bilda ett tredje häfte »Likt och Olikt». — Detta förslag blev utgångspunkten för ett tankeutbyte mellan oss om Italien, där jag, kanske rätt opåkallat och överflödigt, slog mig till riddare för det av Strindberg i mitt tycke ej nog uppskattade landet och, såsom svar, av honom fick en första klassens avbasning. Jag låter den för båda parterna rätt betecknande episoden följa här.

¹ Som var hyresgäst i vårt hus på Ålandsgatan!

² Tysk minister i Stockholm var 1884 Richard von Pfuel; tysk generalkonsul Wilh. Ferd. v. Redlich.

³ Fyra år senare, hösten 1888, visade vår firma vid ett liknande tillfälle betydligt mindre kurage. — »Deutsche Rundschau» hade börjat offentliggöra den nyss avlidne kejsar Fredriks dagbok från krigsåren 1870—71. Vi hade uppmärksammat detta och skyndat att dels låta Ernst Lundquist översätta dagboksanteckningarna dels låta vår litterära medhjälpare dr O. W. Alund skriva en levnadsteckning över kejsaren såsom en inledning till boken. — Men nu var det återigen vicevärden på Ålandsgatan Gustaf Banck, som blev ängslig för att hyresgästen von Redlich skulle taga illa upp denna publikation, och han fick vatten på sin kvarn då Bismarck begärde åtal mot »Deutsche Rundschau» för högförräderi. Banck besvor min far att inhibera tryckningen, och min far, som den gången ännu hade Giftasbeslaget i livligt minne, lät övertala sig. Våra vänner Ernst Nordin och Victor Josephson, firman Nordin & Josephson, hade just startat ett litet förlag, de voro mindre ängsliga, antogo med glädje vårt gratiserbjudande av såväl översättningen som levnadsteckningen, vår sättning avbröts och en ny verkställdes på Is. Marcus' tryckeri. »Kejsar Fredriks dagbok» utkom från deras förlag, åtalades ej, fick en stor framgång och såldes slut i två upplagor om tillsammans 5,000 exemplar.

⁴ »Orsaken till den plötsliga återresan» skriver jag till min far »berodde på, att frun kände vissa symptom, och önskade de hellre vara i Ouchy än bland främmande menniskor i Rom på något hotell».

Den 16 april skrev jag:

Uppriktigt sagdt var jag ej alls nöjd med Edra italienska bref! (Jag hoppas Ni ej misstycker att jag säger Er det). Ni reste dit ned med full afsigt att finna fel, därför att så många andra funnit så stort behag der, och fast Ni mången gång blef gripen af naturens skönhet der (ty det lyser fram mellan raderna) vill Ni ej erkänna det. För öfrigt dömer Ni om Italien, fast Ni egentligen ingenting sett deraf, och det Ni sett (Genua) har Ni sett med förbundna ögon.

Strindberg svarade omgående:

Ehuru strängt upptagen med arbete af många slag måste jag, ehuru det är mig vidrigt, svara på er ganska groft tilltagna beskyllning om mina Italienska bref, att de icke voro sanning! Hvad behagar Ni mena med det? — Jag for till Italien för att bosätta mig. När jag kom till Genua blef jag så snopen och himla arg att jag beslöt afslöja humbugen och på samma gång rasa ut mot konstdyrkeriet som just kommit från Italien. Jag var sex gånger inne i Genova¹ för att korrigera mitt omdöme! Ni är en lycklig människa som kan se så mycket vackra saker, der jag såg ingenting! Men ni borde, som ung man, dock ha fjellat af på ögonen litet! Hvarför kan ni icke gripas af ett helsosamt tvivel och mistänka Era ögon och fundera på om icke skäl förefinnas att tro det Aug. Ströms ögon äro finare!

Hur ha dessa resebeskrifningar om Italien uppkommit? Personer, som endast ega det personliga värdet att ha sett hvad andra inte sett, ha naturligtvis måst vidhålla traditionen och sauvera prestigen. Fegheten att säga sin mening då strömmen gick emot har mycken skuld också! Vet ni hvad Wall skref när han läst mina Ital. bref! "Jag kan icke neka till att Italien gjorde samma intryck på mig som på Er, men det är ledsamt för publiken o. s. v.!"

När Nyström, Spada, m. fl. hörde jag skulle till Italien, så varnade de mig för att komma med illusioner! Läs Nybloms *andra* färd till Italien! Är han lika entusiast som för tjugo år sen! Och Lundin? Skildringen af Venedig på 5 rader: Drunkna kattor i breda rännstenar som kallas kanaler!

Jag har ju sett Italien (d. v. s. folkets framtid) i den varmrödaste dager; kanske "öfverklassen" kommer att göra framtiden svartare än jag hoppas! Då, ja då har jag öfverskattat Italien och då har min optimistiska skildring varit osann! Men icke som så att jag skrifvit annat än jag trott och menat, endast hvad jag kanske för sangviniskt hoppas. Och Italiens framtid hänger inte på apelsinerna och oljefärgstaflorna! —

Hvad menar Ni då med osanning.

Jag reste till det landet för att söka ett nytt hem, utan någon prevention, tvertom väntande mig något oerhördt! Och ni vågar påstå motsatsen! Hur vågar ni det?

Hade jag ämnat ljuga något om Italien, så hade jag icke skrifvit öppna bref, utan då hade jag höljt mig i dikten som ni föraktar, men beundrar!

¹ Jag har förgäves i mina, kopierade, brev sökt efter en dylik beskyllning om "osanning". Men det är ju möjligt att jag låtit detta ord undfalla mig på något brevkort eller i ett aldrig kopierat brev. Annars hade väl aldrig Strindberg kunnat direkt fråga vad jag menade med det, och annars hade jag väl ej behövt bedja om ursäkt för "det ohöfliga uttrycket".

² Från Pegli, där han bodde under sin Genuavistelse.

Att ett sådant gammalt as som Wetterhoff t. ex. hvars enda glans är ett återsken från Italien skall känna sig mindre glansfull när hans sol af hvilken han lånar sitt ljus förmörkas, det förstår jag. Och det är han och gelikar som ha intresse af att prestigen hålles vid magt! Det är de som äro "resentreprenörerna" som ha fullmagt på sanningen! Hvad vore det för ära att komma hem till Sverige och inte sett annat än ett land som var likt alla andra? Nej det måste naturligtvis vara något "exceptionelt" för sådana naturer.

Nu har jag verkligen skänkt Er en bra mängd manuskript, men det var mindre en artighet än ett svar på Era oartigheter och en pligt mot mig sjelf. Skona mig från sådana dyra pligter framdeles, ty jag har minst 6 bref att skriva hvarje dag, utom mina manuskript! —

Mitt svar på denna temperamentsfulla utgjutelse löd på följande vis:

Bäste Herr Strindberg!

Tack för Edert vänskapsfulla brev der Ni på ett så hyggligt vis ger mig ovetit för mitt ohöfliga uttryck om Edra italienska bref. — Jag ber Eder om möjligt ursägta det; ser Ni herr Strindberg, jag har Italien att tacka för så mycket, helsa, krafter, snart sagdt ett nytt lif, och det gör måhända att jag ser det genom alltför rosenröda glasögon. Icke så som om jag ej skulle "fjellat af" i den bemärkelse som Ni menar, ty jag tror ej att allt är skönt, därför att det har stjerna i Baedeker eller därför att Wetterhoff, Nyblom eller andra skriblerer ha ropat sina traditionella O! och Ack! framför det. Men jag tror på skönheten hos naturen i Italien, hvad Ni än säger derom, på Medelhafvets skönhet, om ock man ej skulle kunna sofva vid dess mäktiga vägslag, på himlens skönhet, om den också händelsevis kan vara lika blå i Nyköping någon gång och slutligen, som jag redan sagt, på det sköna och som tyskarna säga "erhebende" i att se hvad väldiga personligheter åstadkommit.

Jag ber Eder ännu en gång om ursäkt för det ohöfliga uttrycket i mitt förra bref och hoppas att det goda förhållandet oss emellan ej härigenom blifvit stördt samt lofvar att skona Er från att behöfva skriva andra manuskript för min räkning än som äro afsedda för tryckning.

Orsaken hvarför jag trodde mig ha skäl att använda det var följande. Ni kom till Italien med bittra tankar öfver att öfver allt hafva sett hur litet värde man sätter på det sanna och nyttiga och hur stort på det "sköna", och i rättmätig harm uttalade ni den sanningen, att Italiens skönhet blifvit öfverskattad; men Ni glömde att framhålla, att der *dock* finns *ovedersäglig* skönhet; Ni framhöll der som annorstädes med kraft och sanning, att det icke är afgudadyrkan inför konsten och dess utöfvare som framtiden skall byggas på, men Ni glömde bort, hvad Ni dock sjelf på annat ställe, i "Lifsglädjen" säger, att människan — och framför andra den af arbetet öfveranstängda kulturmänniskan — behöfver leka ibland. Och Italien, det är just mensklighetens lekstuga, kulturmänniskans rastplats och stora sanatorium, der man blir återstæld från kroppsligt ondt och der man, vid åsynen af alla de storverk som renässansens väldiga oppositionsmän mot de medeltida traditionerna åstadkommit, sjelf får lust och kraft att opponera mot vår tids medeltid. Och då jag nu visste, att Ni, som mer än någon annan svensk skriftställare har förstätt och sympatiskt skildrat denna väldiga rörelse, som gaf Europa nytt lif och en ny tro (om också nu föräldrad) och som hade sin rot i Italien, endast såg stenmurar i Genuas palats och passerade

Milano i mörker för att slippa se dömen, då inbillade jag mig att Ni ej ville gifva oss mer än halfva sanningen, och ej ville öppna fullt Edra ögon, som jag med glädje erkänner vara långt finare än mina. —

Och så var frågan Italien utagerad i vår korrespondens.

*

Året 1884 tycktes bli, beträffande den unga svenska litteraturen, om man frånräknar de Strindbergska böckerna, för vår firma lika magert som de fyra tidigare åttiotalsåren. — Det antal unga författare som sände ut nya böcker i marknaden hade så gott som alla vänt sig åt andra håll än till oss.

Detta år debuterade Ola Hansson med »Dikter» hos Hægström, »Christer Swahn» med »Ord» hos Fritzes, Harald Molander med »Vårflod» hos Gleerupska bokhandeln i Lund, »Ernst Ahlgren» med »Från Skåne» hos Fritzes, Algot Sandberg med »I stämmingsstunder» hos bokhandlare E. A. Tegnér, »Sigurd» med »Kaleidoskop» hos Seligmann & C:o, Johan Nordling med »Dolce far niente» hos Universalbibliotekets förlag i Uppsala, Börje Norling med »Sonetter» på eget förlag samt Karl A. Tavaststjerna med »För morgonbris» hos P. H. Beijer i Helsingfors. — Och Gustaf af Geijerstam gav ut »Fattigt folk» hos Bille, Bondeson »Allmogeberättelser» hos Almqvist och Wiksell i Uppsala, Nordensvan »Skuggspel» hos Hægström, Math. Roos »Berättelser och Skizzer» likaledes hos Hægström och Fru Agrell »Från land och stad» hos Seligmanns.

Nå, något blev ju även erbjudet oss! I ett av mina brev (den 14 februari) till min far finner jag följande:

Tor Hedberg var här i morgse och erbjöd sitt förstlingsarbete, »Signe». — Gubben H. har sett igenom den och tyckte bra om den, sade sonen. Jag har tagit hem den för att läsa den; den är naturligtvis modern i skriftsättet, så mycket såg jag vid genombläddringen.

Och fem dagar därefter:

Jag har nu läst den till större delen och finner den ej oäfvnen alls, litet grön förstås, men en ganska betydligt utvecklad stil — stil och komposition ej en smul sämre än många andra af de yngres: Math. Roos, fru Edgren, Geijerstam m. fl. — Pappa Frans berömmar naturligtvis, han var här i dag för att fråga hvad jag tyckte om den.

Min far svarade, att man

borde väl ta den — men det var en fasligt tarflig titel »Signe» ett redan förut nyttjadt namn — af Magdalena Thoresen — lät honom hitta på en bättre.

Tor Hedberg fann på titeln »Högre uppgifter» och under denna utgavs boken vid sommarens inbrott.

Kort efter Tor Hedberg hade en annan ungdom infunnit sig.
Det var

— en mycket ung herr Bergegren, yngste son till förre bokhandlaren Bergegren; med ett teaterstycke "Det angår ingen", hvars ämne lär vara "den fria kärleken". Jag lemnade honom det ej genast tillbaka, då det ju kan vara roligt att se hur en dylik pojke behandlar ett sådant ämne.

Min far svarade kort och gott:

Om yngsta herr Bergegrens opus vill jag alls intet yttra, "det angår oss icke".

Och så fick herr Hinke Bergegren gå!

Den 2 mars skrev jag om ett nytt erbjudande:

En student från Lund vid namn Axel Lundegård, numera som det tycks Stockholmsbo, har lemnat en samling noveller "Brodd, novelletter och skizzer", som tyckas vara skäligen klena; en har jag läst, som var dålig; men jag får väl se mera på dem innan han får dem tillbaka.

Han fick dem emellertid efter några veckor tillbaka. De blevo refuserade även av andra förlag, men utkommo slutligen, 1885, troligen delvis omskrivna, under titeln »I Gryningen» på det lilla Uppsalaförlaget »Red. af Sveriges Ungdom».¹

Slutligen fram i juni fick jag besök av en ung »bondestudent» om vars erbjudna noveller jag skrev:

Det är mycket ungdomliga saker, så det blir nog bäst att han får dem åter, men man märker tydligt att det är en mycket lofvande karl som, om han än naturligtvis som alla följer Kielland och Jacobsen, dock har en ovanligt originel och kraftig stil, bestämdt en framtidskarl.

I likhet med Hinke Bergegren lämnade denne »framtidskarl» mycket snart litteraturen för politiken. Hans namn var — Axel Danielsson.

En tröst för mig, som sörjde över att »det unga Sverige» ej vände sig till oss utan sökte de andra förlagen, var, att vi dock ägde den främste bland dem alla, Strindberg, och att han, Strindberg, ledaren, var så föga belåten med sina efterföljare. Jag blev nästan glad, då jag en gång fram mot midsommar fick ett brev från honom, där han gick hårt åt de unga novellisterna:

Se på en sådan talang som Oscar Levertin. Bara kulisser men inga aktörer! Det är synd på de unga att de blifvit så skrämde af det ovet jag fått, att de icke våga något. G. af Gs sista bok² var miserabel, sämre än Vilhelmina Stålberg! Vet Ni hvad deras analys är? Estetik bara! Feghet!

Nå, skada för den goda saken om också jag vinner det att jag slipper konkurrens. Tänk Björnson med sin Ibsen hack i häl!

¹ Sin verkliga debut gjorde som bekant Axel Lundegård först 1889 med "Röda prinsen" hos Ivar Hægström.

² "Fattigt folk."

Det är ett förbannadt "Ungt Sverge" jag fått! Molander är typisk!¹ Nej! Branting, Levertin (ibland), Wicksell, Thyselius, Karl Geijerstam, Staaff, det är åtminstone karlfolk och det är de som skola göra't och inte novellisterna! —

Även min far var lika nöjd med att slippa trycka de nya herrarna och damerna. Han skriver på ett ställe:

De tyckas ju växa upp som svampar — men jag befarar att det bara är schablonmässiga kopior efter tidigare. Tråkigt att visa bort något som kan bli något af, men ännu tråkigare att trycka Bonggreniana.²

Och två dagar senare fortsätter han:

Föröfrigt börjar jag hålla med de dagligen ljudligare blifvande röster som uttala sig mot de moderna romanerna (som snart icke längre äro moderna) och som mena att detta "mode" snart är öfver, såvida det blott är efterhärmingar af de större föregångarne, och der förresten icke finns någon kärna eller poesi.

¹ Harald Molanders "Vårflod" hade haft sin premiär på Dramatiska teatern den 9 maj. — Jag var där, och jag hittar följande rader därom i ett brev till min far: "Som det hela går ut på att gissla de moderna författarna och samhällsförbättrarna så applåderade kungen och liktänkande ifrigt, men den öfriga publiken var kall."

² Det smärtade länge min far att jag, 1882 under hans första längre bortovaro, hade insisterat på och också fått hans, motvilligt avgivna, tillstånd att taga på förlag Jakob Bonggrens radikala diktsamling "Förstlingar". Icke för själva sakens skull, utan emedan jag vid bokens tryckning tillät mig en indiskretion, som kunde hava stört vänskapen mellan min far och — Viktor Rydberg! Herr Bonggren hade, för att introducera sig hos oss, dels lämnat mig en avskrift av ett synnerligen erkännande brev till honom från Rydberg, som på ett bifogat porträtt tecknat sig "vännen Viktor Rydberg", dels försäkrat mig, att såväl Björnson som Georg Brandes lovat honom förord till dikterna. Då Björnsons förord emellertid helt och hållet torkade in och Brandes i stället för förord inskränkte sig till en, för övrigt rätt varmt skriven, anbefallning för Bonggren till medarbetareplats i en amerikansk tidning, så tillät jag mig, som tydligen ansåg ett förord nödvändigt, en taktlöshet, som endast kan ursäktas av att jag ännu var så "grön"; jag lät såsom inledande ord till diktsamlingen avtrycka såväl Rydbergs brev som Brandes' rekommendation, utan att fråga de båda herrarna om lov därtill! — Boken kom ut och blev — grundligt hudstruken av högerpressen; Aftonbladets anmälare "kunde icke erinra sig så mycken smädelse utgjutas öfver Sveriges rike som här uti några tiotal dikter" och ondgjorde sig i starka uttryck öfver förlagets sätt att använda Rydbergs privatbrev som anbefallning, "man vågar hoppas, att herr Rydbergs namn blifvit brukadt på ett sätt som torde vara honom föga kärt".

Jag minnes ej om min far hade givit sitt samtycke till arrangemanget med de "inledande orden" eller ej. Jag nödgas nog taga hela ansvaret på mig. — Dagen efter Aftonbladsrecensionen skrev emellertid min far genast till Rydberg och bad om ursäkt. "Att döma efter ett mycket häftigt uttalande i går afton i Aftonbladet, skulle jag utan att ana det, ha gjort mig skyldig till ett brottsligt förbiseende — om icke rent af ett brott!" Och därefter följer en redogörelse för hela saken. "I den bråda tiden under jullitteraturens tryckning afglömdes begära äfven brefskrifvarnes tillåtelse. Detta var kanske ett fel — dock troligen intet oförlätligt, ty jag tror icke du skulle ha nekat ge din tillåtelse!" — Jag har icke funnit något svar från Rydberg på detta brev, men säkert är att förhållandet mellan honom och min far icke i minsta mån blev oroat av detta qui-pro-quo. — Att min far emellertid förlorade de sympatier, som han för resten aldrig haft, för herr Bonggren, och att han bestämt avstyrde utgivandet av en redan honorerad samling uppsatser "Folkets bok", må vara honom förlåtet.

I ett brev skrivet längre fram på sommaren finner jag följande rader:

Några stora genier tror jag icke de äro dessa nybakade herrar och damer.

Hur naturligt förefaller det mig icke nu, då jag, själv bliven en gammal man, ånyo genomläser min fars brev, att han den gången kände ett behov att för mig klargöra hur främmande han, redan ett gott stycke uppe i sextioåren, stod inför åtskilligt i den nya litteraturen och dess idéer, särskilt då dessa icke framfördes med större begåvning än vad Strindbergs närmaste efterföljare och efterföljerskor mäktade. Snarare måste jag nu tacksamt erkänna den goda vilja han visade att, gentemot mina önskningar, tillbakahålla sin egen åsikt och sin egen smak.

Hur föga glad min far vid denna tidpunkt även var över den så nyligen ingångna överenskommelsen med Strindberg framgår av några utdrag ur ett brev till mig från Malaga den 5 mars 1884:

— Jag befarar att Strindberg blir klen som verldsreformator och att det går honom alldeles som Lyckoper! Hvad är emellertid att göra? — Att försöka få vårt kontrakt och vår stora fordran transporterade på någon annan? Det blefve dels svårt om icke rent af omöjligt, dels vore det väl ock något bra tidigt. Har man sagt A — så o. s. v. —

Men hvad skall "Enden blive?" får han icke vid hemkomsten antingen i en tidning eller i ett embetsverk någon fast befattning med en säker aflöning, så är han fullkomligen tillspillogifven och slutar aldrig väl, hvarken för oss eller för honom sjelf! Ja — jag är mycket rädd för ett dylikt tråkigt slut.

Jag försökte vad jag kunde för att muntra upp min fars mening om Strindberg. I ett brev (som korsat det nyss citerade) finner jag några rader:

Strindbergs aktier äro i stigande för ögonblicket, det syns genom "Nätternas" försäljning och det odelade beröm de fått öfverallt, och genom "Lyckoper" (i går blef han t. o. m. citerad i 1:a kammaren!)

Men det skulle dröja ännu flera månader innan min far fick en annan syn på Strindberg, och den som gav honom den var ingen mindre än — Björnson.

Mina föräldrar och min syster Jenny hade efter den långvariga vistelsen i Spanien¹ återvänt till Paris där min yngre syster Eva för konststudier uppehållit sig hela vintern. — Den 7 maj skriver min far därifrån:

Idag har jag varit hos Björnson och det var rätt roligt att prata med honom. Han är intagen af Strindberg, hade både fått och redan läst "Missnöjet". "Det

¹ Min far och min syster gjorde under Malagasejouren en tur över Gibraltar-sund till Tanger. — Det tyckes ha varit oroligt på havet, ty min far skriver skämtsamt "Jag antar att Nordenskiöld och Stanley voro mera modiga."

är icke otroligt, sade han, att den kommer att göra ett sådant uppseende att De får sälja 20,000 och mera deraf!" Deremot tycker han föga om Sömnängarnätter: "Det är också ett hastverksarbete och hos oss skulle man icke stå ut med dylika föreläsningar på vers." På min fråga om han trodde Strindberg i stånd att kunna skriva romaner och noveller, sade han "Jag sätter honom högt, han är icke blott N:o 1 i Sverige — han är Ert Nummer enda — ty de andra äro ju ingenting (han glömde visst Rydberg) — men han är egentligen bäst anlagd för dramatiskt skriftställer och för Teatern kommer han att göra ypperliga saker." "Men De skal være snild mot Strindberg, hör De Bonnier." — Härpå svarade jag honom att S. hade precis samma vilkor hos oss som B. hos Hegel — men att det nu berodde på att vinna lika stor publik, etc. Han sade, att det glädde honom att höra — men S—g skriver för mycket. Han får lof att värda sina arbeten — synnerligen sin poesi. — De italienska brefven tycker han icke vidare om — och fru Strindberg tycks han icke sätta vidare högt. "Hon är ju teatergalen och lär ju alls icke ha något talent därför — det bör vara henne nog att vara Aug. Strindbergs hustru och "dette Kald" bör hon egna sig åt — det har jag som uppriktig vän sagt honom sjelf — med risk att förlora hans vänskap." — Detta var ju klokt gjordt af B—n. Mycket, mycket mera yttrade han om honom under mitt besök, som räckte nära en timme, bland annat att han önskade att S. ständigt kunde vara utrikes för att slippa personligt gräl och förgelse hemma; att vi alltid borde genomgå hans manuskript och i lämpa söka få honom att hejda sin ilska. —

Min far blev tydligen genom Björnsons uttalanden så full av förtroende för Strindbergs litterära framtid, att han avslutar samma brev med orden:

Jag förmodar att stilen på "Missnöjet" står kvar till en del. Jag räknar på ny upplaga — och om den visar sig vilja gå bör nytt aftryck hastigt beredas.

Tyvärr blev det ingen ny upplaga av; och varken Strindberg eller vi fingo något nöje av »Missnöjet».

*

»Fasligt snopen öfver Italien» hade Strindberg återvänt till Schweiz. Men att samtidigt återvända till de sociala och politiska frågornas behandling i nya »Likt och Olikt»-häften hade sig icke så lätt för honom. — Som alltid med den inbrytande våren återkom lusten att »återvända till skönlitteraturen», att »hölja sig i dikten». Efter återkomsten skrev han närmast en av sina yppersta noveller: »Samvetsqual» för »Ude og Hjemme» i Köpenhamn. Men strax där-efter satte han sig till nedskrivandet av de äktenskapshistorier som han — under titel »Qvinnobilder» — redan ett år tidigare planlagt med Looström och som han sedan i sina brev ömsom kallar »Man och hustru» eller »Gift folk» för att slutligen fastställa deras titel till »Giftas».

Han känner visserligen, skriver han, ibland »ondt samvete att jag sitter och smörjer ihop noveller, huru fina de än äro» och han förbereder på, att han »nog får åtskilliga utilistrecidiv under det 'giftermålen' pågå», men nu strömmar det med »bildnissar» som han kallar novellerna.

Jag tycker sjelf att de äro d-t bra! Och att min långa hvila från skönlitteraturen, och mitt stora klargöringsarbete ini mig sjelf, gjort mig ny. De spela alla i Sverge.¹

Ännu i slutet av maj hade han klagat över sin hälsa och sin »arma hjärna»:

Lägger mig fortfarande kl. 8—9 om qvällarne, har inte smakat starka drycker (und, rödvin) sedan 4 månader! Kallt vatten utanpå om morgnarne! Men ändå klen!

Men i och med att han satt sig till att »skrifva den märkvärdigaste bok som är skriven» låter det annorlunda:

Nu badar jag i sjön som matas från glaciererna och nu börjar jag lefva igen! Drack i går konjak och vatten på Pingstdagen.

Trots den oerhörda hettan, över vilken han flera gånger klagat, går Giftasskrivandet i en oavbruten ström. Icke mindre än nio noveller av de 12 gör han färdiga i Ouchy. Så reser han för hettan upp i bergen, till Chexbres: »Här är kolossalt» — »Luften är som Engelsk Porter. Jag har sofvit hela dan!» Men det förefaller som om den lilla vila han tagit sig några dagar i och för flyttningen från Ouchy upp till Chexbres hade åstadkommit en stockning i författandet. — I ett föregående brev — från Ouchy — hade han sagt:

Jag sitter och skrifer som en Sömngångare och får icke väckas, ty då kan det stanna af midt i.

Och verkligen: efter flera försök att återupptaga arbetet med »giftermålen» efter midsommar blev det till slut alldeles stopp. — Den 4 juli skriver han:

Tänk Er! Förtrollningen är bruten! Den magnetiska sömnen ute, jag har vaknat och boken är slut! —

Hemma i Sverige behövde vi ej denna midsommar klaga över för stark hetta. Jag minnes ännu i dag midsommardagarna 1884 såsom mycket kalla och regniga! Och ändå! Hur vi njöto, min

¹ Jag hänvisar till utdragen ur Strindbergs brev till vårt förlag under sommaren och hösten 1884 rörande "Giftas" och "Schweizernovellerna" i "Samlade Skrifter" XIV och XV.

hustru och jag, denna midsommar på Gustafsvik vid brasa och Giftasmanuskripten!

Strindberg hade sänt två kopior av alla Giftashistorierna »att Herr Senior må få ett om han är utrikes».

Den 21 juni skriver min far från Marienbad:

Der är ju kraftiga och präktiga saker uti dessa stycken — men jag bara beklagar att han splittrar sig i komposition af sådana smärre berättelser i stället för att göra en större sammanhängande roman. Jag börjar befara att hans förmåga icke räcker till en genomförd, detaljerad målning — det vore sorgligt — men måhända jag misstar mig, Kielland började ju ock med Novelletter och de äro kanske bland hans allra bästa.

Förfärligt naturalistiska och man kommer att upphäfvä riktiga Rama-skrik öfver hans oanständighet m. m. Värst tycker jag vara att de äro så flyktigt hänkastade och icke nog motiverade — och derjemte att det rent sensuella gifvits allt för stor betydelse och vigt i berättelserna.

I ett brev dagen därpå fortsätter han:

Sedan jag skref igår har jag läst Strindberg en gång till — men icke just med stigande behag. Den största af dem, "Dygdens lön" är den enda som egentligen kan anses motsvara hvad man kan begära af Strindberg — den är visserligen ohygglig — men den är dock en genomförd och utförd teckning, som blott något för mycket erinrar om hjälten i Kiellands Gift. När här och der ett par "fula ord" fått försvinna kan den nog försvara sin plats, fast icke är det "lektyr i hemmet och för familjen".

Sedan han läst ytterligare ett antal av historierna skriver han, den 30 juni:

Plumpheterna måste ovilkorligen utstrykas — ty de äro absolut icke nödvändiga och skada blott både förf:s och förläggarens anseende.

Min fars långa utrikesvistelse närmade sig sitt slut. Över Köpenhamn, dit jag reste mina föräldrar till möte för att, även jag, deltaga i det fjärde skandinaviska bokhandlaremötet, kom min far hem och återtog den huvudsakliga brevväxlingen med utanför Stockholm levande författare. — Med Strindberg fortsatte jag korrespondensen några veckor, men även där måste min far rätt snart inträda som brevskrivare, på grund av ett ögonlidande, som jag åsamkat mig¹. Breven under eftersommaren äro emellertid ej av större intresse, de röra sig dels om de s. k. »Schweizernovellerna» med vilka Strindberg nu närmast sysselsatte sig, dels om korrekturen på »Giftas», där man beträffande de »fula orden» så småningom lyckades finna en modus vivendi. I slutet av september fick Strindberg en ny idé. Han var för ögonblicket trött på skönlitteraturen,

¹ Vilket tvang mig att — under många år framåt — anlägga glasögon.

intresset för de sociala frågorna tog ut sin rätt och han gjorde oss ett förslag att, under loppet av några år få göra resor »Genom De Hvites Verldsdel för att studera Europas Urinnevånares, d. v. s. den jordbrukande befolkningen, böndernas vilkor». — »Första delen: Grekland, 2. Italien, 3. Frankrike, 4. Tyskland, 5. England, 6. Irland o. s. v.» — Nu gällde det främst att få omedelbart göra en resa till Grekland. »Årstiden är framskriden och säsongen för resa i Grekland är Oktober — början af November.» — »Vill Ni under alla förhållanden skaffa mig ett pass om det är möjligt, eller från Grekiske Generalkonsuln Uddenberg i Stockholm be att jag får ett intyg att jag är den jag är. Varen så hyggliga och skaffa mig ett sådant. (Uddenberg kände mig personligen för många år sen!)»

I ett långt svarsbrev av den 25 september ställde sig min far visserligen betänksam mot det stora projektet och de icke mindre stora penningutlägg resan skulle kräva, men ingalunda alldeles avvisande och bad att få betänketid några veckor för att se hur den nya boken, som låg nästan färdig, skulle mottagas. Han hade emellertid omedelbart förhört sig om pass och flera gånger sökt Uddenberg, som dock ej stod att anträffa, och han anhöll att Strindberg skulle insända uppgift om födelseår och födelseort samt svar huruvida familjen skulle upptagas på passet eller ej. — Strindberg svarade med att insända sitt prästbetyg. — Då inträffade — samma dag som prästbetyget anlände — den 3 oktober — något som avbröt alla funderingar på resa till Grekland.

*

Den 27 september hade »Giftas» utlämnats i bokhandeln.¹ — Vi hade, både min far och jag, varit en smula oroliga över hur mottagandet skulle bli — med tanke på en del »fula ord» och uttryck, som skulle kunna tolkas som »sårande tukt och sedlighet», men, att det skulle kunna anställas ett religionsåtal mot boken, den tanken hade aldrig ett ögonblick passerat våra hjärnor. — Visserligen upptäcker jag nu, vid den noggranna förnyade genomläsningen av alla Strindbergs skrivelser, att han i ett brev av den 13 september, i vilket han undrar »När skall skottet gå?» och önskar »Lycka till!» även frågar »Tror Ni det blir åtal på Piccadongen?» Men denna fråga hade vi alldeles utan reflexion förbigått. Och bland alla dem som genast efter »Giftas'» offentliggörande ondgjorde sig över Strindbergs »osedlighet» minnes jag

¹ Upplagan var 4,000 expl.

ingen enda som talade om »gäckeri med sakramenten». Det låg för långt från 80-talets människor i gemen! Det blev först efter att åtalet ägt rum, som bladet vände sig, och som man plötsligt kände sig — i alla händelser i högerpressen — upprörd över, att »hvard hvarje menniska med sant religiöst sinne aktar dyrast och heligast» skall finnas »hånadt och släpadt i smutsen af smädarens råa och kärlekslösa händer» som det emfatiskt hette i en försvarsartikel för åtalet i den officiella »Posttidningen».

Emellertid — beslaget hade ägt rum. Jag låter här min far själv relatera tillvägagången. En timme efter att boken blivit belagd med kvarstad skrev han därom till Strindberg:

Vid tretiden infann sig första stadsfogden Wäsell med handräckning hos mig och uppläste en skrivelse af Justitieministern Nils v. Steyern till Öfverståthållar-embetet, hvori Ministern förklarar sig anse sig böra anställa åtal mot boken och därför begär Öfverståthållarembetets handräckning för läggande af kvarstad. — I mitt magasin fanns endast kvar 320 expl. — dessa togs.¹ — Stämning är nu att motse i de närmaste dagarne, naturligtvis mot mig. — Det värsta är att jag sjelf är totalt ur stånd att kunna föra någon talan inför en domstol, och lika olyckligt är det att jag — åtminstone ännu — icke vet hvem jag skall anlita som juridiskt biträde.

Det var verkligen en tråkig historia.

Det är förmodligen »gäckeri med sakramenten», som man vill åtala. Straffet är ju i så fall »högst 6 månaders fängelse eller böter».² — Huruvida det skall drabba boktryckaren (förläggaren) få vi väl se.

Möjligt kan det ju vara att juryn kan *fria* — men det beror ju mest på huru Vederbörande vilja, d. v. s. genom juryns sammansättning — och jag tror icke man vill skona någon af oss.

Blir skriften frikänd så vore det en reclam — men jag fruktar att man vill göra sitt möjliga för att få den fälld.

Redan dagen efter, den 4 oktober, avlät min far ett nytt brev till Strindberg. Han hade nu tagit reda på hur proceduren mot boken sannolikt skulle komma att äga rum, hade även träffat en del personer, som talat om åtalet såsom enbart löjeväckande, och vår första oro var för tillfället lugnad. — Det enda nödvändiga för min far vore att inför domstolen kunna förete en namnsedel för att bli skild från målet, och innehållet i brevet gick därför huvudsakligast ut på att av Strindberg begära en dylik sedels översändande, med namnteckningen bestyrkt av svenska konsuln i Genève, eller i nödfall av annan officiell myndighet. — I fortsättningen av brevet skrev min far:

¹ Därutöver beslagtogs ytterligare 141 exemplar i Stockholms boklädor.

² Det visade sig sedan, att ansvarsyrkandet gällde enligt T. F. § 3 mom. 1: »Hädelse mot Gud eller gäckeri af Guds ord eller sakramenten», jämfört med 7 kap. 1 § strafflagen, där straffmaximum var två års straffarbete.

Att Ni sjelf vill hemkomma och svara i målet tar jag för alldeles gifvet. Det är bland allt upplyst och frisinnadt folk inte mer än en mening, att Vederbörande här återigen begått en ofantlig bêtise som kommer Er väl till pass.

Om försvaret föres med klang och glans och då hela den frisinnade pressen kommer att ta Ert parti, så är det ock mycket troligt att Juryn antingen frikänner boken eller att påföljden högst inskränkes till ett bötesbelopp. — —

Emellertid torde en ögonblicklig hitresa väl icke vara af nöden. Jag kan icke betvifla att en namnsedels presterande bör vara nog för mig för att blifva skiljd från målet och kan nog inse att det kommer att medföra åtskilliga obehag för Er att nu resa hem — — —

Den lugna tonen i dessa brev talar tydligt om att ingen ängslan vare sig för förläggarens eller för författarens öde förefanns hos min far. — Ja, i ett följande brev skriver han till och med att han hyst en förhoppning att man tänkte låta det hela stanna vid kvarstaden och alls icke skrida till åtal. — Men även om så blir kan man, skriver han,

ifråga om den slutliga utgången, icke betvifla att, sedan svallvågorna hunnit lägga sig, sedan man genom talangfullt skrifna anföranden hunnit inverka på allmänna meningen, det icke skall bli svårt att få Juryn att fria — så att Vederbörande icke få något för sitt attentatsförsök.

Svallvågorna lade sig emellertid icke. Tvärtom, de blevo dag för dag allt högre. Icke endast att tidningarna, även sådana av annars rätt utpräglad vänsterfärg, bragte artiklar mot boken, vilka voro nästan lika mycket myntade på förläggaren som på författaren, utan min far fick även under dessa dagar på mångahanda vis erfara hur sköra de mångårigaste vänskapsband kunna bliva under trycket av upphetsat »sedlighets-» och religionsnit. Några exempel må följa. En av min fars ungdomsvänner, som stått honom så nära, att han till och med tjänstgjort som marskalk vid hans bröllop, återsände den vackra silverskål, som Albert Bonnier en gång givit honom, samtidigt uppsägande bekantskapen för framtiden; en annan »vän» förklarade honom skriftligt, att han med glädje skulle se honom sitta och hacka sten på Långholmen. — Anonyma skrivelser regnade över såväl min far som mig. Jag erinrar mig särskilt ett kort till mig med hotet: »Stryk på mörka gator är kanske det språk som Ni förstår!»

Emellertid, dylika företeelser störde icke nämnvärt min fars lugn. Vad som däremot för var dag som gick alltmera oroade honom var, först, att Strindberg möjligen skulle vägra sända honom en namnsedel, och sedan, att, även om Strindberg skulle nere i Genève kunna prestera ett dylikt papper och sända honom, detta icke skulle av domstolen på formella grunder kunna godtagas; och att därför rätten skulle fordra antingen Strindbergs personliga in-

ställelse eller ock låta förläggaren, Albert Bonnier, stå författarens ansvar. Flera av min fars juridiskt skolade vänner, med vilka han rådslag, lutade åt denna uppfattning. — För min far blev det därför alltmera tydligt, att det bleve nödvändigt övertyga Strindberg att han måste resa hem och själv övertaga ansvaret. Han rådgjorde härom med några av Strindbergs närastående unga vänner, särskilt Per Staaft och Hjalmar Branting, vilka också omedelbart skrev ned till Strindberg, att det vore feget att ej genast komma hem och inställa sig inför rådhusrätten. Men även till utanför Stockholm boende personer, som han trodde skulle kunna inverka på Strindberg, avlät min far under dessa dagar flera brev. Till Karl Warburg i Göteborg skrev han:

Strindberg bör och måste komma hem och försvara sin sak. I så fall vågar man visst icke fälla honom! Alla frisinnade och alla hans vänner böra uppmuntra honom dertill.

Och till Otto Borchsenius i Köpenhamn, Strindbergs danske översättare och vän, utgivaren av tidskriften »Nær og Fjern»:

Hvad säges om svenska Justiz Ministerns åtgärd att sequestrera och åtala boken? — Det är en barbarisk qvarlefa i vår tryckfrihetslag att sätta så drakoniska straffbestämmelser för misshagligt skriftställerier så snart det vidrör dogmatiken. — Om De korresponderar med Strindberg så gör honom uppmärksam på att han icke bör hålla sig undan från personlig inställelse — ty det gäller ju hela hans literära anseende! — Om han uteblifver är han förlorad som skriftställare. Om han uppträder värdigt och käckt till sitt försvar komma sympatierna för honom att enormt tillväxa och ingen, tror jag, skall våga att döma honom strängare än högst till penningböter. Så är allmänna meningen bland hans vänner!

Slutligen, den 9 oktober, sände han följande brev till Björnson i Paris.

På grund af vårt samtal i våras om Aug. Strindberg och med kännedom af det inflytande Ni eger öfver honom, anser jag mig böra tillskrifva Er några ord om den ledsamma saken som händt honom att blifva åtalad för svårt tryckfrihetsbrott — svårt för den orimliga straffbestämmelsen — på grund af påstådt "gäckeri med sakramenten" etc. på sid. 74 i Giftas. —

Begagna nu Ert inflytande att uppmuntra honom till ett manligt och värdigt uppträdande.

Det gäller först att icke låta boktryckaren (mig) komma i sticket — och ett dokument hvori han erkänner sig författaransvaret för boken hoppas jag redan är af honom afsändt och på väg till mig. Något så *oerhördt* som att vilja undandraga sig *detta* vore ju både *otänkbart* och löjligt, då behovet af ett dylikt dokument blott är en rättslig *formalitet* — då hans namn ju i alla fall står på boken.

Men den nästa frågan är om han icke bör kasta bort all rädsla — och utan afseende på materiella svårigheter — komma hem och svara (skriftligt eller muntligt) inför domstolen. Risken tror jag är ingen. Ty om han ock har fiender, så är hela opinionen ännu öfvervägande på hans sida och emot en antiquerad barbarisk

lag — och det kan icke betviflas att han antingen skall bli frikänd af Juryn — eller ock Domstolen skall nedsätta straffbestämmelsen till lägsta möjliga efter Strafflagen, kort fängelse eller böter. — Och dessa ska nog bli anskaffade.

Fördelen vore att han då visar sig som *en man* och eröfrar sympatier äfven hos de ljummare.

Men om han alldeles uteblifver? Är icke hela hans framtid derigenom förspild? Så tro vi alla hans vänner! Hvem vill sedan lyssna på hans ord eller tro på honom?

Ni, bättre än någon annan bör kunna objektivt bedöma dessa frågor. Haf godheten tag dem i öfvervägande och gif honom sedan råd, dikteradt af Er vänskap för honom; af Ert mogna omdöme — ja till och med af Er egen erfarenhet i tryckmålsprocesser!

Stämning är tillsvidare blott utfärdad på mig att förekomma den 21 Oktober. Om, som jag hoppas, jag dessförinnan fått nödiga dokumenter från Strindberg, blifver jag väl då skild från målet och han stämd. Hemkomst behöfde således först ega rum i Novbr — antager jag. Huru länge sjelfva processförhandlingarna kunna räcka är ju icke godt att säga — antagligen kunde de dock afkortas genom S:s närvaro — och otänkbart vore det ju icke att han snart nog med triumf kunde återvända till sin familj.

Skrif snart och inträngande till Strindberg (adress P. R. Genève) derom — och ville Ni hedra äfven mig med några rader vore jag tacksamt förbunden.

Omgående, den 12 oktober, svarade Björnson med följande brev-kort:

Kære Bonnier, ord for ord har De ræet, bare ikke deri, at han skal gøre saken mindre än den er. Han har ment at hâne, hvad han holder for forargeligt, og det skal han stå ved. — Jeg tænkte, det skulde gå i langdrag, og da vilde jeg, han skulde være ute til dommen faldt. Men når det straks skal gå løs, og straks falle ånnelig dom, da må han også straks hjem, og selv ta sin sak. Naturligvis. Det har jeg også skrevet ham til. Jeg har intet øjeblik spildt. Jeg skriver til ham hver dag. — Dette må bli til stor fordel for Strindberg. Efter dette blir han Sverigs store man. Lykke til! Deres Björnson.

Hur hade nu Strindberg själv mottagit meddelandena från Stockholm om kvarstad och åtal, och hur tänkte han handla? — På min fars första redogörelse för beslaget, den 3 oktober, svarade han ögonblickligen, den 7:e:

Bäste Herr Bonnier!

Mottagit Ert bref. Kommer hem om Ni skall i fängelse, naturligtvis. Eljes ej. En höstresa med familj och den nyfödde sjuk för tänder går ej. Ensam omöjligt. Men anklagelsen! Kan den ej sändas hit! — —

Det grämer mig att Ni skall komma i mellanhand. Det hade jag ej tänkt på. — Men inte vågar man sätta Er i fängelse!

Dagen därefter den 8:e, sedan han erhållit brevet av den 4:e rörande namnsedels anskaffande, skriver han:

I morgon afsändes namnsedel. För sent idag träffa konsuln. Befrias Ni från målet, så kan jag anklagas på fremmande ort (efter hvad jag förstätt af Lagen som jag har här! Björnson gjorde ju så!) Och då svarar jag skriftligen genast

5. — *Bonniers*. IV.

antingen i tidning eller brochyr. Bäst i tidning. Jag tycker inte om att resa hem och göra reklam, med tablåer på landgång eller perrong. Min hustru är ledsen och sonen ondt för tänder. Icke kan jag lemna dem i fremmande land för en blagues skull. Och icke resa med dem!

Bäst vore att Ni lät döma Er till böter (ty då *blef* det böter!) och jag svarade ändå. Mig skulle de nog sätta i kurran.

Talade idag vid Ryska Nihilisten Elpidine. Han sade att det var idealism att gå i fängelse och att det vore ju att erkänna att jag var brottslig. — Nej, protest! menade han. Att göra sig till martyr i onödan vore bara romantik. Njuta af sin frihet, begagna den och göra sin pligt. Han har rätt! Mitt svar på anklagelsen skall bli lika ljungande skrifvet från Génève som under bakrus från fester i Stockholm. — —

Farväl så länge. Och tack för att Ni icke lemna mig åt mitt öde!

Konsuln var bortrest, och konsulatsekreteraren vägrade teckna på den »förklaring» ställd »Till Stockholms Rådhusrätt» som Strindberg uppsatt, i vilken han själmant angav sig som författare till boken. Vägran grundades på att Strindberg icke hade något pass. — Strindberg avsände icke desto mindre utan påteckning sin »förklaring», och, dagen därpå, den 10:e, lät han den följas av en namnsedel. Han hade varit ute och letat efter två svenskar som skulle kunna bevittna den, men endast fått tag i en, bokhandlaren H. Stapelmohr, som den gången hade en liten bokaffär i Génève. Som andre man fick en norrman Thom Thommesen, »forhenværende engelsk vicekonsul i Kragerö» tjänstgöra. — Strindberg lät namnsedeln åtföljas av ett brev, i vilket han, med ledning av tryckfrihetsförordning och rättegångsbalk, trodde sig finna ut, att han icke vore tvungen att komma hem. »Gör det ej heller», skriver han.

Emellertid, innan ens det första av dessa Strindbergs brev hem hunnit fram, hade något inträffat, som åstadkom en förändring i uppfattningen av vad som måste göras. — Min far skrev därom till Strindberg den 9 oktober:¹

Jag öfverraskades igår af kallelse till Rådhusrätten, som skaffade mig en sömnlös natt. Jag kommer just nu derifrån och denna gång gällde det då blott en bagatell, neml. beslaget och de beslagtagna expl. Jag ville ha att de skulle nöja sig med blott bladet 73.74 (se § 4 mom. 8) som allenast omfattar de åtalade raderna — men domaren dömde expl. i sin helhet förbrutna.

Nå, det var som sagdt en bagatell. Jag kommer nu till det viktigare! En af domrarna på 6:e afdelningen² dit målet lottats och der det skall förekomma den 21 Oktbr kl. 11 f. m. sade mig privatim att 1:mo det var rysligt oförsigtigt att icke ha namnsedel, när det gällde Strindberg, som jag borde ha förstätt förr eller senare skulle skriva sig till ett åtal, och 2:do med mycken bestämdhet, att derest Strindberg icke hemkommer och inställer sig så blir hr Bonnier fast!!!

¹ Alltså samma dag som brevet till Björnson, vilket dock är skrifvet före inställelsen på rådhuset.

² Rådman Frans Krook.

Detta yttrade han på fullkomligt allvar och enligt hans öfvertygelse! På min invändning, att Tryckfr. för. § 1 mom. 8 talar om, att derest förf:rs sjelfmant tillkännagifver sig så är boktryckaren skild från målet, svarade han med hänvisning till tryckfr. ord. § 5 mom. 6 "att de åtalade böra personligen till svars stånda"!

Så står Gudnäs saken. Jag börjar nu inse att der rakt absolut icke finns annan utväg för mig att komma ifrån ansvaret än att Ni infinner Er. Domstolen fordrar nog antingen Strindberg eller Bonnier — och Ni har således som hederlig karl ingen annan utväg än att resa hem — och det ofördröjligen så godt först som sist.

Det gläder mig att Ni ock förklarar det i telegram till Staaff! Och dessutom — hela Er framtid hänger ju derpå — ty jag vill naturligtvis eljest icke ha det ringaste med Er att göra — och säkerligen ingen annan heller — om Ni fegt och hänsynslöst lemnar mig i sticket!

Ni förstår att det nu blott är *personlig inställelse* som kan duga. Ty en Namnsedel kan ju numera ej åstadkommas — ty dertill fordras 2:e inom Sverige boende svenska medborgares påskrift (se § 1 mom. 6) och hvem tror Ni vill nu efteråt skriva på och ikläda sig författare-ansvar.

Nej, här duger ingen dagtingan längre — utan ett modigt beslut — det gör Er ock största hedern. Och lång besinningstid finns nu ej heller mera. Ni erhåller detta brev på måndagsmorgon den 13:e. Dagen efter får Ni från mig en vaxel på 1,000 francs (så att inga penninghinder skall afhålla Er). Deraf kan Ni ju lemna kvar hälften hos Er fru och resten räcker godt till hemfärden — som bör tillträdas på Onsdagsmorgon den 15:e för att Ni med full trygghet skall kunna hinna hit till den 21:a på morgonen — aldrig sist (hellre en dag tidigare om möjligt).¹

Telegrafera mig genast att Ni reser — och sedan ett par gånger undervägs — så att jag har något att trygga mig till och så att man kan tala om det.

Låt hederns bud inverka på Er. Tag Gud i hägen och res — och jag är öfvertygad att både Ni, Er hustru och barn, Er familj här och Edra vänner — alla skola hafva orsak att glädja sig deröfver — ty det är det enda rätta!

Var fullt öfvertygad att detta är högst nödvändigt för Er framtid som författare — ja som hederlig karl och tveka icke längre!

Ni kommer bestämdt icke att ångra att Ni kommer — men väl och djupt — om Ni ännu längre skulle tveka.

Min son instämmer helt och hållet i hvad jag här sagt.

Samma dags afton hade min far och jag en lång överläggning om saken med en av våra intimaste umgängesvänner, dåvarande polis-mästaren i Stockholm Semmy Rubenson. Han var av samma öfvertygelse som rådman Krook om hur rådhusrätten skulle komma att förfara,² men på samma gång uttalade han som sin bestämda åsikt, att det aldrig skulle lyckas oss att förmå Strindberg att resa ensam hem till Stockholm, icke därför att han vore för fegt eller för ohederlig, utan emedan han aldrig skulle kunna fatta ett be-

¹ Dessa 1,000 francs utbetalades av mig den 15 oktober i Genève; de debiterades Strindbergs konto "i förskott för litterärt arbete" och avräknades å honoraren för "Giftas" och "Utopier".

² Nya dagligt allehanda framhävde i en ledare den 15 oktober som "aldeles sjelfklar" samma åsikt: boktryckare kan icke leda ansvaret från sig med mindre han kan framvisa en person, som verkligen "sjelfmant inför domaren" framträder såsom den där bär ansvaret och även dess följder.

slut att resa! »Vill ni ha hem honom, så vet jag intet annat råd att ge er, än att du reser ner och hämtar honom», sade han åt mig. — Tanken föll i god jord, min far var tveksam, men jag var genast beredd.

Endast några få förberedelser behövdes, och dagen därpå, den 10 oktober på kvällen, gav jag mig i väg över Köpenhamn, Kiel, Hamburg, Köln och Bern till Genève, dit jag kom den 14:e på eftermiddagen.¹ Jag sökte genast upp Strindberg, som bodde i ett pensionat i Genève's förstad Plainpalais, n:r 3, rue Dancet. Strindberg ville icke höra talas om hemresa. Varför resa? Alldeles obehöfligt. Han skulle dagen därpå tillsammans med mig söka svenska konsuln och få bevitnat, att han, August Strindberg, vore författare till »Giftas». — Han var nämligen, trots brevet av den 9:e från min far, vilket han mottagit, alltjämt övertygad om, att blott han insände till rådhusrätten ett dylikt bevitnat erkännande, så bleve min far genast skild från målet. — Även jag hade vid framkomsten till Genève erhållit ett rätt så obegripligt telegram hemifrån, som tycktes antyda, att personlig inställelse möjligen skulle vara överflödig. För resten var Strindberg vid gott humör, trivdes i Genève, till och med i pensionatet, var för tillfället teoretisk nykterist, vilket icke hindrade att vi drucko ett glas lätt schweizervin till middagen i pensionatet. Han intresserade sig föga för det mottagande som »Giftas» rönt eller för åtalet — långt mera för schweiziska förhållanden och för de noveller med ämnen från Schweiz, som han då just lade sista handen vid. Fru Siri var klen, misstrivdes i pensionatet och längtade hem till Sverige.

Dagen därpå: »Sprungit kring stan för att få namnteckningen bevitnad. Varit på konsulatet. Allt var klart», skriver Strindberg i »Kvarstadsresan». — Så enkelt var det dock icke. — Svenske konsuln hade alltjämt tjänstledighet och var bortrest. Strindbergs inlaga »till Stockholms Rådstufvu Rätts Sjette Afdelning», i vilken han tillkännagav sig såsom författare till boken och underkastade sig författaransvaret, företedde vi emellertid på konsulatet och fingo hans underskrift, »apposée de libre volonté en présence du chancelier», legaliserad. På det andra bladet av samma pappersark, på vilket Strindberg skrivit denna inlaga, ordnades en ny namnsedel, där Strindbergs namn denna gång blev bevitnat av två svenskar, nämligen dels den här ovan omnämnde bokhandlare Stapelmohr, dels herr H. Hammarlund, som då studerade som urmakare där-

¹ Vid efterföljande redogörelse för Kvarstadsresan har jag i huvudsak begagnat mig av den tidningsartikel om »Mina första sammanträffanden med August Strindberg», som jag på begäran skrev för Svenska Dagbladet år 1920.

Till Stockholms Rådshufvud-Rätts Sjette Afdelning.

Undertecknad tillkännagifver sig härmed såsom
författare till den åtalade skriften "Giftas. Tolf
Äktenskaps historier. Med intervju och förord af
August Strindberg" och underkastar jag mig förf.
fattarens svar för samma skrift.

Geneve den 15° Oktober 1884

August Strindberg

№ 34te Vu an Constat Général de Suède
Retourne à Genève pour légalisation
de la signature de Monsieur Auguste
Strindberg de Stockholm - apposé,
de libre volonté, en présence du
Chancelier,

le 15 Octobre 1884 :

Le Chancelier :

Ch. de Chambard -

Till Strindberg
Rösterna
Rätt öfver
Öfver

... att jag vill ha honom hono...
... att du reser ner och hämtar honom, både han åt
... i god jord, min far var tvungen, men jag var
... beredd.

Endast några få förberedelser behövdos, och dagen före, den
19 oktober på kvällen, gav jag mig i väg öfver Köpenhamn, Kiel,
Bremen, Köln och Bern till Genève dit jag kom den 14:e på
fredagsmiddagen. Jag sökte genast upp Strindberg, som bodde i ett
hotell i Genève's förtäta Palaispalais, n:o 3, rue de la... Strind-
berg ville icke höra talas och hörensas. Vart för resa? Alldeles obe-
kännligt. Han skulle dagen därpå tillsammans med mig och svenska
kamrater och få berättat, att han, August Strindberg, varit författare
till "Giffaren". -- Han var nämligen, trots bröret av den 9:e i sin
sinn far, vilket han motigt alljämt övertygad om, att till honom
inlämnade till rådhusrätten ett dylikt berättat erkännande. -- Å bliv
min far genast skild från mitt. -- Men jag hade vid förtäningen
till Genève erhållit ett kort och obetydligt telegram hem till mig, som
tyckte antyda, att personlig berättelse möjligen skulle vara öfer-
flödlig. För resten var Strindberg vid sitt hem, tröttnad på
till och med i pensionatet för för tillfället berättat äfven till
icke ändrade ut i sin far och till schweizern i pensionatet.
i pensionatet. Han berättade mig dock för det motvilligt om
"Giffaren" och om sin far. -- Men mera för schweizern för
händelsen och för de berättelser som kom från Schweiz, som han
så just hade fått läsa om. För det var känd, att Strindberg
pensionatet och till till Sverige.

Dagen därpå... till till min far...
vittnad. Vart på kvällen... skrives...

... berättat...
... till min far...
... en presens...
... om berättelsen...
... till min far...
... berättelsen...
... till min far...

... till min far...
... berättelsen...

August Strindberg

1874

de bar...
... berättelsen...

... berättelsen...

... berättelsen...

... berättelsen...

... berättelsen...

... berättelsen...

... berättelsen...

... berättelsen...

... berättelsen...

Herr Albert Bonner befälvärdhizus härmed
att inför Stockholms Rådstufus Rätt fram-
bära och enligt Tryckfrihetsförordningens § 1 mom 8
åberopa sig på omstående tillkännagifvande

Genève den 15. Oktober 1884

August Strindberg

Herr August Strindbergs egenhändiga
namnteckning intygas af tvänne
på samma gång närvarande vittnen

Genève den 15. Octobre 1884

Benning Hammarslund
Urmakare
5, rue Daoviel.

H. Stapelmohr
Bokhandlare
24, Courratier

Herrn Albert Bismarck
in seiner Eigenschaft als
Bundeskanzler
zu Berlin

Genève den 17. Oktober 1871

August Bebel

Herrn August Bebel
in seiner Eigenschaft als
Mitglied des Reichstages
zu Berlin

Genève den 17. Oktober 1871
August Bebel
F. J. Schlegel
F. J. Schlegel
F. J. Schlegel

Genève den 17. Oktober 1871
August Bebel
F. J. Schlegel
F. J. Schlegel
F. J. Schlegel

nere — sedermera grundaren av Haldaindustrien. Dessa båda svenskar voro för övrigt Strindberg och mig följaktiga så gott som hela dagen och gjorde oss åtskilliga tjänster.

Jag hade nog känslan av, att vad jag fått att taga med mig hem var otillräckligt, och jag avlät därför ett nytt telegram till Stockholm:

Kommt nur falls persönliche Einstellung absolut nöthig, Frau krank, antworte ob Richter gesagt schriftliches Erkenntniss genügt.

Strindberg ansåg det absolut överflödigt att tänka på hemresa. — »Vi åto middag tillsammans och skildes åt. Bonnier skulle återvända ensam hem. Jag gick hem, glad, ty jag längtade inte alls till Långholmen; har alltid haft en aversion mot det stället», skriver Strindberg i »Qvarstadsresan». — Men jag gick däremot, rätt ledsen över Strindbergs fasta beslut att stanna där han var, hem till mitt hotell. Ändamålet med min resa var i själva verket misslyckat. — Morgonen därpå, då jag drar upp min gardin, får jag se Strindberg, som alltid morgontidig, utanför hotellet. Han kommer upp och — döm om min förvåning — säger: »Nu reser jag!» — Han hade ändrat mening under natten, han hade fått en del nya telegram, att han vore feg om han ej kom hem, och nu var han besluten att resa. Även jag fick på morgonen svar på mitt telegram, att rådhusrätten bestämt fordrade personlig inställelse. — Strindberg missminner sig då han skriver, att »när klockan blev åtta kom Bonnier med näven full av nattegram och grön i ansiktet». Det var han som kom till mig, och hans beslut var fattat utan någon ny påverkan från min sida. Hurudan min ansiktsfärg var, därom kan jag däremot ej yttra mig.

Nu bar det av till Plainpalais för att i hast packa hans lilla kappsäck. Ett ömt avsked från hustrun och barnen. »Läkaren här har meddelat mig», förtrodde mig Strindberg, då vi åkte till tåget, »att min hustru är mycket sjuk och endast kan leva några år till. Men jag kan inte leva utan henne. Dör hon, så skjuter jag mig!»¹

Tåget gick klockan 12. På kvällen kommo vi till Basel, där vi övernattade i hotell Euler vid schweizerbangården. Strindberg hade

¹ I sin bok "Erindringer fra et Dikterhjem" citerar Erik Lie i kapitlet "Fra Giftingsprocessens Dager" ett brev, skrivet av en norsk dam, fröken Inga Thomesen, som den gången bodde i samma pensionat som Strindberg. Jag gör några utdrag: "I dag reiser Strindberg nordover. Den unge, interesserte og meget velvillige Bonnier, forlæggerens søn, er sporenstregs kommet hit for at hente ham. — — Ja, den proces vil bli ganske opsiktsvækkende. Strindberg egner sig ikke til at optræde offentlig, han forholder sig passiv og overlater alt til sin 'impresario', som han kalder Bonnier. Nu roper han paa mig for at si farvel. Bonnier holder med en vogn for døren — —"

varit trött och nervös under hela dagsresan men blev rätt uppglad vid en kopp te och litet föda på hotellet efter framkomsten. — Dagen därpå till Frankfurt. Vi behövde först vara hemma på tisdagen den 21:a, kunde därför ha övernattat en gång i någon av de tyska städerna, antingen i Frankfurt eller i Hamburg, men Strindberg bad att få resa så mycket som möjligt i sträck: »Jag blir mindre nervös då vi rulla — blott ej stå still!» I Frankfurt måste vi emellertid uppehålla oss några timmar, från middagen till kvällen. Jag ville begagna dessa timmar för att sammanträffa med en ung svåger, som då vistades i Frankfurt, och, då jag ett ögonblick tvekade att lämna Strindberg ensam, smålog han sitt intagande leende: »Var inte rädd, jag skall inte rymma.»

Så gick nattåget till Hamburg. »Nattåg äro icke bra för nerverna», skriver Strindberg i »Qvarstadsresan». Vi hade några timmar att vänta på morgonen i Hamburg innan tåget till Kiel skulle avgå. Det var en härlig, varm och klar höstmorgon. — Vi slogo oss ned på den yttre perrongen utanför den dåvarande lilla Klosterthorbangården. Strindberg satt tyst. Plötsligt ser jag honom draga upp sin näsduk och falla i gråt. »Ursäkta mig, men det är mina nerver, som jag ej kan behärska.» Vi reste oss upp, Strindberg blev snart åter lugnare och vi promenerade över järnvägsviadukten till en bredvidliggande park. Han talade om sina barn, särskilt om den lille Hans, hans födelse, hur Strindberg låtit förmå sig av fru Siri att låta döpa barnet, och mycket annat från vistelsen i Schweiz. — Även under tågresan från Hamburg till Kiel var han nervös och orolig. Tåget stannade alldeles nere vid ångbåtsbryggan; där låg båten, som skulle föra oss över till Danmark — uppkallad efter den blivande kejsar Vilhelm II:s gemål. — Jag höll just på att plocka ihop våra tillhörigheter, då Strindberg ropar till mig: »Se på båten! Omen accipio.» Jag såg frågande ut — förstod ingenting. »Men ser ni då inte vad där står? Auguste Victoria. Seger! August!» Och han blev som förvandlad — nervositeten var bortblåst och under den långa sjöresan — som på grund av dyningar blev rätt obehaglig för mig — var han vid ypperligt humör.

Kvällen i Köpenhamn tillbragte Strindberg i sällskap med sina gamla vänner, sångaren Lange och hans hustru, fru Ina Lange, som en gång i tiden varit Strindbergs ungdomsflamma.¹ Där blev han emellertid, som han själv berättar i »Qvarstadsresan», oroad av ett telegram från sin hustru i Genève, som meddelade honom, att det kommit varningar, att han skulle häktas i Malmö. — Han

¹ Se »Han och Hon».

gick onekligen i en viss ängslan under överresan, men som han själv skriver: »landstigningen skedde utan polis — tulltjänstemännen bemötte mig artigt». Då vi emellertid kommo in i stationshuset och jag gick fram till biljettkontoret för att köpa biljetter, säger biljettförsäljaren: »Det är ju herr Bonnier och herr Strindberg.» — »Ja, varför det?» — »Jo, det ligger ett telegram en trappa upp till herr Strindberg av största vikt, som herr Strindberg måste få före avresan.» — Strindberg ytterst orolig: »Det är häktningsorder.» Vi gingo upp: det var från Ludvig Josephson, att han ämnade ge »Lycko-Pers resa» följande kväll och inbjöd Strindberg att närvara.

Och så gick tåget till Stockholm och till Giftasprocessen!

*

Vi kommo fram den 20:e på morgonen. Strindberg höll sitt första »perrongtal». Många av vännerna voro nere vid stationen och vi gingo över till hotell W. 6, där min far tagit ett rum åt honom och där en gemensam kaffefrukost för 9 personer i hast ordnades¹.

Dagen därpå, den 21 oktober, uppropades målet kl. 11 f. m., min far, som infunnit sig personligen, anmälde att författaren till den åtalade skriften »vore» som det står i protokollet »vid rätten tillstädes» och yrkade »att varda från målet skild»; Strindberg »företrädde nu», anmälde sig som författare och förklarade att han vore beredd att genast svara i målet. Och »vid sådant förhållande» återkallade åklagaren sin talan mot Bonnier men fullföljde den i stället mot Strindberg. — Min far var fri!

Jag ämnar icke här i detalj följa Giftasprocessen — den har redan blivit skildrad så många gånger. Icke heller relatera hur Strindbergs dagar förflöto under tiden för domstolens behandling av saken — sina känslor och sina erfarenheter under dessa veckor har han ju själv redogjort för i sin förbittrade »Qvarstadsresa». Jag skall blott uppehålla mig vid några episoder, som inträffade i samband med åtalet och som beröra min far i hans egenskap av Strindbergs förläggare.

Helt naturligt hade han, under de oroliga dagarna innan han visste, om målet skulle komma att föras mot honom själv eller mot Strindberg, grubblat över vilka av hans vänner möjligen skulle kunna vara villiga att åtaga sig jurymannaskapet för honom, och

¹ Av de närvarande minnes jag med säkerhet endast några få: Pehr Staaff, Gustaf af Geijerstam och Th. Frölander samt Berndt Lundqvist, medarbetare i Dagens Nyheter. — Strindberg stannade på W. 6 endast över den första natten; han flyttade sedan till Grand hotel, där han bodde kvar under hela processtiden.

lika naturligt var det ju, att hans tankar i första rummet skulle gå till Viktor Rydberg. — Det samtal med denne, om vilket min far anhöll i nedanstående bevarade biljett, kan helt visst icke ha varit avsett för annat syfte än att få göra Rydberg en fråga därom.

Broder Rydberg!

Jag tog mig friheten söka dig, men ser på din dörr, att du blott tar emot på Måndagarne.

Emellertid skulle du göra mig en särdeles tjänst om du ville göra ett undantag för en gång och bevilja mig ett kort samtal i ett för mig särdeles angeläget ärende, som ej tål uppskof till nästa måndag.

Vill du vara så vänlig säga mitt bud när jag får besöka dig — t. ex. under loppet af Torsdagen — vore jag dig tacksamt förbunden. Din tillgifne

Albert Bonnier.

Det finnes ingen anteckning om vad Rydberg svarat på min fars fråga, men jag tror mig veta, att han ville gå min far till mötes ifall åtalet skulle komma att gälla Bonnier, men sannolikt icke ifall det skulle gälla Strindberg. Och att det skulle i hög grad plåga honom, om Strindberg ämnade föreslå honom som juryman.

I sitt försvarstal vid det första rättegångs-sammanträdet tillät sig som bekant Strindberg att till sitt försvar mot anklagelsen göra den invändningen, att han icke hädat Gud, så mycket mindre som han själv vore deist och nyligen lidit ett slags smälek därför, att han begabbat ateismen. Och han fortsatte: »Skulle med Gud menas Kristus, måste jag anmärka att förnekelse af Kristi Gudom ej ansetts hittills som hädelse af Gud. — Så ansåg åtminstone ej den kommun som både tillsatt denna domstol och den professor i kulturhistoria, hvars förnämsta merit var den berömda skriften bibelns lära om Kristus.»

Hur Rydberg uppfattade detta Strindbergs uttalande inför rådhusrätten framgår av följande:

Då Strindberg varit i Stockholm några dagar önskade min far inbjuda honom till middag en dag i sitt hem. Måndagen den 27 oktober bestämdes. Till samma middag inbjöd han även Rydberg med fru, nyss flyttade till Stockholm från Göteborg, samt sin intima vän, lektor Nils Linder. Det förefaller som om Rydberg till en början givit ett halvt löfte att komma men ej svarat alldeles bestämt. Min far avlät därför på måndagsmorgonen följande lilla biljett till Rydberg:

Käre Bror Rydberg!

Tillåt mig att värdsamt påminna dig att det var till idag kl. half fem Du hade godheten lofa äta middag hos mig med Linder och Strindberg. Min hustru och jag glädja oss åt att få se Dig och vi hoppas ännu fortfarande att din fru icke skall

neka oss det nöjet att äfven få se henne och önska Er välkomna till Stockholm — allt i *största enkelhet* och intet kalas.

Då jag af Linder hört att Du befarat att S—g kanske skulle anmoda Dig om jurymannaskapet, så kan jag nu försäkra Dig att han bestämdt icke ämnar göra någon dylik framställan, så mycket mindre som han visst redan har antalet fullt. Låt sålunda icke någon dylik farhåga afhålla Dig från att komma.

Ingen frack — utan i hvardagshabit!!

På detta svarade Rydberg:

27 Okt. 1884.

Broder Bonnier!

Ju mer jag tänkt på din vänliga bjudning, desto bestämdare har min öfvertygelse blifvit, att min närvaro idag vid ditt bord endast kan vara till obehag för öfriga gäster. Det ligger i sakens natur, att jag för egen del måste tagit intryck af de mot mig riktade orden i hr Strindbergs tal inför rådhusrätten, och jag förmodar, att hr Strindberg sjelf ej kan finna det särdeles angenämt att komma i personlig beröring med en man, öfver hvars verksamhet han fält en sådan dom.

Din vän
Viktor Rydberg.

Obs. Detta är mitt sista ord i saken.

Middagen avåts följaktligen utan Rydbergs; den ende främmande förutom Strindberg var lektor Linder. Så mycket jag minnes var stämningen rätt tryckt.

Lektor Nils Linder hade lovat sin vän Albert Bonnier att, om Strindberg så önskade, åtaga sig jurymannaskap för denne. Var det manne den närmare bekantskap han vid middagen den 27 oktober stiftade med Strindberg, som gjorde honom tveksam, eller var det exemplet från Viktor Rydberg som smittade? — Vid jurymannavalet den 4 november bestod Strindbergs lista av Sixten v. Friesen, Adolf Hedin, Carl v. Bergen och Nils Linder, av vilka Carl v. Bergen uteslöts av åklagaren. Men, vid ett senare sammanträde av rådhusrättens 6:e avdelning, den 11 november, förelåg en skrivelse från Linder, i vilken han, med åberopande av läkarattest, anhöll om befrielse från uppdraget. — Läkarattesten, utfärdad av professor Oskar Th. Sandahl, meddelade att lektor Linder »sedan flera dagar lider af akut lungkatarr, hvilken vållat en betydlig depression i hans nervsystem och att det icke kan nu bestämmas huru snart lektor Linder kan blifva återställd till helsan». — Linder blev befriad från uppdraget och i stället utsågs lektor Edvard Jäderin.¹

*

¹ Som bekant bestod nämnden för övrigt av professor Erik Edlund, pastor primarius Fredrik Fehr och grosshandlare Otto Höglund, valda av åklagaren samt förre justitieombudsmannen N. A. Fröman, fabrikör R. Almström samt f. d. justitierådet J. A. Södergren, utsedda av rätten.

Det dröjde icke många dagar efter Strindbergs ankomst till Stockholm förrän i högerpressen, där individer funnos, som voro lika förargade som förvånade över att Strindberg verkligen kommit hem till rätttegången, dunkla antydningar blevo synliga, att hemresan ingalunda skett frivilligt, utan först sedan min far, genom mig i Genève, mutat honom därtill medelst ett stort penningbelopp. — Jag minnes ej var detta första gången antyddes. I »Qvarstadsresan» skriver Strindberg att C. O. Berg »gjorde fula antydningar om motiven för min hemkomst (inspirerade af fenomenet Mengels opiidrom om en penningsumma vexlande mellan 25,000 francs och 100,000 kronor! Lycklige Mengel, som har så vackra drömmar, och stackars jag!)». — I ett brev från Strindberg till Jonas Lie, meddelar han Lie, att Karl Warburg omtalat, att Björnson skulle ha »konstruerat ut att det icke var helt med min afresa från Genève. Detta sattes i samband med ett rykte, att jag tagit pengar af Bonnier.» — Huruvida Björnson verkligen skulle i brev till Hedlund ha fällt några ord, som skulle ha kunnat tydas i den riktningen, vet jag ej, men Hedlund skrev öppenhjärtigt till min far några rader och gjorde honom en direkt fråga hur det förhöll sig med ryktet, vilket gav min far det goda tillfället att kunna dementera skvallret. Han skrev den 29 oktober till Hedlund bland annat:

Beträffande det rykte Du påpekar kan jag bedyra dig, att det är en komplett lögn! utspridd af samma slags illvilliga personer, som vid katastrofens inträffande genast voro till reds att påstå, att S—g var en ohederlig person, som aldrig skulle infinna sig, utan lemna mig i sticket. — Äfven detta var gement förtal. — — Bedröfligt är emellertid att se hur förfärligt dålig mening somliga ha om hans karakter. Jag tror dock att detta ofta härrör af bristande kännedom af honom. — —

Skvallret ville emellertid icke upphöra, såväl Strindberg som min far hade fått för många fiender. Det förklarades man och man emellan, att det ej kunde vara något tvivel om den saken, att Bonnier hade mutat Strindberg att komma hem,¹ och min far nöd-

¹ Ett exempel må anföras: I Nya dagligt allehanda den 14 oktober tillät sig en »Lärare» — i en artikel mot den osedlige »Aug. Strindbergs Giftas och skolungdomen», vilken artikel delvis utgjordes av ett våldsamt angrepp på de två skolmän, Sixten v. Friesen och Nils Linder, som Strindberg föreslagit som jurymän — göra följande insinuation: »Det mod herr Strindberg visat är af sådant slag att troligen hvilken som helst af herr S:s själafränder och vänner skulle hafva velat »väga» lika mycket, om han i likhet med herr S. egde en förläggare, som mot bra betalning bestälde ett arbete i samma stil. Ty att herr S. blifvit bra betald är helt visst ej blott ett rykte.» — Denne »lärare» var lektorn vid Stockholms Norra Latinläroverk John Personne, som några år senare skulle, i ännu våldsammare ordalag, göra sitt anfall mot »Strindbergs-litteraturen», mot Strindberg personligen och mot Albert Bonnier.

gades därför, efter rådplägning med Strindberg, den 14 november, alltså några veckor efter brevet till Hedlund och några dagar innan juryn skulle sammanträda för att döma, till tidningarna insända följande

Förklaring angående hr Aug. Strindberg.

Anhålles om plats för följande i eder ärade tidning:

På grund af kringsmygande rykten att hr August Strindberg skulle af mig ha äskat penningbelopp för att resa hem och svara i åtalet mot hans senaste bok "Giftas", eller att jag, för att förmå honom att inställa sig inför rätta, skulle ha erbjudit honom mer eller mindre betydliga summor, får jag härmed *under edlig förpligtelse* förklara, att alla dessa af illvilja uppdiiktade påhitt äro fullständiga lögner, hopsmidda och utspridda för att nedsätta och skada.

Stockholm den 14 november 1884.

Albert Bonnier.

*

Men även på annat vis angrep man vår heder. En afton någon vecka innan domen skulle falla i Giftasmålet stannade en läkaredroska utanför porten till min bostad, och doktor Edvard Petersson, en den gången i Stockholm mycket känd och värderad läkare, anmäldes. Med ursäkt att han, fullständigt obekant, tillät sig göra ett besök i mitt hem, anhöll han att få framställa ett förslag, som han antog skulle kunna av mig och min far accepteras. Det skulle ju kunna inträffa — man vet ju aldrig hur en jury kan komma att uttala sig — att Strindberg bleve frikänd, och då skulle ju den olyckan inträffa, att de beslaglagda exemplaren av »Giftas» bleve fria och tillåtna att säljas. — Doktor Petersson och några hans vänner hade därför överenskommit att söka förhindra en sådan kalamitet, och han hade fått uppdraget erbjuda herr Bonnier inköp av hela upplagan för att bränna upp exemplaren och på så vis oskadliggöra dem, förvissad om att herr Bonnier skulle bli belåten med en dylik affär, som skulle ge lika god vinst, som om böckerna såldes i bokhandeln; och vinsten var väl ändå motivet för utgivandet av denna skandalskrift. —

Det dröjde icke många minuter efter det älskvärda förslagets framställande innan herr doktorn, hövligt utvisad, befann sig utanför vår dörr.

*

Så var då äntligen den 17 november inne, dagen för juryns sammanträde och utslagets avkunnande. Klockan halv tre skulle det ske. Det drog nog en halvtimme längre, »en obehaglig halvtimme»

säger Strindberg själv i »Qvarstadsresan». För oss andra, som trängdes i folkmassan utanför rådhuset, var det en halvtimme full av en nästan kvävande oro. Och så kom då ropet: »Frikänd», som mottogs med ett jubel, som vi, som voro med, aldrig skola glömma. — Så följde den improviserade middagen på Grand hotel, de många talen med de många överorden om yttrandefrihetens och trosfrihetens seger och om de ljusa löften för den unga litteraturen, som segern innebar!

Och hur blev det? Det blev nederlag på nederlag. Det blev en reaktion, som skulle trycka tungt och hårt under långa år, en reaktion, som skulle, just med utgångspunkt i den friande domen, sätta in mot den »segrande» författaren, den mycket snart besegrade, och som även skulle visa sina verkningar mot den förlagsfirma, som hade varit nog »samvetslös» att göra sig solidarisk med hånaren, hädaren och osedlighetsaposteln.

4. 1880-TALET. — REAKTIONSÅREN 1885—1886.

Jury hade icke väl uttalat sitt »Frikänd!» förrän vi översvämmades med telegram på telegram från alla Skandinavien och Finlands bokhandlare om exemplar av »Giftas». Kvarstaden hävdes emellertid icke omedelbart. Jämlikt tryckfrihetsförordningens bestämmelser skulle domen först underställas Svea hovrätts prövning. Att det lilla fåtalet beslaglagda exemplar på intet vis skulle komma att räcka till att täcka efterfrågan, det framgick emellertid alldeles tydligt av telegrammen. Och frågan om en ny upplaga blev därför genast brännande.

Men min far var tveksam. Redan de första dagarna efter frikännandet hade han fått besök av flera av sina gamla vänner bland spetsarna inom den judiska församlingen i Stockholm,¹ som besvuro honom att icke trycka boken ånyo. — Och Nya Dagligt Allehanda — den tidning som alltifrån beslaget ivrigast fördömt Strindberg — beklagade i två långa artiklar målets utgång, samt hotade:

Vi hoppas i det längsta, att bokens förläggare mer skall taga hänsyn till den skada denna bok gör än till sin egen på denna spekulation visserligen icke avundvärda ekonomiska vinst, och om mot förmodan "geschäft" ytterligare göres i denna produkt, är det att hoppas, att våra bokhandlare skola känna sig manade att vägra sin medverkan att sprida en bok av detta innehåll och att de sätta anständighet och moral för högt för att vilja på sina diskar för publiken offentligen framlägga denna osedliga produkt.

Vad som emellertid mer än allt annat gjorde min far tveksam huruvida han borde omtrycka »Giftas» eller icke var hans gamle vän Topelius' ställning till frågan.

Redan på våren 84 — alltså innan Giftasberättelserna ens voro koncipierade, hade Topelius — i ett brev av den 4 april — uttryckt sin uppfattning om Strindberg sålunda:

Jag har läst åtskilligt af A. Strindberg med nöje, men hans nyaste poesi är — stallgödsel per lass.

¹ Abraham Hirsch, Doktor Jacob Levertin, chefen för skandinaviska banken Henrik Davidson, polismästaren Semmy Rubenson och andra. — Jag minnes Rubensons ord till min far: "Det finns två slags folk, som mer än andra aldrig få tillåta sig något, som man kan anmärka på, polismän och judar."

Detta om »Dikterna». — I ett brev av den 21 oktober, alltså samma dag som rättegången om »Giftas» började, skrev Topelius följande:

Jag förstår ditt brefs korthet i dessa tider, när julmarknaden nalkas och Strindberg gör dig bekymmer. Vore jag Sveriges störste förläggare skulle jag använda mitt mäktiga inflytande för en god litteratur. — —

Dessa rader, mellan vilka min far nogsamt utläste Z. T:s missnöje med »Giftas», föranledde honom att — den 25 november — alltså först efter att Strindberg blivit frikänd och rest hem — såsom svar skriva till Topelius:

Jag kan försäkra Dig att jag gör hvad jag kan för åstadkommande af god litteratur — men det är icke så godt för oss äldre att ständigt streta emot de yngre och nyare smakriktningarne, som ju måhända äfven kunna ha sitt berättigande. Jag tycker att en förläggare icke får vara alltför exklusiv och icke har rätt att utöfva en alltför sträng censur. Jag följer i det fallet föredömet hos mina, långt större medbröder i Tyskland och Danmark (Brockhaus, Hegel) af hvilka t. ex. den sistnämnde haft lyckan att på samma gång vara vän och förläggare för sådana motsatta ytterlighetsmän som den rigorösa Biskop Martensen och — Georg Brandes, Björnstjerne Björnson m. fl. — Deremot är jag fullständigt af din mening att ifråga om skrifter för Barn och Ungdom den allra största stränghet i urvalet bör råda,¹ ty för dem kan intet vara nog godt, nog rent, nog omsorgsfullt sofradt, och vid utgifvandet af sådana skrifter har detta också alltid varit mitt rättesnöre.

Hjärtlig tack för öfrigt för ditt grannliga och vänliga senaste bref. Det gjorde mig godt att se, att din gamla vänskap icke sviker i brydsamma tider.

Den 12 december, i ett för övrigt mycket vänskapsfullt brev, som behandlar en mängd andra angelägenheter, svarar Topelius i Strindbergsfrågan:

Jag beklagar, att den olyckliga förbindelsen med Strindberg skadat firman både i Sverige och Finland. Biskop Martensen torde ganska godt kunna förlikas på samma hylla med två gentlemän af motsatta åsigter, som Georg Brandes och B. Björnson, men jag betviflar, att han velat sällskapa med en litteraturens hamnbuse. Författare och förläggare borde dock enas om vissa grundprinciper. — —

Det blev, efter ett sådant uttalande av hans äldste »vän och bundsförvandt», tydligt för min far, att Topelius verkligen umgicks med tanken på att bryta affärsförbindelserna med Albert Bonnier, om vi fortsatte utgifvandet av »Giftas». Vem kan förundra sig över, att min far, under ett sådant tryck, föredrog att — om det skulle behöva gå därhän — bryta med Strindberg!

¹ Topelius hade i sitt brev av 21 oktober gjort ett meddelande om, att han och några andra tilltänkte "en välbehöflig rensning af jul-litteraturen för barn. Det är upprörande att se hvilka frön en samvetslös spekulation utsår i barnahjertat, och jag är lycklig att icke ha påträffat firman A. Bonniers namn på sådana titelblad".

Redan i sitt första brev till Strindberg begärde min far »vid närmare granskning» att »Dygdens lön» skulle utgå helt och hållet, men att för övrigt det kunde vara nog att »aflägsna vissa rader och här och der göra utbyte af ord!» — Strindberg brusade upp och nekade — som var att vänta.

Jag har offentligen förklarat att min bok var allvarligt öfverlagd, och det står jag vid. Att räcka vapnen öfver åt fienden när han behagar begära dem vore äsneaktigt. Att ändra skriftsätt och åsigter därför att jag fått ovetta gör jag ej —

Vill Ni ej vara min förläggare, så få vi väl göra som Abraham och Loth plus att jag rengör mitt konto. Särskildt kan jag ej se att Ni skulle ha rätt bringa mig till tystnad genom kapitalets magt, en magt som ej Sverges Justitieminister och Svea Hofrätt egt; och som jag ej sålt mer än 1:a upplagan af Giftas kan jag, efter att kontraktensligt hembjudit Er den, och Ni refuserat, hembjuda den åt annan, som på samma gång löser mig från mina förbindelser till Er såsom Ni löste mig från Looström.

Han slutar brevet med ett hopp om frågans fredliga lösning, och min far skyndade att förklara för honom, att det ingalunda var vår avsikt att undertrycka utgivandet av boken, men att vid »den kolossalt reaktionära sinnesstämningen som nu råder» och då, »på grund av min konfession min ställning är ömtåligare än den skulle vara för någon annan», han ej vågade trycka om boken nu. — Kontraktet skulle icke lägga hinder i vägen för att ett annat förlag övertoge en andra upplaga.

Mera ondt gör det mig att af vissa uttryck i brevet jag hör Er sätta i fråga att jag skulle vilja »med kapitalets magt» bringa Er »till tystnad». Jag trodde mig — särskildt under de sista brydsamma händelserna ha gjort mig förtjent af ett rättvisare bedömande från Er sida. — —

Ingen föreställning kan Ni göra Er om den hejdlösa massa med gemena skymf-ord hvarmed jag och Karl Otto blifvit öfverösta såväl i tidningar som i anonyma bref allt på grund af utspridda rykten att en stor upplaga af Giftas vore färdigtryckt att utlemnas i bokhandeln. Ja, menskorna ha varit som galna och man kan med skäl undra när denna agitation skall lägga sig igen.

Strindberg bad om ursäkt för sitt överilade brev, antog förslaget att få vända sig på annat håll med »Giftas» men arbetade oförtövat vidare på Schweizernovellerna för oss.¹ Han flyttade tillbaka från Genève till Ouchy, men kom ej i den »idylliska» stämning som dessa noveller skulle krävt, han måste, som han skriver, »bryta ut», och så kom »Qvarstadsresan» till stånd.

Den härefter följande, mycket livliga brevväxlingen mellan oss och Strindberg utgöres från vår sida av förnyade förklaringar, att

¹ I ett nytt brev gjorde han dock ett sista försök att övertala oss att taga andra upplagan av »Giftas». Han sökte locka oss med att »boken är en framtidsbok och blir nog läsebok i flickskolorna i en framtid».

vi icke ansågo det lämpligt att reta upp stämningen genom att utge en ny stridsskrift, »som vore August Strindberg ovärdig» men att vi däremot voro ytterst angelägna att fortast möjligt få ge ut Schweizernovellerna. Denna vår uppfattning, att »Resan» ej borde utges som bok, delades av Pehr Staaff, som vi underställde manuskriptet. — Strindberg blev förbittrad och skrev ett våldsamt svar till oss, vari bland annat följande förekommer:

Icke värdigt mitt författarskap? Hvad är det för odemokratisk romantik? Att piska opp några fähundar, det är väl värdigt. — — Det är gammalmodigt i Svenska hjernor! Ja! Men det kunde vara annorlunda om Unga Sverge skref om annat än aktrisens förmodade spel i ogifna pjäser!¹ Fy fan! En sådan ungdom! I stället för att ryta som lejon mot reaktionen stå de på näsan och tacka för nådigt smörj! Är det underligt att reaktionen vågar införa ett sådant skräckvälde!

Detta brev slutar:

Jag ser ingen utväg från denna kris! Kan ni se någon annan än att jag vänder hem och blir litteraturschåare eller skjuter mig?

Några dagar därefter hade han lugnat sig — efter ett begärt och erhållet penningförskott — och han ursäktade sig med orden:

När ungarna skrika på mat och medikamenter blir "hanen" en tiger, därför, och med Er kännedom om mina kongestjoner, hoppas jag Ni ej tagit mina indianrop allt för tragiskt.

Genom Staaff fick Strindberg strax därefter ett erbjudande från utgivaren av veckotidningen »Budkaflen», Janne Bruzelius, att mot 1,000 francs låta denne få trycka »Qvarstadsresan» i sin tidning. Några av Staaff föreslagna strykningar erbjöd sig Strindberg att acceptera, och vi voro ej ohågade att på sådana villkor möjligen trycka »Resan» som bok. Bruzelius fick till en början taga den för sin tidning och vi skulle fundera på lämpligheten att utgiva den efteråt i bokform. Någon sådan bokupplaga blev emellertid aldrig av.

För att hjälpa Strindberg i hans penningförlägenhet gjorde jag samtidigt ett försök att få någon annan förläggare att omtrycka »Giftas». Jag gick till Looström och frågade honom.² Men han vågade heller ej — han riskerade sin bokhandels kundkrets.³

Då uppträdde emellertid en spekulant. Det var den, den gången mycket kände radikale folktalaren och försäljaren av »bättre aflagda manskläder» J. G. Leufstedt, även bokförläggare under firma

¹ En släng speciellt åt Staaff!

² Strindberg skrev även själv därom till Looström: "Du får sätta 'på förf:s förlag' om du vill. Ta du ovettet; det gör dig godt. Du kan bli riksdagsman på det."

³ Strindberg förstod vår ömtåliga ställning. — Julafton 84 skriver han till Jonas Lie: "Bonnier är så förföljd, att han icke längre vågar att förlägga mina böcker. Och en hvar förläggare, som misstänkes för att vilja göra det skyndar sig att tvätta sig ren för beskyllningen."

»Bokförlagsföreningen Svea», som frivilligt erbjöd sig utgiva en andra upplaga om 3,000 exemplar, vilken han ville honorera med 2,000 kronor. Min far blev glad på Strindbergs vägnar, skrev härom till Schweiz och erbjöd sig att ordna saken med Leufstedt.

Strindberg satte sig genast i förbindelse med denne. Men nu visade det sig, att Leufstedt heller ej ville trycka om boken utan strykningar. Man hade skrämt upp honom för ett eventuellt nytt åtal — denna gång ett åtal för osedlighet! — och Leufstedt hade i ett exemplar av »Giftas» gjort åtskilliga blåkritisstrykningar, som det blev min skyldighet att föredraga för Strindberg. Efter en veckas paus kom så följande brev — av den 23 januari:

Bäste Herr Bonnier! Efter mycket funderande och telegraferande har jag lyckats rädda min ära och afstår från anbudet. Enligt detsamma skulle nya titelbladet samvetsgrant fått detta utseende: »Giftas. 2:a upplagan rättad och öfversedd af J. G. Leufstedt (eller fru Adlersparre?)» Detta icke som ringaktning af L. som jag värderar högre än ni!

Nöden var stor och jag vill icke skryta med mitt mod, ty jag var nära att falla. En lycklig slump endast räddade mig, och Giftas utkommer oförändrad, sålunda efter författarens hufvud icke efter andras. Hvilken förödmjukelse är mig icke derigenom besparad; att sätta mitt namn under andras författeri?

Den nya upplagan, tryckt på Eugène Lemkes boktryckeri, som det står på titelblad och omslag, utsändes av Holmbergiska bokhandeln (i distribution). — Vem som var den verkliga förläggaren hemlighölls ytterligt noga. Varken min far eller jag hade någon aning om vem det var. — Strindbergs bror, Axel Strindberg, som under Augusts utlandsvistelse ofta tjänstgjorde som hans homme d'affaires, antydde, att förläggaren var en nära släkting, och vi gissade på kusinen, grosshandlaren Oscar Strindberg (författare, även han, under märket »Occa»), vilken i rätt hög grad intresserade sig för August. Det var emellertid icke han.¹

¹ Först många år senare (1899) fick jag i största förtroende av Gustaf af Geijerstam — som den gången fått i uppdrag att för Gernandts förlag söka friköpa rättigheterna att i urval omtrycka Strindbergs skrifter — veta, att den verkliga förläggaren av »Giftas'» andra upplaga var — min kusin Isidor Bonnier, och denna uppgift fick jag bekräftad ytterligare många år därefter vid genomläsandet av August Strindbergs brev till brodern Axel Strindberg. — Denna brevsamling, som inköptes av mig 1917, ger en mängd upplysande detaljer om August Strindbergs förhållanden, särskilt under åren 1885 och 86. Axel hade av August fått i uppdrag att söka förläggare till en andra upplaga av »Giftas'» och tyckes i första hand ha vänt sig till Isidor Bonnier, som, på villkor att det måste förbli den djupaste hemlighet, accepterade förslaget. I det första brevet i denna angelägenhet — den 28 januari 1885 — skriver August till Axel: »Isidor kan lita på mig! — Och tig för *alla!* Äfven 'vännerna'. — — Helsa Isidor och säg att han har hedrat sig som en »Europeisk' jude, och räddat min ära, ty jag höll på att nödgas utge 2:a upplagan 'rättad och ändrad' af Öfverklassen.» — I de följande breven till Axel utsättes aldrig Isidors namn, utan han benämnes endast X för att fullständigt bevara anonymiteten.

De båda brännande litterära angelägenheterna, »Qvarstadsresan» och andra upplagan av »Giftas» hade alltså nu ordnats något så när tillfredsställande för Strindberg, men hans nervsystem var sönderslitet och det blev honom omöjligt att hålla sitt löfte till oss att avsluta »Schweizernovellerna». — Stockholmsresan hade förstört hans stämning och idylltonen var borta. Efter ett fåfängt försök att avsluta den sista novellen: »Nybyggnad» — »frukten af två månaders gräsliga lidanden» kastade han alltsammans ifrån sig och gjorde en fjorton dagars blixtrespa till »Appenzell,¹ Tyrolen, Venedig och Rom». Han kom tillbaka, lika oviss om vad han skulle företaga sig. Skrivandet gick lika trögt och den inre oron drev honom till Paris, där han stannade två månader (i Neuilly). — Under denna orostid gjorde han oss flera olika anbud; dels var det »10 à 12 ark Sagor» skrivna på franska, dels var det »2:a delen af Giftas (jag skall skriva 3:e också)», även dessa noveller påbörjade på franska. Slutligen erhöles vi »Nybyggnad», delvis omskriven och avslutad, och därmed förelåg äntligen den volym färdig, som i Strindbergs brev tidigare kallats »Schweizernoveller», sedan »Utifrån», men vars titel nu blev fastställd till »Utopier i verkligheten».

Min far hade under vårens lopp blivit rätt trött på Strindbergs obeslutsamhet, hans kastningar från det ena till det andra utan några påvisbara resultat, och han trodde ej mycket på »Utopiernas» framgång. Men då Strindberg vid denna tidpunkt förklarade för skandinaver i Paris, att han faktiskt numera ej kunde få något tryckt på svenskt förlag, så överdrev han betydligt.² Dock var det från och med nu som han började sina försök att skriva direkt på franska för att söka sig en ny publik.³ Jag har nyss nämnt »Fabliaux» (fabler) och de första novellerna i »Giftas» II. Kort

¹ Där han första gången gjorde Verner v. Heidenstams personliga bekantskap.

² I Erik Lies »Erindringer» förekommer ett uttalande av Strindberg i denna riktning till Jonas Lie. Lie hade mött Strindberg på Place des Ternes. Strindberg hade varit förtvivlad, och Erik Lie lägger följande ord i hans mun: »Efter »Giftas» har jag väl knappt någon förläggare. Den älskvärde Bonnier, som så trofast har stått mig bi, är så förföljd och hatad, att det icke längre finns någon utsikt för mig att få något utgifvet. Jag har spelat och tappat. Min hustru har lungdot, mina barn äro sjuka och sjelf har jag inga pengar till middagsmat ens.»

Även i ett brev till Heidenstam längre fram på sommaren förekommer följande passus: »Albert Bonnier vågar ej af strejkskäl (bokhandlarna i Stockholm strejka) utge af min nya bok Utopier i verkligheten mer än hälften af hvad jag drömt i exemplar så att jag blef skyldig honom 3,000 francs i stället för att få dem.» —

Det äger sin riktighet att vi endast tryckte tretusen exemplar av »Utopier» i stället för de fyra- eller femtusen, som Strindberg hoppats på. — Men det visade sig tyvärr att detta antal var mer än tillräckligt stort. Upplagan räckte ända fram till år 1900. Men detta berodde naturligtvis ej på någon »strejk» från bokhandlarnas sida, utan på bristande intresse hos publiken.

³ Och, som han skriver till Axel Strindberg, »sauvera mig från beroendet af ett sådant busland som Sverige!»

därefter fick han beställning av madame Adam att fortsätta pseudonymen Paul Vasilis »Société»-böcker och skriva, på franska, »La société de Stockholm». Han blev synnerligen glad över detta uppdrag, som ju för honom öppnade nya möjligheter. Och han ville göra »något styft» av detta arbete.

Jag ämnar hvarken hämnas eller straffa, kanske snarare ett begär att göra mitt otacksamma smörgåsland bekant i världen och dermed försona några af mina värsta oförskämdheter, leder mig.¹

Min far lyckönskade honom till denna beställning, som naturligtvis skulle hållas ytterst hemlig.

På min och Karl Ottos tystlåtenhet kan Ni lita — vi kunna konsten att tiga der det behöfs. — — Försök sedan att vara rättvis och objektiv i Edra omdömen och uttalanden. Lycka till, det är en intressant uppgift.

Samtidigt med »Société'n» skrev Strindberg — som från Paris begivit sig till Luc-sur-mer och längre fram på sommaren till Grèz² — på »Giftas» andra del. — Min far var icke alldeles ohågad att taga denna, men gjorde dock till villkor pro primo att han finge förvissa sig om att historierna icke vore för riskabla, och pro sekundo att en annan samlingstitel skulle åsättas volymen på det att ingen skulle kunna med skäl förebrå honom, att han gjorde reklam med den beryktade Giftastiteln.

Arbetet med Sociéteartiklarna blev Strindberg för mödosamt. Hans brev till oss överflödade av anhänganden om upplysningar om allt möjligt som han skulle behandla men som han ej hade reda på. I och med att han åter kommit till Grèz, där han för övrigt »trifs gudomligt», börjar han ledsna på arbetet. Han känner sig »trött och orkar icke bråka mer. — Jag blir, som alla gamla, lugnare.»

Nu vill han till omväxling skriva »Svenska Landtidyller».

Det blir en harmlös bok om inspektörer, klockare, prester, bönder, skärkarlar, förfallna fideikommissarier o. fl.

Ingen kunde bli gladare åt detta budskap än min far. Han svarade omgående:

Det var en utmärkt god idé, som med förtjusning accepteras. — — Tag nu med lust, lif och kraft ihop med dessa Sommarminnen och undanskjut alla andra funderingar tills Ni har dem färdiga.

¹ En vecka senare skrev han emellertid om samma sak till Verner v. Heidenstam: "— När vi råkas som jag hoppas, skall du glädja dig okristligt åt min manöver, genom hvilken jag dräper hela gamla Sverget i en smäll. Icke genom någon äckling åt en min framgång, utan genom ett direkt rapp i storartad skala." — Även i ett brev till Axel Strindberg förekommer uttrycket "nu blir det hämd i stor skala!"

² I stället för att resa till Köpenhamn, som ett tag var ifrågasatt.

I ett följande brev några veckor därefter har Strindberg

lossat alla band och är färdig att flyga öfver Svenska sommar- och värmlandskap i minnenas ballong. På Landet ligger planerad och sättes i gång i morgon.

Han lovar manuskript »om åtta dar» och ber endast att få »ett halft ris gul, oskuren bikupa att skriva på —» Det var ju hans egenhet att det borde vara sådant papper »när det skall vara Svenskt och varmt».

Men det gick ej så fort. »Arbetet kryper fram» heter det i ett brev, i ett annat att det kommit tvivel om bokens plan och i ett tredje säger Strindberg rent ut, att han ej ser någon möjlighet att få ut en julbok.

Kastningarna i arbetsplanerna från det ena till det andra fortsatte. I november kom Strindberg med ett stort förslag att få beresa Sverige och skriva en bok, skildrande, landskap efter landskap, hela landet.¹ Planen avstyrktes dock på det bestämdaste av min far: »en studieresa på skjutskärra under denna årstid, det vore ju helt enkelt att ta lifvet af er!» — och planen föll.

Slutligen, i december detta trista år 1885, inträffade en händelse, som väsentligt skärpte divergenserna mellan vårt förlag och Strindberg.

Strindberg hade i medio av april gjort en fråga om vi ej ville taga andra delen av »Giftas», »visserligen med närgångna ämnen men utan ett groft ord» under försäkran om att »arbetet blir om 25 år en passande konfirmationsgåfva», och han hade fått som svar härfpå, att det måste bero på novellernas innehåll och på om Strindberg ville vara med om att avstå från Giftastiteln och blott kalla den blivande boken »Åktenskapshistorier» eller något sådant. — Men hela denna förfrågan var nog mest pro forma, ty det framgår av brev till Axel Strindberg att förberedande underhandlingar om »Giftas II» redan fjorton dagar tidigare voro inledda med förläggaren X (Isidor Bonnier), som just vid den tiden publicerat den nya upplagan av »Giftas I». August hade skrivit till Axel:

Fråga honom nu om 2:a delen af Giftas. Manuskript i slutet af Maj. Ville han vara riktigt Europé så lät han trycka den sjelf på franska först och sedan ge ut öfversättning, det vore ett nyp åt den dumma busiga svensken.

Isidor reste på sin, den tiden nästan årliga, vartur till Nizza. — Strindberg, i Neuilly, väntade honom dagligen till Paris:

¹ Detta är den första tanken på den resa genom Sverige, som blev en verklighet hösten 1890, och vars litterära frukt föreligger i uppsatsen »Svensk Natur» (första gången tryckt i »Svea» för 1896).

X är ej här än. I Nice! Jag är i en förfärlig knipa. Skrifvit bref på bref till honom. Har halfva Giftas Del 2 färdig och en Sagbok (satirer) på franska.

Den 2 juni skriver han ånyo till Axel:

X kom ändtligen hit och räddade mig med en à Contobetaling på 2:a Delen af Giftas.

Visserligen hade Strindberg i ett brev till oss av den sista juni antytt, att »Utopier» borde utkomma så tidigt som möjligt för att ej komma i konflikt med »Giftas II» och att novellerna voro så »grymma», »så att det ej är värdt att sända Er dem», men vi levde alltjämt i den uppfattningen att blott en bråkdel av boken vore färdigskriven och att den förr eller senare skulle föreläggas oss; vi hade ju ingen aning om att han gjort upp om novellerna med X. Det förefaller också som om, i alla fall Axel Strindberg, känt, att de handlat till en viss grad bakom Albert Bonniers rygg. Annars kan man ej fullt förklara varför Axel infann sig på aftonen den 16 december hos min far för att meddela honom, att August fått färdig en ny volym »Giftas» att läggas under pressen, att den var såld till en anonym förläggare, men att han, före tryckningen, ansåg sig böra meddela Albert Bonnier detta. — Min far begärde att få se på manuskriptet över en, högst två dagar, för att besluta, men dagen därpå infann sig Axel ånyo utan manuskript och med det beskedet från X, att denne, innan han lämnade manuskriptet ifrån sig, ville konferera med August därom. Min far skrev förebrående till Strindberg:

Vid det vänskapliga förhållandet som råder mellan oss, och då Ni ju säkerligen är öfvertygad om att jag gerna fortfarande vill förlägga Edra arbeten, hade jag föreställt mig att Ni, i enlighet med vårt aftal, också godhetsfullt ville i första hand till mig bjuda Edra *manuskript*. Om titeln hade vi ju alltid kunnat enas — liksom vi ju alltid hittills godt kommit öfverens om titlarne — om än först sedan boken redan är färdigtryckt.

Strindberg blev rasande över vår begäran och förgick sig med plumpa uttryck på ett brevkort. Visserligen nödgades han i ett telegram under ursäkter anhålla att få annullera detta kort och förklarade på ett annat brevkort, skrivet själva julafton, att han visst ingenting hade emot och hellre såg att Albert Bonnier bleve förläggare i stället för X, »som dessutom bara är välgörare». Men att göra upp med denne anonyme X smakade oss ej och någon ändring blev det därför på allvar ej tal om. Min far var lika nöjd att få slippa publicera en bok med titeln »Giftas».¹

¹ »Giftas II» utkom först hösten 1886 i distribution från Kungsholms bokhandel; den var tryckt på Schmidts boktryckeriaktiebolags tryckeri i Hälsingborg.

Samma dag, i ett längre brev,¹ kom ett nytt meddelande från Strindberg, ett olycksbud. Madame Adam hade, efter genomläsningen refuserat La société de Stockholm — hon kunde icke använda den för sin Revue. Och nu begärde Strindberg, att vi skulle utge den i Stockholm. Helt naturligt måste vi säga nej.

Manuskriptet återsändes genast idag — det bör och kan endast utkomma i utlandet. — Ni bör taga fasta på M:me Adams löfte att skaffa Er förläggare i Paris. — Om hon lofvat att taga det så är det ju hennes — åtminstone moraliska — skyldighet att nu skaffa det användning. — Att dessförinnan utgifva det på svenska kan jag *alls icke taga befattning med.*

Och med dessa rader från min far avslutas brevväxlingen med Strindberg för året.

*

Jag har nu följt våra förbindelser med August Strindberg fram till årsskiftet 85—86, men bryter här av för att söka erinra mig vad för övrigt kan vara av intresse att redogöra för från 85 års händelser. — Och jag stannar då först vid de förbindelser, som vi detta år knöto med några av »det unga Sveriges» författare, förbindelser som vi, indirekt, hade Giftasåtalet och Kvarstadsresan att tacka för. — Det var nämligen rätt naturligt, att, då den unga generationen så gott som utan undantag under de oroliga höstmånaderna 1884 hade ställt sig på Strindbergs sida, åtskilligt av den popularitet, som kom honom, i alla fall till en början, till del från de unga radikalerna, även skulle falla hans förläggare till. — De unga författarna hade ju dittills — som jag här ovan flera gånger konstaterat — hellre vänt sig till andra förlag än till oss. Bladet började att vända sig från och med år 1885. Jag hade efter hemkomsten från Kvarstadsresan blivit mera intimt bekant med åtskilliga bland dem. — Så kom det sig att vi på nyåret 85 ungefär samtidigt blevo erbjudna icke mindre än tre små romaner av det s. k. Unga Sveriges bästa auktorer. Det var Tor Hedberg, som utgivit även sin debutbok hos oss, Georg Nordensvan, som anhöll att få återvända till oss från sin utflykt till Ivar Hæggström, samt Oscar Levertin, som dittills publicerat sina båda tidigare novellsamlingar hos Fritzes. — Alla tre räknades såsom Strindbergs efterföljare, och den ledande kritiken i de stora högertidningarna med C. D. af Wirsén i spetsen såg à priori med antipati på allt som kom från den sidan. En förläggare av sådana unga herrars böcker hade alltså att räkna med icke endast publikens olust att

¹ En del därav tyvärr förkommen.

taga reda på vad de nya böckerna kunde möjligen innehålla, utan även med den syrliga kritik som högst sannolikt de hade att vänta. Icke underligt att min far, uttröttad på mästaren själv, vars genialitet han dock ingalunda förnekade, hade mycket litet till övers för hans lärjungar.

De tre små romanernas öde var därför i förväg så tämligen bestämt. — Hur väl minns jag icke den vårdagen, då min far kom in i mitt rum och med bekymrad min sade: »Vet du, jag tror det är bäst, att vi utan vidare skicka alla tre tillbaka — det blir nog ingenting av någon av dem ändå.» — Jag hade då som alltid en väldig respekt för min far, hans klokhet och hans goda omdöme. Men jag stod ju här som representant för min egen generation. Jag förstod att om jag nu gav efter så var det förbi för alltid med alla mina gamla drömmar om att få bli den unga litteraturens vårdare och förläggare. Jag tog mod till mig och bad om nåd för alla tre. Min far gav vika — i grund och botten hade han ju så stora sympatier för allt ungt och nytt. Och den dagen blev på sätt och vis avgörande för vår firmas förlagsverksamhet under årtal framåt!

De tre små romanerna voro: Oscar Levertins »Konflikter», Tor Hedbergs »Johannes Karr» och Georg Nordensvans »Figge». Alla tre blevo rätt uppmärksammade, blevo märkestenaar i sina författares produktion. En av dem, »Figge», blev en verklig succès: den oförlömliga, på kornet tagna, svenska konstnärstypen, Georg Nordensvans mest bestående ungdomsarbete.

Senare under årets lopp ökades de unga författarnas verk hos oss med »Daniel Sten»s »Sämre folk», »Christer Swahn»s »Sanningskär» och »Antikrist», Elin Ameens »Träldom» och Karl A. Tavaststjernas »Nya Vers» — alla dessa dock — kanske med undantag för Tavaststjernas dikter — mer eller mindre misslyckade ur publikframgångens synpunkt. — Henrik Wranér, vars första häfte »Stuesnack och Stätteslams» jag redan 1884 träffat överenskommelse med honom om, blev från och med detta år och sedan allt intill sin år 1908 inträffade död med sina små häften skildringar av skånkt folkliv en så gott som årlig gäst i vår katalog.

Lyckligtvis hade förlaget en del andra, större företag och däribland några rätt goda framgångar. — Främst minnes jag lektor Oscar Svahns humoristiska akademiska studier »Våra Öfverliggare», som utgick i två upplagor om sammanlagt 5,700 exemplar. — Vidare Stanleys nya reseskildring från det nykoloniserade »Kongo» i 5,000 exemplar, C. G. Wrangels »Handbok för hästvänner» i 4,000 exemplar samt Richard Kaufmanns »Pariserlif på 80-talet»

likaledes i 4,000 exemplar. Att notera är även det första Tolstoy-arbetet, som skulle komma att följas av så många andra: »Anna Karenin» i en översättning från tyskan av Valborg Hedberg. — Några mycket stora, uppseendeväckande bokhandelsuccèser förekommo emellertid ej. Den lågkonjunktur, som alltifrån 80-talets begynnelse spritt sig över Europa, låg under dessa år rätt tung över den svenska bokhandeln. 1885 måste betecknas som ett svagt år, som dock skulle komma att ytterligare överträffas i detta avseende av det följande året, 1886 — vår firmas allra svagaste under decenniet.

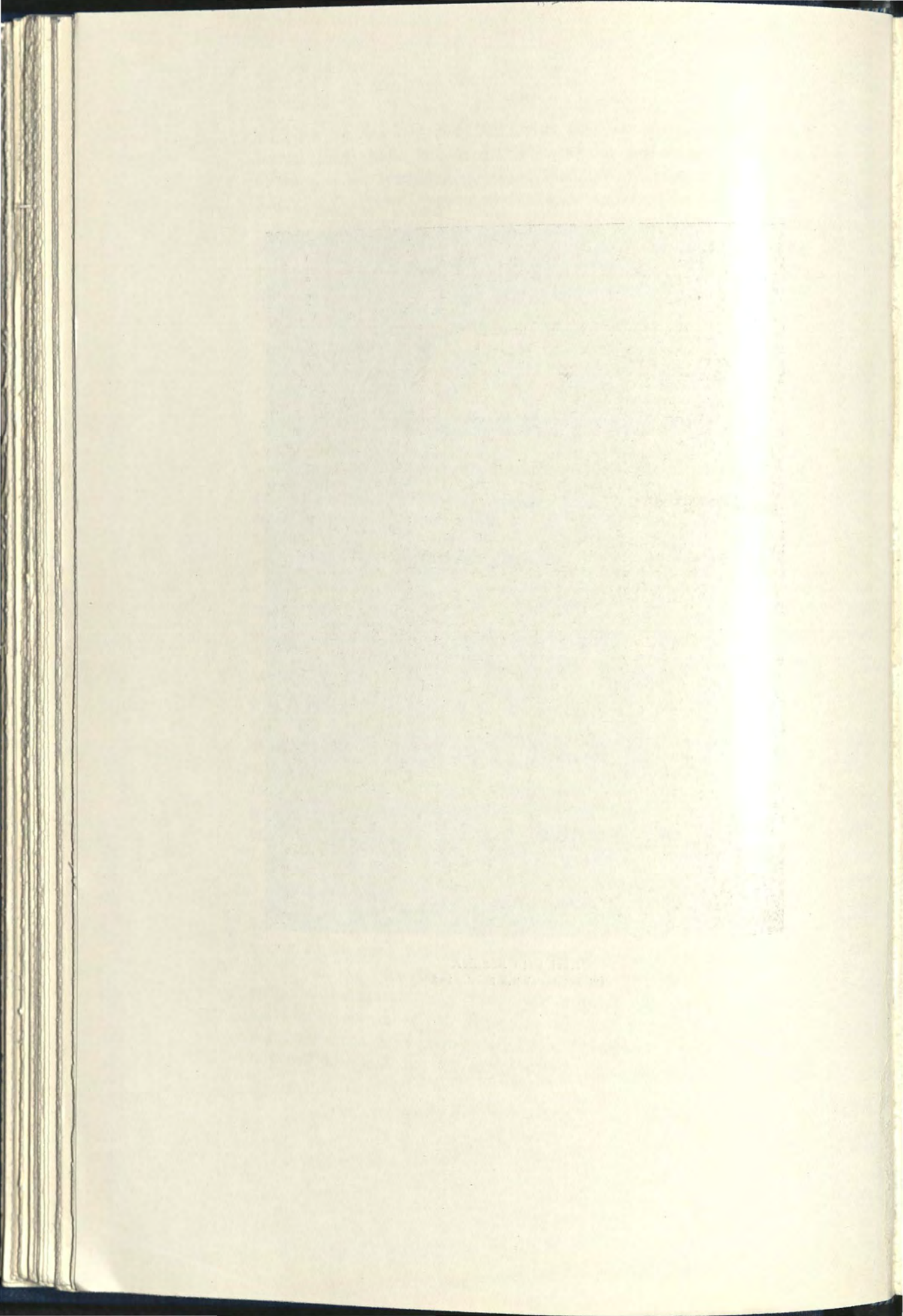
*

För att kunna förklara huru det kom sig, att jag blev tvungen att under nästan hela året 1886 vistas på utländska orter, och sålunda endast helt obetydligt eller så gott som icke alls kunde deltaga i vår förlagsaffärs skötsel, nödgas jag med några ord beröra den nervösa hypokondri med sömnlöshet, som kring årsskiftet 85—86 överföll mig och som gjorde mig oförmögen att utföra det minsta arbete.

Det var mina överdrivna förväntningar om framgångar för Strindberg, det var den höggradiga nervspänning, i vilken jag hållits, alltifrån dagen för Giftasbeslaget, under hela hösten 84; det var slutligen det långsamt skeende bakslaget under 1885 och krossandet av alla mina förhoppningar, som verkade så nedslående på min arbetslust och min arbetsförmåga. Genast efter jul måste jag släppa alla affärsangelägenheter, och, då två månader av nästan fullständig sysslolöshet under läkarevård förgått utan någon bättring, så beslöts, att jag, i min hustrus sällskap, skulle söka återställa mina rubbade nerver, till en början vid Rivieran. Det blev en serie trista vinterveckor i San Remo och i Cannes, en lugnare vår på en tyst bakgata i Paris med dagliga promenader i den härliga Luxembourgsträdgården, en förnyad orostid i Harz och hemkomst i slutet av maj. Efter en månad hemma, fortfarande så gott som sysslolös, reste jag upp till Dovrefjäll, där jag tillbragte sex stärkande veckor. Åter hemkommen hade jag nog lyckats få mina nerver i gott stånd och min arbetsförmåga i något så när hyggligt skick, om jag icke kort efter hemkomsten angripits av en rätt svårartad lungkatarr, som åter drev mig ut på resa. — De tre månaderna november och december 86 samt januari 87 tillbragte min hustru och jag i Davos, som för andra gången i mitt liv bragte mig ny hälsa och bot för såväl nerver som lungor.

Karl Otto Bonnier.
Oljemålning av Eva Bonnier 1886.

Under hela detta år 1886 var det min far som sålunda ensam fick rida för rusthållet! Hans starka nerver stodo bättre bi än mina, och min frånvaro gjorde nog icke förlagsaffären någon nämnvärd skada. Verksamheten blev visserligen åtskilligt mindre än den varit de närmast föregående åren, men detta betingades — som jag här ovan har anmärkt — av det allmänna affärsläget. Flera bankkrascher och andra betalningsinställelser, som gjorde 1886 till ett ovanligt dåligt affärsår, samt min fars allmänna försiktighet, tvungo honom — mera än min bortovaro — till den tillbakahållandets politik, som utmärkte detta års förlagsrörelse. »Tidsförhållandena äro verkligen af den art att de mana till försiktighet» står det i ett av min fars brev från januari 1886; i ett annat, från samma månad, finner jag orden: »de tyvärr redan inträffade och med visshet snart stundande dåliga tiderna nödga mig att i hög grad refva seglen och begränsa min verksamhet, och jag har derfor redan i år afslagit flera nya förlagsanbud». — Till en av sina intimaste bokhandlarevänner, akademibokhandlaren i Uppsala Christian J. Lundström, skrev han: »Att sista året varit skralt tror jag nog — det har varit så för oss alla — och tyvärr lofvar detta år ännu mindre godt.» Och längre fram på året tröstar han den finske förläggaren Werner Söderström i Borgå över den dåliga försäljningen av en serie »Det unga Finland» med, att han har haft liknande erfarenhet med den inhemska, svenska skönlitteraturen, vilken, med få undantag, rönt samma öde; och han tillägger: »Delvis torde det få tillskrifvas de ofantligt dåliga tiderna, hvarunder vi nu laborera. Förströelseböcker ha nu rentaf blifvit lyxföremål som få eller inga anse sig ha råd att köpa.»

Intet under, då till de dåliga affärsförhållandena kom min nevrasteni, att min fars annars så lyckliga optimism skulle få en svår stöt. Affärsbördan blev honom tung och han började grubbla över hur han skulle kunna lätta den.¹ Kontraktet med Strindberg hade ju allt från begynnelsen plågat honom. Då nu Strindberg inledde det nya året med ett nytt ohövligt brev, grundat på att vi nekat att taga »Giftas II», vilket brev började med orden »Att underhålla fredliga relationer med Svenska förläggare synes snart vara omöjligt», och slutade med »Är ni ej nöjd att förlägga mina saker så lösa vi kontraktet, hvilket ju lätt sker genom att min skuld till Er betalas, såsom skett med mina föregående förläggare, ehuru de sedan ångrat sig och derfor beljugit mig», så mognade

¹ Ett stort planerat franskt-svenskt lexikon, på vilket redan mer än 10,000 kronor nedlagts, inhiherades bland annat.

min fars beslut att göra sig loss Strindberg. Han var trött på de eviga förebråelserna och de ohövliga skrivelserna.

Strindbergs affärsställning hade aldrig varit svårare än just vid årsskiftet mellan 85 och 86. Hans sympatiske bror Axel gjorde visserligen vad som stod i hans makt i fråga om skaffandet av pengar.¹ Men det blev blott småbelopp, som icke räckte mer än någon vecka i stöten. — Hans vänner i Stockholm försökte sätta i gång med en insamling.² Man tänkte sig även en möjlighet att åstadkomma ett stipendium (diktargage), som Strindbergs vänner skulle förbinda sig att betala årligen under ett visst antal år.³ Dessa planer, lika litet som det upprop till en nationalbelöning åt Strindberg, som Emil Hillberg gjorde i sin veckotidning »Stockholm», framskaffade ej några större summor åt Strindberg.⁴ — Hans rubbade ekonomi gjorde honom till ytterlighet nervös och hans förargelse över de svenska förlagen, som icke ville taga allt vad han bjöd på, var i ständigt stigande. Denna förargelse gav sig under vintern luft två gånger. Den första genom artikeln »Kapitalet och litteraturen» som han insände till Hillbergs tidning (n:r 5, den 30 januari) och där han dels redogjorde för varför han ej ville mottaga vare sig stipendium eller subsidier, dels och framför allt sade ut sitt hjärtas mening om »förläggaren», »en onödig mellan-

¹ "Du är en mästare att kunna göra pengar," skriver August den 13 januari.

² Under djupaste anonymitet bidrog jag genom Gustaf af Geijerstam — min far ovetande — med ett, för mina dåvarande förhållanden rätt betydligt belopp.

³ Detta förslag rönt motstånd från Strindberg själv. Han skrev därom till brodern bland annat: "Det skulle medföra skyldigheter a) att skriva *skönt*, b) fosterländskt, c) berömma Geijerstam, d) dito Levertin, e) aldrig hugga Snolksky, f) dito med flere."

⁴ Hillbergs insamling missagade Strindberg i allra högsta grad. Han skrev till Axel: "Hvad Hillbergs tiggning i tidning beträffar kunde han ha besparat mig det. Han vet väl att efter en sådan pers offret aldrig kan ha en glad stund, aldrig åka i en vagn, aldrig dricka ett glas vin, aldrig besöka en restaurant, det är ju fattighuset. Man skulle bara nödgas bära uniform till, med nummer på. — Allt umgänge är slut. Hvem vill ta emot en bjudning af ett fattighjon. Fy fan. Hillberg har sofvit öfver tio år och är en gammal idealist. Att hjälpa en vän i hemlighet det kan ju ske, men att tigga i tidningar såsom för försupna eller enkor, det är ruskigt. Aldra helst när nu affären inskränker sig till en bagatell." — Mot denna insamling opponerades offentligt från flera håll. Så utav lektor Norrby i Vårt Land och Sigurd i Smålandsposten för att ej tala om Hugo Nisbeth i Figaro, som skrev bland annat: "Skådespelaren Hillbergs dumdristiga tilltag att söka åstadkomma en nationalbelöning åt herr August Strindberg har, såsom bekant, hos alla rättänkande väckt den djupaste harm och förtrytelse, naturligtvis icke blott för det olämpliga i att på något som helst sätt belöna en person som i skymfliga ordalag smutskastat sitt eget fädernesland, utan äfven till följd af den pockande ton, i hvilket hela det omotiverade uppropet var hållet." — Strindberg ansåg sig i ett brev till Dagens Nyheter nödgad förklara, att han önskade "bli skonad för all särande offentlig välgörenhet, som han ej förtjenat". — Den Hillbergska insamlingen torde ej ha inbragt mycket, något mera blev vad de litterära vännerna lyckades skaffa hop: Axel Strindberg har antecknat på ett brev, att, enligt uppgift från Gustaf af Geijerstam, skulle Th. Frölander den 6 mars ha sänt 3,800 francs till August.

hand», »en högst obehaglig uppenbarelse» och en herre som ej behöver mer än »äga en pulpet, en kopiebok och en springpojke samt skaffa sig två namn till ett bankkreditiv så är han färdig» och som slutligen »alla öfvergifvit mig när obehaget blef större än vinsten». — Det finnes i denna hans tidningsartikel mycket som är myntat på oss, men kanske mera dock på Looström. — Den andra ventilen för hans förargelse över förläggarna blev uppsatsen »En tysk förläggarproucess», men den är uteslutande riktad mot Looström, som han vid denna tidpunkt var ännu mer förbittrad på än på oss.¹

Det är rätt möjligt, att det var Strindbergs nyssnämnda anfall mot »förläggaren» i Hillbergs tidning, som blev så att säga droppen, som kom min fars fålamod att rinna över. Nu skulle det bli slut. Men det var naturligtvis aldrig hans mening att störta Strindberg i ännu större ekonomiska svårigheter än dem i vilka han redan satt. Han ville tvärtom söka förena uppsägandet av det band, som för båda parterna blivit ett ok, med en hjälp åt Strindberg ur en del av hans svårigheter. — Min far insåg alltför tydligt, att Strindberg, belastad med den stora skulden till oss, aldrig skulle kunna nå ett nytt förlag. Han skrev därför den 6 februari följande brev till Strindberg:

Bäste hr Strindberg!

Under loppet af de senaste veckorna har jag kommit att begrunda vårt sedan 1883 befintliga inbördes förhållande och börjar anse mig hafva anledning befara att Ni kanske finner det göra Er obehag att Ni kontraktligt förbundet Er att — med förbigående af andra förläggare — först till mig hembjuda Edra arbeten. Detta vilkor, som utgör hufvudgrunden för vårt aftal och som då för mig ur affärssynpunkt var af vigt, torde måhända för Er kännas tryckande, enär Ni deruti tyckes se ett slags censorskäp öfver Edra arbeten.

Efter öfvervägande af detta förhållande har jag tänkt föreslå Er att vi — i all vänskap — upphäfva det emellan oss befintliga kontraktet i detta hänseende, så att det hädanefter må stå Er fritt att — efter Ert eget behag — till andra eller mig hembjuda Edra kommande arbeten, och i sammanhang med upphäfvandet

¹ Strindberg hade i någon tysk tidning fått syn på en notis om en process mellan bokhandlaren och bokförläggaren Hermann Costenoble i Jena och skriftställaren Joseph Kürschner i Stuttgart såsom försvarare för författaren Anton Donner, vilken hade ansett sig förorättad av Costenoble. Låtande sig referera orsakerna till denna process, ger Strindberg här i själva verket, under förklädnad, en i hög grad orättfärdig och snedvriden skildring av sina egna (Anton Donners) affärstransaktioner med Looström (Herm. Costenoble). — Albert Bonnier uppträder i denna artikel som den ädelmodige förläggaren Gyldendahl i Göttingen, som dels betalar Donners skuld till Costenoble, dels sedan stryker denna sin fordran. — Denna pamflett blev aldrig tryckt, Strindberg tyckes själv ha insett hur falska och orättvisa hans beskyllningar mot Looström voro. (Uppsatsen trycktes först år 1919 i andra delen av Strindbergs »Otryckta skrifter.») — Den verkliga processen mellan Costenoble och Kürschner slutade med en förlikning, där båda parterna drogo tillbaka sina ömsesidiga beskyllningar.

af detta aftal är jag villig *stryka* hela Er skuld till mig, vid dato utgörande öfver 8,000 kronor — hvilket jag härmed förklarar mig beredd att göra, derest Ni så önskar.

Vidare vill jag till Er herr broder Axel, eller till annat af Er befullmäktigadt ombud, återställa Edra fem hos mig deponerade lifförsäkringsbref, för hvilka jag, såsom Ni vet, utbetalt prämierna intill 1 April 1886.

Jag beder att Ni välvilligt till öfvervägande upptager detta förslag och dermed i sammanhang stående åtgärder från min sida och ber Er vara öfvertygad att desamma dikterats endast af önskan att främja Ert bästa och att måhända, genom lösandet af det band, hvori Ni genom vårt kontrakt af 1 Septr. 1883 stått till mig, bereda Er tillfälle att knyta andra, kanske fördelaktigare, förbindelser.

Detta brev kopierades i vanlig ordning för att avsändas. Emellertid ville min far dock innan det avsändes visa det för mig, som, när min hypokondri lättade och dagdriveriet blev mig för outhärdligt, då och då styrde stegen ned till vårt kontor. — Jag fick honom att inhibera brevet avsäändande. Och, efter en dryg veckas förnyade funderande på saken och rådslående oss emellan, blev ett nytt brev skrivet, som, liksom det tidigare, strök ett streck över skulden, men icke talade något om hävandet av kontraktet. — Detta aktstycke är helt kort och lyder sålunda:

Bäste hr Strindberg,

Ehuru jag under någon tid varit hindrad att skriva Er till, har jag dock ofta tänkt på Er och jag vågar försäkra, att det alltid varit med vänskap och deltagande.

Då jag nu erfar, att Ni beklagat Er öfver att trots allt arbete hafva råkat i skuld, vill jag — fastän Ni sjelf torde medge att jag ingalunda varit någon sträng eller pockande fordringsegare — likväl, för att i min mån bidra till att lätta Edra bekymmer, härmed förklara, att jag, om Ni tillåter det, stryker ut hela Er skuld till mig, vid dato utgörande något öfver 8,000 Kronor.

Jag ber Er nu att vänligen mottaga denna förklaring, som är dikterad endast och allenast af önskan att kunna främja Ert bästa.

Med Högaktning och Vänskap
Albert Bonnier.

Det första intryck Strindberg fick utav detta brevs innehåll var — förvåning och misstro. Var det väl möjligt att Albert Bonnier ville skänka efter sin stora fordran utan att begära någon ersättning? — Till min far skrev han visserligen genast efter mottagandet av underrättelsen:

Jag är icke så dålig att jag tillskrifver vackra handlingar oädla motiv. Ni har hjälpt mig från kanske två års restansarbete och mina efterlevande från miser; därför tackar jag Er varmt.

Min hustru ber att äfven få säga Er ett hjertligt tack på sina och barnens vägnar. Om jag förtjenat denna välvilja personligen vet jag ej, ty jag har icke mycket reda på mig numera. Något har väl jag felat, men samhällsmajoriteten har nog felat bra mycket mot mig. Men det må nu anstå.

Men till brodern Axel formulerade han meddelandet:

Stora Shylock!

Kan du tänka dig att han skänkte mig de 8,000 Kronor jag är skyldig honom.
Der ligger något under det!
Något djefvulstyg.

Han ansåg emellertid tydligen, att det var hans plikt att icke endast tacka privat för den stora gåvan utan även att giva offentlighet åt den. Och samma dag som han avlätit sitt tacksamhetsbrev till min far insände han följande till Hillbergs tidning:

Herr Redaktör!

Jag beder Eder intaga dessa få rader i Er Tidning.

Om välgörenheten icke ofta känner behof af att hålla sig hemlig, så har tacksamheten stundom ett stort behof af att få vara offentlig. Jag vill därför härmed så offentligt som möjligt få min tacksamhet framförd till de okända vänner som hjälpt mig och särskildt till den af mina förläggare som så frikostigt utstrukt min till honom iråkade skuld af 8,000 (åtta tusen) kronor.

Grèz den 19:de Februari 1886.

Hillberg kunde naturligtvis icke neka att intaga detta. Men det är alldeles tydligt, att han endast med motvilja gjorde det. I tidningens nummer fem hade ju Strindberg låtit honom införa den mot förläggarna ljungande artikeln om »Kapitalet och litteraturen», och nu skulle samma Strindberg genom samma Hillbergs tidning blott några få veckor därefter nödgas tacka en förläggare, en sådan »högst obehaglig uppenbarelse» för en stor gåva! — Hillberg har säkert rivit sig i håret åtskilliga gånger innan han fått klart för sig hur han skulle handla. — Men så har han fått en idé. Han skulle införa tacksägelsen — men utan någon underskrift! Då skulle det icke finnas många som begrepo, vad det var fråga om, vem som tackade, och vem som tackades! — Och så står nu »insändaren» där, utan underskrift! Strindbergs ömtåliga självkänsla trodde sig herr Hillberg därmed ha räddat!

I samma brev, i vilket han tackat för gåvan, hade Strindberg också utvecklat ett långt program rörande sina närmaste arbeten, främst en bok »Bland franska bönder», men även kastat fram frågan »Hvad säger Ni, om jag skref mitt lif», »nu när jag ju är död i fysiskt, moraliskt och ekonomiskt afseende», samt uttalat sina »förhoppningar att våra förbindelser skola återupptagas». — Men det dröjde åtskilliga veckor innan min far fick lust att svara på detta. Han hade ju hoppats på möjligheten att få frid för Strindberg! — Strindberg blev orolig, behövde besked. — Nu hade han läst en ny tidningsnotis, men denna gång i en fransk tidning, om

af detta aftal är jag villig *stryka* hela Er skuld till mig, vid dato utgörande öfver 8,000 kronor — hvilket jag härmed förklarar mig beredd att göra, derest Ni så önskar.

Vidare vill jag till Er herr broder Axel, eller till annat af Er befullmäktigadt ombud, återställa Edra fem hos mig deponerade lifförsäkringsbref, för hvilka jag, såsom Ni vet, utbetalt prämierna intill 1 April 1886.

Jag beder att Ni välvilligt till öfvervägande upptager detta förslag och dermed i sammanhang stående åtgärder från min sida och ber Er vara öfvertygad att desamma dikterats endast af önskan att främja Ert bästa och att måhända, genom lösandet af det band, hvori Ni genom vårt kontrakt af 1 Sept. 1883 stått till mig, bereda Er tillfälle att knyta andra, kanske fördelaktigare, förbindelser.

Detta brev kopierades i vanlig ordning för att avsändas. Emellertid ville min far dock innan det avsändes visa det för mig, som, när min hypokondri lättade och dagdriveriet blev mig för outhärdligt, då och då styrde stegen ned till vårt kontor. — Jag fick honom att inhibera brevens avsändande. Och, efter en dryg veckas förnyade funderande på saken och rådslående oss emellan, blev ett nytt brev skrivet, som, liksom det tidigare, strök ett streck öfver skulden, men icke talade något om hävandet av kontraktet. — Detta aktstycke är helt kort och lyder sålunda:

Bäste hr Strindberg,

Ehuru jag under någon tid varit hindrad att skriva Er till, har jag dock ofta tänkt på Er och jag vågar försäkra, att det alltid varit med vänskap och deltagande.

Då jag nu erfar, att Ni beklagat Er öfver att trots allt arbete hafva råkat i skuld, vill jag — fastän Ni sjelf torde medge att jag ingalunda varit någon sträng eller pockande fordringsegare — likväl, för att i min mån bidra att lätta Edra bekymmer, härmed förklara, att jag, om Ni tillåter det, stryker ut hela Er skuld till mig, vid dato utgörande något öfver 8,000 Kronor.

Jag ber Er nu att vänligen mottaga denna förklaring, som är dikterad endast och allenast af önskan att kunna främja Ert bästa.

Med Högaktning och Vänskap
Albert Bonnier.

Det första intryck Strindberg fick utav detta brevs innehåll var — förvåning och misstro. Var det väl möjligt att Albert Bonnier ville skänka efter sin stora fordran utan att begära någon ersättning? — Till min far skrev han visserligen genast efter mottagandet av underrättelsen:

Jag är icke så dålig att jag tillskrifver vackra handlingar oädla motiv. Ni har hjälpt mig från kanske två års restansarbete och mina efterlevande från miser; därför tackar jag Er varmt.

Min hustru ber att äfven få säga Er ett hjertligt tack på sina och barnens vägnar. Om jag förtjenat denna välvilja personligen vet jag ej, ty jag har icke mycket reda på mig numera. Något har väl jag felat, men samhällsmajoriteten har nog felat bra mycket mot mig. Men det må nu anstå.

Men till brodern Axel formulerade han meddelandet:

Stora Shylock!

Kan du tänka dig att han skänkte mig de 8,000 Kronor jag är skyldig honom.
Der ligger något under det!
Något djefvulstyg.

Han ansåg emellertid tydligen, att det var hans plikt att icke endast tacka privat för den stora gåvan utan även att giva offentlighet åt den. Och samma dag som han avlätit sitt tacksamhetsbrev till min far insände han följande till Hillbergs tidning:

Herr Redaktör!

Jag beder Eder intaga dessa få rader i Er Tidning.

Om välgörenheten icke ofta känner behof af att hålla sig hemlig, så har tacksamheten stundom ett stort behof af att få vara offentlig. Jag vill därför härmed så offentligt som möjligt få min tacksamhet framförd till de okända vänner som hjälpt mig och särskildt till den af mina förläggare som så frikostigt utstrukt min till honom iråkade skuld af 8,000 (åtta tusen) kronor.

Grèz den 19:de Februari 1886.

Hillberg kunde naturligtvis icke neka att intaga detta. Men det är alldeles tydligt, att han endast med motvilja gjorde det. I tidningens nummer fem hade ju Strindberg låtit honom införa den mot förläggarna ljungande artikeln om »Kapitalet och litteraturen», och nu skulle samma Strindberg genom samma Hillbergs tidning blott några få veckor därefter nödgas tacka en förläggare, en sådan »högst obehaglig uppenbarelse» för en stor gåva! — Hillberg har säkert rivit sig i håret åtskilliga gånger innan han fått klart för sig hur han skulle handla. — Men så har han fått en idé. Han skulle införa tacksägelsen — men utan någon underskrift! Då skulle det icke finnas många som begrepo, vad det var fråga om, vem som tackade, och vem som tackades! — Och så står nu »insändaren» där, utan underskrift! Strindbergs ömtåliga självkänsla trodde sig herr Hillberg därmed ha räddat!

I samma brev, i vilket han tackat för gåvan, hade Strindberg också utvecklat ett långt program rörande sina närmaste arbeten, främst en bok »Bland franska bönder», men även kastat fram frågan »Hvad säger Ni, om jag skref mitt lif», »nu när jag ju är död i fysiskt, moraliskt och ekonomiskt afseende», samt uttalat sina »förohoppningar att våra förbindelser skola återupptagas». — Men det dröjde åtskilliga veckor innan min far fick lust att svara på detta. Han hade ju hoppats på möjligheten att få frid för Strindberg! — Strindberg blev orolig, behövde besked. — Nu hade han läst en ny tidningsnotis, men denna gång i en fransk tidning, om

att en del av de berömdaste franska författarna tänkte bilda ett förlagsbolag för att bli sina egna förläggare. Genast ett brev till Axel:

Bed Hillberg göra en försiktig notis så här: "Det talas om bildandet af ett svenskt författar-förläggarbolag efter mönster af det nyss genom Zola, Daudet, Maupassant, Ohnet m. fl. i Paris till stånd komna."

Det är verkligen min mening få ett sådant i gång. Det skulle kanske framkalla Albert igen, som ej svarat på mina bref.

Hillberg kunde av naturliga skäl ej intaga en sådan notis — hans tidning hade med nummer nio saligen avsomnat. — Den 2 mars hade jag och min hustru avrest hemifrån och ned till Rivieran, den 4 skrev Strindberg ett nytt, otåligt brev för att få »veta, om Ni ämnar fortsätta relationer med mig eller ej», och den 9 fick min far äntligen tid att skriva ett utförligt brev till Strindberg:

Jag erkänner Ni har orsak till misshumör öfver min tystnad och mitt dröjsmål att besvara Ert näst sista brev — men jag hoppas på Ert öfverseende när Ni får höra förhållandet. Det är nämligen fallet att Karl Otto har genom öfveranståndt arbete ådragit sig en så nervös och t. o. m. stundom hysterisk åkomma, att han blifvit tvungen och af läkaren strängeligen tillsagd att hvilas sig från allt arbete. Han har laborerat med trötthet, oförmåga att hålla tankarna samlade m. m. redan i ett par månader och har nu — äfven på ordination af Prof. Kjellberg i Upsala — rest ut för att söka återhämta sig. Med Guds hjälp hoppas vi att det må lyckas — men nog får han en längre tid hålla sig ifrån arbete.

Ni kan lätt förstå hvilken rubbning denna händelse gjort i göromålens gång och bedrifvande här hos oss.

Mitt bord ligger fullt med obesvarade bref och det är ingen lätt sak att hålla tryckeriet med dess personal vid sysselsättning och i gång.

Sjelf känner jag mig också både trött och stundtals utledsen. Jag skulle sjelf denna vinter ha behöft hvila och en rekreationsfärd, men nu var det bra att jag icke var borta när denna olycka inträffade med Karl Otto. Han reste (åtföljd af sin hustru) för några dagar sedan.

På det att Ni icke må blifva lidande eller ha obehag af denna kalamitet finner jag det i sin ordning att Ni — när så behöfs — eger fri hand ifråga om ingäendet af nya förbindelser. Vill Ni vända Er till mig och hedra mig med Ert förtroende, så skall det fortfarande vara mig ett nöje — men jag skall icke yrka det som någon skyldighet.

Och därefter ingår han på besvarandet av Strindbergs frågor, ber att få läsa »Bland franska bönder», fruktar att »projektet att skriva 'Ert lif' mest blefve öfvervägande polemiskt» och ville helst tillstyrka »det flera gånger omtalade arbetet 'Sommarminnen' (på landet)».

Det blir nu ett långt uppehåll i brevväxlingen. Hela sju veckor

förflöto utan en rad varken från eller till Strindberg.¹ — Strindberg hade emellertid gjort allvar av att söka skildra »sin själs utvecklingshistoria» och den 25 april sände han till Stockholm från Grèz »ett svenskt manuskript kalladt Tjensteqvinnans son».²

Min far hade ju, som framgår av ovanstående brevuttalande, icke väntat sig mycket av Strindbergs »Lif» och blev därför så mycket angenämare överraskad vid läsningen av »Tjensteqvinnans son». Han gratulerade honom hjärtligt i ett brev av den 3 maj:

Det är ypperliga partier och högst få egentliga longörer. — Jag är beredd att taga boken och se till att få ut den redan nu på våren. — Det är i sista laget för att få den färdig före pingst. — I fråga om upplagans storlek vill jag våga på 4,000 expl. — Visserligen har »Utopier» icke gått brillant, så att af dess 3,000 expl. ännu finnas kvar för en tid — men jag hyser bättre förhoppning på detta nya arbete. — Glädjande är att Ni försmått att peppra boken med »grofva ord».

Till fru Siri Strindberg skrev han en vecka senare³ — det gällde att övertyga om lämpligheten att utge »Tjensteqvinnans son» före publicerandet av »Giftas II»:

Min öfvertygelse är att det gör bättre intryck både hos Publik och Kritik att ett *inoffensivt arbete*, som Tjensteqvinnans son I utkommer nu — innan att Giftas II framträder.

Och även till mig (som då låg i Paris) uttryckte han sin glädje över att Strindberg skickat ett nytt manuskript, »som är bra».

Det är intressant att jämföra dessa om sympati för arbetet och lugn för dess mottagande vittnande ord med de invektiv mot Strindberg, hans bok och hans förläggare, som sedan kommo »Tjensteqvinnans son» till del!

¹ Vad som under dessa vintermånader mest sysselsatte min far och hans tryckeri var förlagsföretag av olika slag, dels den nya upplagan av Svahn's »Våra Öfverliggare» samt fortsättningen av Wrangels »Handbok för hästvänner», dels tryckningen av Vasilis »Från Madrids salonger», Garborgs »Bondestudenter» och — främst — Tolstoys »Krig och fred», som blev detta års stora framgång. — Ett annat stort förlagsföretag, som dock ej trycktes på vårt tryckeri i Stockholm utan på Handelstidningens i Göteborg, var Viktor Rydbergs »Undersökningar i Germanisk mytologi», ett betydelsefullt arbete, som gjorde både sin författare och förlaget stor heder, men som, helt naturligt, gav förlust.

² Det brev till min far, som åtföljde manuskriptet, såväl som den livliga korrespondens, som nu uppstod och som pågick under såväl våren som sommaren om såväl denna första del som om de följande: »Jäsningstiden» [Strindberg kallade denna andra del »Sturm und Drang»; det var min far som ansåg en *svensk* titel nödvändig och som, med Karl Warburgs hjälp, fann på namnet »Jäsningstiden»], »I röda rummet» och »Författaren» samt om »Han och Hon», den brevsamling som Strindberg avsett böra ingå som en del IV i »Tjensteqvinnans son», — för all denna korrespondens redogör Doktor John Landquist rätt utförligt i anmärkningarna till delarna XVIII, XIX och LV av Strindbergs »Samlade Skrifter». Jag anser det öfverflödigt att upprepa vad där finnes tryckt, utan hänvisar till dessa delar. — Jag gör här endast några tillägg och ger några ytterligare upplysningar.

³ Strindberg själv hade då rest ned till Schweiz för att utse en ny bostad, dit familjen kort därefter följde efter.

Min fars beröm och upplagans höjande till 4,000, men naturligtvis först och främst hans egen känsla av att ha presterat ett lyckat arbete, hade försatt Strindberg i god stämning. Han reste den 6 maj till Schweiz och skrev den 14, från Brunegg, bland annat:

Ombyte af luft och plats har nu ryckt upp mig. — Väntar min familj om ett par dagar till dessa fridens, ölets och den sanna demokratiens grönskande kullar.

Har några dagar gästet en vän på ett bergsslott från romar- och medeltiden, der vi singlat slant i Riddarsalen och fäktat med lansar i rustningar från femtonde århundradet, lekt öfverklass, druckit bier, spelat bräde och talat socialism. Man hyr nemligen här rigtiga Rhentraktsslott med antika möbler, kannor, rustningar och familjeporträtt, vallar, torn och terrasser med vinspalier och underjordiska gångar för 125 Francs i månaden, hvarjemte följer utsigt öfver Alpena från Montblanc öfver Jungfrau, Rigi, Pilatus, Säntis ända till Schwarzwald.¹

Den 29 maj låg boken färdig och samtidigt som ett första exemplar sändes ned till Strindberg skrev min far:

Mätte vi hafva blott glädje och så litet obehag som möjligt utaf den, hellst intet obehag alls.

Den 11 juni skrev han ånyo:

Tidningarna göra sig ingen brådska med att anmäla Tjensteqv. — G. af G:s uppsats lär dock nu vara utlemnad till sättning. Men Wall börjar ock att bli försigtig — mindre underligt i dessa reaktionära tider.²

I Dagens Nyheter kom aldrig någon recension. — Men så kom så mycket mera från Strindbergs motståndare i högerpressen. Wirséns anmälan i Vårt Land utmynnar i att

hela arbetet är pregladt af oblyghet och råhet — det vill synas oss, som om alla sånggudinnor och kariter öfvergifvit ett skändadt tempel. Deras "miliö" är förmodligen icke det djuriska — man saknar ord för att uttrycka sitt ogillande af den förläggare, som betalar och låter trycka ett alster, utmärkt af så mycken fräckhet.

Stockholms Dagblad satte som rubrik på sin redogörelse för bokens innehåll: »Nya bidrag till den usla literaturen». Och i samma stil lät det nästan hela vägen. — Men det fanns ju även uttalanden av sympati i flera tidningar av motsatt åskådning. I Göteborgs Handelstidning skrev Karl Warburg: »Det är en märkelig

¹ Denne vän var, som bekant, Verner von Heidenstam, som sommaren 1886 bodde på Brunegg. Se mera om Strindbergs besök där i Heidenstams "Från Col di Tenda till Blocksberg", kapitlet "Slottet Brunegg".

² Den "Interview" som Strindberg hade avsett att tjäna som förord till boken, men som, klokt nog, av min far och av Hjalmar Branting inahibades, var lämnad till G. af Geijerstam att eventuellt användas i en recension i Dagens Nyheter. Geijerstam återlämnade den (den trycktes först 1913 bland anmärkningarna till "Samlade Skrifter del XVIII).

bok, detta.» »Det hvilat öfver denna bok en stämning af fin, mild, vek melankoli, som gör den till aristokraten bland Strindbergs verk», och flera norska tidningar uttryckte beundran. Dagbladet i Kristiania skrev bland annat »et betydningfuldt Arbejde» — »stor-slagen i sit Anlæg» — »rig paa fortræffelige Ting».¹

Min far tog därför Wirséns och konsorters angrepp tämligen lugnt och var glad då han i slutet av juni fick mottaga manuskriptet till den andra delen. Han lovade Strindberg att trycka 4,000 exemplar även av den, trots att försäljningen av del I varit dålig: »I Finland, der afsättningen lofvade blifva bra, har den dumma censuren nu lagt hinder i vägen — ty bokhandlarna der riskera rentaf sitt privilegium att idka bokhandel om de upptäckas handla mot Censors förbud.»² — På det hela taget var förhållandet mellan min far och Strindberg under dessa sommarmånader det allra bästa.³ — Ett litet Sveabidrag, som Strindberg lämnade i augusti: »Är det icke nog —» tackar min far för med orden: »Vi finna det rent af ypperligt» och råder honom att söka få till stånd en serie dylika pariserskisser att utgiva som en liten julbok. Han uppmanar honom även att skriva för teatern med orden: »Sverige behöfver en dramatisk författare.» Och då manuskriptet till den

¹ Det gör — sett från 1930-talets synpunkt — ett rätt så kuriöst intryck, då man bland den unga litteraturens och särskilt "Tjenstegvinnans sons" varma försvarare hittar namnet Leonard W. Ljunglund! — Denne, då 20-årig, unge man uppkastar i Göteborgstidskriften "Framåt" frågan: "Hvarför är vår nyare skönlitteratur icke populär?" och han besvarar den med orden: "Hufvudfelet hos den litterära vensterns författare är för mycken ärlighet" tilläggande: "August Strindberg är den af våra yngre författare, som öppnast och ärligast gifvit allmänheten del af sitt inre lif. Hvad har han vunnit dermed? Han är missförstådd af nästan alla, hatad af många. Jag upprepar: det lönar sig icke att blotta sitt innersta för profanum vulgus!"

² I samband med omnämmandet af censuren i Finland gentemot rikssvenska böcker kan jag icke underlåta att berätta om den fint, som förlaget, för att trotsa censuren, åtskilliga gånger under dessa och följande decennier begagnade sig av. I stället för att häfta in en förbjuden bok i sitt riktiga omslag påsattes boken ett annat omslag med en "oskyldig" titel — och på så vis lyckades man smussla in åtskillig förbjuden litteratur. Det var ju icke precis juste handlat, men gentemot den ryska censuren i Finland ansågos alla medel tillåtna. — Jag tror aldrig detta tillvägagångssätt användes för någon förbjuden Strindbergsbok, åtminstone efter vad jag kan minnas, men särskilt för att få in några antiryska böcker användes metoden flera gånger. Så t. ex. 1886 vid Vasilis "Från Petersburgs salonger", som man inhäftade i "Från Madrids salongers" omslag; vid Valfrid Spångbergs "Statskuppen i Finland 1899", där ett omslag trycktes med titel "Ur dagboken, Några anteckningar från en resa till Orienten" av C. V. S.; samt år 1900 vid Ellen Keys "I Finland och i Ryssland" där vi tryckte på omslaget: "Penn-teckningar" av E. C. S. — Sista gången detta trick användes var under världskriget, då Sven Hedins "Kriget mot Ryssland" insmugglades till Finland under en döljande kapprock som bar titeln "Jean Jacques Rousseaus Bekännelser. VII:e delen".

³ Ett tecken bland andra därpå är, att Strindberg under hela denna tid och ända fram till mitten av februari, då "Marodörer" vållade schism, undertecknade sina brev: "med högaktning och tillgifvenhet".

tredje delen av »Tjenstevinnans son» anlämt, skriver min far till mig (i Norge): »Vad jag hittills hunnit läsa lofvar godt — det är föga aggressivt och väl skrifvet.» Till och med min fars tvekan och sedan rent nekande att trycka »Han och Hon» som en fjärde del av »Tjenstevinnans son» ändrade ingenting av det goda förhållandet.

I september utlämnades »Jäsningstiden». Den fick blott en succès d'estime och såldes rätt dåligt. Wirsén förklarade den vara huvudsakligen »tråkig»; därutöver gav han förläggaren även en snärt:

Judarna, med hvilka författaren i »Nya Riket» hade så mycket otaladt, förherrligas i denna bok, och en viss tacksamhet ådagaläggas ju på detta sätt mot de förläggare eller recensenter¹ af denna nation, hvilka icke hyst betänkligheter mot att befordra till trycket samt lofda hans snillefoster.

Dessa ord tog min far mycket lugnt. — Mera ledsen gjorde honom de upprepade försök från Zach. Topelius att förmå min far bryta med Strindberg. — Jag har här ovan redogjort för brevväxlingen efter Giftasprocessen. — I ett för övrigt ytterst vänskapligt nyårsbrev av 22 januari 1886 skriver Z. T. om den nya litteraturen:

För din storartade bokmarknad är allt detta² mörtar i hafvet. Jag betraktar som passiv åskådare realismens oljud hos eder och annorstädes, i hopp att snart se den kulminera ända till olidlighet. I Juleroser (Norden), äfvensom i Götheborgs »Framåt»³ har jag tills vidare afböjt medverkan, af orsak att fanorna äro för brokiga för mig: hvem garanterar der, att ej en Strindberg m. fl. på nästa blad bespottar hvad jag anser för heligt?

Då »Tjenstevinnans son» utkommit blev den, som här ovan redan meddelats, i Finland förbjuden av censuren. Det berättades allmänt i Stockholm, att det var Topelius, som först yrkat därpå. Detta torde dock knappast varit riktigt. — I mitten av augusti reste Topelius på en rekreationsresa till Schweiz och — vad som aldrig tidigare inträffat — passerade Stockholm utan att vare sig på förhand underrätta min far om sin resa eller avlägga besök hos honom under vistelsen här.⁴ Utan tvivel på grund av missnöje med våra förbindelser med Strindberg! — Som svar på en fråga av min far (rörande en prisnedsättning på restupplagan av »Vinterqvällar») avlät Topelius ett längre svarsbrev, från Weggis vid Luzern, den 16 september, ur vilket jag citerar följande:

¹ Karl Warburg.

² Han hade vidrört sina egna litterära framtidsplaner.

³ »Juleroser» och »Norden» utgavos av bokförläggaren Ernst Bojesen i Köpenhamn; »Framåt» var en halvmånadstidskrift som från 1886 till 1888 utgavs i Göteborg av Göteborgs kvinnliga diskussionsförening under redaktion av fröken Alma Åkermark.

⁴ Min mor skrev till mig i Norge: »Tänk att Topelius med döttrar reste genom Stockholm utan att avertera Albert!!»

I början af Sept. bodde August Strindberg med familj 200 steg härifrån i Dr Gerichs "Paradis". Våra vägar möttes dock ej, och jag har ej ens sett honom annorstädes, än i Kjöbenhavns vxakabinet.

Du vet, att jag ej hör till hans clique. Jag anser honom för en eminent talent på afvägar. Rotlös, såsom man är utan Gud och fädernesland, känner han ingen hejd för hån och hugskott.

Jag har hört för mycket om "Tjenstevinnans Son" — äfven af opartiske läsare, för att vilja smutsa mina händer med att vidröra denna bok. Om det är sant, att den finner sina fleste afnämare bland skolungdomen, som der lär sig att förakta allt hvad menniskor anse heligt, så beklagar jag förläggaren och de författare, som stå i så randigt sällskap på hyllan.

Jag trodde, att du fått nog af "Giftas". En reveny af något tusental kronor är för lågt pris för en firmas anseende bland tänkande läsare.

Vi hysa, tyvärr, mycket olika åsigtter om det tryckta ordets ansvar. Om jag lärt något af en 40-årig skriftställarebana, så är det vissheten, att det ord vi utsända i världen, en gång skall döma oss.

Din ställning kunde vara afundsvärd. Med din mångåriga erfarenhet, din omfattande verkksamhet och ditt stora inflytande, är du en stormakt i Skandinavisk litteratur. Hvarför då nedlåta dig till handtlångaretjenst åt samtidens drägg? Hvarför begagna din makt till att underminera samhällets grundvalar — hvarför ej hellre till att upplysa, rena, förädla generationer? Det finns förläggare, som för sig uppställt ett sådant mål och ej gått under; — hvarför ej en gång nämnas vid sidan af dem, när ditt namn dock icke kan undgå att nämnas i Sveriges litteraturhistoria för det 19:e seklet.

Tillåt mig för gammal vänskap, hvilken jag gerna önskar må fortfara, denna uppriktighet! Man kan tänka olika i många ting, men för att begagna en liknelse härifrån, — man kan icke räcka hvarandra handen, om den ene står på Pilatus, den andre på Rigi.

Något svar på detta brev avsände aldrig min far — han kunde ej heller göra det så länge Topelius var på rörlig fot utan fast adress utomlands. Då Z. T. passerade Stockholm på hemresa uppsökte min far honom, och samvaron blev, som alltid, den vänskapligaste; sannolikt undvek man ömsesidigt att tala om Strindberg. Men i några brev under de följande åren 87—89 återkommer Topelius till frågorna om realismen i litteraturen, om Strindberg och om en förläggares skyldigheter. — Jag redogör här i ett sammanhang för vad som i den brevväxlingen kan anses vara av intresse:

Den 18 mars 1887¹ skrev Topelius djupt allvarligt till min far följande:

Se här något litteraturhistoriskt: En bekymrad mor tillskriver mig från Wasa: "Hvad skall jag göra med Herman? Gossen är nu 15 år och hans kamrater i lyceum icke de bästa. Klassen har salat ihop att köpa Strindbergs skrifter, som de flitigt studera. En af kamraterna sade nyligen till sin far: "tig; pappa är dum!" En annan har berättat förskräckliga saker för sina systrar. Den tredje

¹ Lektor Personnes bok om "Strindbergslitteraturen" var nyss utkommen och vägorna för och emot gingo som allra högst.

skrattade religionsläraren midt i ansigtet och sade: "det finns ingen Gud!" Ja, — hvad skall jag svara modren?

Min far svarade aldrig härpå — vad skulle han väl svara? Och det blev ett långt uppehåll i brevväxlingen. — Men till årsskiftet bröt Z. T. tystnaden med ett ytterst vänligt brev, vari det bland annat heter:

Må du med det stora inflytande dig är förunnadt, alltid verka i det sannas och godas tjänst i spetsen för Sveriges tryckpressar,

och längre fram:

det tryckta ordets ansvar har blifvit för mig allt klarare, och du får förlåta att jag derom uttalat i "Julqvällen" ett hänsynslöst ord. Låt mig, för gammal vänskap veta, om du funnit skäl att justera din mening derom!

— Min far, som just varit och utsett »ett par prof af svensk industri», några skrivrumsmöbler att sända till Z. T:s 70-årsdag, den 14 januari 1888, blev mycket glad vid detta brevets mottagande, och han satte sig genast ned att skriva ett utförligt svar till sin gamle vän, där han frimodigt framlägger sin mening om en förläggares skyldigheter:

Jag kan knappt säga Dig, hur glad ditt vänliga nyårsbrev gjorde mig. Din långvariga tystnad hade gjort mig ängslig att din vänskap, som jag sätter så högt pris på och med hvilken du hedrat mig i en så lång följd af år, skulle ha lidit något afbräck. Du kan därför fatta att ditt kärkomna bref beredde mig en obeskriflig glädje.

Då du är så vänlig att fråga om min mening beträffande dina mycket tänkvärda ord i Julqvällen, kan jag blott säga Dig, att hvad Du deri uttalar äfvenledes och i hufvudsak alltid varit min åsigt. — Uttrycket "Samvetslösa förläggare" torde väl dock, för så vidt det skall gälla våra förhållanden, kanske vara ett något hårdt epitet — ty jag tycker mig ha funnit att det säkerligen blott är ett försvinnande fåtal som kan sägas hafva blott för snöd vinnings skull sysselsatt sig med verkliga usel litteratur, hvarför detta omdöme väl mera drabbar tidnings- än egentligen bokpressen.¹

En förläggare — synnerligen af den gren af litteratur, som betecknas med ordet skönlitteratur — kan och bör dock väl ej heller tillmätas obetingad rätt att sjelf alltid sätta sig till doms och utöfva censur — ty hvem ger oss absolut visshet att somligt som vi i dag klandra, ogilla eller fördöma även af en framtid

¹ I sitt tänkeboksblad i Julqvällen 1887: "Det tryckta ordets ansvar" hade Topelius skrivit bland annat följande: "Jag ville säga till förläggaren: min herre, granska det verk ni utsänder, ty mins att ni delar dess dom! En författare skriver under stundens intryck; ni bedömer med kallt blod hans verk; det är ni, som bär tyngsta ansvaret. Och om ni förgiftar en brunn, kan ni icke urskulda er dermed, att den, som dricker derur, må skylla sig sjelf, ty det är ni, som med edert namn och edra reklamer inbjudit de drickande.

Illusion! De skola ej höra mig, det skall alltid finnas kortsynte författare och samvetslöse förläggare. — — —"

skall bedömas sammalunda — eller männe icke framtiden mähända skall se mycket deri uti ett helt annat ljus? Kräver icke rättvisan att förläggaren i dylika fall förhåller sig opartisk gentemot dagens ännu oafgjorda stridsfrågor, låter framtiden döma och sjelf endast som "ärlig mäklare" räcker handen både åt höger och venster och söker sätta hvarje begäfvad författare i tillfälle att kämpa för och försvara sina åsigter, allt naturligtvis under förutsättning att dessa äro grundade på ärlig öfvertygelse? — En sådan opartisk ställning har jag för min enskilda del åtminstone hittills sträfvat att intaga och kan ej anse detta vara klandervärdt. Ämnet är ju af en så omfattande natur, att det nog skulle kunna ge stoff för flera betraktelser, men tiden lider, så att jag måste begränsa mig till dessa antydningar — och jag lefver i alla fall i den säkra tron, att vi trots några dylika divergenser framgent som hittills — med Guds bistånd — skola kunna hålla ihop som mångåriga gamla vänner. — —

Topelius' svar lät icke vänta på sig många dagar. I ett tacksägelsebrev för födelsedagsgåvorna, av den 20 januari, skriver han:

Så vidt på mig ankommer, vill jag åberopa mina 70 år för ett fredsslut med hela världen, ingen undantagen, ej ens dem, som "förgifta brunnarna". Gud och framtiden döme dem, jag gör det icke. Men begär ej, att jag skall stå på samma hylla som bespottarne, det är för mycket begärdt! Gif mig något slags garanti, att icke det renaste och heligaste i människohjertan får blöda i dina tryckpressar, och lät oss sedan vara vänner som förr, jag begär intet bättre!

De försonliga orden och den vänskapliga tonen i detta brev gjorde min far också tillmötesgående — hans nedanstående svar är till och med mera undfallande än vad de rakryggade principer som han i sitt föregående brev uttalat borde ha medgivit:

För dina vänliga och dock på samma gång allvarliga maningsord tackar jag Dig uppriktigt! Jag kan heligt försäkra dig, att det gör mig ondt om Du eller andra tagit anstöt af tryckskrifter utgångna från mina pressar. Men, tro mig, något uppsåt att reta eller sära någon har jag aldrig hyst. Det betyder jag! — För öfrigt blir man klokare för hvarje dag — och att jag redan blifvit *försigtigare* har du kanske redan märkt och jag lofvar att bli det i högre grad ännu, ty jag vill på intet vis riskera att förlora en så gammal och så värderad vänskap som din, — och om Du nu beviljar mig absolution och slutar fred så lofvar jag att Du icke skall få skäl att ångra det. —

Topelius' svar, den 26 februari 1888, lyder:

Hvad då angår vårt trätoämne, tager jag fasta på ditt löfte, såsom jag förstätt det, icke blott att vara *försigtigare*, ty det kan man vara med hvilka grundsatsar som helst, eller utan grundsatsar, men att välja dina förlager ur synpunkter, hvilka en samvetsgrann förläggare både kan och bör iakttaga. Jag går ej ditt omdöme i förväg, du har erfarenhet nog; jag vill blott konstatera, att indignationen öfver Giftas, Fostersonen m. fl. icke härrör från en litterär klick, utan från denna tänkande allmänhet, hvilken ingen förläggare ostraffadt utmanar. Och när jag i all vänskap och öppenhet förklarar, att jag, som en ungdomens vän, ej kan medverka der, hvarest 14 och 15-åringar trängas att köpa de mest sedeförgiftande böcker, kan du ej missförstå mig. Min uppfattning är icke trång:

jag kan gifva Shakespeare och Holberg i händerna på en pojke, ehuru jag hellre gifver honom Valter Scott; men der skall finnas en sedlig botten. Nutidsrealismen har ingen botten alls. —

Med dessa rader är i det stora hela striden mellan min far och Z. T. om Strindberg och om en förläggares skyldigheter avslutad. — Några månader därefter, under sommaren 1888, och senare åtskilliga gånger under Topelius' sista levnadsdecennium, råkades de gamla vännerna personligen i Stockholm, och för varje gång blev det förtroliga förhållandet allt intimare. Om Strindberg talades nog icke många ord vidare dem emellan. Det är endast två gånger ytterligare som jag har påträffat Strindbergs namn i Topelius' brev. Ena gången den 17 januari 1889. Topelius redogör där utförligt för sina litterära planer för åren 89 och 90. Och han tillägger:

Jag förutsätter för dessa och andra öfverenskommelser, att du icke bortskrämmar mig och andra med något nytt "Giftas" eller "Fosterson".¹ Tryck gerna hyggliga böcker af Strindberg, men haf det moraliska modet att afvisa sådana slinkor, som "Fröken Julie" & komp.

Sista gången Topelius nedskriver namnet Strindberg är i det redan tidigare² citerade brevet av den 7 mars 1889:

Nog komma vi öfverens, som vi gjort om allt annat än den olycklige Strindberg.

Till någon verklig öfverenskommelse om Strindberg — en sådan öfverenskommelse nämligen som Topelius skulle ha kunnat godtaga — kommo de — lyckligtvis — ej! Det ländar min far till heder att han — trots påtryckningarna från ett honom så sympatiskt håll som Topelius — dock icke vek från sin ärliga övertygelse om vad som konstituerar en förläggares plikt mot sina författare; att han icke frångick den princip som dittills varit och alltjämt skulle förbliva hans vägledande: den att vara den talangfulle skriftställarens befordrare och rådgivare, men icke hans censor!

Då Topelius uppmanade min far att »ha det moraliska modet att afvisa sådana slinkor som fröken Julie» så insåg Topelius icke hur långt större moraliskt mod det krävdes den gången att såsom August Strindbergs förläggare stödjade denne, då han var som mest förföljd av det blindade och oresonliga hatet. —

Eftervärlden har kunnat bekräfta, att det varit just den ståndpunkt, som Albert Bonnier intog i denna fråga gentemot såväl Z. Topelius som mot hela den tjutande reaktionen av åren 1885—1887, som skulle giva hans namn ett långt större berättigande att »nämnas i

¹ Topelius, som varken läst den ena eller den andra av dessa böcker, hade tydligen redan glömt bort "Tjänstekvinnans sons" riktiga titel.

² Se Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 86.

Sveriges litteraturhistoria för det 19:e seklet», än vad Topelius med dessa ord menade, och att det varit just min fars mod att icke falla undan för reaktionens anfall under dessa kritiska år, som framför allt annat och för alltid skulle rättfärdiga hans, av ingen längre bestridda, ställning som »en stormakt i Skandinaviens litteratur».

5. 1880-TALET. — BOKFÖRLÄGGARE-
SCHISMEN 1887. — DE BÅDA BOKFÖR-
LÄGGAREFÖRENINGARNA 1887—1912.

Den 21 januari 1887 lämnade jag och min hustru vår tvungna tremånadersvistelse i Davos och anträdde hemresan. — Strindberg hade på ett brevkort frågat min far om jag icke på hemvägen skulle passera Bodensjön. »Skulle vara roligt ses igen efter ett par års äfventyr.» Han hade då från Gersau i Schweiz flyttat till en liten plats Issigatsbühel strax utanför Lindau i Sydbayern. Vi fingo hans nya adress och den 23 på kvällen ankommo vi till Lindau; den 24 voro vi så gott som hela dagen ute hos familjen Strindberg i deras hem. Det var visserligen av stort intresse för mig att efter så lång tid få återse Strindberg och höra honom tala om sina litterära planer, men stämningen var på det hela taget rätt tryckt. Såväl min hustru som jag kände, att det låg något tvunget och tungt mellan mannen och hustrun. — Fru Siri verkade missnöjd och olycklig. Det var ju just vid denna tid som August som våldsammast var »besatt af qvinnofrågan»¹ och som de orättvisa frön till misstankar mot hustrun, vilka snart skulle växa ut till skilsmässa och till »en dåres försvarstal» började slå rot. — Personligen var han dock — som alltid vid sammanträffanden — idel älskvärdhet; han berättade utförligt om sina äventyr under sin septemberresa i Frankrike för att studera den franska bonden, om sin reskamrat på denna resa² och om den »hjernornas kamp» mellan honom själv och reskamraten, som han just var sysselsatt att teckna ned. — Ett annat novellmotiv som livligt sysselsatte honom, och vilket han likaledes var i färd med att utföra såsom ytterligare ett exempel på kampen mellan hjärnorna, där hans hjärna såsom den överlägsnare naturligtvis skulle avgå med segern, var det, som han kort tid därefter, sedan det vuxit ut till en stor roman, sålde till Neue freie Presse i Wien under titel »Schleichwege». Under en längre promenad i de vackra omgivningarna berättade han för mig om de äventyr i spiritistkretsar, som han upplevat under Giftasprocessdagarna i Stockholm, då en kvinna, en fru Åberg, renskriverska i Riksarkivet, spelat

¹ Uttryck i ett brev av den 6 februari till min far.

² Dåvarande ingenjören, sedermera professorn Gustaf F. Steffen.

huvudrollen som medium. — Han var emellertid i tvivel om huruvida denna historia skulle kunna lämpa sig att utges på svenska.¹

Vi skildes som goda vänner. Tyvärr skulle det ej dröja många veckor innan vänskapen från Strindbergs sida skulle förvandlas till rätt förbittrad ovilja.

*

Hur skarpa i tonen Zach. Topelius' upprepade maningar till Albert Bonnier att bryta med August Strindberg än varit, så voro de dock alltid dikterade av uppriktig vänskap för min far, vars namn och anseende han ville rädda från den i hans mening förnedrande sammankopplingen med »den usla litteraturen». — På ett helt annat och våldsammare sätt skulle, vid 1887 års inbrott, fienderna till Strindberg blåsa till storms som aldrig förr, icke blott mot Strindberg själv och hans efterföljare, utan kanske än mer mot den man, som vågat åtaga sig att vara Strindbergs förläggare.

Introduktionen blev den brochyr om »Strindberglitteraturen och osedligheten bland skolungdomen», som dåvarande lektorn vid Stockholms norra latinläroverk, sedermera biskopen John Personne i februari — kort efter min återkomst från Schweiz — kastade ut. Utan några slags bevis vräkte han där skulden för några fall av osedlighet bland skolungdomen på Strindbergs böcker, angrep på

¹ »Schleichwege's historia hör till de mest inveklade i Strindbergs hela författarskap. — För att bli kvitt sin skuld till Looström, då Strindberg icke såg sig i stånd att avsluta de Svenska ödena, hade han erbjudit denne de brev om franska bönder som stått i tidningen Politiken på danska. Men, då Looström ej hade mycken häg att utge dem, så bytte Strindberg ut dem mot en samling »Vivisektioner», där just »Schleichwege» skulle intaga främsta platsen (först erbjudna åt Isidor Bonnier; se härom sid. 156). — Strindberg hade just då i vredesmod skilt sig från oss [om detta mera i det följande] och rest upp till Danmark. Looström reste fram på hösten ned till Köpenhamn för att vid ett personligt sammanträffande återknyta relationerna med Strindberg. »Nu ska vi utgå från två ting», skriver Strindberg, »1:o att jag ej är någon skojare, 2:o att det roar mig komma i affär med dig igen!» — Till en början var det också idel vänskap, Looström skulle först och främst ge ut »Vivisektioner» och sedan annat, som vi ratat. — Men efter hemkomsten till Stockholm blev Looström mera funderksam. »När man sitter med dig vid 6 rätter varm mat, smörgåsbord och Falerno Rosso, då är du så handterlig som möjligt, deremot — » skriver Strindberg. — Looström tyckes ha vidhållit att han ej vågade trycka Schleichwege (Genvägar) med dess många direkt avritade kända personligheter. Strindberg blev själv så småningom tveksam, och till slut föreslog han Looström att hela »Vivisektioner» skulle slopas — »Rif ned hela gajet och låt oss börja på nytt», skriver han en dag, och en annan: »Vivisektioner äro — — obehagliga för båda parterna, och jag vill gerna halvera rifningen af det satta —.» Då Looström alltjämt ivrade på att få ett slut på sina »Svenska öden», enades man om att stryka hela den senare hälften av »Genvägar» och förvandla den förra hälften från en nutidsroman till en novell i 16-hundratalsdräkt; med några små hokus-pokus gick detta lättare än man skulle kunnat tro. — På så vis fick Looström manuskript till »Svenska öden», där novellen gick in under titel »En häxa». — Detta blev det enda resultatet av Strindbergs nya förbindelse med Looström under åren 87 och 88.

det mest måttlösa sätt icke endast Strindberg utan snart sagt var-
enda en av den unga litteraturens målsmän för »det sedeslösa
skriftställereri, hvilket grasserar ibland oss» och yrkade på dels en
mycket strängare lagstiftning, dels på, att, intill dess tryckfriheten
bleve betydligt inskränkt, gällande lag med drakonisk stränghet skulle
handhavas. »Det är myndigheternas pligt att skydda
oss från spridandet af detta gift.»

Lektor Personne var en hetlevrad och våldsamt natur. Under
Giftasprocessen hade han tillåtit sig att i en rasande anonym artikel
utösa sin harm mot lektorena Sixten von Friesen och Nils Linder,
som vågat att åtaga sig jurymannaskap för Strindberg.¹ I sin bro-
chyr av 1887 ber han, något skamsen, om ursäkt för såväl anonymi-
teten som för angreppet. »Som jag nu tror, var jag angående de
åsyftade båda jurymännen för hastig i mina konklusioner.» — Är
det manne alltför godtroget att tänka sig, att biskop Personne på
äldre dagar möjligen kommit till insikt även om att de i brochyren
utslungade illvilliga anklagelserna voro förhastade och orättvisa
och att han ångrat dem? Nu, sedan mer än fyrtio år förgått efter
den strid, som Personnes brochyr framkallade, och nu, då de
skrifter han fördömde tillhöra vår klassiska litteratur, nu skall jag
icke här sätta mig till doms över de motiv, som ledde honom till
att utan tvekan utkasta de skymfliga påståenden om min far, vilka
utgöra höjdpunkten av ovederhäftighet och lögn i denna med rå-
heter och ensidigheter så överfyllda skrift. — Jag vill söka tro att
det endast var månhet om folksedlighet och kärlek till ungdomen
som dikterade hans penna den gången, ehuru nitet för sedligheten
kom honom att begagna smutsiga vapen; men jag skall icke
glömma, att hans brochyr blev utgångspunkten för en förföljelse
utan all like mot min far och vår firma, en förföljelse, vars verk-
ningar det skulle dröja en mansålder att utplåna.

Jag citerar här det stycke i lektor Personnes skrift som handlar
om förläggaren:

Förläggaren; ja, han är också en betydande orsak till att vår litteratur riktats
med dessa smutshistorier och dessa usla åsigter, som förstöra den uppväxande
ungdomen, och hans skuld är dessutom större än författarens. Strindberg bekänner
ju om sig sjelf, att han är genomsjuk, med förstörda nerver, och således i egen
hög person just ingen levande rekommendation för det lefnadssätt han rekomen-
derar. Han är ju alltså i viss mån otillräknelig, om man bedömer honom som men-
niska och icke helt objektivt som författare. Men just därför är det också förläg-
garen, som får bära drygaste skulden för detta författareskap. Utan honom hade
det icke blifvit af. Hr Albert Bonnier, *ordföranden i Svenska Bokförläggarför-
eningen*, tillkommer äran af att denna litteratur sett dagen. Om också hr Bonnier

¹ Se s. 73, noten.

för egen del är, hvad man brukar säga, "utan alla principer" — det vet jag nu icke, ty jag känner icke hr Bonnier personligen — är det i alla fall hardt när oförklarligt, hur hr Bonnier kan våga sätta sitt anseende såsom förläggare på spel till den grad, som han gjort, när han förlagt Giftas, Tjensteqvinnans son och Jäsningstiden. En förklaring har jag visserligen hört, hvilken man och man emellan går och galler för hvad den kan. I sitt "Nya Riket" har hr Strindberg egnat ett kapitel, kalladt "Moses" åt en blodig satir öfver judarne. I hans senare på hr Bonniers förlag utgifna smutsskrifter låter det deremot på ett annat sätt. Der talar han icke blott mycket beskedligt om judarne, utan betecknar dem t. o. m. såsom medintressenter och medarbetare i den nu pågående stora kulturrörelse, som går ut på "att lyfta ner stenen, som ligger deruppe och trycker" (se "Jäsnings-tiden" sid. 84). Om det är denna hastiga omkastning i hr Strindbergs tänkesätt eller om man har något annat skäl — nog af, man talar om ett slags öfverens-kommelse mellan hrr Bonnier och Strindberg, i kraft hvaraf den förre skulle hafva åtagit sig att blifva den senares förläggare med temligen obegränsad frihet för denne att skrifva hvad han vill, blott han låter "Moses" få vara i fred. Är det så, blir visserligen det annars fullkomligt oförklarliga förklaradt. *Förläggaren* Bonnier har då gjort sig till martyr för *juden* Bonnier. Men när martyrskapet är grundadt på bekostnad af den uppväxande ungdomen och samhället, så är dess värde måttligt stort; ty det är i alla fall samhället, som får *betala*. — Skulle jag i korthet och helt allmänt uttala mina tankar om sådana, som förlägga moraliskt usel litteratur, skulle det uttalandet lyda så: *för min del kan jag icke inse den moraliska skillnaden mellan en sådan förläggare och en tjufsköpare eller bordellföreständerska.*

Denna gyttjeflod av gemenheter och osanningar fann min far under sin värdighet att vederlägga. De uppmaningar han från flera håll erhöll att åtala Personne avvisade han i den lugna känslan av att endast hava gjort sin plikt som förläggare.¹ — Många av min fars gamla vänner, som funnit Personnes utfall rätt och orättvist, gävo honom förnyade bevis på sympati, och särskilt var man upp-rörd inom författarekretsarna, även bland författare av helt annan uppfattning än Strindberg. — I sitt genmäle: »Hvad vill Lektor Personne?» skrev Gustaf af Geijerstam:

Man må vara aldrig så benägen att opponera mot ett och annat af hvad Strind-berg yttrat, så torde dock det, att herr Bonnier förlagt Strindberg och andra nyare författare vara en sak, som länder herr Bonnier till heder just under den nu upp-rörda sinnesstämningen. Ty en författare skall bemötas med skäl, men ej brutalt förhindras att yttra sig.

Lektor Personne visste emellertid nog vad han gjorde, då han i sitt hänsynslösa utfall mot Strindbergs förläggare särskilt accentuerade, att Albert Bonnier var ordförande i Svenska Bok-förläggareföreningen. Det fanns nämligen inom denna för-

¹ Han skrev till vännen lektor Nils Linder, som befann sig för tillfället i Meran: "Jag tror det är klokast att besvara hela anfallet med likgiltighetens tystnad och förakt."

ening — en yrkesförening, där medlemmarna voro icke endast kolleger utan även och i hög grad skarpa konkurrenter — åtskilliga ledamöter, som hyste en helt annan uppfattning om såväl Strindbergs författarskap som om en förläggares skyldigheter gentemot sina respektive författare än vad Albert Bonnier städse deklarerat, och några av dessa herrar brunno, efter Personnes angrepp, av iver att få stå upp och inför samtid och eftervärld få rentvå sig från att vara »såsom denne syndaren».

Några interiörer från och en liten presentation av de ledande männen inom Svenska Bokförläggareföreningen vid denna tidpunkt kanske här kan vara på sin plats.

Efter de tre, den svenska bokhandelns stormän under det tidigare 1800-talet: Zach. Hæggström, Lars Hierta och Carl Norstedt, vilka efter varandra allt från föreningens grundande och till år 1862, då Carl Norstedt avled, tjänstgjort som ordförande, hade en självförläggande författare, professorn vid lantbruksakademien Johan Arrhenius, på grund av den allmänna aktning och sympati, som han åtnjöt, och trots att hans förlag hörde till de allra minsta, blivit utsedd att leda föreningen. Och han hade skött platsen som ordförande till föreningens båtnad i hela femton år. Vid föreningens höstsammanträde 1877 nekade Arrhenius emellertid bestämt att låta sig omvälja. Det var nästan självfallet, att min far då skulle utses att intaga ordförandeplatsen: han var en av föreningens allra äldsta och mest aktade ledamöter, det fanns nog ingen som hade visat ett sådant intresse för bokhandelns allmänna angelägenheter som han och som var så grundligt sakkunnig på bokhandelns alla områden. Så gott som från föreningens stiftande — han hade inträtt som ledamot då föreningen var blott några månader gammal — hade han knappt försummat något enda av föreningens sammanträden, där man städse med största uppmärksamhet lyssnade till hans kloka inlägg. Han valdes utan tvekan till Arrhenius' efterträdare.¹

Under nära tio år hade han nu beklätt ordförandeplatsen, och de bevarade kopieböckerna bära vittne om, att han under dessa år icke skydde uppoffring av varken arbete eller tid för att ägna sig åt bokförläggareföreningens ärenden. Att just han och ingen annan

¹ Han skrev härom till min mor (som då vistades i Tyskland): "I går vederfors mig en ära — som kommer att kosta mig litet tid bland annat. Jag valdes nästan enhälligt till ordförande i Bokf.-fören. — Jag stretade emot — men der finnas ej många att välja på. — Ehuru hvarken konsten eller arbetet är större vet jag dock med mig sjelf att jag icke duger dertill — jag är hvarken punktlig eller ordentlig nog — har ej heller alltid lätt att finna rätta uttrycken, när man skall yttra sig som ordförande. Jag sade dem ock derfor att jag antager att jag icke blir gammal på platsen. —"

var den som skulle stå i spetsen för den svenska bokhandeln var också fullkomligt i sin ordning: han representerade den gången om icke Sveriges allra största bokförlag, så dock dess näst största.

Det främsta bokförlaget i Sverige under 70- och 80-talen var obesträtt P. A. Norstedt & Söner. — Men denna gamla berömda firmas förlagschef var den gången en jämförelsevis ny man, fil. d:r Albert Laurin, som dels icke mer än ett fåtal år arbetat i förlaget, dels var mycket sjuklig.¹ Hans äldre bror, högste chefen för firman, den framstående boktryckaren Gösta Laurin, hade huvudsakligast ägnat sig åt boktryckeriets skötsel och var därför icke heller lämplig som ordförande i bokförläggareföreningen. — Albert Bonnier var därför helt enkelt självskriven att varda föreningens ordförande.

Albert Bonnier hade icke suttit som ordförande mer än ett år då även Gösta Laurin, kort efter brodern Albert Laurins frånfälle, insjuknade i samma förrådiska sjukdom som denne, lungdot, och nödgades för sin hälsa lämna sin verksamhet och resa till södern. Han återkom ej med livet utan dog i Nervi utanför Genua i januari 1879. Kort därefter ombildades den gamla, redan då femtiofemåriga firman till aktiebolag, och till verkställande direktör utsågs den man, som redan sedan några år tillbaka varit fästad vid Norstedts som juridisk rådgivare, vice häradshövdingen Gustaf Birger Anders Holm.

Då jag nu skall med några ord söka skildra denne man, som, vid sammanstötningen inom bokförläggareföreningen våren 1887, kom att tillfoga min far ett sår, så djupt, att det aldrig sedan kunde läkas, skall jag trots allt dock försöka att vara rättvis. — Jag har redan en gång tidigare — vid Holms bortgång² — prisat hans bästa egenskaper, »en sällsynt kraft, en energi och en arbetsförmåga som överstego måttet för flertalet människors». Och jag skall för att ej bli orättvis vid bedömandet av honom inskränka mig till i huvudsak att göra en liten axplockning ur den ypperliga karakteristik av Holm, som hans beundrande vän och arbetskamrat, Carl G. Laurin lämnat i sin essay över honom,³ där de kraftiga lovorden (»den starkaste viljemänniska jag råkat, en av de ytterst få verkligt stora», »en verklig kärnkarl», m. m.) icke hindra ett opartiskt konstaterande av Holms många alltför iögonfallande fel.

Inom Svenska Bokförläggareföreningen, där han inträdde som representant för Akt.-Bol. P. A. Norstedt & Söner våren 1879, ställde Holm sig ingalunda från början som motståndare mot Albert

¹ Han avled, endast trettiosexårig, redan i april 1878.

² I den av mig skrivna nekrologen i Svensk bokhandelstidning 1910 n:r 28.

³ »G. B. A. Holm» i uppsatssamlingen »Människor» 1919.

Bonnier. Tvärtom visa föreningens protokoll ofta deras samstämmighet i åsikter. I den stora frågan om Sveriges anknytning till Bernunionen,¹ ännu så sent som kring årsskiftet 1886—87, stodo de tillsammans — så gott som ensamma mot övriga kommitterade — för avstyrkande. Men för en man så »full av vördnad för makten», som »älskade maktens fullhet» och som »i sin lystnad efter makt, i sin stolthet, i sin våldsamma förbittrade häftighet var som en naturmänniska»² plågade det honom naturligtvis under de 8 år som han tillhörde föreningen, att det var Albert Bonnier och ej G. B. A. Holm som satt som ordförande. »Han ville, påstod han, ej sitta i andra styrelser än där han kunde bestämma.»³ — »Han hade få vänner, många bekanta, många fiender och ännu flera avundsmän. Hans ofta stötande, ibland grovt ohövlige sätt att mottaga personer, som han ansåg sig ha råd att förolämpa, framkallade hos dessa och deras vänner ej sällan en genom åren ihållande förbittring.»⁴

Någon intimitet mellan min far och Holm kunde det aldrig bliva fråga om, därtill voro de till hela sin läggning så fullkomligt olika. Det var, säger Laurin lika öppenhjärtigt som sanningsenligt, från Holms sida »den gamla historien: Vår nåd och Eders nåd trivas icke under samma tak», eller med andra ord Holm var för maktlysten att längre vilja sitta i en förening där icke han erkändes som det högsta hönset i korgen.

Närmast efter Albert Bonnier och Holm var Frans Beijer den mest betydande representanten för svenskt bokförlag under 1870- och 80-talen. — Ursprungligen sortimentsbokhandlare i Göteborg hade han i kompani med sin bror Gottfrid, som dock avled efter endast några år, inköpt den gamla berömda firman N. M. Lindh i Örebro, flyttat till Stockholm och där grundat sin egen firma F. & G. Beijer. Genom inköp undan för undan av andra bokförlag: Abr. Bohlins i Örebro, Hansellis i Uppsala, Centraltryckeriets, Nils Gleerups och Henrik Klemmings alla tre i Stockholm, hade F. & G. Beijers förlag vid 80-talets mitt vuxit till att bliva det, vad volymernas antal beträffade, största bokförlaget i Sverige. Det var för att kunna realisera detta enorma boklager som Beijer organiserade periodiskt återkommande bokauktioner, som småningom utveck-

¹ Se utförligt härom i Henrik Schücks Den svenska förlagsbokhandelns historia II, s. 351 och följande.

² Citaten efter Laurin.

³ Laurin.

⁴ Laurin. — Jag tror mig med säkerhet kunna uppgiva, att det var denna måttlösa ohövlighet, denna sturskhet, som blev orsak till att Norstedts förlorade almanacksarrendet och gick miste om förlaget till »Nya Läseboken».

lade sig till att bliva en betydelsefull organisation, av största gagn för bokspridningen och därigenom för folkbildningen i vårt land, i synnerhet sedan han börjat komplettera sina egna boklager genom uppköp av restupplagor från övriga förlag.

Frans Beijer var en man som såg affärsverksamhet i stort, idérik och energisk. Tyvärr skulle hans spekulationslust till hans egen olycka föra honom utanför bokförlagsverksamheten. »Bokaffären», säger en minnestecknare,¹ »blev honom alldeles för obetydlig, affärerna i värdepapper, järnvägsaktier och dylikt lockade med utsikt till millioner.» — Resultatet blev en millionkonkurs. — Men vid tiden omkring 1887 var hans affärsställning lysande. Han var vid denna tid en av Albert Bonniers intimare vänner bland förläggarna och han beklädde vice ordförandeposten inom föreningen.

Norstedts och Beijers förlagsverksamhet rörde sig helt och hållet utanför det skönlitterära området. Det fanns emellertid två andra förläggare som, direkt konkurrerande med vårt förlag, dels tävlade med oss om de fåtaliga svenska författarnas gunst, dels starkt sysslade med utgivandet av översatt novellistik: Ivar Hæggeström och Jos. Seligmann & C:o.

Ivar Hæggeström hade efter ett muntert liv som student i Uppsala, där hans ypperliga baryton hade gjort honom eftersökt, vid 24 års ålder upptagits som delägare i sin berömde faders, Zacharias Hæggeströms, bokförlagsaffär. Det var emellertid knappast hans fars skolböcker, historiska och naturvetenskapliga arbeten, m. m., som kunde roa den unge, för konst och litteratur mycket intresserade mannen. Redan året efter det han blivit delägare hos fadern slog han sig på annan verksamhet. Det grämde honom att fadern redan några år tidigare nedlagt det rätt betydande tryckeri, som han drivit ända sedan 1813. Ivar tog upp det ånyo, utvidgade det högst betydligt, försåg det med helt och hållet ny materiel och skapade på så vis Sveriges man kan säga, den gången, förnämligaste boktryckeri. Vid mitten av 80-talet, då tryckeriet var några och tjugu år gammalt, ansågs det vara utan medtävlare då det gällde tryck av förnäma och konstnärliga verk, och redan 1879, efter Gösta Laurins frånfälle, utsågs Ivar Hæggeström till ordförande i Boktryckerisocieteten, den högsta utmärkelse en svensk boktryckare kunde erhålla. — Från dess början, år 1865, tryckte han »Ny illustrerad tidning», vårt lands såväl litterärt som konstnärligt mest betydande illustrerade veckotidning under 1800-talet, och han nedlade stor ekonomisk uppoffring för uppehållande av detta före-

¹ Harald Wieselgren i sin nekrolog över Beijer i kalendern Svea, 1903.

tag, som under många år icke bar sig. — Hans litterära intressen hade föranlett honom att — vid sidan av faderns bokförlag — starta ett nytt förlag, som, till åtskillnad från Zach. Hæggströms förlag firmerade »Z. Hæggströms förlagsexpedition», och där han från första ögonblicket ägnade sig åt den moderna skönlitteraturen. — I en föregående del¹ har jag, med anledning av hans Jonas Lie-upplaga nämnt några ord härom. Sin största betydelse som förläggare fick emellertid Ivar Hæggström sedan han börjat söka förbindelse med »det unga Sverige».

Jag har tidigare i denna del flera gånger nämnt hans namn.² Han blev under 80-talet på detta område vår firmas mest fruktade medtävlare. Men han, liksom vi, lärde sig snart inse, att det visserligen kunde vara ett nöje att utge de unga författarnas böcker, men att skörda någon vinst på dem, därpå fick man ej räkna. Hans förlags två främsta namn blevo Anne Charlotte Edgren-Leffler och Sonja Kovalevsky. — Särskilt med fru Edgren knöt han ett verkligt vänskapsband. Jag kan icke underlåta att här citera ett längre utdrag ur ett brev av Anne Charlotte,³ då det så ypperligt målar bilden av den charmerande människan Ivar Hæggström, vars olycka — eller varför icke lycka? — var att vara mera en konstnärnatur än en affärsman.

Jag var häromdagen hos min förläggare till middagen, jag kan aldrig träffa honom utan att tänka på dig, det är något besläktat i era naturer, som alltid gör mig så vänskapsfullt stämd mot honom. Hans natur är vida mer exalterad än din, men temperamentet är dock detsamma. Han är en högväxt, ståtlig man med eldiga, svarta ögon, en uppflammande, hetsig, entusiastisk stämningmänniska, som kastas mellan nattsvart förtvivlan och stormande levnadslust. När han är glad, är han det på ett bullersamt men så oemotståndligt smittosamt sätt, att han tvingar alla med i sin stämning. Och när han är nedstämd, är han som ett rytande lejon i bur.

Ibland blir han ond på mig, ty vi ha mycket olika åsikter, och då far han ut i en sådan stormflod av ord och gester, att det ej är möjligt att svara. Jag sitter stilla, småler och tiger, tills han är färdig, då kommer jag helt lugnt med mina motargumenter, och som han är mycket receptiv, blir han då lätt övertygad, finner min vältalighet oemotståndlig, och så slutar det med en stor försoningsscen, då han omfamnar mig och bedyrar, att jag är den största författarinna och den älskvärdaste kvinna på denna planet, nej, att jag *vore* det, om jag bara hade — lite mera *hjärta*. Ty hjärta, det har jag ej, alla möjliga andra egenskaper, men icke denna! Vi hade just en sådan scen nu; därför kom jag att berätta den.

Karaktäristiskt är, att Sonja,⁴ när hon talar om de män, som hon tycker att

¹ Se Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 242.

² Se s. 18, 36, 37, 44, 54 o. 86.

³ Till Adam Hauch i Köpenhamn, december 1887. Det finnes tryckt i Anne Charlotte Lefflers »En självbiografi grundad på dagböcker och brev». Sthlm 1922. Albert Bonniers förlag.

⁴ Sonja Kovalevsky.

jag skulle kunnat bli förälskad i, alltid främst nämner Hæggström. Han är en utmärkt gluntsångare och framstående sportsman — eller rättare *har varit*. Nu inskränker sig hans sport till att köra en mycket vacker, eldig häst, och när han är vid riktigt älskvärt humör, kommer han och hämtar mig och jag får köra den själv i skogen. — — —

Ivar Hæggströms förhållande till min far hade alltid varit det bästa, och det förblev gott även efter schismen i bokförläggareföreningen 1887.

I den närmast föregående delen av detta arbete har jag redan¹ lämnat några data rörande Jos. Seligmann, hur han öppnat bokhandel vid Drottninggatan i Stockholm 1864, hur han så småningom blivit förläggare, hur han baserat sitt förlag främst på sina gamla Uppsalakamraters böcker: Snoilskys, Bäckströms och Wirséns dikter, samt hur han förvärvat rätten att få utge Viktor Rydbergs »Romerska dagar». Han var en genombildad man med stora kunskaper, och han förstod att värdesätta den nya litteratur som dök upp vid horisonten under 70-talets sista år. Han blev A. U. Bååths förläggare liksom han, med »Röda Rummet» blev Strindbergs.² — Då ägde han emellertid icke längre sin förlagsaffär ensam. Han hade sommaren 1877 sålt sin sortimentsbokhandel till den ene av sina medhjälpare, Wilhelm Bille, samtidigt som — eller rättare några månader därefter — han gick i kompani med sitt andra biträde, Hugo Geber, som tillförde den nu till »Jos. Seligmann & C:o» ändrade, firman ett rätt avsevärt och väl behövt kapital. — I nio år pågick detta kompaniskap. Förhållandet mellan de båda kompanjonerna blev emellertid med åren allt kyligare, Geber nödgades placera mera och mera kapital i affären, och en vacker dag var Seligmann så skuldsatt till den gemensamma firman, att en uppgörelse mellan parterna måste äga rum.

Alltsedan den tidiga ungdomen hade ett intimt vänskapsförhållande rått mellan mig och Hugo Geber. Han tillhörde under många år samma krets av ungdomar, i vilken jag och mina systrar hade vårt huvudsakliga umgänge. — Vi voro nästan dagligen tillsammans, och jag misstänker, att hans beslut att gå bokhandelsvägen åtminstone i viss mån influerats av intimiteten med mig.³ — Hösten 1886 pågingo underhandlingar mellan Geber och Seligmann om villkoren för hävandet av kompaniskapet, och jag, som Gebers vän, fick förtroendet att deltaga med råd åt honom. Det gick till och med

¹ Se Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 169, 195 och 198.

² Se här ovan s. 23, 30, 31 och 36.

³ Jag erinrar mig ännu med glädje de nöjsamma dagar vi upplevde tillsammans i Wien, dit han och Wilhelm Bille rest ned för att hälsa på mig, då jag sommaren 1876 var anställd där hos Gerold & Co.

så långt, att Geber, trött på svårigheterna och på Seligmanns motstånd, frågade mig, om ej vi, firman Albert Bonnier,¹ skulle ha lust att köpa hela förlaget, vilket förslag dock av mig avböjdes. — Underhandlingarna med Seligmann resulterade uti att Geber från och med den 1 januari 1887 ensam övertog hela förlaget; firman Seligmann & C:o upphörde att existera: Hugo Geber skulle firmerna under eget namn. — Den 27 januari blev han ledamot av bokförläggareföreningen för sin nya firma, och Seligmann utgick samma dag ur föreningen.

Det återstår nu för mig att presentera endast ytterligare en av svenska bokförläggareföreningens medlemmar, filosofie doktorn Carl Johan Fahlerantz, grundaren av firman Fahlerantz & C:o. Jag gör det, icke därför att hans förlag, under den korta tid det blomstrade, var av så stor betydelse för den svenska bokhandeln, utan därför att — som jag längre fram skall relatera — det föll på Fahlerantz' lott att, efter schismen inom bokförläggareföreningen, bli de separerande herrarnas och den nya föreningens försvarsadvokat, ett åtagande som han nog senare mången gång kanske skulle komma att bittert ångra. — Yngste son till den spirituelle skalden och bispn i Västerås Kristian Erik Fahlerantz och dotterson till den berömde vissångaren Johan David Valerius hade han såväl från fädernet som från mödernet fått i arv ett skarpt huvud och en lättflytande penna. Redan som nybakad student sysslade han med litterära arbeten och anhöll hos Albert Bonnier att få göra en översättning av en fransk bok av André Pezzani: »La pluralité des existences de l'âme», vilket arbete också min far utgav under titeln »Själens och själavandringen». Vad som den gången särskilt roade min far var, att den unge studenten för honom hade förklarat att han, så fort han bleve färdig med sin examen, tänkte bli — bokförläggare! Efter promotion i Uppsala till fil. doktor slog han också in på bokförläggarebanan. Han tog anställning hos Ivar Hægström och blev från och med ingången av år 1874 kompanjon med denne. — Kompaniskapet passade honom emellertid ej. Hægströms lättsinniga slarv förstod ej den synnerligen ordentlige Fahlerantz. Efter fyra månader blev det slut. Fahlerantz föredrog att antaga erbjudandet att, efter Hans Forssell, bli chef för Centraltryckeriet, och där stannade han några år. Sommaren 1877 hade han på en semesterresa i Tyskland händelsevis fått se ett lustspel, som föll honom så i

¹ Jag hade, vid 30 års ålder, av min far blivit upptagen till delägare i firman. Det officiella delgivandet härom ägde rum vid Sv. bokförläggareföreningens höstsammanträde, den 22 sept. 1886.

smaken, att han beslöt sig för att översätta, eller rättare sagt, grundligt bearbeta det för svensk teater. Han erbjöd även förlaget av detta stycke åt Albert Bonnier, som intog »Sodom och Gomorrha» i sin serie »Svenska Teatern». Stycket uppfördes och gjorde mycken lycka. — Men dessa litterära småsaker voro endast mellanstick mellan förläggarearbetet. Hösten 1877 startade han sin egen förlagsfirma under namnet Fahlcrantz & C:o, och denna erhöll, särskilt under den första tioårsperioden, Fahlcrantz' kraftigaste tid, några mycket stora framgångar med de verkligt gedigna och betydelsefulla seriearbetena »Svenska biblioteket», »Svenska parnassen» och »Vetenskap för alla», med flera.

Övriga ledamöter av föreningen voro huvudsakligast komparser, som spelade en mera obetydlig roll inom föreningen. Dels var det musikförläggarna (Abr. Lundquist, Julius Bagge, Abr. Hirschs förlag [Otto Hirsch] med flera), dels var det de så kallade »religiösa» förlagen (A. V. Carlson, P. Palmqvist [Gustaf Palmqvist] C. A. V. Lundholm, Evangeliska fosterlandsstiftelsen [kamrer O. Janzon] med flera). Dels representanter för äldre, vid denna tidpunkt rätt obetydliga förlag (P. A. Huldberg, Sigfrid Flodin, F. C. Askerberg, Hiertas bokförlag [Emil Giron], Normans förlag [P. O. Staaf] och andra). — Därtill kommo några firmor, som visserligen drevo rätt stor förläggareverksamhet, men vilkas huvudsakliga yrke var detaljbokhandlars (Fritzes [K. F. Kruhs], Looström, Bille, och andra). Och slutligen funnos några, som ännu voro för unga för att ha kunnat få något större inflytande (Lars Hökerberg, med flera).

Redan vid det ordförandeval inom föreningen, som inträffade närmast efter Giftasprocessen, hade en grupp av föreningens medlemmar som räknade sig till »det gode selskab» enats om att giva Albert Bonnier ett misstroendevotum och icke återvälja honom. Oppositionen leddes av Holm. »Vad Holms litteratur- och konstintresse beträffar hade han mycket ofullständigt reda på elementa».¹ För honom var naturligtvis »Giftas» ingenting annat än den rena, rama osedligheten. Till hans ursäkt må lända hans bristande litteraturintresse och hans »ganska betydliga grad av naivitet». Han »trodde säkert av hela sin själ» på den »upprörande osedliga litteraturen hos den ledande i svenska bokförläggareföreningen, och med denna besmittelse ville han icke ha det allra ringaste att göra».² — Holm kände emellertid instinktivt, att han själv hade för få pålitliga vänner bland kollegerna inom föreningen för att kunna bli vald;

¹ Citat ur Laurins anf. arbete.

² Citaten från Laurin.

man skulle nog rösta mot Albert Bonnier såsom straff för »Giftas», men man skulle tveka att giva sin röst åt Holm. — Det beslöts därför, att oppositionen skulle rösta på Erik Wilhelm Wallin — man drog sig icke för att giva sin röst åt en sortimentsbokhandlare till ordförande i bokförläggareföreningen (!). Man hade emellertid ej på förhand underrättat Wallin om, att man ämnade rösta på honom, och därför inträffade den malören för oppositionen, att, då Wallin verkligen fick majoritet och sålunda blivit utsedd till ordförande, han skyndade sig att förklara, att han icke kunde mottaga förtroendet. Wallin hade verkligen nog förstånd att inse det löjliga i att välja en bokhandlare till bokförläggarnas ordförande och främste representant.¹ Ett nytt val måste företagas; oppositionen flyttade över sina röster på vice ordföranden Frans Beijer. Valet utföll med lika röstetal för Bonnier och Beijer. Lotten fick avgöra, och min far blev utsedd för ytterligare ett år framåt.

Vid tiden för nästa års val — hösten 1886 — fanns ingen opposition. Dels hade sedlighetsstriden saktat av — efter »Utopier i verkligheten» och »Tjensteqvinnans son» hade man ju börjat anlägga en lugnare ton gentemot Strindberg — dels behandlades vid denna tid inom bokförläggareföreningen den synnerligen viktiga frågan om Sveriges anslutning till Bernkonventionen, där Holm ledde motståndet och där han för sin åsikt endast hade en förläggare vid sin sida, nämligen Albert Bonnier. Det fanns ju därför ingen anledning att — just då — söka såra denne!²

Men ett halvår därefter, i slutet av mars 1887, lågo sakerna helt annorlunda. Mer än någon annan fråga hade sedlighetsfrågan vid denna tid åter blivit den brännande på dagordningen. Det var Knut Wicksell som hållit några föredrag i ämnet och väckt stor förargelse på många håll. Tidningarna voro fulla av inlägg från såväl motståndare som anhängare. I denna veva kom Personnes bok ut med dess angrepp icke endast på Strindberg och hans anhang utan även på förläggaren. Nu gick det icke an för de sedliga förläggarna med Holm i spetsen att dröja längre. — Något nytt ordförandeval skulle ej äga rum förrän i september, dessförinnan kunde sålunda ej Albert Bonnier drivas från sin ordförandestol.

¹ Varför man utsett Wallin till kandidat berodde möjligen på, att han hade visat sin sedlighet genom att neka en av sina kunder, en mycket känd, framstående läkare, att få köpa en bok av Zola — jag tycker mig minnas att det var fråga om »Germinal» — med orden: »Jag säljer icke i min boklåda en så osedlig bok!»

² Holms motivering för avslag på konventionsförslaget gick ut på, att författarskyddet, utan att gagna Sverige, som [den gången] icke hade några författare som kunde tänkas bli översatta till främmande språk, endast skulle, till utlandets förmån, fördyra och därigenom försvåra översättningar till svenskan. — Erfarenheten har givit Holm — och Albert Bonnier — orätt.

Holm fann dock på råd: han sammankallade ett antal av sina mer eller mindre trogna bland förläggarna och föreslog dem den radikala åtgärden att helt enkelt bryta sig ut ur Svenska bokförläggareföreningen och bilda en ny förening!

Tydligen förefanns till en början en svag opposition mot en sådan kraftåtgärd — Albert Bonniers personliga vänner Beijer och Hæggström tyckte nog, att det vore att gå för långt; men mot »viljemänniskan» Holms »våldsamma kraft» kunde ingen tvekan hålla stånd. — Jag föreställer mig att Holm vid detta sammanträde gentemot de tveksamma begagnat det uttryck som Carl Laurin uppger, att han så ofta använde med det starkaste eftertryck: »Det är periculum in mora!» Det är fara i dröjsmål för oss, anständiga förläggare att sitta kvar i en förening, som styres av osedlighetsspridaren Albert Bonnier! Och han fick sin vilja fram!

Måndagen den 4 april 1887 var inne. På aftonen av denna dag skulle enligt stadgarna (»den 3:e helgfria dagen i april») svenska bokförläggareföreningen ha sitt ordinarie vårsammanträde för granskning av hur bokhandlarna fullgjort sin redovisningsskyldighet. — Jag, som annars, sedan jag blivit upptagen som delägare i min fars förlagsfirma, plägade regelbundet närvara vid föreningens sammanträden, hade, av en inbjudan till min hyresvärd, blivit förhindrad att gå upp på sammankomsten. På eftermiddagen hade jag fått en telefonpåringning från Ivar Hæggström, som frågade mig, om jag ämnade mig dit. Då jag svarade nej, fortsatte han: »Går Albert upp?» — »Ja, naturligtvis», svarade jag, »det är ju hans skyldighet som ordförande.» — »Ja visserligen», invände Hæggström, »men råd honom att ej gå dit!» — »Nej, varför skulle jag göra det?» — »Ja, det kan jag ej säga dig, men gör det i alla fall.» Därmed var samtalet slut. — Jag meddelade min far Hæggströms besynnerliga påringning och fick då av honom höra, att Frans Beijer hade på förmiddagen ringt upp till min fars hem, talat med en av tjänsteandarna där och bett henne säga, att min far ej borde gå upp på sammanträdet. — Min far tillade: »Jag vet inte vad det är för dumheter; naturligtvis går jag dit!»

Förhandlingarna vid sammanträdet gingo sin vanliga gång och drog som vanligt ut några timmar. — Efter föredragningslistans genomgång och omedelbart innan ordföranden skulle förklara sammanträdet avslutat anhöll föreningens sekreterare, protokollsekreteraren Jakob B. Tegnér, att få uppläsa följande skrivelse,¹ som blivit till honom inlämnad:

¹ Egenhändigt skriven av G. B. A. Holm.

Till Svenska Bokförläggareföreningen!

Då vi icke gilla de grundsatser, på hvilka föreningen är byggd, och då vi icke se oss i stånd att åstadkomma en förändring i den riktning, vi önska, se vi oss föranlättna att nu ur föreningen träda, hvilket vi härmed anmäla.

Stockholm den 4 april 1887.

För Aktiebolaget P. A. Norstedt & Söner G. B. A. Holm.	För Aktiebolaget A. L. Normans För- lagsexpedition P. O. Staaf.
För Aktiebolaget Hiertas Bokförlag Emil Giron.	F. & G. Beijer.
Fahlcrantz & Co.	C. W. K. Gleerup.
Z. Hægströms Förlagsexpedition. Samson & Wallin.	Hjalmar Kinberg.
Em. Giron.	Fr. Skoglund.

De utav denna skrivelses undertecknare, som voro vid sammanträdet närvarande avlägsnade sig ögonblickligen för att, i en annan lokal, stifta »Nya Bokförläggareföreningen». Desslikes avlägsnade sig Jakob Tegnér, som redan på förhand var utsedd att bli den nyas sekreterare.¹ — De icke utträdde stannade kvar ännu några ögonblick för att fråga varandra vad som hade hänt? — Ingen kunde bli klok därpå, ty faktiskt hade det aldrig inom föreningen varit tal om några grundsatser, på vilka föreningen skulle anses vara byggd och vilka de utträdde velat förändra, men icke kunnat. Det var frågor utan svar, och man skildes åt i förvirringens tecken, upprörda över att Zach. Hægströms, Lars Hiertas och Carl Norstedts arvingar med berätt mod velat söka förintä fädernas skapelse.

Dagen därpå, den 5 april, anlände en ny skrivelse till Svenska Bokförläggareföreningen. Den var undertecknad av Hugo Geber, min mångårige vän och kamrat. Han hade tydligen under natten haft en överläggning med sig själv och kommit till det resultatet, att det vore lämpligt även för honom att bryta med min far och mig för att inför offentligheten kunna få ställa sig på den »rätta» sidan. Glömsk av att han dock själv var förläggare till »Röda rummet» ville han nu, i likhet med de andra herrarna, intet ha att skaffa varken med »Strindbergslitteraturen» eller med Albert Bonnier.²

¹ Jakob Tegnér var besvägrad med såväl Fredrik Skoglund som med Frans Beijer och Hjalmar Kinberg och nära släkt även med Jacob Gleerup, innehavaren av firman C. W. K. Gleerup. Det var rätt naturligt därför, att han skulle följa med de utträdande herrarna. — Han gjorde — väl endast pro forma — en hemställan att få stanna kvar som sekreterare även i den äldre föreningen. Denna engagerade emellertid i stället som sekreterare vice häradshövdingen Theodor Naumann.

² Brytningen mellan mig och Hugo Geber blev långvarig. Först sedan han ånyo blivit Strindbergs förläggare (1903—04, med »Sagor», »Götiska rummen» och

Hur uppseendeväckande denna schism inom bokförläggareföreningen än var, så dröjde det dock flera veckor innan det offentliga kommenterandet av händelsen kom i gång i pressen. Denna de första veckornas tystnad hade emellertid ej till orsak något bristande intresse för saken. — Skälet var, att en annan »sedlighets»fråga hade kommit emellan, som så mycket livligare tagit de dagliga tidningarnas spalter i anspråk. — Två dagar före bokförläggarschismen, den 2 april på aftonen, hade i Uppsala utspelats den sedlighetsdiskussion inom den frisinnade studentföreningen »Verdandi», som blev en av 80-talets stora händelser — nästan i paritet med själva Giftas-åtalet — och vars svallvågor sedan under åratals framåt skulle gå höga i hela landet.

Ett faktum kan emellertid fastslås, och det är, att, då diskussionen om schismen inom bokförläggareföreningen äntligen kom i gång, så var det ingen, varken bland vännerna eller bland motståndarna till de utträdde, som lät narra sig av påståendet, att det vore omöjligheten »att åstadkomma en förändring» av »de grundsatser, på hvilka föreningen är bygd» som föranlett utbrytningen. Tvärtom, alla — och främst de med utträddandet sympatiserande — satte fingret på det rätta stället och försäkrade, som sanningen var, att det var Albert Bonniers förbindelser med Tjenstestevinnans son, med August Strindberg, detta och ingenting annat, som varit den dynamit som sprängt föreningen!

Diskussionen kom i gång och blev livlig, sedan, den 22 april, hovpredikanten Theodor Mazér (signaturen —r—r) fått in en »insändare» i Aftonbladet där han uttryckte sin glädje över att

den bättre delen af allmänheten börjat resa huvudet och protestera mot den osedliga litteraturen. Glädjande är ock, att varmhjertade personer tagit saken om hand och att deras åtgörande börjat bära frukter. Till dessa frukter torde vi få räkna schismen inom bokförläggareföreningen, genom hvilken det skall uppenbaras, hvilka förläggare känna sig moraliskt förpligtade gent emot samhället, o. s. v.

Mot dessa Mazérs ord protesterade några dagar därefter en »af Aftonbladet känd, aktad förläggare» (det torde med säkerhet ha varit Jos. Seligmann). Han säger bland annat i sitt inlägg:

Att föreställa sig, det sedlighetskänslan skulle kunna finnas blott på ena sidan, men alldeles icke på den andra, eller att den ena föreningens ledamöter samt och synnerligen till fullo kände och erkände sin moraliska förpligtelse mot samhället, under det att ingen af den andra föreningens ledamöter skulle kunna få anses ha dessa sina förpligtelser klara för sig såsom —r—r tydligen låtit påskina — detta

”Samlade dramatiska arbeten”) och sedan han, trött på Holms odrägliga översitteri och härsklystnad, den 6 oktober 1906 utgått ur nya bokförläggareföreningen och anhållit att åter få inträda i den ”svenska”, återupplivade vi vår gamla vänskap.

vittnar om alltför stor okunnighet om verkliga förhållandet och innebär en alltför uppenbar orättvisa för att icke böra med alvar tillbakavisas.

Wirsén, som tydligen ej ville polemisera mot sin gamle vän och förläggare Seligmann, yttrade sig icke direkt, men han lät dock sin tidning, *Vårt Land*, »lyckönska den svenska allmänhet, som ännu sätter värde på att erhålla böcker fria från ett tuktt och sedlighet sårande innehåll, till den brytning, som inträdt mellan bokförläggarna inbördes», och tidningen pekade samtidigt på »Nya bokförläggareföreningens» så kallade sedlighetsparagraf (det vill säga den paragraf som bestämde om uteslutning av förläggare av osedlig litteratur), som bärande vittne om de utbrutnas nit. — Den 1 maj utfärdade slutligen Stockholms *Dagblad* dödsdomen över *Strindbergslitteraturen*, föreningen *Verdandi* och *Albert Bonnier*, med mera, i en mycket högtidlig ledare ur vilken några punkter må anföras:

Den nya skola, som i hr Aug. Strindberg firat sin mästare och »Sveriges störste författare» har nu i många år hållit på med att reformera vårt samhälle, uppfostra dess ungdom och tukta dess äldre generationer — — Det har icke varit tillräckligt att förkättra religionsdogmer och statsformer, ungdomen har funnit nödvändigare och ändamålsenligare att i främsta rummet angripa vår bestående kristliga sedelära — — Sedan någon tid — — har den allt dristigare ryckt fram med *sanningen* — att människan icke är eller bör vara något annat eller mera än ett — djur — — och att människan icke är för sina gerningar ansvarig, efter som hon handlar efter naturlagar.

Herr Strindberg har skrivit, herr Albert Bonnier har utgifvit och Sveriges publik har med nyfikenhet mottagit den ena volymen efter den andra af detta nya evangelium, som egentligen består i utplånande af de tio budorden. — — Mästaren har ju lärt och visat, att i det nya rike, der ingen skilnad finnes på sedligt godt och ondt, gifves det icke heller något opassande, oanständigt eller smutsigt, vare sig för tanken eller för språket, och lärjungarna stappla numera icke på målet. — — Hvad är det, som nu under årtal möjliggjort en sådan litteratur och en sådan agitation? Ingenting annat än slapphet och liknöjdhet inom samhällets tongifvande kretsar — — Men åtskilliga tecken tyda på att ofoget nu nått sin höjd — och man skall icke längre bestrida nödvändigheten af en allvarlig reaktion mot all denna skamlöshet. Som sådana yttringar af den sårade sedlighetskänslans sjelfförsvär anteckna vi med tillfredsställelse — — lektor Personnes kraftiga och allvarliga gensaga mot den nya skolans förvillelser i den läsvärda brochyren »*Strindbergslitteraturen och osedligheten bland skolungdomen*» — — och de bästa svenska förläggarefirmornas utträde ur svenska bokförläggareföreningen — —

Ingen annan Stockholmstidning svarade på dessa artiklar. Dagens *Nyheter*, där man borde kunnat vänta ett bemötande, lät sig ej avhöra. Rudolf Wall var en försiktig general. Det är alltid farligt att uppträda mot en upprörd opinion, som fått för sig att sedligheten är i fara.

Den, på vars lott det föll att återföra de utträdde herrar bok-

förläggares fariseism till naturliga mått, blev den, sannerligen varken då eller senare övermåttan radikale eller »osedlige» Karl Warburg, »centrumsmannen» som Björnson så betecknande kallade honom. Men han hade tydligen blivit upprörd över det Holmska attentatet. Och att Warburgs inlägg i striden utan reservation fick intagas i den tidning, där Viktor Rydberg så att säga stod för moralen, vittnar nog så tydligt om, att såväl Rydberg som Hedlund voro eniga med Warburg. — Jag skall tillåta mig referera en del av hans artikel i G. H. T. av den 28 april:

Han började med att slå fast, att det redan fanns en paragraf i svenska bokförläggareföreningens stadgar, som berättigade föreningen att, med en röstpluralitet av två tredjedelar, utvotera en ovärdig ledamot, och att sålunda en utbrytning icke behövt ske, om det ej varit meningen att med en viss ostentation få fram inför allmänheten att de utträdde ej voro sådana »syndare och publikaner» som de herrar som stannat kvar — i främsta rummet som föreningens ordförande!

Han kritiserade vidare den nya föreningens »sedlighetsparagraf»: Den förläggare som utgivit ett arbete, som dömts av jury, skall *ovillkorligen* uteslutas ur föreningen. Han satiriserade över, att en firma, som kallar sig *Hiertas bokförlag*, kan, med minne av de många åtal och domar, som Lars Johan Hierta var utsatt för, vara med om en sådan bestämmelse. »Det är rentav tragikomiskt.» — Och han fortsatte att citera den nya sedlighetsparagrafen: »om någon förläggare utgivit en bok, som offentligt betecknats som för tukt och sedlighet sårande, så skall denne förläggares utvisande ställas under votering.» — Men, frågade han, vad kan icke »offentligt betecknas» som för tukt och sedlighet sårande? Norstedts ha givit ut Bellmans skrifter före 1772 och Ariosto, Beijer har förlagt Horatius och Propertius, Hæggström de av lektor Personne som osedliga fördömda fru Edgren, Ny illustrerad tidning och kalendern Nornan, och herr Geber Strindbergs Röda rummet! »Den som sjelf bor i glashus» o. s. v.

Ännu längre, fortsatte han, går den nya föreningen, då den vill förbjuda *bokhandlarna* att sälja böcker som föreningen anser såra tukt och sedlighet, och då den hotar att draga från sådana bokhandlare rätten att föra de sedliges böcker. — Vart skulle detta leda? — Även om man icke skulle komma att gå alltför radikalt till väga — så är själva principen förhatlig! Och hur stor aktning vi än hysa för den duktige affärsmannen Beijer, för den skicklige lagkarlen Holm och för den mycket driftige förläggaren Fahlcrantz, så kunna vi omöjligt anse, att de äga alldeles särskilda förutsättningar att stå såsom sedernas väktare med bart hugande svärd vid ingången till den svenska litteraturens paradiset.

Warburg kritiserade därefter de nya »grunder», på vilka den nya föreningen ville bygga sin verksamhet, och han visade upp, att dessa grunder helt enkelt endast voro försök att införa *skråtvång*.

Warburgs artikel, såväl som några andra i samma anda i landsortspressen ingående kommentarer, framkallade omedelbart ett försvaret för den nya föreningen från Fahlcrantz. (Aftonbladet den 3 maj.)

Till en början gör Fahlcrantz där ett insidiöst anfall på Albert

Bonnier, i det han antyder att det är denne, som stått bakom Warburgs artikel. Han skriver:

En och annan — på hvilken man, utan alltför stor fara att misstaga sig, torde kunna tillämpa det ur gamla testamentet hemtade citatet "*händerna äro Esaus men rösten är Jakobs*" — har sökt gifva sken af, att den nya föreningen skulle hafva till sitt enda eller åtminstone främsta syfte att blifva en *censurförening*. Utgående från ett sådant antagande skulle man kunna lyckas att från början gifva en förhatlig anstrykning åt hela utbrytningen och framför allt — *att blanda bort korten*.

Han söker därefter på många spalter bevisa, att avsikten med utbrytningen varit att genomföra allsidiga reformer, vilka »bitter erfarenhet» lärt att det varit omöjligt att få genomförda inom föreningen, och han slutar med att fastslå, att »den utbrytning, som nu egt rum, har i mer än sju år varit påtänkt af åtskilliga firmor».

Med dessa ord erkänner i själva verket Fahlerantz, att det ej hade förflutit många månader efter det att häradshövding Holm hade tagit plats i svenska bokförläggareföreningen, innan Fahlerantz¹ och Holm blivit ense om, att makten inom föreningen borde ligga hos dem!

Fahlerantz' inlägg var rätt skickligt skrivet, som allt vad som flöt ur hans penna, pikant och insinuant, men ej tillräckligt övertygande. Holm insåg det nog; det fanns för många som skakade på huvudet över de utbrutnas tillvägagångssätt. Holm måste nu själf fram för att, utförligt och myndigt, söka visa Warburg tillbaka. Hans svar (den 17 maj i Handelstidningen) gick, i sammandrag, ut på följande:

Nästan alla de större bokförlagsfirmorna hade sedan många år varit eniga i den åsigt, att svenska bokförläggareföreningen icke motsvarade de anspråk man skäligen kunde och borde ställa på en sådan förening, utan lemnade mycket öfrigt att önska såväl i afseende å organisationen som det sätt, på hvilket föreningens angelägenheter handhades. — Och tack vare bristande tillmötesgående från det motsatta lägret förblevo de förhållanden, som utgjort hufvudsakliga anledningen till missnöje, oförändrade. — — Då de förändringar, som man ansåg oundgängligen erforderliga delvis voro af den beskaffenhet, att de icke kunde genomföras inom föreningen, utan att man af grannlagenhetsskäl icke ens borde därom väcka fråga — — så beslöts enhälligt, att man hellre skulle anmäla sitt utträde. — De nya stadgar, som nu skulle antagas, skulle fotas på grundsatser, som skulle lända till bokförlagsverksamhetens sunda utveckling, och därvid skulle man särskildt tillse, i hvad mån utgifningen och spridandet af sådan litteratur som sårade tukt och sedlighet, kunde förhindras. — Men — för att icke onödigtvis sära hade man affattat anmälan om utträde i allmänna ordalag. — Man ville visst ej göra ostentation — utan gå utan något som helst braskande.

¹ Fahlerantz ingick i föreningen 1 mars 1878; Holm 12 maj 1879.

Man vill söka, så vidt görligt, hämma den flod af usel och sedeslös litteratur, som, enligt hvad allmänt är känt och erkänt, under de senare åren strömmat ut öfver vårt land. (I en not tillägger han, att Ariosto är öfversatt af svenska akademins ledamot Carl A. Kullberg och Bellman utgifven af öfverbibliotekarien G. E. Klemming — ingen kan väl på allvar påstå, att sådana böcker äro hänförliga till skrifter "för tukt och sedlighet sårande".)

Det vore ej meningen att i allmänhet undandraga bokhandlare, som sprider sådan skrift, förtroendet, men man vill ha i sin hand att *kunna* göra det.

Vad slutligen de invändningar Warburg gjort mot den nya föreningens nya grunder och hans påstående att dessa skulle utgöra ett försök att införa skråtvång¹, så försvarar Holm sig däremot på det livligaste. Femtiokronorsgränsen nedåt är en nödvändighet, säger han, för att slippa från alla dessa självförläggande författare och obetydliga firmor, som endast vålla en förening av yrkesmän besvär och obehag. — Men den nya föreningen har icke desto mindre till sin regel fogat ett undantag: den tillåter inträde för ett, även aldrig så litet förlag, om detta har utgivit "skrift av verklig betydelse för den inhemska litteraturen och som vunnit stor spridning".² För resten, fortsätter Holm, finns ju den gamla föreningen "som numera befriats från alla de större förläggarne".

Och det ligger ingen sanning i påståendet, att föreningen förbjudit sina kommissionärer att idka förlagsverksamhet, trots att dessa kanske helst *borde* förbjudas att göra så, emedan det ju är tydligt, och mycket menskligt, att den förläggande sortimentsbokhandlaren helst söker sälja *sina egna* förlagsartiklar, till "hufvudmannens" — den egentlige förläggarens — skada. — Men så långt har den nya föreningen ej gått; den har endast förbjudit dylika bokhandlare-förläggare att tillhöra den nya föreningen. "De ha ju den gamla, i hvars sköte de ju kunna stanna."

Warburg blev varken Holm eller Fahlerantz svaret skyldig. Den 20 maj innehöll Handelstidningen en andra artikel av honom. Följande sammandrag må ge ett begrepp om den.

Det är ett egendomligt Janushufvud, skriver han, som den nya bokförläggareföreningen visar. Det är med den som med tvättbjörnen i en zoologisk trädgård. Han går oupphörligt från det ena hörnet af sin bur till det andra, och så befinner sig också nya bokförläggareföreningen i ett "perpetuum mobile" från den ena sidan af saken till den andra. — Angripes den som censurförening så svarar någon af dess målsmän³ — "det är egentligen nya bokhandelskutymen vi vilja införa". — Men å andra sidan heter det, att det egentligen är sedlighetsfrågan, som upprört den nya föreningen. Och med stort behag inhösta dessa herrar loford för det de icke längre vilja vara med syndarne och publikanerna i den andra föreningen.

¹ Det var särskilt två stadganden, som Warburg hade uppträtt mot: att ingen kunde få bli medlem av föreningen, som ej utgivit böcker till ett bokhandelspris av minst 50 kronor (Svenska bokförläggareföreningen krävde endast böcker för 5 kronor!); och att ingen, som i öppen bod sålde andra förläggares böcker, fick bli medlem. — Det var dessa två punkter, som, vid sidan av sedlighetsparagrafen, lägo Holm mest om hjärtat och som i själva verket blevo de enda, som i realiteten kommo att skilja den gamla och den nya föreningens "grunder" åt. — Jag skall litet längre fram något utförligare behandla dessa grunder.

² Detta undantag kom in i stadgarna för att icke utestänga "Svenska bibelsällskapet" från nya föreningen.

³ Fahlerantz.

Angående utestängandet från föreningen av de förläggande bokhandlarna, pekar han på den naturliga utvecklingen från bokhandlare till bokförläggare, som yrket i alla världens länder har genomgått, och han exemplifierar med Danmark (Gylden-dal, Philipsen, Gad, Höst), med Norge, och med Sverige (Beijer, Gleeurp, Giron, Adolf Bonnier, med flera). Det lustigaste är emellertid, att nya föreningen genast bryter mot sina stadgar, då den upptagit Samson och Wallin bland sina medlemmar. — Man frestas tro — säger han med skäl — att hela striden i grunden mindre gäller sak än personer.

Han fortsätter: Att en krets af, låt vara än så dugliga, affärsmän skall hålla ett slags justis öfver hvad som får säljas i svenska boklädor, att de skola på grund af sin makt såsom stora förläggare *vinga* sina kolleger och sortiments-bokhandlarna öfver hela landet att ej tillhandahålla allmänheten den ena eller den andra misshagliga boken, det är en så betänklig sak, att den väl måste stämmas i bäcken.

Herr Holm kunde ha rätt, om meningarna icke vore så *delade* om hvad som vore riktigt i ena eller andra aseedet, i fråga om sedlighet, anständighet, politik och hvad eljes som kan bli föremål för jurs dom eller bokförläggarnes ogillande. — Men meningarna *äro* delade, starkt delade!

Och vi få icke glömma att det nya, det unga, det djärfva, som ofta fram-träder alltför hänsynslöst, som slår öfver — att detta alltid *särar* de s. k. "bäste-borgarne" i samhället, till hvilka naturligtvis äfven de rike eller "bäste förläggarne" höra. Men skall det därför ha munkafle? Skall en förläggare ej veder-våga att utgifva en modig mans skrift, af fara att bli preskriberad af kamrater? Det vore en bedröflig "censur" trots tryckfrihetslagens förbud.

Warburg förvånar sig öfver, att herr Holm gjort ett försök att förklara hans skämtsamma anmärkning att P. A. Norstedt & Söner förlagt Ariosto och Bellman. — Men icke bli väl dessa mindre osedliga eller oanständiga därför att, såsom herr Holm på fullaste allvar anför, en utmärkt översättare tolkat dem eller vårt lands förste bibliograf utgifvit dem. Namn! Namn!

Det tyckes nästan som om man menade, att med de klassiske författarne vore det ej så noga. De ha *en* fördel framför de nuvarande. Och hvilken? De äro döde! Men vi trodde egentligen icke att det finnes *preskriptionstid* för sådant som sårar "tukt och sedlighet".

Missförstå oss nu icke — det är ej *vi* som yrkat på censur! Men skall den införas, så borde den drabba Ariosto och Bellman, Kellgren och Propertius lika väl som den hänsynslöse, men allt annat än okyske Zola — och den visserligen grofve och understundom rent af omöjlige, men allt annat än sinnesretande Strindberg!

Och han slutar sin artikel med att dels uttala ett "vestigia terrent" — *spåren skrämna oss!* — dels citera Schillers berömda ord om *föreningar* av än så för-träfflige män, sådana som "herr Holm och hans upplysta kamrater":

Jeder, siehst du ihn einzeln, ist leidlich klug und verständig.
Sind sie "in Corpore", gleich wird dir ein Dummkopf daraus.

*

Den decimerade svenska bokförläggareföreningen sammanträdde för första gången efter schismen den 21 april.¹

¹ Trots decimeringen var detta sammanträde mycket talrikt besökt. Icke mindre än 25 ledamöter voro närvarande.

Anfirande till Protokollet vid Sv. Bokförl. föreningens sammanträde
den 21 April 1887

af Föreningens ordförande

Mina Herrar!

Ett våldsamt försök att spränga vår Förening har egt rum.
Ett antal af föreningens ledamöter har förklarats sig utgå ur den-
samma.

Detta tillvägagående måste jag så mycket mer beklaga, som
jag känner mig ur stånd att förklara dess orsak.

Denna uppgifves vara att de utgångne ogilla de grunder,
hvarpå vår Förening är byggd och icke anse sig kunna med nuvarande
stadgar åstadkomma en förändring i den riktning de önskade

Fyllat mig dröja ett ögonblick vid detta påstående och försöka ut-
röna dess hållbarhet.

Ingen institution, hur väl och omsorgsfull den än må vara
byggd, kan till sin organisation vara så fullfri, att den icke torde
kunna behöfva att någonsin undergå någon reform och det vara
långt från mig att vilja bestrida, att icke äfven våra stadgar må-
hända kunna vara behof af ändringar. Sättet att åstadkomma dylika
ändringar är ju ock tydligt uppgifvet i våra stadgars § 22. - eller,
måste jag fråga mig, när och hur ha från de utträdendes sida något
allvarligt försök egt rum att få dessa antydda och föregifne brister
afhjelpade?

En ibland dem, hr Skoglund, hade visserligen i laga form och
ordning väckt motion om ändring af några punkter i stadgerne, men
när hans förslag vid senaste sammanträdet skulle till behandling förötas,
förklarade han, ofvurraskande nog, att han återtog detsamma. Följden
var att blott en enda punkt deraf kom att behandlas och detta skedde
endast derigenom, att denna nåkade vara understödd äfven af en annan
motionär och således icke berodde allena på förslagsställarens.

Då sålunda hvarken meningstrides eller derne framkomme

nedvdrag ett rum, kan man i sanning, ha anledning för-
våna sig att våra årade 10 kolleger ansett sig föranslåttne till en
så föga lämplig åtgärd som att skilja sig från oss för att bilda
en särskild förening,

Huruvida några andra, måhända mera personliga, motiv
kunna ligga derunder och hafva varit medverkande. - Det är något
som jag vid detta tillfälle icke anser mig böra undersöka.

Emellertid och i trots af hvad som inträffat, tror jag, att vår
Förening, som ännu räknar öfver 80 ledamöter skall kunna upp-
rätthållas och bestå - och det är dertill jag vill uppmana Er, mina
årade herrar. Låtom oss hålla ihop, reformera om så behöfs,
men icke öfvergifva vår snart 50 åriga förening, som, såga
hvad man vill, varit till stor nytta för bokhandeln i vårt land,
ordnat och organiserat densamma, till fördel såväl för yptes-
idkarne sjelfva som för allmänheten och derigenom i en icke
oväsentlig grad varit till gagn, äfven för litteraturen.

Öfvergående till det hufvudsakliga ämnet för dagens sammankomst
nemligen de fullna årval till styrelse medlemmar som här idag
skola företagas, ber jag få anföra, att det visserligen inom mig sjelft
uppstätt frågan, huruvida jag icke borde afgå och berja Herrarne utse
en annan ordförande? Flera af våra årade vänner här, hafva
dock emhögst afrådt mig ifrån att på dylikt sätt ytteligen öka
orestan och man har försäkrat mig, att ett dylikt steg nu, midt
under året, skulle vara högst olämpligt.

Jag fogar mig efter deras råd, men får dock derjemte an-
märka att min önsken blott är att få fulla det ovan nämnda antalet af
10 år, under hvilka jag haft äran leda föreningens förhandlingar.
Denne tidpunkt inträffar vid ordinarie sammankomsten i September
samma månad är. Så ännu jag fråga mig äran att länge bekläda ordförande-
platsen och skall då af andra fristare kräfer öfverlemna arbetet, iinnerligt tacken
för det förtroende som under en så lång följd af år kommit mig till del.

Sammanträdet öppnades med ett anförande till protokollet¹ av min far, av följande lydelse:

Mina Herrar!

Ett våldsamt försök att spränga vår förening har egt rum. Ett antal af föreningens ledamöter har förklarat sig utgå ur densamma.

Detta tillvägagående måste jag så mycket mer beklaga, som jag känner mig ur stånd att förklara dess orsak.

Denna uppgifves vara att de utgångne *ogilla de grunder, hvarpå vår förening är bygd och icke anse sig kunna med nuvarande stadgar åstadkomma en förändring i den riktning de önskade.*

Tillåt mig dröja ett ögonblick vid detta påstående och försöka utröna dess hållbarhet.

Ingen institution, hur väl och omsorgsfull den än må vara bygd, kan till sin organisation vara så felfri, att den icke torde kunna behöfva att någongång undergå någon reform, och det vare långt från mig att vilja bestrida, att icke äfven våra stadgar måhända kunna vara i behof af ändringar. Sättet att åstadkomma dylika ändringar är ju ock tydligt uppgifvet i våra stadgars § 22. Men, måste jag fråga mig, när och hur ha från de utträdandes sida något allvarligt försök egt rum att få dessa antydde och föregifne brister afhjelpade?

En ibland dem, hr Skoglund, hade visserligen i laga form och ordning väckt motion om ändring af några punkter i stadgarne, men när hans förslag vid senaste sammankomst skulle till behandling företagas, förklarade han, öfverraskande nog, att han återtog detsamma. Följden var att blott en enda punkt deraf kom att behandlas och detta skedde endast derigenom, att denna råkade vara understödd äfven af en annan motionär och således icke berodde allenast på förslagsställaren.

Der sålunda hvarken meningsstrider eller derur framkomna nederlag egt rum, kan man i sanning ha anledning förvåna sig att våra ärade 10 kolleger ansett sig föranlåtna till en så föga lämplig åtgärd som att skilja sig från oss för att bilda en särskild förening.

Huruvida några andra, måhända mera personliga, motiv kunna ligga derunder och hafva varit medverkande — det är något som jag vid detta tillfälle icke anser mig böra undersöka.

Emellertid och i trots af hvad som inträffat, tror jag, att vår Förening, som ännu räknar öfver 80 ledamöter skall kunna upprätthållas och bestå — och det är dertill jag vill uppmana Er, mina ärade herrar. Låtom oss hålla ihop, reformera om så behöfs, men icke öfvergifva vår snart 50 åriga förening, som, säga hvad man vill, varit till stor nytta för bokhandeln i vårt land, ordnat och organiserat densamma, till fördel såväl för yrkesidkarne sjelfva som för allmänheten och derigenom i en icke oväsentlig grad varit till gagn, äfven för litteraturen.

Öfvergående till det hufvudsakliga ämnet för dagens sammankomst nemligen de fyllnadsval till styrelsemedlemmar, som här idag skola företagas, ber jag få anföra, att det visserligen inom mig sjelf uppstått frågan, huruvida jag icke borde afgå och bedja Herrarna utse en annan ordförande? Flera af mina ärade vänner här hafva dock enträget afrådt mig ifrån att på dylikt sätt ytterligare

¹ "Lugnt och värdigt", säger professor Henrik Schück i sin biografi över Albert Bonnier i "Svenskt biografiskt lexikon", V, s. 434.

öka oredan och man har försäkrat mig, att ett dylikt steg *nu*, midt under året, skulle vara högst olämpligt.

Jag fogar mig efter deras råd, men får dock derjemte anmäla att min önskan blott är att få fylla det runda antalet af 10 År, under hvilka jag haft äran leda föreningens förhandlingar. Denna tidpunkt inträffar vid ordinarie sammankomsten i September innevarande år. Då ämnar jag afsäga mig äran att längre bekläda ordförandeplatsen och skall då åt andra friskare krafter öfverlemna arbetet, innerligt tacksam för det förtroende som under en så lång följd af år kommit mig till del.

Sedan därefter dagens föredragningslista blivit genomgången upplästes en skrivelse, undertecknad av Lars Hökerberg, i vilken de »religiösa» firmorna Evangeliska fosterlandsstiftelsens förlag, Palmquist, Lundholm och A. V. Carlson samt musikhandlaren Julius Bagge instämt. Den gick ut på, dels att undertecknarna, i likhet med de utträdde firmorna, ansågo, att en rätt genomgående förändring av formerna för föreningens tillvaro och verksamhet vore av behovet påkallad, dels att man väntade av föreningens ledamöter, det de »allmänne än som hittills skett med hänsyn till sin förlagsverksamhet skola hafva sig angeläget att icke låta föreningens anseende i någon mån äfventyras». — Men då man icke finner utträdandet vara fullt motiverat, så föreslår man att uppdraga åt några förtroendemän att inbjuda de utträdde firmorna att åter inträda »för att med samfälda, enade krafter arbeta på reorganiserandet» av föreningen. — Föreningen utsåg också omedelbart tre förtroendemän: Hökerberg, Janzon (Evangeliska fosterlandsstiftelsen) och Bagge att underhandla med de utträdde för att åstadkomma en sammanjämkning samt de utträdas återinträde. — Resultatet av detta försoningsförsök blev snöpligt. — Redan vid nästa sammanträde nödgades underhandlarna meddela, att, då de utträdde redan hunnit organisera sig och enats om stadgar, de, genom sin ordförande, »förklarade sig icke finna anledning öppna underhandlingar i ifrågavarande syfte». Därmed var schismen ohjälplig och den svenska bokhandeln fick — under tjugufem år framåt — dragas med två bokförläggareföreningar.

Vid det ordinarie höstsammanträdet samma år avsade sig min far ordförandeskapet i föreningen, och Sigfrid Flodin utsågs till ordförande. Han satt som sådan i tre år och efterträddes av Jos. Seligmann, som till sin död 1904 bekläde platsen.

Den nya bokförläggareföreningen erhöi dels under 1887 års lopp, dels vid årsskiftet 1887/88 några proselyter. Jag erinrar mig följande firmor av någon betydelse: Generalstabens litografiska anstalts förlag (A. Börtzell), J. Beckmans förlag, Lars Hökerberg

samt Evangeliska fosterlandsstiftelsens förlag. — Längre fram, under 1890-talet, tillkom ytterligare en mera betydande firma: C. & E. Gernandts förlagsaktiebolag.

*

Jag har nu avslutat skildringen av den oavbrutet stegrade förföljelse som sattes i scen mot Albert Bonnier i hans egenskap av Strindbergs förläggare, alltifrån den stund »Giftas» publicerades, hösten 1884, och fram till Personne-brochyren och bokförläggareföreningens sprängande, våren 1887. Men jag har icke berört den vad jag skulle vilja kalla »reaktion mot reaktionen» som under samma treårsperiod så småningom hade uppvuxit och som bildade en motvikt i sinnena mot det Strindbergshat och den Strindbergsfruktan som högertidningarna gjort sig all möda att sprida och som också i så hög grad kommit Strindbergsförläggaren till del. Striderna mellan nytt och gammalt — det nya representerat förutom av Strindberg själv och hans efterföljare inom litteraturen, även av den unga studentgeneration, som slöt sig kring föreningen Verdandi — hade under dessa år åstadkommit en rätt klar partibildning. Ungdomens spontana känsla av sympati för oförskräcktheten och av antipati mot överdrifterna i förföljelsen vände sig, i reaktion mot opinionsstormen, mer och mer till den förföljde Strindberg — även där han slog över —, och hans förläggare fick, även han, sin andel av sympatien liksom han fått av hatet. — Den frisinna ungdom, som hade behov av en förläggare för att få sina åsikter, sina känslor eller sina förhoppningar framförda, kände på sig instinktivt, att Albert Bonniers förlag självskrivet var den firma, som den främst skulle söka, på förhand viss om, att den där skulle finna förstående och icke behöva underkasta även radikala meningar en kvävande censur. — Och det dröjde icke så länge efter att den bedövning, som onekligen schismen hade åstadkommit i våra sinnen, hade givit vika, och förrän jag tyckte mig inandas en luft av sympati, som ingav mig en förhoppning för att icke säga en visshet om, att detta året 1887, tillämnat av våra fiender att bli vårt slutgiltiga nederlagsår, i stället skulle bli en vändpunkt och inledningsåret till förverkligandet av den dröm jag haft i min gröna ungdom vid Kristianiamötet,¹ att få bli Sveriges Frederik Hegel och få vårda en ung och rik svensk litteratur.

Men det var icke endast i de ungas led som reaktionen mot reaktionen gjorde sig gällande. Många av de äldre bland littera-

¹ Se s. 17.

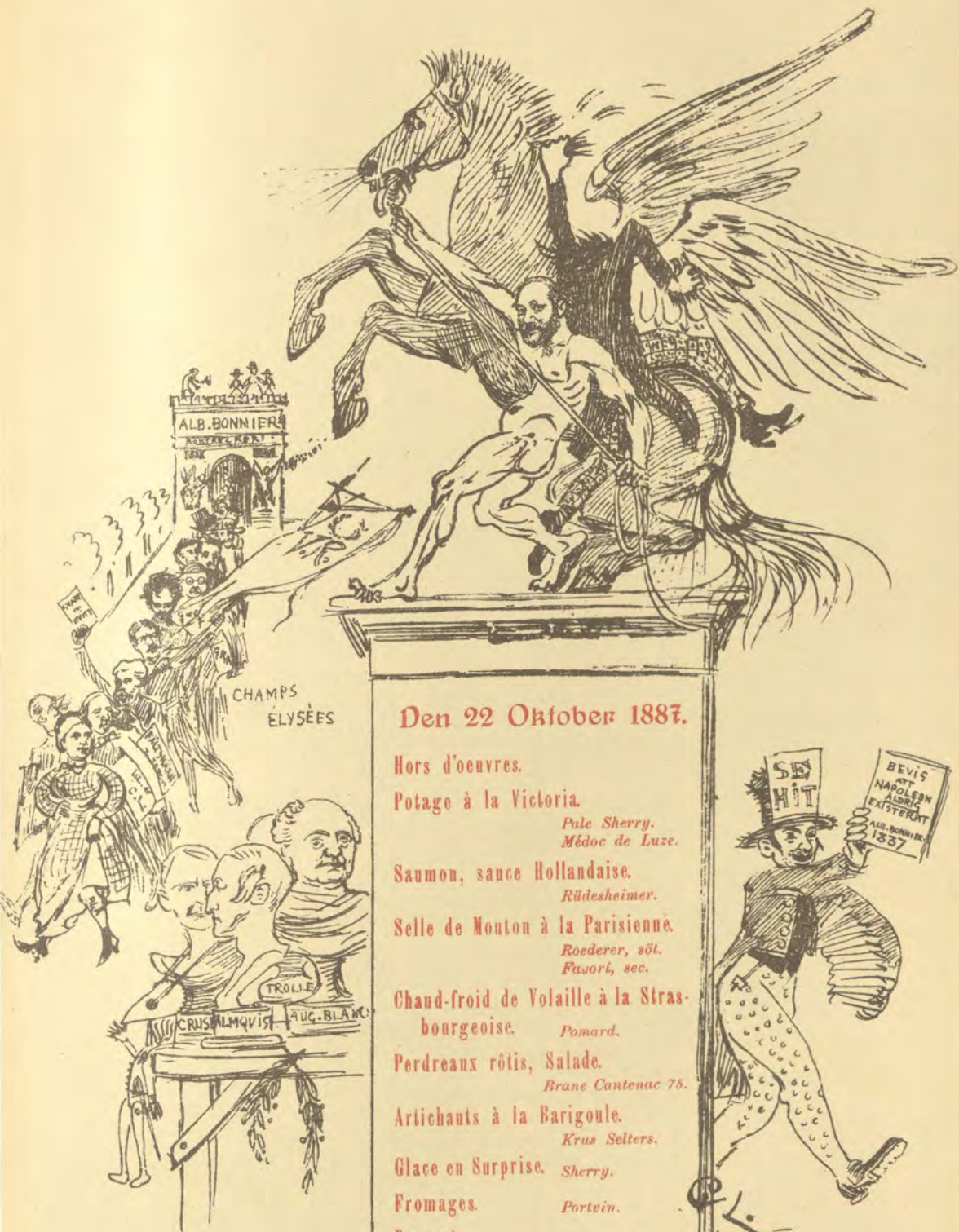
turens, bokhandelns och bokförlagets män ville gärna få ett tillfälle att, efter schismen, visa min far sina varma sympatier efter allt vad han lidit. Och ett sådant tillfälle erbjöd sig snart. — Jämna femtio år voro hösten 1887 förgångna sedan den höst år 1837, då den unge Albert Bonnier utsände sin första förlagsartikel. — Så fort detta faktum blev mera känt inom såväl litterära som bokhandelskretsar togs det till anledning för att visa min far hur aktad och respekterad han alltjämt var. Han inbjöds till en ståtlig bankett, i vilken de främsta bland skriftställare och tidningsmän — med Viktor Rydberg, Rudolf Wall och Frans Hedberg i spetsen — konstnärer, bokhandlare och förläggare (naturligtvis de utbrutna undantagna) deltog, och som gick av stapeln den 22 oktober — dagen efter min fars födelsedag — på hotel Rydberg.

Det blev för min far en verklig upprättelse. Tal avlöste tal, alla hyllande honom såsom den förläggare, »som aldrig genom fördomsfullhet eller skuggrädsla velat lägga band på författarnas fria yttranderätt», »som alltid varit frisinnad och orädd som få», och »som aldrig genom en preventiv censur velat undertrycka i stället för att trycka», såsom Frans Hedbergs ord föllo. — »Hans livsgärning skall göra honom förvissad om ett aktat rum i den svenska litteraturens hävder.» — Och när man en dag i framtiden skall se denna tid »i det ogrumlade ljus som år och eftertanke sprida, så skall hans ordförandedecennium i svenska bokförläggareföreningen beteckna en period av utveckling och framåtgående, som inga splittringar kunna utplåna».

*

Jag anser mig tvungen att här göra ett längre instick, som mera tillhör allmän svensk bokhandelshistoria än bokhandlarefamiljen Bonniers levnadsöden. — Men det frestar mig att — innan jag helt lämnar »schismen» — något närmare redogöra för de »grunder», på vilka svenska bokförläggareföreningen allt från dess stiftande varit byggd och för de ändringar i dessa »grunder» som under årens lopp varit föreslagna, delvis förkastats men delvis även antagits, för att kunna påvisa, att de ur föreningen sig separerande herrarnas nya grunder i själva verket, med endast två undantag, fortfarande förblevo de gamla grunderna, som man påstått sig »ej kunna gilla».¹ Därutöver vill jag gärna relatera ett och annat ur den »nya»

¹ För den som önskar en utförligare redogörelse än den kortfattade historik jag här blir i tillfälle att lämna, hänvisar jag till de tidigare anförda arbetena av Henrik Schück, Jos. Seligmann och August Hånell samt till resp. årgångar av Svensk bokhandelstidning och Nya bokhandelstidningen.

Den 22 Oktober 1887.

Hors d'oeuvres.

Potage à la Victoria.

*Pale Sherry.
Médoc de Luze.*

Saumon, sauce Hollandaise.

Rüdesheimer.

Selle de Mouton à la Parisienne.

*Roederer, söt.
Favori, sec.*

Chaud-froid de Volaille à la Stras-
bourgeoise.

Pomard.

Perdreaux rôtis, Salade.

Branc Cantenac 75.

Artichauts à la Barigoule.

Krus Selters.

Glace en Surprise.

Sherry.

Fromages.

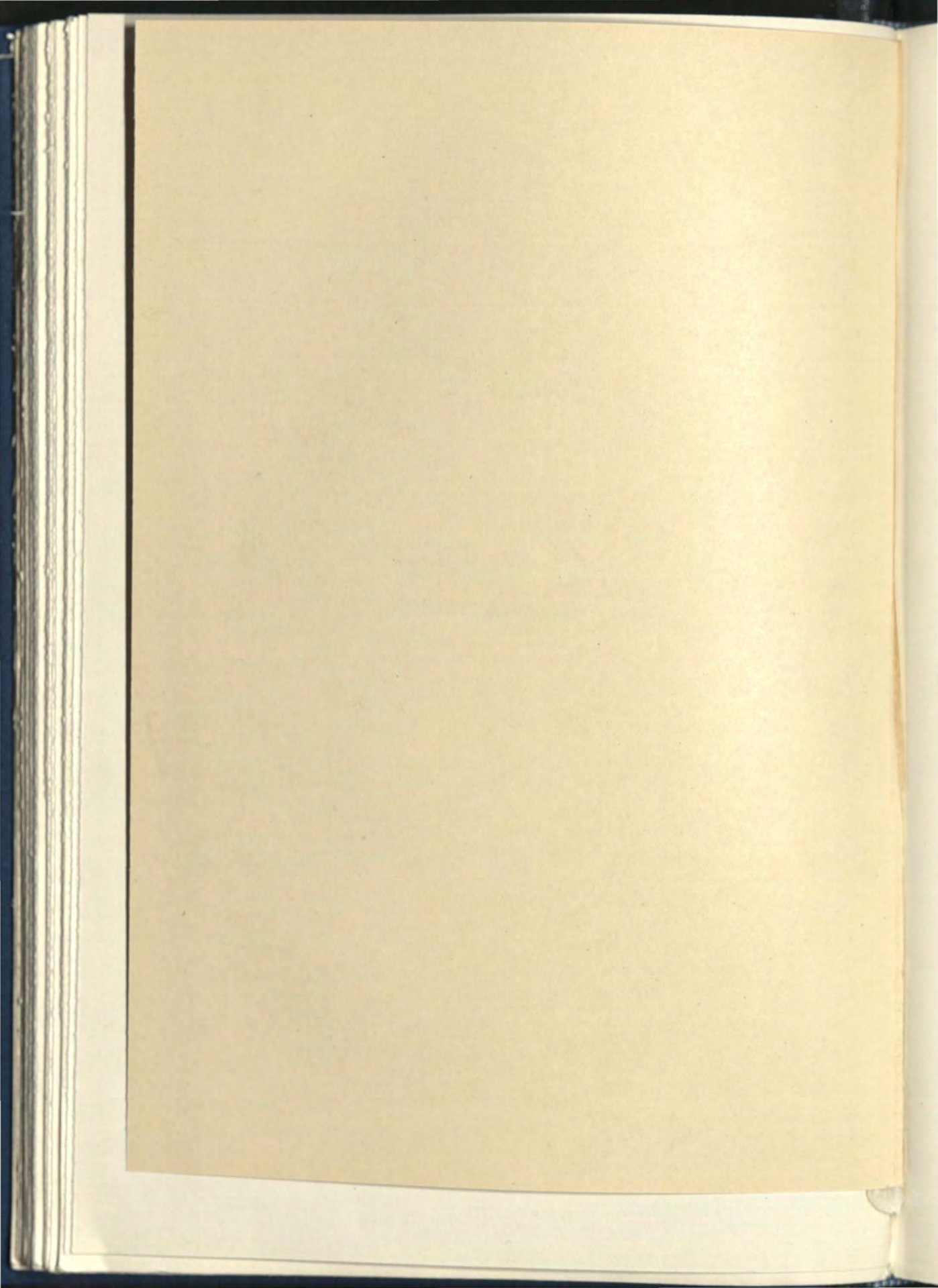
Portoin.

Dessert.

Champagne.

Matsedeln vid festen för Albert Bonnier.

Tecknad av Carl Larsson.

föreningens historia och speciellt sådant som berör min fars och mitt eget förhållande till föreningens ordförande, härads hövding G. B. A. Holm.

*

Den 6 december 1843 hade »Svenska bokförläggareföreningen» (eller som den under sina första tio år kallades: »Svenska förlagsföreningen») grundats. Behovet av en fast organisation av bokhandeln hade den gången sedan länge gjort sig mer och mer kännbart. — Det fanns visserligen litet varstans i vårt land folk, som sålde böcker, men det fanns inga verkliga yrkeslärdade bokhandlare — handeln med böcker betraktades endast som en binnäring till andra yrken. Icke heller hade alla förläggare samma försäljare. Det krävdes enhetlighet.

Det var den energiske Zacharias Hæggström, såsom varande den ojämförligt mest betydande förläggaren i Stockholm den gången och därför starkast kännande behovet av ordning inom bokhandeln, som hade kallat fjorton av sina kolleger till ett sammanträde och där för dem framlagt ett förslag till »Reglemente», vilket också, efter åtskillig diskussion, blev antaget. — Det första och viktigaste som det gällde, var, enligt Hæggströms mening, att bland de talrika handlande med böcker, som redan funnos, sovra ut ett relativt fåtal, vad Hæggström kallade »pålitliga och skickliga» försäljare. — »Ett oundgängligt villkor för skickligheten», menade han, funnes emellertid. Det vore, att bokhandlaren skulle »med någon säkerhet» kunna av sin verksamhet »påräkna framtida bergning». Därför måste han »skyddas mot sådan medtäflan» som »i stället för ökad afsättning» endast »skulle bereda förläggaren oundvikliga förluster». Föreningens ledamöter förbundo sig i enlighet med detta resonemang att sälja sina böcker endast genom de från början antagna sjuttiofyra »kommissionärerna», och ingen ny kommissionär skulle få antagas annat än efter ansökan till föreningen, som till sådan ansökan finge lämna eller icke lämna sitt bifall.

Å andra sidan skulle förlagen kunna kräva, att en på så vis mot konkurrens »skyddad» bokhandlare, som erhöle hela sitt behov av varor i kommission, det vill säga med rätt att återsända allt vad han ej kunde bli av med, skulle dels en gång om året punktligt redovisa och likvidera vad han vore skyldig, dels kunna nöja sig med en jämförelsevis låg bokhandelsrabatt.

Man kan nog utan överdrift säga, att det blivit om dessa två frågor: om den rabatt, som förlagen böra bevilja bokhandlaren, och om det utlovade skyddet mot konkurrens, som alla stridigheter

inom den svenska bokhandeln ha rört sig, alltifrån förlagsföreningens grundande 1843 och ända till våra dagar.

Vad rabatten beträffar, så gällde vid föreningens stiftande 15 % som regel.¹ Men det dröjde icke länge förrän det skulle visa sig, att de alltjämt sig stegrande omkostnaderna och penningvärdets oavbrutna fallande krävde med nödvändighet en förhöjd rabatt. — Bestämmandet av denna rabatt ålåg dock aldrig föreningen som sådan, utan varje enskilt förlag beviljade den rabatt, som förlaget, med hänsyn till resp. förlagsartikels karaktär och framställningskostnad, ansåg sig kunna lämna, och stridigheterna om rabatten utspelades av den anledningen mindre mellan bokhandlarna och bokförläggarna som kårer än mellan de enskilda förlagen och de enskilda bokhandlarna. Framställningar till bokförläggareföreningen från bokhandelskåren som helhet om rabattens höjning och allmänna fixerande gjordes visserligen åtskilliga gånger, men blevo städe av föreningen avböjda under hänvisande till de enskilda förlagen.² Det blev i stället de naturliga ekonomiska lagarna för prisbildning och icke minst konkurrensen förlagen emellan som verkade såsom rabattökningens kraftigaste hävstänger. — Undan för undan ökades sålunda så småningom den vanligen gällande rabatten från 15 % till 20 och upp till 25 % för böcker levererade i kommission och årsräkning, och från 25 % och upp till väsentligt högre belopp vid fast köp eller mot kontant.³

Skyddet mot medtävlan såsom det redan 1843 av Zach. Hægström motiverats (och här ovan blivit angivet), var onekligen den verkliga kärnpunkten i bokförläggareföreningens organisation. Den kan karakteriseras som den gamla tidens syn på all ordnad affärsverksamhet: monopol, skråförfattning, skydd mot konkurrens. Något annat än en sådan försäljningsordning kunde man icke tänka sig, och någon annan var ej heller av behovet påkallad. — Ett första moln på denna klara »skydds»-himmel visade sig emellertid redan långt innan tio år gått efter föreningens grundande. Orsaken

¹ Tidigare hade nog ofta förläggarna icke beviljat sina återförsäljare mera än 10 %.

² Undantag härifrån gjorde frågan om rabatt på skolböcker, varom mera här nedan.

³ Kontantköp förekom ytterligt sällan inom bokhandeln före schismen, eller har ens senare förekommit förrän rätt långt fram på 1900-talet. Vid det sammanträde mellan styrelserna för nya och gamla bokförläggareföreningen och utsedda ombud för kommissionärerna, som hölls i sept. 1893 (se mera härom s. 135), utvecklade emellertid häradschefen Holm sin åsikt, att kommissionsbokhandeln borde ersättas av handel på fast köp och per kontant — särskilt då det gällde skolböcker — mot högre rabatt. Denna framsynta uppfattnings genomförande fick han dock själv ej uppleva; den begynte först bli verklighet från 1911 och än mer efter världskrigsåren.

var befolkningstillväxten i vårt lands smärre städer, där rätt snart egna bokförsäljare blev ett behov. Föreningen föranleddes dock icke därav att göra någon ändring i sina stadgar, men den tillmötesgick behovet av nya återförsäljare vid sidan av de dittillsvarande kommissionärerna genom att, med frångående av den ursprungliga principen av blott ett fåtal försäljare, tillskapa nya kommissionärer, varigenom de äldres försäljningsrayon väsentligen minskades, utan att förlagen därför som ersättning härför ansåg sig behöva bevilja någon högre rabatt.¹

Långt mer än småstädernas befolkningstillväxt skulle emellertid en annan, djupgående förändring i vårt lands kulturella struktur nödvändiggöra ändringar i svenska bokförläggareföreningens stadgar, om dessa skulle kunna efterlevas. Det var den, genom det svenska folkskoleväsendets utveckling, vaknande läslusten och det ökade bildningsbegäret. Dels i de större städerna, med deras nyskapade industri, dels på landsbygden och i de efter järnvägarna uppblomstrande nya samhällena, hade en ungdom uppvuxit, som begärde få del av det ökade vetande, till vilket folkskolan lagt grunden, och få möjlighet att tillfredsställa de nyväckta kulturintressena. — Det blev en efterfrågan i stor skala på god litteratur för billigt pris, en efterfrågan, som från förlagens sida måste efterkommas. Frihandels principer gingo samtidigt med detta över hela världen, överallt slående ned de protektionistiska murarna. Varför skulle rättigheten att få sälja böcker i Sverige inskränkas till ett monopol för ett litet fåtal särskilt privilegierade bokhandlare, då det mer och mer visade sig, att det fanns en mycket större läsekrets än den, som infann sig i boklådorna? — Böckerna skulle söka upp sina köpare, icke tvärtom, så blev slagordet. Man uppfann sättet att sälja stora och värdefulla arbeten fördelade på billiga häften, och agenter för dylika subscriptionsverks försäljning utanför bokhandeln anmälde sig hos förlagen i mängd. — Dessa agenter, rätt ofta folkskollärare, pappershandlare eller arbetsförmän i fabriker, hade möjligheter att nå en stor, läshungrig publik, som aldrig skulle ha förmåtts att sätta sin fot i en bokhandel. Här öppnade sig för förlagen utsikter att nå en väsentligt ökad försäljning, och dessa utsikter associerade sig med den verkligt betydelsefulla kulturella uppgiften att söka sprida god

¹ I ett brev av den 17 februari 1852 skriver Felix Bonnier till Adolf Bonnier härom: "Hæggström lärer göra *stora* ögon, när han får se sitt *lilla* saldo, men det skulle fägnas mig om han kunde fälla ångerns tårar utur dem — ångern öfver att han själf orsakat försäljningens minskning genom inskränkningen af området för min verksamhet, genom 2 konkurrenser på stället och éléver i Borås, Alingsås, Kongsbacka, Strömstad, ställen dit jag förut hade afsättning."

och bildande läsning till de breda lagren. Det var kanske främst till vårt förlag, såsom utgivare av praktiska uppslagsböcker och populärvetenskapliga skrifter samt redan den gången innehavare av förlagsrätterna till så många av vår litteraturs yppersta skatter, som erbjudanden i mängd kommo från privatförsäljare. Och vi kunde icke neka att lyssna till anbuden, trots att föreningens stadgar i själva verket hindrade all försäljning till andra än de av föreningen antagna bokhandlarna. Detta så mycket mera som, konkurrerande med de förläggare, som tillhörde svenska bokförläggareföreningen, det under dessa årtionden hade uppstått ett antal nya, så kallade »fria» förlagsfirmor som, för att ha fria händer gentemot sina försäljare och slippa binda sig av trånga skyddsparagrafer, aldrig anmält sig till ledamotskap i föreningen, och vilka utanför den reguljära bokhandeln nått förvånande stora resultat.

Samtidigt med denna rörelse hade andra uppstått. Från skolhåll gjordes det anspråk på att för barnens räkning komma i åtnjutande av en större eller mindre rabatt på böcker avsedda för folkskolan och dess lärjungar. De så kallade »religiösa» förlagen började finna, att de, vid sidan av bokhandelskommissionärerna även kunde få en, ofta kanske betydligare, försäljning genom prästerna på landsbygden och genom de alltmera i städerna uppväxande så kallade »missionsboklådorna». Därtill kom musikförlagens behov av särskilda försäljare av musikalier. — Samtliga förlagsfirmor började visserligen under sådana förhållanden mer eller mindre känna, att de handlade i strid mot sin förenings stadgar, men insågo samtidigt, att det helt enkelt vore omöjligt att efterleva skyddsparagrafen, om de ville sköta sina förlag något så när affärsmässigt.

Det var »den ända till ytterlighet doktrinäre frihandlaren» Isidor Bonnier¹ som år 1876 väckte förslag om en revision av stadgarna i mera frihandelsvänlig riktning. Han hade från och med 1875, sedan han sålt sin bokhandel och blivit uteslutande bokförläggare, med stor framgång publicerat sin första gottköpsupplaga i billiga häften av Bellman, hade likaledes utgivit Jolins berättelser i häften och planlade just då en gottköpsupplaga av fru Lenngren²; och de hinder som skyddsparagrafen lade i vägen för en ökad försäljning besvärade och plågade honom. En kommitté blev tillsatt inom föreningen för att avgiva förslag till stadgarnas omarbetande. Medlemmar av kommittén blevo Isidor Bonnier själv, Albert Bonnier, Frans Beijer, Albert Laurin och Aron Samson. — Men det förefaller som om arbetet inom kommittén stannat i stöpet, ingen av

¹ Uttrycket använt om honom av Jos. Seligmann.

² Se Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 180.

herrarna, utom Isidor, tycks ha haft verklig lust att röra vid dessa gamla ärevördiga stadgar — som icke efterlevdes! — Annat blev det, då G. B. A. Holm — efter bröderna Laurins död — kom in i föreningen på våren 1879. — Det var naturligt, att det för denne rätlinige jurist var något i högsta grad upprörande att vara ledamot i en förening, som rentav konsekvent icke ansåg sig behöva efterleva sina stadgar. Den gamla kommittén beslöt nu att — helt säkert efter påstötning av Holm — med sig adjungera en del yngre krafter — men för att motväga dessa insattes också några av de äldre. Så inkommo i den utökade kommittén dels G. B. A. Holm, Ivar Hægström och Fredrik Skoglund, dels Sigfrid Flodin och Abr. Hirsch. — Holm som juridisk expert fick uppdraget att formulera ett nytt stadgeförlag.

Såsom till allt annat gick Holm, denne outtröttlige arbetare, med en verklig energi till stadgarnas fullständiga omstöpning.¹ Inom kort förelåg ett, rent formellt sett, ypperligt stadgeförlag, fyllt av den klarhet och reda, som utmärkte allt Holms arbete. Men vad förslaget saknade var just vad flertalet förläggare ville ha fått in i sina nya stadgar, och åtskilligt av det som fanns där var sådant som ingen ville veta av. — Holm hade alldeles för kort tid varit med i det praktiska bokförlagsarbetet, han var ännu alltför mycket blott affärsjuristen, för att tydligt känna var skon klämde för förläggarna, och hans stadgeförlag mötte därför en stark opposition först inom kommittén och sedan inom föreningen.

Holm stod på den rena protektionistiska ståndpunkten och ville så gott som fullständigt skydda den antagna bokhandlaren mot konkurrens. Å andra sidan ville han bestämt förbjuda bokhandlaren att driva någon förlagsrörelse »på det bokhandlarens eget intresse icke må komma i strid med hans hufvudmans». — De små förlagsfirmorna ville han få bort. För att få rösträtt i föreningen krävde han förlagsartiklar för sammanlagt minst femton kronors värde. Slutligen begärde han uteslutning av ledamot, som tagit befattning med skrift »af uppenbart osedligt eller eljest brottsligt innehåll». — Det är — som man ser — nya föreningens stadgar redan »in nuce».

Jag kan ej här gå in närmare på striderna om dessa stadgar; de räckte i två år, och först på våren 1882 blevo de antagna i

¹ Carl Laurin har givit en levande bild av hur Holm arbetade: "Som till en mystisk kult eller en högtidlig fest stängde han sig inne för att utarbeta en svarsartikel eller en bolagsordning eller årsredogörelse och gladdes sedan till kropp och själ, utandades någon sorts triumf, då han, röd i ansiktet av ansträngning och intresse, med upprörd stämma och fötterna i nervös rörelse, så att skorna knarrade, satt vid sitt lika ordentliga som rikhaltiga skrivbord och läste upp sitt opus."

huvudsak, dock med fullständig strykning av skyddsparagrafen och av sedlighetsparagrafen, samt med inträdesparagrafen bibehållen vid endast fem kronor. — De av Holm formulerade stadgarna hade sålunda visserligen i det stora hela antagits, men på de avgörande punkterna hade han lidit ett bestämt nederlag. — Vad detta skulle betyda för en man, med G. B. A. Holms känsla av att alltid både ha rätt och böra få rätt¹ kan man förstå. Det var begripligt att han ej därefter kunde känna sig till freds inom föreningen, och att han till en viss grad kunde sanningsenligt fem år senare, på vårsammanträdet 1887 vid föreningens sprängande, förklara, att han »ej kunde gilla de grunder på vilka föreningen vore byggd».²

Då han nu, efter schismen, fick tillfälle att skriva nya stadgar för sin nya förening, där han, gentemot sina drabanter endast hade att förklara: »detta rätter och packer Eder efter», så var det klart, att först och främst sedlighetsparagrafen skulle insättas — det var ju uteslutande för den, som sprängningen ägt rum — men även att Holms två älsklingstankar åter skulle komma till synes. Ingen skulle få bli medlem, som ej vore yrkesförläggare i stor stil (nu bestämde han artiklar för femtio kronor som ett minimum); och ingen bokhandlare skulle kunna bli medlem av den nya föreningen! Vad »skyddsparagrafen» beträffar hade emellertid de fem år som förgått sedan 1882 lärt Holm en hel del. Han insåg nu hur fullständigt omöjligt det vore att inskränka all bokförsäljning endast till vad ett fåtal bokhandlare i städerna skulle kunna mäka med. Nya föreningens paragraf i ämnet påbjuder därför visserligen skydd åt bokhandlaren mot konkurrens, men med en hel rad undantag: för subscriptionsverk, religiösa skrifter, folkskoleböcker, musikalier, tidskrifter, kalendrar, äldre upplagor, med mera, samt »i öfrigt hvarje skrift som i mer än ett år varit till försäljning tillgänglig» — med andra ord, aldeles densamma frihet fanns här genom undantagsbestämmelser legaliserad som den äldre föreningen praktiserade men om vilken ingenting direkt stipulerats! I sak stod den nya föreningen så gott som fullkomligt på den äldres ståndpunkt!

*

De skyddbegärande bokhandlarnas önsknings voro sålunda ej stort mera tillgodosedda av den nya föreningen än av den gamla —

¹ Carl Laurin anför ett exempel på hur naivt oförstående Holm stod gentemot varje opposition: En gång då hans rättare på Brevik ej hade åttlytt hans befallning, sade han: »Jag förstår ej det här. Lyder ni ej på landet? På Norstedts gör alla som jag vill.»

² Flera av de andra separerande herrarna kunde däremot så mycket mindre göra detta som de vid debatten inom föreningen år 1882 röstat mot Holm.

Holm hade varit för klok att vilja strida mot affärsverksamhetens utvecklingstendenser i vårt land. — Klagomålen från bokhandlarna tystnade därför ej. Redan strax efter schismen gjorde en »gammal sortimentsbokhandlare» (C. J. Lundström i Uppsala?) uppmärksam på, i ett ganska hetsigt angrepp på den nya föreningen, att sortimentet ingenting alls vunnit genom utbrytningen. Finge man ej ett effektivare skydd mot konkurrens, skulle bokhandeln förr eller senare bringas till ekonomisk undergång. Och liknande klagomål läto höra av sig litet emellanåt allt efter som åren gingo, dels i artiklar i bokhandelstidningarna, dels i privata klagoskrivelser och brev. Ty konkurrensen från utanför bokhandeln stående blev snarare större än mindre. — Detta blev för mycket för Holm, som verkligen levat i övertygelsen, att nya föreningen gjort någonting av värde för bokhandeln. — Sex år efter schismen föreslog han därför svenska bokförläggareföreningens dåvarande ordförande, Seligmann, att de gemensamt borde inkalla ett antal ombud för bokhandlarna att, tillsammans med de båda föreningarnas styrelser¹, diskutera de frågor, som berörde rättsförhållandet mellan bokhandeln och förlagen. — Och ett sådant möte kom verkligen till stånd i september 1893. I fem dagar talades det mycket.² — Det var vid dessa förhandlingar som Holm yrkade på kommissionshandels ersättning med köp pr kontant mot högre rabatt, särskilt vid köp av skolböcker. Men tiden var tydligen ej än mogen härför, och mötets resultat blev i detta som i andra avseenden lika med noll.³ — Det enda som man kom överens om var — efter därom väckt förslag av doktor Seligmann — att en ordningsstadga, innefattande regler för affärsförbindelsen mellan förläggare och bokhandlare, snarast skulle utarbetas.

Något samarbete emellan de båda föreningarnas styrelser för sådant ändamål blev emellertid aldrig av. Holm tog, med sin vanliga energi, i stället ensam saken om hand. Och året efter höstsammanträdet 1893 framlade han — den 17 december 1894 — för nya föreningen — som dock vid detta sammanträde alldeles inpå julen var ytterst fåtaligt besökt⁴ — en »Stadga för de båda bokförläggareföreningarna i förhållande till kommissionärerna om villkoren för

¹ Varken min far eller jag tillhörde den gången Svenska bokförläggareföreningens styrelse.

² Jag hänvisar till protokollet, som finnes tryckt (Centraltryckeriet 1894).

³ Jag instämmer gärna i vad August Hånell skriver i sin »Liber Librarium» om Holm den gången, nämligen att »man ingalunda skall kunna bestrida Holms, trots hans bryskhet, välsinnade stämning mot sortimentet», och att »hans vidsynta blick och överlägsna förmåga alltjämt kom till synes».

⁴ Utom Holm voro endast Fahlerantz, Hökerberg, Janzon, Skoglund och Staaf närvarande.

bokhandeln». De fem tillstädeskomna herrarna antogo — som det tyckes utan någon reservation — förslaget i dess helhet, och det beslöts, att det skulle »för vidare behandling öfverlemnas till Svenska bokförläggareföreningen samt till [den alldeles nybildade] Svenska sortimentsbokhandlareföreningen». Stadgeförslaget — med dess utförliga motivering av Holm — gick ut på att »räcka en hjälpsam hand» åt sortimentsbokhandeln som »såsom helhet betraktad befann sig i trångmål». — Den hjälpsamma handen utgjordes emellertid i själva verket av just ingenting annat än de Holmska erbjudandena vid höstsammanträdet föregående år, vilka ej vunnit de övriga mötesmedlemmarnas bifall. Om man fränser en del oviktigare detaljer för vilka här ej är platsen att redogöra, gick det hela ut på, att bokhandlarna skulle få rabatten fastställd till 20 % pr konstant på skolböcker, medan förlagen ej skulle få lämna mer än 8 % till övriga avnämare. — I fråga om skyddet för övrigt skulle allt bli vid det hittills gällande, dock skulle det ettåriga skyddet för ny litteratur hädanefter bli tvåårigt¹, och i fråga om subskriptionsverk skulle bokhandlaren skyddas mot konkurrens i två månader. — Som ersättning för dessa förmåner skulle emellertid bokhandlaren förbinda sig att aldrig med kommissionärskapet förena förlagsverksamhet, ej heller mottaga böcker i distribution liksom överhuvud ej »drifva handel med annan inländsk litteratur än som ledamot af endera föreningen å eget förlag eller i distribution utgifvit» vid straff att mista kommissionärskapet; och vore den brottslige en ledamot av någon av bokförläggareföreningarna eller av sortimentsföreningen skulle han utstötas ur sin resp. förening!

Det var dessa klausuler om förbud för bokhandlarna att få förlägga eller ens distribuera böcker, som blevo avgörande för den Holmska »Stadgans» öden. Och man kan endast förvåna sig över, hur några »grå teorier» som dessa kunde så springa bort med Holms annars så klara förstånd,² att han gjorde detta förbud till

¹ I själva verket hade väl så gott som aldrig någon försäljning till andra än bokhandlare ägt rum av vare sig ettåriga eller tvååriga böcker.

² Holms resonemang var följande: Förlagen erbjuda sig att avstå från varje annan försäljare än bokhandlaren; förlagen lägga därigenom »i allt väsentligt hela sitt väl och ve i händerna på kommissionärerna. Den ringaste eftertanke är därvid tillräcklig för att inse att dessa som gengäld måste med all sin energi och med hela sitt intresse ägna sig åt uppfyllelsen av sitt mandat, åtminstone icke hava ett mot detsamma stridande intresse att tillvarataga. Ingen kan rimligen ifrågasätta, att förläggaren skall åt en konkurrent anförtro sin sak. Även med bästa vilja kan en sådan icke motsvara det förtroende han mottager». — Därför måste alltså varje bokhandlare förbjudas att förlägga — och till och med även att distribuera skrifter åt andra.

Från början blott en ren teori hade denna åskädning för Holm blivit en hjärtesak. I synnerhet alltsedan han några år tidigare haft en våldsam strid med en av

ett »conditio sine qua non» och därigenom stälpte sina i övrigt rätt acceptabla förslag. — I bokhandelskretsar mottogs förslaget till »Stadgan» också med den största förvåning och, särskilt av de mera betydande stockholmska förläggande bokhandlarna, Nordin och Josephson, Looström, Kruhs och Bille, med harm.

På mig — ättling av en, genom flera generationer förläggande bokhandlarefamilj och från ungdomen fostrad i övertygelsen, att en verkligt kunnig och dugande förläggare endast kan växa upp från detaljbokhandeln som rot och stam — på mig gjorde Holms bestämmelser endast ett intryck av bristande sakkunskap, som lättast kunde motas genom att — förlöjligas! Och jag beslöt att avskjuta några satiriska pilar mot förslaget, övertygad om att detta vore det bästa sättet att komma mina vänner bokhandlare-förläggarna till hjälp.

Då jag nu, efter trettiosju år, ånyo genomläser den första artikel, som jag insände till Svensk bokhandelstidning vid årskiftet 1894/95, vilken artikel blev upphovet till den rätt skarpa polemik om det Holmska förslaget, som sedan pågick i fulla två månader, och som, tillika med mina båda följande artiklar, verk-

de förläggande bokhandlarna, Wilhelm Bille, om Edvard Fredins av Svenska akademien med stora priset belönade dikt »Vår Daniel».

Sällan om ens någonsin har en strid mellan svenska bokförlag utkämpats under så mycket gny och med från båda sidor så grova personliga invektiv. Bille påstår bland annat i sin redogörelse för tvisten, att Holm, vid det besök hos Norstedts dit Bille blivit uppkallad, »knutit handen» mot honom och sagt att han, Holm, skulle »publicera det skamliga kontrakt, som Ni lyckats afnarra den der stackars sjuka författaren», samt ropat »Ut med Er eller tillkallar jag två af mina tjänsteandar för att kasta ut Er». Bille vidgår, att han besvarat detta med ett »Vet hut!»

Jag skall icke uttala någon dom i denna sak varken för eller emot den ena eller den andra av parterna. Jag tror nästan att båda kunde tillskriva sig rätten, och att den egentligen felande i denna förlagsstrid kanske var den dödsjuka och nästan otillräknelige Fredin.

Fredin påstod, att han, mot egen övertygelse, den 15 maj, låtit övertala sig av den enträgne Bille att underteckna ett kontrakt med denne. Senare uppmärksamgjord på, att det förslag till kontrakt, som Norstedts förelagt honom, var för honom väsentligt fördelaktigare, hade han begärt att få Bille-kontraktet hävt och hade, den 8 juni, underskrivit nytt kontrakt, med Norstedts. — Holm ansåg sig kunna avsluta ett kontrakt om arbetet, trots att han visste, att Bille redan kontraherat om samma med Fredin, emedan han menade att Svenska akademien hade rätten till första publikationen av varje prisbelönat arbete och att Norstedts, i egenskap av förläggare till Svenska akademiens Handlingar, kunde förbjuda varje annat förlag att publicera sådan skrift förrän minst ett år förgått efter första offentliggörandet i Handlingarna. — Fredin avled den 29 juni och Bille, som bestämt vägrat att häva sin överenskommelse, utgav »Vår Daniel» redan hösten 1889, före publikationen i Handlingarna, vilket tilltag Holm besvarade med ett tillkännagivande att Bille som bokhandlare vore skild från kommissionärskapet för P. A. Norstedt & Söner! Under intet förhållande kunde eller ville Holm »efter hvad herr Bille kommit sig till last, med den personen hafva någon gemensamhet i affärer». — Såvitt jag minns erhöi Bille aldrig sedan så länge han var bokhandlare en enda bok, ens per extra kontant, från Norstedts. — Man förstår hur denna episod har ytterligt uppeldat Holm mot alla förläggande bokhandlare.

ligen voro de som blevo avgörande för detta förslags öde, så måste jag nog erkänna, att de alla tre¹ voro litet för övermodigt skrivna — att jag tagit saken litet för mycket »kavaljeremang» som en av mina motståndare (Fahlerantz?) påstod, alltför »retsamma i tonen» och kanske med för många »stickord mot nya föreningens ordförande». Jag hade bort erkänna Holms goda vilja i flera av »Stadgans» punkter, och jag borde kanske ha använt ett, som Holm säger i sitt svar mera »hyfsadt språk». Men å andra sidan är jag fortfarande av den mening att jag i huvudsak hade rätt — och rätt fick jag också — varken svenska bokförläggareföreningen eller sortimentsbokhandlarna ville veta av »Stadgan», som fick dö i tysthet.

Jag började med ett lindrigt tvivel om huruvida bokhandeln verkligen vore i ett sådant trångmål som den nya Stadgan förutsatte. "Är emellertid så fallet sedan nya föreningen existerat i nästan fulla 8 år", pekar då ej detta på, att de allsidiga reformerna som man velat genomföra visat sig opraktiska, att de år 1887 "bestående missförhållandena" vilka man sade sig vilja ändra, fortfarande äro desamma eller kanske ännu mycket sämre, samt att nya föreningens skyddsstipulationer visat sig förbliva vad om dem spåddes i födelsestunden, nämligen döda bokstäver? Varför då fortsätta på samma väg "ut i det ovissa mörker, där lätt kringgångna eller aldrig respekterade lagparagrafer härska?"

Jag fortsatte med att slå fast, att, vad bokhandlarna mest klagade över, gällde *dels* försäljningen av skolböckerna, *dels* bokauktionerna. Det vore därför "ej fair play" att, som den, Stadgan åtföljande, skrivelsen gjorde, kasta ett sken över den gamla föreningen, som om den bure huvudsakliga skulden till de dåliga förhållandena inom bokhandeln. Med dessa böcker ha dock Svenska föreningens medlemmar så gott som intet att skaffa.² — "Skolböckerna, — skolböckerna — that is the question!"

Jag påvisade, att då Holm i skrivelsen uppmanar bokhandlarna att de "både bära och gärna vilja" medgiva skolor och myndigheter 10 % å skolböcker "ty detta äro de vana vid och pocka på", så skulle bokhandlarens vinst av skolboks-försäljningen ej bli mer än 10 %, vilket med avdrag för kontanta utlägg, frakter och osålda exemplar bleve "en skön inkomst, hvilken en klok bokhandlare, som kan kalkylera sina omkostnader, kanske lika gärna är utan".

"Och för erhållande av en sådan 'grynvälling' skulle bokhandlarna förpliktiga sig att aldrig idka vare sig förlags- eller distributionsverksamhet. De skulle snart sagt afsäga sig sina rättigheter som fria medborgare, rättigheten att utan skrävtvång få idka hvilken hederlig affärsverksamhet som helst! Visste man icke, att ett sådant förbud varit en älsklingstanke, som herr Ordföranden i Nya föreningen, med den förkärlek föräldrar i allmänhet hysa för sina svagaste och mest missbildade barn, sedan många år i all tysthet värdat och uppdragit, till dess den nu ansetts vara tillräckligt stark att kunna presenteras för allmänheten, så skulle man baxna öfver att en förening af fackmän haft mod att framställa en sådan ohemul begäran som vederlag för de 10 procenten å folkskoleböcker, minus frakter, räntor och 'Ladenhüter', som nådigt skall beviljas bokhandlarna."

¹ N:r 1, 3 och 5 av Sv. bokhandelstidning 1895.

² Auktionerna = Beijer; Skolböckerna = Norstedts.

Och jag fortsatte: "Och hvarför har man stannat vid orden 'förlagsverksamhet och distribution af *inländsk* litteratur?' Det är ju nämligen aldeles tydligt, att hvarje gång bokhandlaren säljer en *utländsk* bok, så ägnar han sig likafullt åt ett intresse som är stridande mot de svenska förläggarnas. 'L'appetit vient en mangeant' heter det, och vi få kanske upplefva den dag, då kommissionären förbjödes att äfven sälja utländsk litteratur, ja, hvarför ej musikalier, papper, cigarrer och portmonnäer, för att i stället med så mycken större energi kunna ägna sig åt herrar ledamöters af Nya Bokförläggareföreningen förlagsalster!"

Med utgångspunkt från vad den av Nya föreningens medlemmar "som väl i allmänhet får anses representera le bon sens" inom densamma en gång, icke utan beklagande påvisat, nämligen att för utövande av bokförlagsverksamhet i Sverige "*fordras inga kvalifikationer*", så hemställde jag till denne medlem (D:r Fahlcrantz) om ej, ifall sådana på allvar skulle ifrågasättas, "den första och viktigaste då borde blifva: Grundlig kännedom af bokhandelsyrket och åtminstone någon tids praktiskt utövande af detsamma." Och jag erinrade om "hvad för alla våra läsare torde vara nogsamnt kändt, nämligen, att af Europas samtliga bokförlagsfirmor större delen och oftast de mest betydande ursprungligen varit sortiments-affärer, samt att ännu i de flesta land de största förläggarne alltjämt forforo att 'i öppen bod drifva handel med andra förläggares skrifter' liksom snart sagdt hvarannan sortimentsbokhandlare, särskildt i Tyskland 'förenar förlagsverksamhet och distribution' med sitt sortiment." — Vilket icke hindrat utan tvärtom befordrat uppväxten av "ett solidt sortiment och ett rikt och mäktigt förlag till ömsesidig båtnad".

"Men herr Holm och hans fem uppvaktande kavaljerer hafva andra åsikter om huru förläggare böra uppfostras. Hvem som helst, tyckes numera vara dessa herrars mening, duger till förläggare: sågverksbokhållare, litteratörer, speditörer, kamrerare, filosofie doktorer och vice häradshöfdingar, blott inga bokhandlare!"¹

Jag hade ej undertecknat denna min första artikel med mitt namn, utan blott med »Medlem af Svenska Bokförläggareföreningen». Ingen gissade på mig som författaren. Artikeln gjorde verkligen uppseende, man förargade sig över den i Nya-föreningens-kretsarna, man gladdde sig, jag vågar påstå det, i flertalet bokhandelskretsar och man gissade på Karl F. Kruhs — den mest skrivkunnige bland de förläggande bokhandlarna — som författaren.

Min artikel stod intagen i Svensk bokhandelstidning den 5 januari. — I nästa veckas Nya bokhandelstidning hade en insändare (troligen Fahlcrantz) en uppmaning till författaren i svenska tidningen, under rubrik »Till saken, min herre!» där han, knappast på goda grunder, förebrådde denne att glömma bort vad som vore det centrala, avsiktligt vilja förväxla huvudsak med bisak och genom personliga invektiv — blanda bort korten! — Jag svarade helt kort, den 19 januari, att för mig låge det centrala i dels folkskoleboks försäljningen, dels förbudet för bokhandlare att få

¹ Jag syftade här på f. d. sågverksbokhållaren P. O. Staaf, f. d. redaktören av "Hemvännen" Lars Hökerberg, innehavaren av speditorsfirman Seelig & Comp. Fredrik Skoglund, Evangeliska fosterlandsstiftelsens kamrer O. Janzon, filosofie doktor C. J. Fahlcrantz och vice häradshövdingen G. B. A. Holm.

förlägga eller distribuera, och att det var om den nya Stadgans bestämmelser i dessa båda punkter som jag yttrat mig. — Jag slutade min artikel med följande rader:

Då det kommit till min vetskap, att andra personer blifvit misstänkta för författarskapet af min förra uppsats, så undertecknar jag här med mitt namn

Karl Otto Bonnier.

Innan detta avslöjande av min anonymitet ägt rum hade nog Holm erfarit, att hans »Stadga» hade mottagits med delade känslor, där sympatin var i minoritet. Troligen hade han redan hört, att Svenska bokförläggareföreningens svar sannolikt skulle bli avhöjande. För att emellertid söka förekomma en sådan utgång av saken och i övertygelse, att min far i det stora och hela hyste samma meningar som han, sände Holm, den 17 januari, ett brev till min far av följande innehåll:

Herr Alb. Bonnier

Här.

Härmed tillåter jag mig spörja om och, i så fall, *hvar* och *när* Ni vill tillåta mig att med Eder *enskildt* samråda i den viktiga frågan rörande bokhandeln, som nu utgör föremål för alla intresserades uppmärksamhet. Ett muntligt samtal skulle måhända lända till gagn för frågans lösning, och jag har därför icke tvekat att hemställa till Eder om ett sådant samtal.

Emotseende Edert ärade meddelande tecknar jag

Med största högaktning

Ödmjukligen

G. B. A. Holm.

Var detta brev möjligen en, efter åtta års separation, utsträckt hand till försoning? Kanske. Men hos min far var minnet av 1887 års händelser ännu alltför levande. Och vem kan undra därpå. Dessutom stodo hans åsikter i den centrala frågan i skarpaste motsats mot Holms, och han kände ju sedan gammalt hur envist Holm alltid fasthöll sina en gång fattade meningar. — Min far svarade därför omgående:

Mycket förbunden för Edert ärade af gårdagen, får jag dock säga, att mina åsikter uti ifrågavarande angelägenhet äro så stadgade och på samma gång så skiljaktiga från Edra, uti Nya Bokförläggareföreningens Circular af den 17 i förra månaden uttalade, att ett samtal icke torde lända till någon ändring i min uppfattning.

Herr Häradshöfdingen börjar nu kanske inse, att den af Eder åstadkomna splittningen mellan yrkesidkare, som hafva gemensamma intressen, icke alltid ländt till hugnesamma resultat.

Fem dagar därefter, den 23 januari, avlät Svenska bokförläggareföreningen sitt, av Seligmann undertecknade, klokt och värdigt

formulerade, svar. Det beklagar, att Holm icke, som överenskommet var, inbjudit till samarbete, utan ensidigt utarbetat det nu föreliggande Förslaget till Stadga. Gemensamma överläggningar, där man kunnat giva och taga skäl och motskäl, hade annars kunnat förekomma förhastade eller mindre kloka beslut. Då nu Nya föreningen själv berövat oss en prövningsrätt av förslaget genom att på det uttryckligaste framhålla, att antagandet av ett visst moment (förbud vid sträng straffpåföljd för kommissionär att driva förlagsverksamhet eller distribution av inländsk litteratur) är ett nödvändigt villkor för hela förslagens antagande, ett villkor som icke kan eftergivnas, med vilkets antagande eller förkastande hela förslaget sålunda står eller faller, och då Svenska föreningen på det bestämdaste bestrider lämpligheten av ett sådant förbud, så återstår endast att, med djupt beklagande, förklara det tillsända förslaget i dess nuvarande form oantagligt.

Högst sannolikt var det på en och samma dag, den 19 januari, som Holm mottog min fars svarsskrivelse och som han i Svensk bokhandelstidning nummer 3 fick upplysningen att det var jag som skrivit den näsvisa artikeln mot hans Stadgeförlag. Min fars avböjande av Holms inbjudning till samråd i bokhandelsfrågorna gav honom nu fria händer att så mycket skarpare nagelfara min artikel, och jag fick också i följande nummer av den Nya tidningen på elva tättryckta spalter skäppan full av klander. Jag hade »icke användt blanka vapen», icke heller »hyfsadt språk».

”Hur i all rimlighet namn” kunde jag, skriver han, ”utan afsikt att förvrída sanningen söka göra troligt”, att de fördelar han erbjudit bokhandlarna inskränkte sig till ”en ren nullitet” — ”en *grynvälling!*”. ”Man är fullt berättigad att öppet uttala tvifvel om *god tro* hos hr Bonnier, då han vägt betydelsen af de erbjudna fördelarna.” — ”Man kan lika gärna förneka att hvitt är hvitt och svart är svart som att förneka oegentligheten däri, att den som har mottagit förtroende att vara förlagsfirmornas kommissionär och sålunda skall i vidsträcktaste mätto verka för spridningen af *deras* förlagsartiklar, samtidigt har *egna* sådana att sälja —.” — ”Gå du, som vill bilda dig en sann uppfattning i frågan, vid jultiden i Stockholm, t. ex. från platsen framför k. slottet öfver Gustaf Adolfs torg och ett stycke uppför Drottninggatan och stanna framför de vackert upplysta fönstren till boklådorna, där oftast en stor mängd människor uppmärksamt granskar de många artiklar, med hvilka där skyltas! Vore du i min belägenhet och sålunda hade att iakttaga mycket stora intressen på detta område, så skulle du säkerligen, så som jag nu i 16 år, för hvarje år med ökad styrka, — då du i dessa fönster med få undantag sett massor af den förläggande bokhandlarens *egna* alster, ibland 20 à 30 ex. af *samma* bok, under det att *dina* böcker, kanske just de svåraste konkurrensartiklarna, antingen alldeles icke finnas framlagda eller i ’skymundan’ i ett fönster, därvid endast få åskådare hålla till, — icke längre stå ’spörjande och undrande’ inför frågan om lämpligheten af att i dina konkurrenters händer

anförtro din egen sak; ja, du skulle än ytterligare rotfästas i den öfvertygelsen, om du, såsom jag gjort själf eller genom andra, trädde in i dessa förläggande kommissionärers boklädor och funne dem bakom disken artigt och förbindligt för de ofta i valet om böcker tveksamma kunderna framhålla *sina* böcker, äfven där *dina* varit verkliga att föredraga.”

”Just dessa firmor, som åsyftas, säger hr Bonnier, äro våra *allra förnämsta försäljare*. — Ja, detta är utan tvifvel en sanning, helst som de *äro i besittning af hufvudstadens och därigenom landets för ändamålet allra bäst belägna lokaler*.” — Men detta ”bevisar intet i tvistefrågan, åtminstone icke till förmån för mina motståndare, ty försäljningen skulle otvifvelaktigt blifvit högst betydligt *större* om dessa kommissionärer icke haft ett mot deras hufvudmän stridande intresse att bevaka. —”

Bäst vore, fortsätter Holm, ”om kommissionären uteslutande ägnade sig åt sin uppgift såsom kommissionär” — men man får akta sig för alltför stränga åtgärder, och ”tillräckliga skäl förefinnas icke att utsträcka förbudet mot försäljningen af taflor, skrifmaterialier, fotografier, korta varor m. m. —” ”Att besvara hr Bonniers invändning rörande *utländska* böcker anser jag öfverflödigt, ty den kan icke vara på allvar framställd —”. För övrigt, säger Holm, ”vet jag, af alla skäl som åberopas för en förening af förlagsverksamhet och sortimentsbokhandel, intet ovärdigare, än då man vill hämta sitt stöd härför från förhållandena i *utlandet*. —”

Slutligen vad beträffar förbudet för bokhandlarna ”att drifva handel med annan inländsk litteratur än som ledamot af endera förläggareföreningen å eget förlag eller i distribution utgifvit”, så försvarar Holm nödvändigheten av ett dylikt förbud. — Man kunde ju nämligen tänka sig att någon mäktig förlagsfirma, som ej sympatiserade med stadgeförslaget, skulle, sedan detsamma blifvit antaget och upphöjt till lag, utträda ur sin förening och öppna en storartad, illojal konkurrens mot föreningarnas medlemmar.

Holm slutade sin långa filippik mot mig med att säga, att ”där oväld dömer, kan domen icke utfalla på annat sätt, än att det i förslaget uppställda krafvet är med nödvändighet grundadt på förhållandena, rättvist och billigt.”

Redogörelsen för polemiken mellan Holm och mig har redan blifvit så utförlig, att jag tvekar om jag kan öka ut min boks volym med ytterligare några sidor i ämnet. Jag kan dock icke underlåta att citera några stycken ur det »Slutord om Nya föreningens förslag till Stadga», med vilket jag — jag använder Holms egna ord till mig — »gjorde honom den äran» i den följande veckans nummer av Svensk bokhandelstidning. — Efter en del vederläggningar av hans argumenteringar¹ avslutade jag mitt svar där på följande vis:

Det kan kännas ganska försmädligt, jag instämmer gärna med herr Holm däruti, att nödgas i en bokhandel bevittna, hur bokhandlaren särskildt framhåller och äfven lyckas sälja en annan förläggares böcker, medan mina få ligga obemärkta kvar på disken, oaktadt att jag själf är innerligt öfvertygad om, att

¹ I samma nummer av Svensk bokhandelstidning hade även Jos. Seligmann gripit till pennan för att belysa och besvara åtskilliga punkter i Holms genmäle.

dessas, som herr Holm säger, "verkligen varit att föredraga". (Naturligtvis! "De vackraste barnen uti skogen gå, äro mina", sa' morkullan.) Men däremot skiljer jag mig från herr Holms uppfattning så till vida, att det skulle verka lika retsamt på mig hvilken annan förläggares böcker det än vore som såldes: det är icke *det*, att bokhandlaren sålt sin egen bok som förargar, utan att han ej sålt *min*. — Dock, tjänar det i själfva verket någonting till att alls förarga sig häröfver? och särskildt, lönar det sig att i 16 år stå utanför boklädsfönsterna och gräma sig? Det förhåller sig dock ohjälpligen så, herr Holm, att, äfven om vi skulle kunna tvinga bokhandlarna att ej förlägga egna böcker, så kunna vi dock ej tvinga dem att sälja just *de* böcker, som *vi* helst önska skola säljas, lika litet som vi förmå tvinga allmänheten köpa just dessa.

Låt oss ponera, att Ert förslag har gått igenom, herr härads höfding, och våra kommissionärer ha upphört med förlagsverksamhet. Vi träffas då, vi två, nedanför slottet, det är jultid, och Ni upprepar Edert älskvärda erbjudande till mig att med Er taga en promenad öfver Gustaf Adolfs torg och framåt Drottninggatan. Jag antager det naturligtvis med fägnad, och till stor gamman för både Gamla och Nya föreningen vandra vi öfver Norrebro, förtroligt samtalande om de tryckta förhållandena inom bokhandeln, hvilka tyvärr ej blifvit afhjälpta genom antagandet af Edra paragrafer. Så träda vi in i en f. d. förläggande bokhandlars butik. Och hvad få vi se? Jo, det förargliga kan hända oss, att vi få se både Norstedts och Albert Bonniers barnböcker fortfarande ligga i skymundan, medan den förbindlige bokhandlaren har den djärfheten att midt för våra näsor stå och sälja, ej sina egna förlag, ty sådana har han ej mer, utan herr X:s och herr Y:s böcker, herr Z:s och herr Å:s. Vi göra honom uppmärksam på, att han på detta sätt "illa bevakar våra intressen", men då svarar mannen helt enkelt, att han främst måste bevaka *sitt eget* intresse och därför har han föredragit att sälja de andra fyra herrarnas förlagsartiklar, den förstes, emedan han ger högre rabatt, den andres, emedan han ger friexemplar, den tredjes, emedan han alltid bemött bokhandlaren på ett hyggligt och humant sätt, så att det är ett nöje att arbeta för honom, och den fjärdes, emedan hans böcker sälja sig så lätt och folk frågar efter dem. — Ja, efter ett sådant svar, herr Holm, vet jag ej annat återstår för oss båda, än att gå hem och skriva nya restriktiva paragrafer.

Herr Holm vet *intet ovärdigare, än då man vill hämta stöd för sina åsikter från förhållandena i utlandet*. Denna fras skall jag icke vederlägga. Den skall få stå i all sin glans oemotsagd och vittna om sin författares högpatriotiska sinnelag. — Men råda vill jag dock herr Holm att icke dröja med att företaga den utlovade utredningen af sakförhållandena på detta område i utlandet. Han skall nämligen då snart nödgas återtaga de ord om "försåtlighet" och "mindre sakenskap", som han funnit för godt att utslunga mot mig.

Slutligen några ord om herr Holms försvar för mom. d) af 3:e paragrafen. Det gällde, säger herr Holm, att tillse, det icke någon firma efter förslagens antagande skulle utträda ur sin förening och öppna en "storartad illojal konkurrens med föreningarnas medlemmar". Och detta tror sig nu herr Holm hafva förebyggt. Han är alldeles säker på, att nu skall ingen aldrig så mäktig förlagsfirma våga utträda ur föreningarna, ty de få ingen bokhandlare, som vill eller törs sälja för deras förlag. — Herr härads höfding! Edert förslag till stadgar är lyckligt begrafdt och skall väl icke så snart igen uppstå från de döda, men skulle så varit fallet, att det blifvit af Svenska Bokförläggareföreningen antaget, skulle detta genast haft till följd åtminstone *en* firmas utträdande, nämligen den, å hvars vägnar undertecknad har nöjet tala. Näväl, finnes det någon, som betvivlar, att

icke denna firma redan dagen efter sitt utträdande skulle, om bokhandlarna förvägrades att sälja dess böcker, med den allra största lätthet kunna stampa upp ur marken hundratals nya återförsäljare? Och än mer: finnes det någon som tror, att sortimentsbokhandlarna skulle kunna finna sig i att hålla en paragraf, som förbjöde dem att försälja denna firmas böcker, eller att allmänheten skulle låta sig nöja med bokhandlare, som ej kunde betjäna dem med fullt sorteradt lager? — Men hvart tar under sådana förhållanden herr Holms mom. d) vägen?

Herr redaktör, då jag genomläste herr Holms försvar för detta moment, rann mig ovillkorligen i tankarne en liten förträfflig satir af Zach. Topelius, som äfven Ni kanske påminner Er. Den handlar om den gode herr Meyer från Wien, som, på besök i Schwarzwald, blir upplyst om, att den lilla bäck, som sakta väller vid hans fot, är *Donaus källa*. Potz tusend! ropar då den fiffige herr Meyer, då skall jag passa på och göra min granne mjölnarens ruin: jag dämmer upp källan med några stenar och Donau skall tvingas upphöra att rinna!

”Förlåt, det är visst indiskret,
Att jag ej för en fråga väjer,
Men säg i all förtrolighet
Herr Häradshöfding, heter Ni ej Meyer?”

Karl Otto Bonnier.

Dessa voro mina sista ord i fejden — visserligen — jag erkänner det numera — något för pojktaktiga och impertinenta, men jag fick därigenom skrattarna på min sida! — Holm svarade med en längre artikel veckan därpå, mycket hövligt mot Seligmann och rätt mycket »von oben» mot mig. — »I sammanhang med mina iakttagelser beträffande skyltningen i de förläggande kommissionärernas boklädsfönster», skriver han bland annat i sin artikel, »visar jag tillbaka den närgångna förtrolighet herr Bonnier, en för mig fullständigt obekant person, tillåt sig gent emot mig.» — Och han slutar med att hänvisa mig till »Eder förståndige fader» som skulle säga mig »att hur många hundratals tjänsteandar som Ni än kunde stampa upp ur marken, så skulle Ni ändock utan kommissionärerna finna Eder illa betjänad» — »äfven om Ni fortfarande vill göra gällande, att Eder firma är lika väldig som Donau.

Holm hade kanske rätt att giva mig denna lilla tillrättavisning. — Men jag fick å min sida rätt i min försäkran, att »förslaget är lyckligt begrafdt och skall väl icke så snart uppstå från de döda». — Liksom Svenska Bokförläggareföreningen hade gjort, beslöt även Sortimentsbokhandlareföreningens förstärkta styrelse några månader därefter att avstyrka förslaget.¹

Efter detta nederlag tog Holm sin hand från bokhandlarna — och det må ju ingen förundra sig över! — Han kunde också lugnt göra det, av den grund, att den svenska bokhandeln, man kan

¹ Även Sveriges författareförening uttalade sig emot en sådan inskränkning i rätten att få driva bokförlagsrörelse, som Holms »Stadga» innebar.

tryggt påstå det, alltifrån mitten av 90-talet och under hela det första decenniet av det nya seklet icke längre »var i trångmål» utan i rätt hög grad kommit i åtnjutande av den högkonjunktur som, endast med få och kortvariga avbrott, härskade i vårt land under större delen av denna period.¹

*

Jag vill ingalunda bestrida, att Nya bokförläggareföreningen allt från dess grundande och ett antal år framåt var den avgjort mera betydande av de båda föreningarna. — Men det skulle från första stund visa sig, att paragrafen om förlagsartiklar för femtio kronor såsom förutsättning för inträde i föreningen skulle få en olycksdiger inverkan på den nya föreningens sunda tillväxt. Den så mycket lägre inträdessiffran tillförde den Svenska bokförläggareföreningen alltifrån 1887 och under 90-talet unga firmor, som skulle, mer eller mindre, komma att bli verkligt betydande: Wahlström & Widstrand, Jos. Seligmann, Almqvist & Wiksell, Aktiebolaget Ljus (Henrik Koppel), Svensk Lärartidnings förlag, Bohlin & C:o, Chelius & C:o, Svenska Nykterhetsförlaget (Oscar Eklund), musikförlagen Carl Gehrman och Carl Johnn, med flera. Samtidigt tillväxte Nya föreningen, så mycket jag erinrar mig, endast med en firma av betydelse: C. & E. Gernandts förlag, som lyste under några år, men sedan försvann.² — Därtill kom, att en del affärsolyckor, som drabbade några av de mera betydande stiftarna av »nya» föreningen, nämligen först Ivar Hæggeström och några år därefter Frans Beijer, nödgade dessa att utgå ur föreningen. Därav följde, att redan vid sekelskiftet vågskålen alltmera — till den äldre föreningens fördel — kom i jämvikt. Dock kan man säga att det under hela 90-talet varit den nya föreningen som tagit initiativ i flera för bokhandeln gemensamma frågor. Det visade sig också att ett, nödvändigt, samarbete mellan de båda föreningarnas ledande män kunde någorlunda drägligt försiggå. Men icke desto mindre var det obestridligt, att det svenska bokförlagets klyvning i två

¹ På nyåret 1898 inkom visserligen till de båda förläggareföreningarna en ny klagoskrift från Sortimentsföreningen, som, på grund av hård konkurrens från privathåll, begärde skydd i form av bestämmelser gående ut på, att privatförsäljare aldrig skulle få en högre rabatt än att den med 10 % understeg den motsvarande bokhandlare-rabatten. — En kommitté nedsattes av förläggarna, med 3 medlemmar från vardera föreningen; jag var en av den äldre föreningens delegerade, Fahlerantz var nya föreningens främste. — Kommitterade inkommo med ett uttalande, som i vissa avseenden tillmötesgick bokhandlarnas önsknings Men föreningarna förkastade delegerades förslag, var för sig och på olika grunder. — Bokhandlarnas skrivelse ledde till ingenting.

² Gernandts gjorde konkurs 1903.

hälfter gjorde allt arbete dubbelt besvärligt, hela maskineriet dubbelt tillkrånglat inom en yrkeskår, där dock endast gemensamma och likartade intressen funnos. — Och existensen av två föreningar blev något — allteftersom åren gingo — alltmera barockt för den, som kunde se kallt på saken.

Min far gick ur tiden år 1900 och, något mer än ett år efter hans bortgång, beslöt jag därför, efter allvarlig överläggning med mig själv, att göra ett försök till åstadkommande av en återförening. För sådant ändamål avlät jag den 9 april 1902 till häradshövding Holm ett brev, ur vilket jag vill anföra det väsentligaste. Jag började på följande sätt:

H. Herr Häradshövding G. B. A. Holm,

Härstädes.

Femton år hafva i dessa dagar gått tillända sedan den, i den svenska bokhandels historia ominösa dag, då den gamla svenska bokförläggareföreningen splittrades i två delar. — Femton år är en lång tidsperiod icke endast i en människas utan äfven i mänskliga institutioners lif, och mycket har inom bokhandeln förändrat sig under dessa gångna femton år. Icke endast, att många av de ledande männen från tiden kring 1887 äro döda eller på annat sätt ur bokhandeln borta, icke endast, att flera af de, den gången ledande, firmorna hafva upphört att existera,¹ men förhållandena hafva sedan dess så grundligt blifvit förändrade, att man icke utan skäl skulle kunna våga det påståendet, att så godt som allt hvad som den gången dref till splittringen, numera upphört att finnas till. — Ser jag nämligen till det så att säga "officiella" skäl som angafs för utbrytningen, nämligen secessionisternas påstående, att de utgingo ur föreningen "emedan densamma vore byggd på grunder, hvilka de ej kunde gilla och emedan de icke sågo sig i stånd att åstadkomma en förändring i den riktning de önskade", så måste jag säga mig, — och jag är öfvertygad om att i min åsikt så godt som en hvar yrkesman skall kunna instämma, — att numera de facto ingen som helst skillnad finnes i de grunder, på hvilka de båda föreningarna äro byggda, vare sig detta nu beror på, att den äldre föreningen — om ej i sina stadgar så dock i sin praxis — antagit ett antal utaf den yngres bestämmelser, eller att den yngre föreningen numera insett ogenomförbarheten i åtskilliga af de reformförslag, som till en början stodo på dess program.

Ser jag åter till det skäl, som dels privat, dels äfven offentligt i den dagliga pressen ansågs väsentligt hafva bidragit till schismen inom föreningen, nämligen det starka missnöje, som från åtskilliga förlagsfirmors sida gjorde sig gällande mot en då för tiden illa ansedd svensk författare och hans dåvarande förläggare, så har i detta afseende förhållandena i ännu mera afgörande grad blifvit ändrade, ity att ifrågavarande författare numera allmänt hyllas som Sveriges kanske främste, och att hans nuvarande förläggare står att anträffa i Nya Bokförläggareföreningens egna led!²

Efter att därefter hava redogjort för vad som under de gångna femton åren gjorts för att söka övervinna de svårigheter, som

¹ Syftar särskilt på Hierta's, Giron och Hæggström.

² Strindbergs förläggare var under åren 1897—1903 Gernandts förlag.

uppstått på grund av splittringen, i form av kommittéer valda bland båda föreningarnas medlemmar, och hur dessa kommittéers nedsättande, enligt min uppfattning, allt tydligare talade för nödvändigheten av ett enigt samarbete och av en återgång till »status quo ante bellum», så fortsatte jag:

Emellertid finnas tyvärr några fall, där följderna af den gamla bokförläggareföreningens klyfning i två delar hafva visat sig ej endast ödesdigra, utan rent af för vår nationella heder nedsättande. Jag syftar på de fall, där bokförläggareföreningen skall uppträda såsom hufvudet och den främste representanten för hela Sveriges bokhandelskår gentemot utlandet.

Så som förhållandet nu gestaltat sig inom den svenska bokhandeln, har, vid de stora internationella förläggarkongresserna (de senaste i London och i Leipzig) — en institution som numera blifvit permanent och som är af den allra största betydelse för den internationella förlagskåren — det svenska bokförlaget endast genom Svenska Bokförläggareföreningen, och därför endast halft och ofullständigt varit representeradt. Vida allvarsammare står emellertid den bedröfliga frågan om deltagandet från svensk sida i *de skandinaviska bokhandelsmötena*.

Jag referade därefter utförligt hur dylika nordiska bokhandlarmöten ägt rum: i Köpenhamn 1856, i Stockholm 1866, i Kristiania 1872 och i Köpenhamn ånyo 1884; hur det alltsedan dess varit Sveriges tur, men att en inbjudan från Sverige icke har kunnat äga rum på grund av splittringen; vidare hur danskar och norrmän väntat — men väntat förgäves, och hur norrmännen därför, med förbigående av de ohövlige svenskarna, inbjödo till det lyckade möte, som avhölls föregående sommar, 1901, i Kristiania. Jag underrättade Holm om, att de svenskar, som voro där, tillätit sig, på eget bevåg att, genom direktör Otto Hirsch, inbjuda till ett möte inom fem år, det vill säga senast sommaren 1905, och att det »är vår bestämda afsikt att, trots alla svårigheter, föra denna sak igenom».

Emellertid inse vi, inbjudare, ju mer än väl, hur från begynnelsen misslyckadt ett dylikt möte skulle — äfven med en relativ framgång — gestalta sig, om halfva vår svenska förlagskår, med firman P. A. Norstedt & Söner i spetsen, skulle afhålla sig från allt deltagande. — Vi skulle därför ingenting högre önska, än att, då tiden för en inbjudning är inne, densamma skulle utgå från ett enadt svenskt bokförlag och med Edert namn, herr Häradshöfding, såsom den främste inbjudarens. Ett sådant upprop, en dylik inbjudning måste emellertid, efter hvad jag kan förstå, naturnödvändigt försiggås af — *de båda svenska bokförläggareföreningarnes sammanslående och uppgående i en enda!* — Att framställa ett förslag till Er härutinnan är också meningen med denna min långa skrifvelse.

Jag har i det föregående sökt visa, att intet sakhinder enligt min tanke står i vägen för en dylik sammanslagning, som för den svenska bokhandelns framtid skulle vara af utomordentlig vikt och betydelse. — Hindret ligger uteslutande i de känslor af personligt obehag, som, mot en återförening, skulle göra sig gällande hos Eder, hos mig och möjligen hos några andra medlemmar af de båda förening-

arna. — Dessa andra kunna vi tillsvidare saklöst lämna ur räkningen. Jag använder ett öppet språk till er, herr Häradshöfding, och jag vågar därför uttala, hvad Ni troligen ej heller skall jäfva, nämligen att i denna stund personförhållandena inom den svenska bokhandeln så hafva gestaltat sig, att en sammanslagning af de båda föreningarna uteslutande beror på oss: på *Er* och på *mig*.

Hvad mig beträffar, så har jag, innan jag skref dessa rader till Eder, noga öfvervägt min ställning, och jag har sagt mig, att mina personliga antipatier eller sympatier ej få i minsta mån göra sig gällande, då frågan rör sig om den svenska bokhandelns framtid, dess gagn och dess heder. —

Såsom den *yngre* till åldern af oss båda, såsom innehafvaren af den *mindre* förlagsfirman och såsom representant för den till sammansättningen *svagare* föreningen anser jag mig trefaldt hafva både skyldighet och rättighet att taga första steget. Det är min varma förhoppning, att Ni vill taga det andra!

Vill Ni det ej, så få sakerna naturligtvis hafva sin gång som hittills — tillsvidare. — Vill Ni det däremot, så är det min lifliga öfvertygelse, att de små hinder som finnas med allra största lätthet skola kunna slås ned. Till en början skulle jag vilja utbedja mig ett personligt samtal med Er, herr Häradshöfding, eller, om Ni kanske föredrar det, att få sända upp till Er, som ombud, min vän Otto Hirsch, på hvars goda omdöme jag vet att äfven Ni sätter något värde, för att öfverlägga om de åtgärder som vore att vidtaga, närmast väl en hoparbetning af de båda föreningarnas stadgar till en ny för alla gemensam. — Med litet god vilja från ömse håll bör detta vara en lätt sak. — Vären och sommaren borde utan tvifvel vara tillräckliga för medhinnande af förberedande åtgärder, så att vid höstsammanträdena i lagstadgad ordning förslag kunde väckas inom båda föreningarna om revision af stadgarna på grund af det då föreliggande nya förslaget och, i samband därmed, om de resp. föreningarnas upphörande och uppgående i den gemensamma nya, hvilken, efter ordinarie vårsammanträdet 1903 då skulle kunna, under Edra auspicier, gå en, för alla som älska den svenska bokhandeln, ljus och glad framtid till möte.

I afvaktan å något meddelande från Eder, herr Häradshöfding, hur det nu må utfalla, tecknar jag mig

Med utmärkt högaktning

K. O. Bonnier.

Detta långa brev hade en påringning till följd med en uppmaning till mig att komma upp på besök till Holm i hans hem, vilken uppmaning jag omedelbart efterkom. Holm var vid älskvärt lynne, och vi hade en timmes samtal minst, om bokhandelsförhållandena i allmänhet och om nya föreningen i synnerhet. — Men till förslaget om en eventuell sammanslagning ville han ej lyssna. — »Jag är för gammal. Det får ni göra efter min död!» blev hans slutliga svar.

Allt blev alltså vid det gamla.¹ — Men efter detta besök var isen bruten mellan Holm och mig. — Sedan jag, två år senare, efter Jos. Seligmans bortgång, blivit utsedd till svenska bokför-

¹ Något nordiskt bokhandlaremöte i Stockholm blev ej av 1905, men det rådde icke Holm utan den norska unionsuppsägelsen för! — Det dröjde, som bekant, ända till 1923 innan mötet i Stockholm kom till stånd.

läggareföreningens ordförande, blev samarbetet mellan honom och mig rätt livligt. Jag sökte Holm åtskilliga gånger i föreningsangelägenheter, jag kom att sitta tillsammans med honom i kommittén för ordnandet av förhållandet mellan författare och förläggare, jag brevväxlade med honom om den så kallade garantiföreningen, jag firade tillsammans med honom bok- och musikhandlarnas pensionsförenings femtioårsjubileum, där vi representerade var sin förening, jag ventilerade med honom möjligheterna av de båda adelskalendrarernas sammanslagning, liksom även andra förlagsföretag, och förhållandet blev småningom bättre och bättre oss emellan.

Då vetenskapsakademiens almanacksprivilegium, som innehafts av P. A. Norstedt & Söner och dess föregångare så gott som oavbrutet alltsedan 1793,¹ år 1905 fråntogs Holm och överlämnades åt boktryckeriaktiebolaget Almqvist & Wiksell i Uppsala, bakom vilket Holms personliga fiende professor Gösta Mittag-Leffler stod, sände jag Holm några rader, där jag uttryckte mitt deltagande i Norstedts förlust och yttrade mig rätt skarpt om de intriger, som föregått akademiens beslut. — Dagen därpå, vem kommer in i mitt lilla anspråkslösa kontorskrypin, om ej den annars så stolte »Hövdingen». — Almanacksförlusten var hans livs stora motgång, och han var både förkrossad och förbittrad. Han kom till mig för att lätta sitt hjärta men även för att fråga mig till råds om en åtgärd rörande almanackan, som han spekulerat ut. Han upplyste mig om, att rättskraften av vetenskapsakademiens privilegiebrev var av rätt så tvivelaktig innebörd och att hela detta privilegiums tillvaro mycket väl skulle kunna sättas i fråga. Då nu akademien, till tack för allt det intresse firman Norstedt städse visat akademien och för alla de jättebelopp, som Norstedts under mer än ett sekel utbetalat, burit sig så skamligt åt mot firman, så, menade han, vore Norstedts i sin goda rätt att upptaga konkurrens om almanackan med akademien. Och han frågade mig, om jag ej skulle vilja, tillika med några andra sakkunniga och aktade personer, taga plats i en hedersdomstol, som skulle giva Norstedts stödet av ett uttalande, gående ut på Norstedts fulla juridiska och moraliska rätt till dylik konkurrens. Jag tvekade och begärde få en dags betänketid. Dagen därpå avlät jag följande svar till honom:

H. Herr Häradshöfding G. B. A. Holm.

Här.

En dags öfvervägande af saken i almanacksfrågan har låtit mig komma till den öfvertygelsen, att min ståndpunkt, trots de upplysningar, som Herr Häradshöfdingen har givit mig, är den som jag uttrycker i följande svar.

¹ Med undantag blott för åren 1807—1812, då almanackan trycktes hos A. J. Segerstedt i Strängnäs.

höfdingen hade godheten lämna mig igår, fortfarande är densamma, nämligen att det ej vore Aktiebolaget Norstedt & Söner och dess gamla anseende värdigt att uppträda som konkurrent på almanacksområdet.

Jag skall bedja att med några ord få motivera denna min åsikt:

Privilegiebrevets större eller mindre bindande kraft kan härvidlag icke tillmätas någon som helst afgörande betydelse. Den Norstedtska firman har — sedan hundra år — betraktat privilegiet såsom något faktiskt och har för arrenderandet af detsamma utbetalat mycket höga belopp till akademien på grund af uppgjorda kontrakt, hvilka till och med förnyats, äfven sedan bolaget börjat hysa tvifvel om privilegiets innebörd.

Bolaget har dessutom — oaktadt att det kände till privilegiets snart sagdt obefintlighet — icke tvekat att kontraktsligt förbinda sig att på hvarje exemplar af äfven de obetydligaste editioner af almanackan påtrycka orden "K. Vetenskapsakademiens uteslutande privilegium" och bolaget måste därigenom anses offentlig och fullständigt hafva erkänt privilegiets bindande kraft — i alla händelser för sig. Bolaget har slutligen otaliga gånger under de perioder, under hvilka det innehaft arrenderätten, nekat öfriga boktryckare och andra personer rättighet att trycka äfven de enklaste kalendarier utan att dess förinnan erlägga en afgift till firman för privilegiet.

Allt detta tvingar mig till den uppfattningen, att, äfven om hvarje annan person kan tillåta sig att draga privilegiets befintlighet och betydelse i tvifvelsmål, så får firman Norstedt & Söner dock aldrig tvifla på dess laga kraft än mindre handla i strid med detsamma.

Lika litet kan jag för min del godkänna åsikten om, att akademien skulle äga rätten endast till "14-öres almanackan". Må vara att Norstedts bolag endast anhöll, vid senaste anbuds ingifvande, om rätten att få arrendera 14-öres-almanackan. Däraf följer dock ej själfallet, att den verkligen skulle besitta någon annan slags äganderätt till öfriga almanackstyper än den rätt, som ligger uti *titlarna* till dessa, deras *yttre utstyrel* och *habitus*: pärmar, tryck, prydnader m. m., men all *text*, som tillhör kalendariet, och som finnes i större eller mindre grad aftryckt på dessa almanackor, måste enligt min åsikt betraktas som akademiens tillhörighet i lika hög grad som 14-öres-almanackan, emedan den är ett aftryck — om ock starkt förkortadt — hämtadt ur denna almanackornas grundtyp, till hvilken akademien lämnar manuskriptet.

Har firman Norstedt erkänt akademiens privilegierätt till 14-öres-almanackan — och det har den ju gjort nu senast genom att ingifva anbud på öfvertagandet af privilegiet — så har den enligt min mening också de facto erkänt akademiens rätt till alla almanackstyper.

Sedan jag i dag tagit del af ordalydelsen i såväl Kgl. resolutionen af den 17 oktober 1747 som ock af ecklesiastikdepartementets skrifvelse af den 6 juni 1890 om förlängdt privilegium, så finner jag dessutom privilegiebrevet vara starkare än hvad jag igår förmodade. Jag tviflar nu på, att tillvägagåendet att utgifva konkurrerande upplagor af almanackan, ens *juridiskt* skulle kunna försvaras.

På grund af hvad jag här ofvan haft äran anföra, och då jag känner mig tämligen starkt övertygad om, att ej några ytterligare upplysningar i detaljfrågor skola kunna väsentligt rubba min uppfattning, så anser jag det vara riktigare att redan nu på förhand, med tack för det för mig smickrande erbjudandet, bestämdt afböja uppdraget att taga plats i den af Eder, Herr Häradshöfding, planerade hedersdomstolen.

Med utmärkt högaktning
K. O. Bonnier.

Redan år 1897, några år efter Erik Wilhelm Wallins död, hade firman Samson & Wallin, representerad av Herman Wallin, mäلت sig ut ur Nya bokförläggareföreningen, där den ej trivdes, och begärde få återinträda i den gamla föreningen. — År 1906 följdes Wallin av Hugo Geber och följande år, 1907, av Fahlerantz, vilka båda tröttnat på Holms despotiska lynne och rätthaveri. Liksom Samson & Wallin begärde såväl Geber som Fahlerantz tillstånd att återfå ledamotskap i den äldre förening, ur vilken de aldrig bort ha gått ut, vilket naturligtvis med glädje blev dem beviljat.¹ Från och med 1908 hade sålunda vågskålen helt slagit över till den gamla, svenska bokförläggareföreningens fördel.² Jag tillät mig vid ett sammanträde inom föreningen vid denna tidpunkt slå fast, att föreningen nu åter blivit vad den varit före sprängningen 1887, att den aldrig stått mera levande än vad den gjorde i denna stund, då den omfattade så gott som alla livskraftiga element inom svenskt bokförlag, medan den »nya» föreningen nästan upphört att vara en förening av skilda firmor, och i stället blott blivit uttrycket för en enda firmas — visserligen en mycket betydande — en enda mans vilja. Jag slutade med att säga, att utgången av den gamla striden numera ej längre kunde vara tvivelaktig.

Den blev det icke heller. Efter Holms död år 1910 blev den nya föreningens återuppgående i den gamla en sak som föll av sig själv. — Den danska »Boghandlerforeningen» firade sitt sjuttiofemårsjubileum i januari 1912. Såväl svenska som nya föreningarnas ordförande och vice ordförande voro inbjudna till festligheterna: det var jag och P. K. Wahlström från den ena, Conrad Carleson (Holms efterträdare som chef hos P. A. Norstedt & Söner) och Lars Hökerberg från den andra. — Det blev Wahlström, som, då vi sutto där nere, en intim vänskapskrets, först uttalade det förlösande ordet: »låt oss nu äntligen slå ihop!»

Den dagen blev Nya Föreningens saga all!

¹ Särskilt glädjande var Fahlerantz' återinträde. Han hade nitton år tidigare i några artiklar i Nya bokhandelstidningen under rubriken "Hvem bör taga initiativet?" förklarad, att all ledning inom bokhandeln måste ligga hos den nya föreningen, och att, om en sammangjutning av de båda föreningarna skulle ske, så skulle sättet vara, att den nya föreningen så småningom med sig skulle amalgamera den äldres ledamöter. Att nya föreningen skulle gå tillbaka till den äldre vore otänkbart: "Nya föreningen har på sitt program satt utveckling och denna låter ej förlika sig med — tillbakagång!" — Dessa stolta ord uttalade han i februari 1888. Tiden hade förändrats och Fahlerantz med den!

² Nu var det Svenska bokförläggareföreningen som blivit den initiativtagande; detta i alla viktigare frågor: Om förlagskontrakt och om förhållandet till författarna, om affärsregler för bokhandeln, om garantifond m. m.

6. 1880-TALET (slut). — 1890-TALET (början).
 — BRYTNING MED STRINDBERG — OCH
 FÖRSONING. — CARL LARSSON. — VERDANDI.
 — VALLFART OCH VANDRINGSÅR. —
 OCH ÅTSKILLIGT ANNAT.

Jag återgår nu till fortsatt redogörelse för 1887 års händelser. Redan den 2 december 1886, alltså medan jag var i Davos, hade Strindberg insänt till oss manuskriptet till en komedi i fem akter med titel »Marodörer». I sitt första brev till Strindberg (den 6 dec.) om pjäsen skrev min far:

Er manuskriptsändning (komedin) är just nu aviserad till hemtning på posten. Jag skall snarast möjligt skriva Er till derom. Er plan att utsända den som "Gedrucktes Manuscript" är ju icke oäfvnen, och om den icke är allt för rosenrasande så kan jag väl trycka den. — Det skall bli mycket roligt att läsa den.

Dagen därpå hade han läst manuskriptet. Han skrev genast till Strindberg:

Ehuru jag hvarken tycker om eller gillar Er komedi har jag dock — för att göra Er en tjänst satt igång sättningen och kan snarast sända Er korrektur.

För resten undrade han

om *någon* teater vågar sig på den, så odramatisk som den är — — blott pinsamt bäsck och bitter. Hade der varit mera humor uti den eller hade Ni öfverhufvud behandlat ämnet mera fars-aktigt — hvartill det bäst lämpar sig — så hade Ni haft skrattarne på Er sida. Nu är den blott en variant af Giftas II och man är länge sedan upplelsen och uttröttad på denna eviga "qvinnofråga" — —

Till mig skrev min far samtidigt, att han tyckte pjäsen var både dålig och tråkig. — Så fort den blivit uppsatt — och det blev den inom några dagar — fick jag ut ett korrektur till genomläsning. Min mening om stycket utföll annorlunda. Jag skrev hem:

Första akten tycker jag är ypperlig! Resten är mycket svagare, men med en del förkortningar (som han ju tycks tillåta) tror jag nog den kan bli spelbar, ty odramatisk är den *ej*, som Ni tycker. — — Ideerna må vara tokiga, men "machen" är då fullt så bra som våra fruntimmersstycken¹ och replikerna äro på sina ställen både skarpa och roliga. — —

¹ Syftar på fru Edgrens "Sanna Qvinnor" med flera.

Strindberg blev förargad över min fars mening, att pjäsen var skriven »från en ofantligt öfverdrifven ensidig ståndpunkt» och han svarade, att

om Herr Bonniers omdöme är eget — — så är det icke objektivt, bara om man har medhåll af några vilseförda ynglingar.

Han misstänkte nämligen, att min far låtit Staaff och Branting läsa manuskriptet (vilket såvitt jag vet ej var fallet) och påverkats av deras omdöme. — Men han var glad över att — i alla fall tills vidare — få tio exemplar, som drogos av i korrekturpress — för att sända ut till teaterdirektörer. Och året slutade med ömsesidiga vänskapliga hälsningar.¹ Min far skrev: »Mätte Ni under det nya året finna lugn att skapa nya och bestående snilleverk.»

Men det nya året medförde ej något lugn — varken för Strindberg eller för oss.

Alldeles vid nyår hade Strindberg sänt min far slutvolymen till »Tjensteqvinnans son», av vilkens läsning min far blev »inte så tillfredsställd som jag gerna velat». Josephson meddelade ungefär samtidigt min far, som i sin ordning delgav Strindberg detta, att »Marodörer» var »ouppförbar» och att »publiken, redan länge utpinad af den tråkiga qvinnofrågan, skulle blifva indignerad öfver de anskrämliga, otäcka figurerna som här framställas». — Josephson säger vidare, att hans teater »är redan tillräckligt ruinerad och att uppförandet af stycket skulle skrämja bort återstoden af publiken». — Min far hade på Strindbergs begäran frågat Wall, om Dagens Nyheter ej ville intaga »Franska bönder», men fått avslag. — Likaledes hade min far utan vidare avböjt den, genom Axel Strindberg gjorda, framställningen att trycka »Sista ordet i qvinnofrågan», som Strindberg därefter nödgades låta Jörgen trycka i sitt blad. — Härom skrev min far: »Uppriktigt sagdt är detta icke vägen att blifva populär och höja Edra aktier.» — »Allra bäst hade varit att låta dessa blad förblifva otryckta.»

Medan brevväxlingen om dessa arbeten pågick utkom så lektor Personnes brochyr. — Vem må undra på, att min far blev allt mindre hågad att trycka Strindbergs nya manuskript, och att han

¹ Då dessa 10 exemplar numera betraktas som några bland svenska bokhandelns största rariteter, så uppger jag här till vilka adresser de, på Strindbergs begäran, utsändes. Adresserna voro: Nya Teatern i Stockholm (Ludvig Josephson), Teaterdirektör William Engelbrecht i Malmö, Svenska teatern i Helsingfors, Teaterdirektionen i Kristiania, Direktionen för Stora Teatern i Göteborg och Edvard Brandes i Köpenhamn. — Utöver dessa sex expl. sändes 3 till Strindberg och ett expl. behöll vi. — Detta sista exemplar stod under flera år på en bokhylla i mitt hem; det utlånades någon gång av mig — till vem minnes jag ej, och är sedan många år försvunnet.

förklarade för Strindberg, att »nu skall först III:e delen af Tj. Son [»I röda rummet»] ut. Så får jag se hur publiken nu är sinnad mot Strindberg.»

Strindberg blev förbittrad över dessa motgångar och över denna tveksamhet, och hans förbittring gav sig luft i flera på varandra följande brev. Han klagar över »tjurhållande af manuskript och uppskjutande af utlovade tryckningar». Och i ett av breven, daterat den 15 januari, skriver han, att han fått

en otvunglig lust att upphöra med relationerna. När jag nemligen erkännt min ekonomiska kris klef ni genast opp på mig. Det är rätt, ty magt är rätt. Men jag begagnar dermed också min rätt att för alltid eller för tillfället afbryta relationerna. Närmaste anledningen är Ert magtspråk Ni begagnar öfver min pjes Marodörer — —

Jag är för öfrigt utledsen vid Ert behandlingssätt. Ni har öfverskridit Er befogenhet då Ni vill ingripa i mitt författarlif, och Era genomskinliga bemödanden att genom kreti och pleti, damer och öfvermagar influera på mitt skriftställerier är mig olidligt. — — Ni har gifvit mig sjelf friheten för ett år sen, jag har tackat och begagnar Ert anbud. — Kanske kunna vi derigenom komma på en oväntadt bättre fot och, om Ni önskar, träffas rent affärsmessigt när jag begagnar samma rättighet som andra författare, att erbjuda Er ett manuskript till tryckning.

Detta brev hade till påföljd, att min far förklarade:

Det är så godt att manuskriptet [till Marodörer] af Er utbjudes på annat håll. Jag skall lemna det till herr Axel Strindberg eller till hvem Ni vill.

Vid denna tid hade Strindberg fått färdig andra delen av sin »Marodör»-trilogi, sorgespelet »Fadren», men på grund av vår tveksamhet mot Marodörer miste han lusten att hembjuda det nya stycket till oss — han hade vänt sig till en gammal studentkamrat från Uppsala, Nath. Hellberg, den gången medarbetare i Öresunds-posten, och denne visade honom på tryckeriägaren, direktör Hans Österling, som åtog sig att trycka »Fadren».¹

Däremot erbjöd han oss, för att »genom en bildande distraktionsresa hvila och samla mig» då han nu »gjort upp med mitt förflutna och står i begrepp att inträda i ett nytt stadium af författeriet» författarerätten till sina äldre skrifter. — Min far var emellertid ytterligt tvivlande på möjligheten av någon upplaga »Valda Skrifter». Han skrev:

Jag vill ju visst icke neka, att Ert anbud måhända en gång i framtiden kan vara realisabelt — men icke blir det i den närmaste framtiden. — Men Ni kan ju i alla fall låta mig höra *hvad* Ni sjelf tycker Er vilja ha för en dylik förlagsrätt för framtida upplagor, så får jag se, om det kan vara frestande.

¹ Den hos Österling tryckta upplagan utkom först i september. På nyåret 1888 tryckte Österling »Fadren» även på franska: »Père», och, senare under 1888, den av Lundegård omarbetade »Marodörer» under titel »Kamraterna». — Om Strindbergs brevväxling med Österling om »Hemsöborna» se längre fram.

Strindberg svarade:

Som jag väntar anbud från ett par andra håll¹ kan jag ej nu säga summan, men jag tror att de kunna vara värda sex tusen kronor, eller bli värda det.

Jag hade nog lust för en dylik uppgörelse — främst för att sätta Strindberg i tillfälle att, som han själv skrev »åter kunna bli diktare och producera något värdefullt». Men min far pekade på de stora restupplagor som lågo hos oss och hos de andra förläggarna av dessa böcker² och det ytterligt ringa intresse som överhuvud för ögonblicket fanns för Strindberg hos publiken. — Och sextusen kronor var långt mer än nya upplagor av dessa böcker voro värda den gången. — Slutresultatet blev, att min far skrev, den 12 mars:

Framtidsspekulationen på "Valda Berättelser" är jag f. n. hindrad att reflektera på — emedan jag redan kommit mig in i en massa andra företag, som kräva medel.

Några veckor därefter, den 4 april, inträffade bokförläggarschismen, och efter den blev min far mer än någonsin förut tveksam, om han skulle fortsätta med Strindberg. — I alla händelser avstannade brevväxlingen så gott som fullständigt. — Jag finner i ett brev till Karl Warburg fram i maj följande rader:

Af Strindberg har jag ännu 2:ne delar i manuskript: Tjensteqv. Son IV (författaren) och "Han och Hon", Strindbergs brevväxling med sin fru. Den senare kommer ej ut under hans lifstid.³ — Den förra vågar jag tills vidare icke heller släppa fram. Atminstone måste man afvakta att sinnena blifvit lugnare. —

¹ Han vände sig med samma erbjudande till Isidor Bonnier och till Looström, troligen till Seligmann & C:o och möjligen även till andra, men utan resultat. Första brevet till Isidor Bonnier i denna angelägenhet inleder han med orden: "Som jag med sista delen af Tjensteqvinnans son upphört att vara svensk författare, vill jag nu realisera hvad som framdeles kan få sitt värde." — Och ett andra brev om samma sak avslutar han med: "Om du ledsnar på att vänta ut min uppståndelse från de döda, så kan du nog sälja hela lagret åt innehafvarne af Röda Rummet eller Tjensteqvinnan hvem det sedan blir."

I brevet till Looström skriver han: "Tänk på dina barn Looström och gör nu ett godt geschäft åt dem, så gör du också mina en större tjänst än om de skola vänta ut arvet!" — Varken Isidor Bonnier eller Looström vågade emellertid betala de begärda sex tusen kronorna; Strindberg fick avslag från båda hållen liksom han fick från oss. Och han tillägger i ett postskriptum till Looström den 1 april: "Det är märkvärdigt hvad alla skrivelser från Sverge äro lika lydande — med Hufvudkontorets!" [= Albert Bonnier!]

² Det skulle vara frågan om "Fjerdings", "Skizzer", "Giftas I och II", "Utopier", "Nya riket" och "Svenska öden" i urval.

³ Axel Strindberg hade fått i uppdrag att försöka placera "Han och Hon". Sedan han förgäves bjudit ut den på flera håll, kom han med den änyo till oss. — August hade skrivit till honom: "Kunde man ej sälja åt Alb. sjelf för en slump (och till framtida posthumt begagnande) manuskriptet! Det går bestämdt! — Försök!" — Vi köpte den, på villkor att ej behöva utge den förrän efter de age-rande personernas död.

Det såg verkligen ut som om förbindelsen mellan Strindberg och oss nu blivit helt avbruten. I alla händelser erbjöd han icke oss, utan Isidor Bonnier, de »Vivisektioner» varom han talat med mig i Lindau¹ och som han vid sitt besök i Wien i april träffat överenskommelse med Neue freie Presse om att där få införda. — Han skriver om dem till Isidor:

Nu vänder jag mig ej till Albert, därför att jag är "frigifven" af honom och emedan han refuserat Tvekamp² (kanske därför att hans dotter målar — nå det är rätt) samt emedan han vill ha mig skriva för brackorna och konkurrera med boskapshandlaren Smålandspetter.³ Alltså rent spel! Dessutom har han genom "suggestioner" sökt inverka och ingripa i mitt författeri. Jag orkar inte strida med honom utan flyr! Voilà tout! — Att jag skrivit en märkvärdig och betydelsefull bok det vet jag! Och det är ta mig fan skam, att jag skall behöfva vara orolig för att ej bli tryckt i Sverge.

Men Isidor vågade lika litet som någon annan åtaga sig förlaget av Strindberg, så Varg i Veum som Strindberg nu blivit förklarad, och efter all den förföljelse, som vi fått erfara.

Strindberg förstod emellertid ej, eller ville ej förstå, hur landet låg hemma i Sverige. Han trodde sig vara offret för en intrig, som leddes av oss och av hans gamla vänner och anhängare, gående ut på att med alla medel söka förmå honom att släppa »qvinnofrågan» och i stället ägna sig åt litteraturen. Den 8 maj skriver han till brodern Axel från Lindau:

Albert har en reptil här på platsen som rapporterar allt och som bär fram tendensnotiser.

Låt inte af oförständig välvilja narra dig till några kompromisser, som skulle ha mitt "väl" (vännernas intressen!) till afsigt. —

Särskildt observera: att unga Bonnier, Branting, och hela sällskapet har en helt annan världsåskådning än du. "Ändamålet helgar medlen" är deras, och de skulle svälta ihjel min familj, mig, för att få mig tyst i åtskilliga frågor.

Men jag låter inte tysta mig! —⁴

Konflikten med oss, motigheterna med de andra förläggarna, men först och främst den växande disharmonien mellan man och hustru gjorde vistelsen i Lindau outhärdlig för Strindberg, och han bröt därför, som bekant, plötsligt upp därifrån och reste till Danmark för att där sondera möjligheterna att träffa överenskommelser med förlag och teatrar och eventuellt hålla föreläsningar. Men resultatet motsvarade ej förväntningarna. Han skrev till Axel därom:

¹ Se sid. 104.

² Den förändrade titeln på "Marodörer".

³ Sigurd (Alfred Hedenstierna).

⁴ I ett annat brev till Axel skrev han: "Unga Sverge är censor på Bonniers kontor och läsa mina manuskript."

I Köpenhamn mötte jag en färdiggjord mur. Min förläggare som gjort femårskontrakt ville ej förlägga mer. Öfverallt nej!

Sannolikt har det varit dessa motgångar, bakom vilka han trodde sig spåra machinationer från oss(!), som framkallade en plötslig vrede hos honom, och han avlät följande på en gång ursinniga och bönfällande skrivelse till mig:

Broder Karl Otto Bonnier,

Alldenstund det är du personligen som knutit detta band hvilket börjar bli något för ömt, och alldenstund min naturliga blygsamhet förbjuder mig skriva ett ovetligt bref till din far, så skall jag anse mig ha rätt att gå lös på dig.

Ert undertryckande af Marodörer, Ert krängel med Franska Bönder, ert illistiga och mordiska förfarande med Tjenstevinnans 4:e del (Författaren) + ert barnsliga och omogna kanske bitvis af välvilja dikterade boycott- och reptilsystem har vållat mig sådana smärtor att ett lif egnadt åt händen icke skulle kunna återställa jemvigten.

Ni vill inte ha ett arbete; godt, låt bli, men låt då andra ta det och gör Er icke till Steyerns¹ och de afkånades medbrotslingar, ty då förlorar jag all sympati för Era motgångar i förläggarsaken. Emellertid!

Nu är jag i Norden för att bli Svensk författare igen, på allvar.

För att framdeles kunna bli tidningsredaktör måste jag skriva mig populär, och är därför rustad att sätta mig till det mycket omtalade arbetet *På Landet*, ämnadt bli en glad Svensk bok utan åtalbarhet. Med något af de medel som denna bok kan inbringa ville jag under eftersommaren beresa hela Sverge, och sedan begagna materialet till — antingen en Svensk Pickwick — eller en Resa i Sverge (rolig) eller bådadera och något mer.

Men nu först till *På Landet*. För att kunna vara glad måste jag ha de mina hos mig. Dessa sitta emellertid i skuld på en bykrog vid Lindau och äro i trångmål. Nu frågar jag: kort och godt: vill du å Conto ge mig 1,000 Kronor per telegraf i räkning på *På Landet* eller i klump på följande manuskript:

1:o Sagor.

2:o. Qvarstadsresan.

3:o. Vivisektioner.

4:o. Lettres de Stockholm.

5:o. Artiklar i Politiken, Seinens Strand, Julqvällen, Svea, Tilskueren etc. Allt-sammans välgående väl ett L[®] och afsedt för efterverlden — på ett bräde 1,000 Kronor. Första, andra och tredje gången — 1,000 Kronor.

Eller i räkning på *På Landet*, hvars manuskript Ni skall ha i händerna om senast 6 veckor!

Krängla nu inte, och svara inte undvikande, ty jag är "ihjelpinad" i så fall och ligger redan sjuksängsfärdig af oro för de mina och af längtan — ensam på ett hotell i en stad i sommaren!

De mina äro uthysta ur våningen och bo som sagdt på värdshuset (och horhuset) Colosseum bei Lindau.

Får jag pengar af Er, så telegraferar jag loss de mina och hyr en stuga ini landet här eller i Skåne, och då är jag färdig igen.

¹ Justitieminister Nils Vult von Steijern, som 1884 åtalat "Giftas" och 1887 framlagt förslag till skärpt tryckfrihetsförordning.

Det kan väl inte vara Er fulla afsigt att mörda oss alla!

Låt nu udda vara jemt, så kan vi ju alltid hämnas sedan efteråt, om vi finna det förmänligt, hvilket kan vara tvifvelaktigt om vi åter få gemensamma intressen.

Någon föreläsningsresa nu ville jag helst slippa och längtar endast komma i ro till ett arbete som lockar mig.

Svara nu hyggligt och med så litet förolämpningar som Er magtställning kan tillåta, eller också lätta Ert hjerta och sjung ut.

Vänkapsfullt
August Strindberg.

Hotel Kongen af Danmark. Köpenhamn. 3:e dag Pingst 1887.

Som svar lättade jag verkligen mitt hjerta och sjöng ut! — för första — och enda — gången mot Strindberg!

2 juni 1887.

B. August Strindberg

Köpenhamn

Det måste erkännas, att du har ett ytterst älskvärdt och aktningvärdt sätt att skriva bref på, när du begär, att man skall hjälpa dig och din familj ur tillfällig nöd. Antingen 1,000 Kronor "sans phrases" eller "räcker inte hela ditt lif för att hämnas den oförrätt, som vi gjort dig". Det påminner inte så litet om banditens: "pengar eller lifvet!"

Och hvari består då oförrätten? Att vi tryckt och duktigt honorerat dina skrifter, sedan du gjort dig omöjlig hos hvarje annan förläggare? Att vi efterskänkt din stora skuld och flera gånger räddat din familj från "misère" (senast förra våren anonymt genom Geijerstam)? Att vi, genom våra fortsatta förbindelser med dig utsatt oss för en mängd offentliga och enskilda gemena angrepp och kränkningar, samt, snart sagdt, blifvit vanärade i "den kompakta majoritetens" ögon? Nej, säger du. Orätten består i, att vi ej velat trycka Marodörerna, ett arbete, som ingen teaterdirektör velat spela och som de personer, hvilkas omdöme du mest värderar, Edv. Brandes, Ludv. Josephson m. fl. ansett vara underhålligt; vidare, att vi, för att göra Looströms och dina trassliga affärer klara, återlemnat Franska Bönderna till honom; samt slutligen, att vi på obestämd framtid uppskjutit utgifvandet af ditt, likaledes svaga, opus "Författaren", emedan tiden f. n. alls icke är lämplig för en dylik publikation, om den någonsin blir det!

Detta har du kanske ej förstätt i Lindau, men din korta vistelse i Danmark borde dock redan ha visat dig förhållandena sådana de f. n. äro i Norden om du icke vore alldeles förblindad och förstockad, och kommer du öfver sundet, så skall detta blifva ännu tydligare för dig. — Det är icke med paskiller à la Författaren, som man återvinner sin publiks aktning.

Ditt lika oförskämda som för mig obegripliga tal om "boycottningsförsök" etc. tarfvade väl en närmare förklaring från din sida, hvilket jag likväl helst ser, att du underlåter, då en fortsatt brevvexling endast kan bli obehaglig för oss båda. — Tror du verkligen, att vi skulle förbjudit, eller i *minsta mån sökt förhindra* någon annan förläggare att taga, vare sig Marodörer eller Han och Hon?! Deras vägran ligger helt naturligt i dels den ganska förklarliga fruktan hvarje förläggare i denna stund hyser att behöfva dela vårt öde, kläda skott för alla dina dumheter och förklaras i akt och bann af press och allmänhet; dels i att de arbeten du erbjuder ej varit af 1:a beskaffenhet, knappast af 2:a. Jag säger dig detta rent ut, och stöder mig dervid på den enda auktoritet du gillar, nämligen dig sjelf: Om du

påminner dig, erkände du för mig i Lindau, att du ej anser någon af dina skrifter efter Giftas I vara en konstnärlig produkt. Och deri tror jag nästan litet hvar instämmer! Att du för öfrigt vågat utkasta dylika insinuationer om oss efter ett fyraårigt hyggligt bemötande vitnar illa om dig och din skarpblick som menniskokännare.

Dina tidningsuppsatser etc. vill jag icke ha. De duga ej stort hvarken för samtiden eller efterverlden.

Att vi öfverhufvudtaget efter ett bref som ditt sista vilja trycka något af dina arbeten kan du väl knappt på allvar föreställa dig.

Det band, som jag knöt med dig för 4 år sedan, på grund af min dåvarande naiva beundran för ditt författarskap, och som du nu finner "för ömt" har orsakat oss än mera plågor, och det är därför utan saknad, som vi nu slita det!

För att din hustru och dina barn må kunna komma till dig, *icke som förskott på något arbete*, sänder jag dig inneliggande 500 kronor (ur min privatkassa, då jag ännu ej vågat visa ditt bref för min far, som säkert skulle vredgas än mer deröfver).

Om det har till påföljd, att du äntligen tar ditt förnuft till fånga och skriver en i alla afseenden *bra* bok "På landet" i stället för att som hittills illfänas i tidningsartiklar och utslunga gemenheter i bref så — så mycket bättre för dig!

Men om icke, så var alldeles öfvertygad om, att det är för sista gången, som du erhållit moraliskt eller pekuniärt understöd af oss, ty nu äro vi ihjelpinade.

K. O. Bonnier.¹

Jag erkänner, då jag nu efter så många år ånyo genomläser detta brev, att dess hårda och avvisande ton och innehåll icke står i rimlig proportion till uttrycken i Strindbergs brev, icke heller till hans begäran. — Men det var de för mig så ytterligt kränkande

¹ Jag gör några utdrag ur ett några dagar tidigare skrivet utförligt Strindbergsbrev till Carl Larsson (som uppmanat Strindberg att skriva något för oss och *mot* Personne), vilket brev visar hur orättvist Strindberg den gången bedömde icke endast oss utan även alla de andra hemmavarande vännerna:

"Hvad Personne angår, kan jag icke ta någon befattning med sådant; och efter de angrepp på *min* tryckfrihet som den liberala ungdomen öfvat, har jag endast likgiltighet för de andras attentat. Jag har bordet fullt med otryckta manuskript som hindrats utkomma genom spridandet af falska rykten, intriger och rena mordförsök från Bonniers sida. När han ej behagar ett manuskript — hvarken osedligt eller irreligiöst, så våga ej de andra förläggarna ta det emedan han har gifvit mig vinstutdelning (evig tacksamhet och dylik välgörenhet!). — Då är Bonnier faktiskt censor öfver min författarverksamhet och *han har varit strängare än Stejerner!*

Jag hade skrivit min första nutidskomedi om Gift Qvinnas eganderätt. Det handlade om Chadwick och hans fru, men mannen var futtig-gjord. De täfla till salongen och han blir refus; hon kommer in! Hon säljer taflor och han får rita. Äktenskapet går sönder.

Detta behagade icke den målände fröken Bonnier, och så utsprides, att pjesen, (som är bra gjord) handlar om min hustru. Den blir ospelad, otryckt, och är icke anstötlig i något afseende. Det är snyggt! (Detta var icke Personne alltså!)

Och så hela vägen!

Notera för eftervärlden: Föreningen *Fria Ordet* (Branting, Fähræus, Isidor Kjellberg etc.) stäl ett manuskript; säger att det kommit bort! — — De unga frihetsmännen hemma hade av välvilja "för min egen skull" censurerat det!

Ur sådana förhållanden (och flera ursnuskiga att förtiga) är det med en viss okänslighet jag helsar Alberts störtande, såsom jag helsar alla Caesarer! Tro dem ej! Det är ej mot judarna, ty Lamm o. fl. judar äro på andra sidan! Då tyckte jag mer om Stejerner! Han beslog tryckta böcker, men den andra Nero och hans

orden om den oförrätt vi gjort honom (som icke hela livet skulle räcka att hämna) och de osanna beskyllningarna om bojkott- och reptilsystem, som lade det skarpa svaret på min tunga. — Rätt så förklarligt var det väl också, att jag skulle känna det hårt att behöva mottaga sådana förebråelser och beskyllningar från just den man, för vars skull vi — endast några månader tidigare — offentligt och under bifall från såväl den ledande pressen som från våra »kolleger», de utträdde bokförläggarna, hade blivit utpekade såsom jämlikar med »tjuvköpare och bordellförestånderskor»!

Strindberg reste ögonblickligen efter mottagandet av mitt brev och av pengarna direkt tillbaka till Lindau, där familjen sedan hela sommaren bodde i en bondgård, Eichbühl.¹ — Genast efter ditkomsten avlät han följande brev till mig:

Karl Otto Bonnier,

I din dubbla egenskap af handelsbokhållare och liberal durchschnitts-esel är du naturligtvis kompetent att bedöma mitt författeri som du gör; och martyr för tryckfriheten är du berättigad begä attentat mot tankefriheten.

Att jag icke roar mig med att göra konstverk tyckes icke vara hinder för att bli tryckt hos Albert Bonnier, då en sådan smörja som Tolstoi's "Hvad är att göra?" hos honom nyligen blifvit tryckt.

Du förnekar boycottningen och själamordet i samma penndrag du lemnar ifrån dig bevis på att Ni haft full afsigt aldrig trycka den oförargliga delen Författaren af Tjenstegvinnans Son; och hvilken del, jag som eger kopia, skulle kunna trycka som rättgångshandlingar om jag ville eller på annat sätt publicera, men det vill jag inte.

Du säger att jag rånat dig! Nej jag erbjuder för underpris en samling otryckta manuskript. Det är hvad jag gjort.

Hvad mina stora arvoden angår äro de mindre eller lika stora som Geijerstams och fruntimmernas.

praetorer togo manuskriptet. Isidor Kjellberg skref mig: att om mina vänner (unga Sverge!) kunnat, så skulle de "med våld ha undertryckt 2:a delen Giftas!"

Det är fint! Hvarför skulle de det? Derför att jag ref sänder deras villfarelser och gjorde dem bankrutt!

Nä, så skällde de, och så stulo de mina tankar. Sjelfva kolportör Wicksell sprider nu i sitt namn mina tankar, — — —

Geijerstam som fann 1:a delen Giftas konservativ reser nu i den och gör geschäft! Du ska se om två år reser han i Del 2. — — — — —

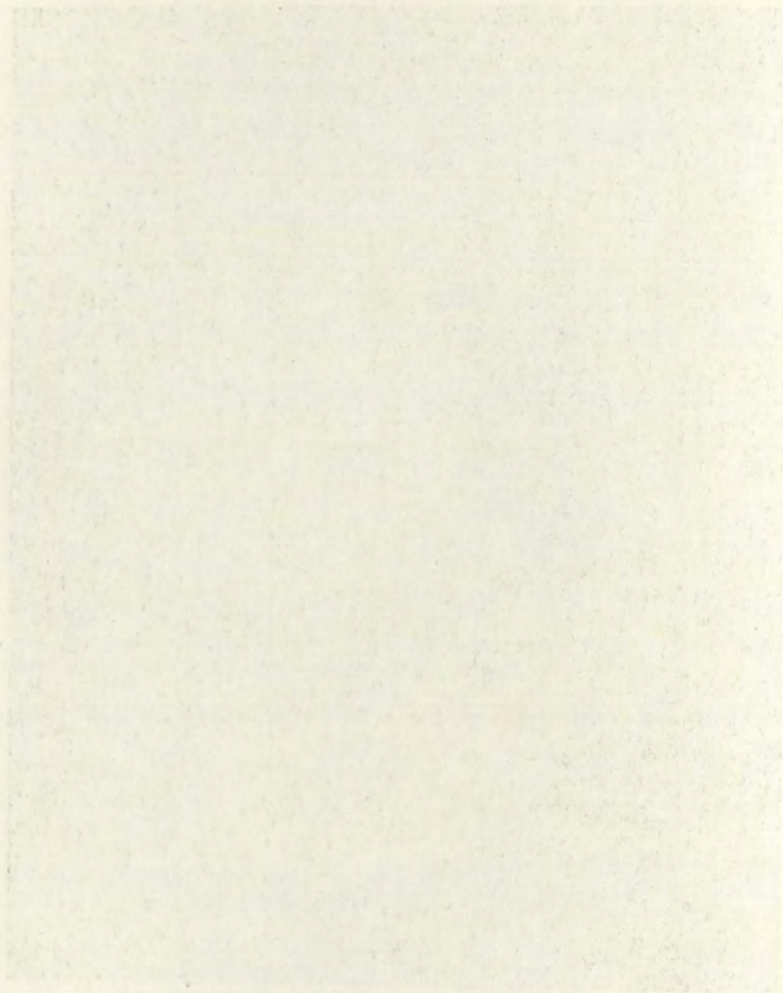
Jag hatar Bonnier såsom tyrannen, men jag tror jag dör hellre än att ha att göra med honom och ta förskott (är icke skyldig honom något): d. v. s. bära hans guldhalsband.

Du Larsson! Du skall inte tro att hvad jag skrifer är vanvett, ty när det tryckes i Wien och Paris är det djupsinnigt. Men de här "små" Darwinist-teologerna tro sig kunna döma, och de ha ett nöje och intresse att få hala ner mig. — — —"

¹ Fru Karin Smirnoff, Strindbergs äldsta flicka, skriver om denna sommar i Eichbühl: "Det var en härlig tid för barnen. Eichbühl blev sedan under hela deras livstid det ljusaste minnet från deras ovanligt växlingsrika barndom."

Eva Bonnier.
Självpporträtt. Ojemålning 1886.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
PRESS

Att ni räddat familjen Strindberg kanske ej kan förnekas, men, om familjerna Bonnier "räddats" förut af massor Svenska litteratörer, så var det ju ej obehagligt få afskaka en liten tacksamhetsskuld, och Strindberg skulle aldrig behöft välgörenhet om han haft litet mer af liberal tryckfrihet.

August Strindberg.

6 Juni 1887. Eichbühl, Lindau, Bayern.

Hans vrede är tydligen något mildrad. Kanske kan jag våga tro, att mitt brev hade någon del i, att han nu, omedelbart efter återkomsten, satte sig till att skriva sin bok »På landet». Och den 1 juli meddelade han Axel att »Albert ska få en Svensk Roman i Augusti så blir han väl glad igen».

Men frågan om Tjenstevinnans Sons slutdels publikation var fortfarande svävande; och den 8 juli avlät Strindberg en biljett ställd till »Albert Bonniers Boktryckeri» av följande lydelse:

Härmed får jag tillkännagifva, att om Ni ej inom en månad börjat sätta upp IV Delen af Tjenstevinnans Son "Författaren", så publicerar jag den i tidning eller hos annan boktryckare.

Dessa rader föranledde min far¹ att bryta sin långa tystnad och, den 25 juli, till Strindberg avlåta följande brev:

Undra icke på om jag på den senaste tiden haft föga häg att skriva Er till. De gränslösa obehag, hvaraf jag fått lida hafva nödvändiggjort — åtminstone — en paus, och till råga på den har Ni sjelf, genom omotiverade ovänliga bref, gett mig ytterligare anledning att hålla mig på afstånd.

Emellertid måste jag nu, med anledning af Er senaste, till mitt tryckeri ställda maning, rörande tryckningen af Del IV af Tjenstevinnans son, ge Er några ord till svar och till upplysande förklaring.

Att Ert författarskap genom flerahanda omständigheter, såväl illvilliga angrepp från motståndares sida, som utan tvifvel äfven genom öfverdrifter å Er egen sida, för närvarande lider under en beklaglig och alldeles exempellös impopularitet — det är ett faktum, som icke torde vara Er obekant, ehuru Ni sjelf på det afstånd från hemmet Ni befinner Er icke ens kan aningsvis uppfatta hur förfärligt intensivt det är.²

Att under dylika, nu rådande förhållanden utgifva den ofvannämde IV:de delen skulle, enligt min mening, blott ytterligare skada Ert anseende och icke gagna någondera af oss — ty boken skulle f. n. icke erhålla några läsare och blott öka det illvilliga skriket.

Då det emellertid lätt är tänkbart att Ni, det oaktadt, fortfarande genast vill ha ut den och då det nog är möjligt att någon, efter min åsigt, lämpligare tidpunkt för detta arbetes offentliggörande icke så snart torde inträffa — och då jag dertill,

¹ Jag vistades med min familj från den 16 juni till den 13 augusti i Jämtland.

² Ett intyg om sedlighetsreaktionen ger Oscar Levantin i ett alldeles samtidigt (23 juli) avfattat brev till Edvard Brandes: "— Här i landet, där numera snart sagt hvarje litterär produkt visar rädsla för bojkottande sedlighetsvederdöpare, blifva sådana arbeten som Edra dubbelt kära för den ensamme, som har närsläktad uppfattning. Hur långt sedlighetsraseriet för närvarande går här hemma är nästan svårt att göra begripligt. Det är en kastratmoralisk digerdöd öfver landet. —"

som Ni af mina tidigare uttalanden i samma ämne nogsamnt känner, aldrig haft någon vidare lust att utgifva detsamma på grund af de deri förekommande uttalanden om och mot en mängd personer — så medger jag Er — om Ni så för godt finner — rättighet att hos annan låta trycka och utge boken, på det Ni ej måtte inbilla Er, att mitt uppskof är ett försök att hindra arbetets publicerande, något som ju absolut icke ligger i mitt intresse. — Det erlagda honoraret för boken får väl då betraktas som ett lån eller förskott för något annat, för mig mera sympatiskt, arbete.

Ni yttrade sjelf i ett af Edra senaste bref, att Ni önskade åter bli populär i Sverige! Dertill behöfs ett arbete af Er, som hvarken handlar om Er sjelf, om Edra vänner eller fiender eller om kvinnofrågan.

Ingen skulle hjertligare glädjas åt ett sådant arbete ur Er hand än

Er Högaktningsfullt tillgifne

Albert Bonnier.

Detta brev blev en ny anledning till förbittring mot oss, och som svar meddelade Strindberg omgående, att han, för att »icke genom tystnad bli misstänkt samtycka till Ert förslag» icke ginge in därpå, då manuskriptet till »Författaren» vore värdelöst i annans hand än i ägarens till de föregående delarna. Vidare: att han, för att ej göra sig skyldig till att sälja samma sak åt två, skänker publikationsrätten åt annan förläggare.¹ — Han avslutar detta korta brev med orden:

Jag är således inte alls böjd att låta lura mig vidare och skriva förlagsartiklar efter Edra damers och Herr Sons små hufven.

Hur obalanserad Strindberg vid denna tidpunkt var framgår tydligast av den korrespondens med brodern Axel, som han förde då han, några veckor senare, fått sin »På landet»-roman — som han nu döpt till »Hemsöborna» — färdig, och till vilken Axel skulle skaffa förläggare.

Det hade ju varit tal om denna bok så många gånger i brevväxlingen med Albert Bonnier, och alltid naturligtvis under en tyst

¹ Han erbjöd verkligen »Författaren» gratis till H. Österling, som dock aldrig begagnade sig av detta erbjudande.

Det kan för en eftervärld synas förvånande, att vi, den gången, bestämt vägrade utgifva ett dock så pass neutralt arbete som »Författaren», trots att vi tidigare på nyåret mottagit och honorerat detsamma. Men dels låg bokförläggareföreningens sprängande, reaktionens höjdpunkt, emellan, dels kände vi instinktivt att utfallen i »Författaren» särskilt mot »det unga Sverige», det manliga såväl som det kvinnliga, skulle beröva honom de fåtaliga ännu återstående vännerna och försvararna. — Jag tror alljämt, att vi bedömde situationen riktigare än Strindberg gjorde. — »Författaren» förblev otryckt sedan ända till 1909. — Jag hade i augusti 1904 överenskommit med Strindberg att utgifva hela »Tjänstekvinnans Son»-serien (från »Tjänstekvinnans Son» till och med »Ensam») i ny, samlad upplaga, men av flera skäl, icke minst Strindbergs egen önskan, blev saken uppskjuten i nära fem år. — Just de partier av »Författaren», som vi 1887 ej velat offentliggöra, borttog Strindberg vid utgivandet då, utan min begäran.

förutsättning att vi skulle utge boken.¹ — Men nu, efter mitt och min fars sista brev, vilka han till och med hade den oför-syntheten i ett brev till Axel att kalla »skurkaktiga», kunde det naturligtvis ej bli tal om att bjuda manuskriptet åt oss — i alla händelser ej förrän i allra sista rummet. — Redan innan boken låg fullt avslutad hade han skrivit om den till Österling i Hälsing-borg (den 17 september):

Jag skulle vilja vara med om ett försök i prosaväg² och så småningom komma ifrån de obehagliga Stockholmsförläggarnes eviga censur- och tunningsförsök, parti-intriger och krängel. — — Nu har jag en Svensk Skärgårdsroman i arbete, spelande bland bönder, fiskare, prester, kustbevakare i Stockholms Skärgård, och icke innehållande det minsta ur något modernt program, hvarken socialistiskt, protektionistiskt eller kvinnoemancipatoriskt, således ett rent litterärt verk, och ett arbete med godt lynne, mycket natur, och glada menskor, grofkorniga äfventyr visserligen, men ofarliga. Nu är saken den, att boken är en kurant artikel och lätt kunde bli afsatt i Stockholm, men jag har en ungdomlig censur deruppe som sitter hos förläggarn och påtar i mina manuskript, och jag skulle heldre vilja slippa dem allesammans denna gång och visa dem att det kan gå an komma ut från Helsing-borg också. —

Men — då han, den 6 oktober, hade manuskriptet färdigt och avsände det till Axel Strindberg — så gällde det först och främst att så kvickt som möjligt få pengar för det för att omedelbart kunna resa hem. Det hade blivit outhärdligt i Lindau liksom i äktenskapet,³ där misstänksamheten mot hustrun gjorde honom nästan otillräknelig även i andra avseenden. Och han frågade Axel: »Hvar skall man i hast kunna sälja detta manuskript?»

Isidor har ett gammalt (oinlöst) löfte att få en roman efter Röda Rummet. Må han få denna och se att jag ej glömt honom! Men nu beror: vill han ha det? Eller är han intagen af Albert att han ej vill gå denne i vägen. Eller är den omtalade boy-cottningen verklig.

Likgiltigt skulle mig vara hvem som köper min bok, men Alb. B. är mig så vidrig som ett slemmigt reptil-djur, att jag ej vill ha någon korrespondens med honom om ock köpet kommer till stånd.

Dessutom har den lömska fan gjort ett anbud att ta denna roman mot Del IV af Tjenstevinnan som han gjort värdelös genom att vägra trycka.

Han är alltså farlig och kunde knipa boken, refererande till gamla bref, annullerade.

Seligmann kanske ginge, men den strunten har inga pengar.

¹ Till alla föregående må här ytterligare ett intressant uttalande om planen till denna bok citeras ur ett brev av den 10 december 1886: »Efter Tj. Qv. S. kommer troligen en svensk landtroman, deri jag nedlägger min stora reservfond från Kymendö, som jag sparat så länge jag hade hopp komma dit igen. Visserligen har unga Geijerstam lyftat lite tvångslån på min fond, men jag har sju års besparingar och så mycket fjäder kvar att jag kan släppa till lite dun åt gåsungarna.»

² I brevet hade förut varit tal om dramatik: »Fadren» och »Marodörer».

³ Han skriver till Axel: »Nu lider min fyraåriga utrikesvistelse till sitt slut och kanske mitt äktenskap också. Gäller nu bara komma loss. — —»

I boken finnas grofheter, men inga åtalbara ställen. "Ingen uppmaning till last, ingen ohöjd framställning af lastens utöfning, ingen direkt hädelse." För öfrigt kommer jag sjelf hem och försvarar min bok.

Hvad göra? I värsta fall Albert, men ingen korrespondens!

— — —
2,500 Kronor begär jag för 1:a upplagan så stor som behagas i ett tryck. Minimum 2,000 Kronor i värsta fall, och aldrig värsta hvad som helst — —

Ville Alb. Bonnier begagna Förlagsföreningen Svea¹ som mellanhand, så kan han få det. — Han har sjelf genom sin son, i Maj, uppsagt all förbindelse med mig. —

Axel Strindberg började hos Isidor, som dock blev rädd för naturalismen i scenerna och i uttrycken.² — Seligmann lär även blivit tillfrågad, men med samma resultat. Looström hade däremot reflekterat och till och med gjort ett bud. — Emellertid hade Axel, som nog helst ville återknyta förbindelserna med oss, inlämnat manuskriptet till min far, som i en hast genomläste romanen och fann den både »rolig och bra».³ — August hade, ivrig att få komma till ett resultat, den 22 oktober skrivit till Axel, att han finge gå ned med sina honoraranspråk till »18, 15, och 1200 Kr. — Blir manuskriptet ej såldt, ser jag ingen råd.» — Vi erbjödo 2,000 kronor, vilket var ett frikostigt bud för en icke större bok. — Men vi begärde som uttryckligt villkor att få »rättighet att i manuskriptet göra eller låta göra alla, i förläggarens mening, nödiga och lämpliga strykningar och ändringar» och vi uppgåvo sex särskilda ställen, vilkas utgallrande — enligt vår och enligt Axels mening — »icke skulle skada innehållet och varigenom boken skulle vinna i läsbarhet och — spridning». »Det ansåg», skrev Axel, »både Herr Senior och Junior Bonnier.» August telegraferade⁴ sitt accepterande av villkoret som till yttermera visso intogs i förlagskontraktet. — Beträffande honoraret var Strindberg

¹ J. G. Leufstedt, som, nyåret 1885, reflekterat på att få utge "Giftas" i ny upplaga. Se s. 81.

² Axel mätte i sin redogörelse för sina åtgöranden meddelat, att Isidor just i dessa dagar gift sig. August svarade nämligen: "Isidor var nygift. Det är ingen under då!"

³ Jag led hela denna höst och vinter änyo av överansträngda ögon och var förbjuden att läsa mer än det allra nödvändigaste. — Min unge kusin, Olof Rubenson (född 1869, litterärt biträde i vår affär under flera år på 80-talet, senare länge anställd i Svenska Dagbladet, död 1909) var under denna tid engagerad som föreläsare för mig. Jag skall sent glömma den njutning vi gemensamt hade under högläsningen och hur vi icke läto någonting avbryta oss, från första sidans scen på Dalarö brygga till den sista sidans jordfästning på havet! — Min far skrev några dagar senare till Carl Larsson om Hemsöborna: "I vår mening något af det allra bästa som han nånsin gjort."

⁴ De växlade telegrammen lödo: Axels: "Gubben 2,000 genast vorbehaltlich fullständig strykningsrätt alla grofheter" och Augusts svar: "Accepteras contantibus in manibus aber pr telegraf fister" (Pfister var namnet på en bankir i Lindau till vem pengarna skulle telegraferas).

nog oresonlig att våga påstå i sitt närmaste brev till Axel, att vi »naturligtvis skulle klå honom, det var klart».¹ — Han lugnade sig emellertid i detta avseende, men han blev så mycket ursinnigare, då han några dagar därefter fick taga del av de strykningar, som vidtagits. — Han skrev då till Axel:

När jag accepterade Bonniers anbud och ingick på strykningar trodde jag det gällde grofva ord. När jag nu ser att det gällde förvandla min sanna skildring till en falsk idealistbok för magasinsbokhållare och afkönade fruntimmer, så återtar jag anbudet, och bemyndigar jag dig att antaga Looströms anbud på 2,100 Kronor, återlemnande Bonnier de 2,000 och behållande de 100.

Detta är mycket enkelt!

Looström får stryka i samråd med mig när jag kommer till Stockholm! För öfrigt är han ej så oförskämd ändock som Bonnier, och vill familjen Bonnier uppföra ynglingar så få de göra det; jag är en medelålders man och ställer mig ej under en sådan smutsig uppfostrare som Herrar B.

Detta är ej mitt sista ord i frågan, men i denna affär är det det!

Dagen därpå, den 30 oktober, skrev han till Looström:

Broder Loo,

Som Albert Bonniers strykningsförslag, ankomna efter pengarnes sändning, voro af den djärfva natur att de skulle förvandlat min bok till en kastrerad idealist-novell, afslog jag hans anbud, och antar ditt! Vill du derfor genom min bror Axel betala ut summan så har du boken. Under förhoppning att dina afköningsympatier äro mindre än familjen Bonniers, ska vi stryka grofva ord, men inga scener, helst inga förekomma deri "lasten" utöfvas, så vida det icke skall anses som last att gå på huset och göra i byxorna när man har ondt i magen.

Två dagar därefter, den 1 november, strax innan han för alltid lämnade Lindau, avlät han slutligen ett brev i samma ämne till Österling i Hälsingborg, där han förklarade, att han uppskjutit att förhandla med honom om Skärgårdsromanen »emedan Ni icke upptagit till behandling penningefrågan, utan endast sväfvande yttrat något om utstyrseln». Han meddelade vidare, att han underhandlade med Bonnier och Looström, ehuru båda föreslå strykningar, »den förra af sådan natur att jag ej kan ingå på dem».

I ett brev åtskilliga veckor efteråt (27 november) från Klampenborg förebrår Strindberg Axel kontraktsuppgörelsen med oss, men

¹ Hur orättfärdigt ett sådant påstående var må följande redogörelse utvisa. Den gången var den vanliga honorarberäkningen pr ark och tusen exemplar, eller också en klumpsumma i ett för allt. — Numera användes som bekant mest den, såväl ur förläggarens som författarens synpunkt rättvisare procentberäkningen, och den normala procentsatsen för originalarbeten av kända framstående författare är som regel $16\frac{2}{3}\%$ ($=\frac{1}{6}$) av upplagens försäljningspris. — Om man undersöker fallet Hemsöborna och det honorar, som vi betalade därför, så visar det sig, att Strindberg som klumpsumma erhöll ett större belopp än normal procentberäkning hade kunnat ge honom. Vi tryckte en upplaga av 4,000 exemplar och boken åsattes ett pris av 2: 75. — Honoraret 2,000 kronor utgör mer än 18 % av upplagens bruttopris! — Strindberg hade sannerligen ingen anledning att beklaga sig över denna affärstransaktion!

slutar med orden: »Jag har inte tid att bråka. Kommer boken bara ut i tid så är det bra.»¹ — Och inom två veckor därefter (den 9 december) låg äntligen »Hemsöborna», utgiven från Albert Bonniers förlag, på alla Sveriges bokhandelsdiskar.

Min far försvarade sitt tillvägagående i avseende på strykningarna i ett mycket utförligt brev till Strindberg av den 22 november. — Detta brev är i huvudsak tidigare tryckt²; jag anser det därför överflödigt att upprepa det här. — Hur riktigt och nödvändigt det var den gången att göra dessa strykningar framgår bäst därav att även de för Strindberg mest sympatiskt stämde mottogo »Hemsöbornas» drastiska skildringar även i det putsade skicket med stor tvekan. Carl Snoilsky,³ till vilken min far plägade sända en och annan mera betydande ny bok, hade även erhållit ett exemplar av »Hemsöborna». Strax efter mottagandet tackade han för sändningen och skrev, att han visserligen blott hunnit läsa ett femtiotal sidor men »med nöje konstaterat, att författaren återvändt till verklighetsdiktningens område. — Skildringarne af skärgårdens natur och folklif äro af en slående kraft och sanning.» Men en vecka senare skriver han:

Som Herr Bonnier erinrar sig, gällde mitt loford endast de första kapitlen af Hemsöborna. Vid fortsatt läsning stötte jag — jag kan sanningsenligt säga med ledsnad — på tvänne högst motbjudande scener — — Det är obegripligt att en så stor talent, som skapat t. ex. slätterscenen och, mot slutet af boken, snöstormen ute på det tillfrusna hafvet, har hjerta att fläcka sin bok genom att, så till sägandes, slå ut bläckhornet midt uti den.”

Vad skulle Snoilsky, och många andra med honom, sagt om han nödgats läsa »Hemsöborna» obeskuren?⁴

Jag vågar med den livligaste övertygelse ännu i denna dag påstå, att vi gjorde Strindbergs anseende som författare och »Hemsö-

¹ Hur föga nöjd han vid denna tid var med Axel som ombud framgår av några rader i ett brev till Axel Lundegård: ”Samråd med min bror Axel vid Dram. teatern, men lyd honom ej, ty han förstår mig ej och är kullpratad af Alb. B. och Unga Sverge.”

² I noterna till Samlade Skrifter, del XXI.

³ Snoilsky hade 1884 ”i likhet med allt tänkande folk i Sverige ogillat Giftas; men ännu högre åtalet”. — Han hade även den gången förklarar, att hade han suttit som juryman och varit ”ställd framför alternativet att behandla Röda rummets och Mäster Olofs författare som en missdådare” så skulle han pläderat ”icke skyldig”.

⁴ Till Carl Larsson, som fått sig korrekturen tillsända och i en fart tecknade det vackra omslaget samt insände det med orden ”Det var en vådligt styf bok! Gud, hvad det gläder mig!”, skrev min far den 29 november: ”Tack, du Hedersknyffel, att du bums satte dig ned och gjorde en sådan präktig teckning. Det är kraft och stil! Jag anade nog att boken skulle slå an på dig, och jag tror den skall göra det på alla, som icke äro rent af Personne-bitna. Men största svårigheten blir att få folk att läsa den, ty Strindberg har blifvit så impopulär, att man knappt nog vågar nämna hans namn. — Nå, människorna äro ju så der — antingen hylla till öfverdrift eller ock motsatsen utöfver alla förnuftiga gränser.” —

bornas» uppskattning såsom en klassisk folkbok en verklig tjänst den gången genom dessa strykningar.

Till årsskiftet sände min far Strindberg en redogörelse för hur berömmande »Hemsöborna» blivit mottagen och gladde sig med honom åt framgången. — Strindberg, som genast meddelade sin bror Axel att »Albert Bonnier skref ett vänligt bref», tackade för julklappar som vi sänt ned till hans barn i Klampenborg och slutade året »under förhoppning om relationernas varaktighet och med önskan till ett godt nytt år med erkänsla och Högaktning».

*

Innan jag går vidare för att skildra händelserna under 80-talets två sista år måste jag lämna en kortfattad redogörelse för vår firmas förlagsverksamhet i övrigt under 86 och 87.

Jag har redan tidigare omtalat, att vi 1885 introducerade Tolstoy i Sverige med »Anna Karenin», som min far med största intresse läst i en tysk översättning, och som han lät Valborg Hedberg överflytta till svenska från tyska språket. Samma år förskaffade han sig »Krig och fred» i en fransk upplaga, läste den med förtjusning, och den utkom under 1886 i sina fyra delar, översatta från franskan, likaledes av Valborg Hedberg.¹ — Tolstoy blev genom dessa böcker den säkerligen mest läste författaren i Sverige några år framåt. Under 1887 publicerade vi icke mindre än nio större eller mindre volymer av honom.

Förbindelsen med »det unga Sverige» blev under dessa två år mera intim. Vi tryckte 1886 av de nya författarna Bondesons »Historiegubbar på Dal», Tor Hedbergs »Judas», Anna Wahlenbergs »Små själar», Math. Roos' »Hårt mot hårdt», Saxons »Kampen för bröd» och Wranérs »I skånska stugor». — Under 1887 blevo de unga författare, som utgävo sina böcker hos Albert Bonnier, tillökade med Gustaf af Geijerstam, som hos oss publicerade dels novellsamlingen »Tills vidare» dels romanen »Pastor Hallin», Amalia Fahlstedt, som utgav novellsamlingen »Ax och halm», fru Elna Tenow »Brokigt» och fru Vilma Lindhé »Fången och fri». — Nya böcker utgävo detta år hos oss även Georg Nordensvan, Ernst Lundquist, Math. Roos och Anna Wahlenberg.

Ett ännu intimare samarbete mellan de unga författarna och vårt förlag hade nog kunnat etableras, hade ej allmänheten fortfarande

¹ Valborg Hedberg blev, efter dessa översättningsuppdrag, så intresserad för den nya ryska litteraturen, att hon — full av energi — satte sig till att studera ryska, vilket studium senare gjorde henne kompetent att direkt från ryskan åt oss överflytta Tolstoy's »Upståndelse», »Kreutzer-Sonaten» och åtskilligt annat.

ställt sig så likgiltig gentemot den nya litteraturen och hade ej tiderna varit så dåliga.¹ — Snart sagt varje ny bok av de unga kunde redan à priori noteras som ett förlustföretag. Och vi avböjde därför åtskilliga erbjudanden. — Senhösten 86 avslogo vi ett anbud av Edvard Fredin att utge en diktsamling av honom. Nästan samtidigt hade fröken Mathilda Kruse² bjudit oss på »Kärlekshistorier», men fått ett avslag, grundat på, att »publikens köplust är nästan ingen i dessa tryckta tider» och för A. U. Bååths »Marit Vallkulla», som vi avslagit hösten 86, men som blev oss förnyat erbjuden på våren 87, vågade vi ej betala det honorar, som begärdes, av fruktan att förlusten skulle bli för stor. — »I år köpas alls inga böcker — det är som förgjort», skrev min far till Mathilda Roos. — Sommaren 1887 avböjde vi även att förlägga fru Ina Langes (Daniel Stens) roman »Ett Öde».

Det förlagsföretag, som under hela min fars levnad låg honom närmast om hjärtat, julkalendern »Svea», hade intill 80-talets ingång huvudsakligast fyllts med bidrag av med min far jämnåriga författare. — Zach. Topelius och Viktor Rydberg hade några gånger hedrat »Svea» med bidrag. I övrigt var »Svea» ännu på 70-talet mindre en litterär kalender än en så kallad folkkalender, med mera populärt innehåll. — Efter 80-talets ingång fick »Svea» emellertid en alltmera litterär struktur med bidrag av den yngre generationens författare. — Under 70-talets senare år hade visserligen redan Karl Warburgs, G. Nordensvans, August Strindbergs och Tor Hedbergs namn varit synliga. Men först med årgången 1883 påträffas första gången Carl Snoilsky, Aug. Bondeson, fru Edgren, Geijerstam, Math. Roos; 84 A. U. Bååth, Amalia Fahlstedt, Wranér; 85 Ernst Ahlgren, Daniel Fallström, Osc. Levertin; 86 Edv. Fredin och Tavaststjerna. — Under den följande tioårsperioden infinna sig bland medarbetarna nästan alla de, som skulle göra 90-talet till vårt stora litterära decennium. — Genom »Svea» knöts förbindelser, som sedan som regel förde till publikation av respektive författares skrifter. Däri låg för förlaget »Sveas» stora betydelse.

En författare, som skulle pryda förlaget med ett av dess värdefullaste och stoltaste namn, Sven Hedin, debuterade detta år, 1887. Han hade, som bekant, nyss tjuguarig, gjort sin första stora resa genom Persien, Mesopotamien och Kaukasien. — Han hade kommit hem för att avlägga kandidatexamen, men hade dessförinnan hållit ett föredrag i Geografiska sällskapet om sin resa. — Min

¹ Se härom även s. 88—89.

² Sedermera fru Mathilda Malling.

far, som alltsedan 1873 utgivit sitt framgångsrika »Bibliotek för resebeskrifningar»,¹ i vilket under årens lopp upptagits ett stort antal berömda reseskildringar, blev intresserad. Jag tycker mig minnas, att han talade med sin gamle bekante, stadsarkitekten Ludvig Hedin, Svens far, om sonen. Jo, Sven skulle naturligtvis skriva en stor bok. — Min far tvekade först; kunde det vara någon mening i att lägga ned ett större kapital i ett så pass dyrbart förlagsföretag som en stor, rikt illustrerad reseskildring av en fullkomligt okänd ung, nästan nybakad, student? Den som avgjorde saken var greve C. G. Wrangel, författaren till den stora »Handbok för hästvänner», med vars tryckning vi varit sysselsatta ända sedan 1883, och av vilken vi även (1885) utgivit en spirituellt och kunnigt skriven samling skisser från Balkanhalvön: »Från civilisationens utkanter». — Från honom ankom, just i de dagar, då vi överlade om att taga Persienresan på förlag, ett brev, i vilket han livligt rekommenderade Sven Hedin:

I Konstantinopel har jag gjort bekantskap med den unge Orientforskaren Hedin, hvilken troligen redan bedt Er förlägga hans projekterade resebeskrifning. Jag anser mig därför böra fästa Er uppmärksamhet på att sjelfve den berömde Vambéry förklarade Hedins färd vara "eine ausserordentliche Leistung" och lofvat förse den unge svenskens reseskildring med ett företal. Lägges härtill att Hedin i sin skizzbok hemfört en mängd ytterst lyckade och intressanta skizzer samt att han, i trots af sina unga år, kan berömma sig af att ega en lika ledig som humoristisk penna med förmåga att på ett fängslande sätt tolka hvad författaren sett, erfarit och inhemtat, så tror jag mig icke säga för mycket då jag förlänar uttryck åt den öfvertygelsen, att Hedins arbete kommer att bli en begärlig äfven för öfversättning lämpad förlagsartikel.

Wrangels anbefallning blev avgörande för vårt beslut att taga boken på förlag. Min far svarade:

Det är nog troligt, att det blir en intressant bok — fast våra landsmän föga bry sig om hvad som icke är rafflande, skandaler eller på annat sätt pikant.

Resan, en ståtlig och av Hedin rikt illustrerad volym utgavs under loppet av 1887 i häften och förelåg fullständig till julen. Den blev en rätt vacker framgång, tryckt i 3,800 exemplar. — Wrangels tro på, att även översättningar av boken skulle komma till stånd, gick dock — så mycket jag minns — ej i uppfyllelse, och det trots att min far personligen låg i korrespondens därom med förläggare i Köpenhamn, Borgå, Wien, Leipzig och Paris.

En annan reseskildring, som blev oss erbjuden detta år och vars förläggande sannolikt skulle haft som följd en förbindelse med en

¹ Se Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 212 o. 213.

god penna och en, onekligen intressant, personlighet, var »En vinter på Nilen», som en viss Claes Lagergren bjöd oss. — Vi läste hans manuskript och fann det verkligt underhållande och väl skrivet. — Men det alldeles okända namnet, den mystiska titeln av »påvlig kammarherre» varmed han undertecknade sig, och slutligen hans — tillfälliga — adress: Monte Carlo, gjorde oss litet misstänksamma. Vi erbjödo honom en »conto-meta»-affär, det vill säga föreslogo, att han skulle deltaga i såväl förlust som vinst. Men vi hörde ej något från honom sedan efter anbudets avgivande. Boken utkom följande år på Sigfrid Flodins förlag.

Richard Melanders »Jorden rundt» och Richard Kaufmanns »Från Verldens hufvudstad» blevo däremot två framgångsrika skildringar från främmande land detta år 1887. — Men det, näst efter »Hemsöborna», förnämsta litterära arbete, som vi hade glädjen utsända till julen 87 var Viktor Rydbergs bearbetning för Sveriges ungdom av de vetenskapliga undersökningarna i germanisk mytologi som han framlade under titel: »Fädernas gudasaga.» — Och en första, visserligen endast så att säga förberedande förbindelse, fingo vi samma höst med en författarinna, som senare skulle komma att bli en av förlagets främsta, en av Sveriges ryktbaraste och en för mig personligen käraste: Ellen Key, som tillsammans med sin väninna Anna Whitlock hade sammanställt en »Poetisk läsebok för barn», en av de bästa antologier i sitt slag, som dittills sett dagen hos oss.

Slutligen vill jag icke förbigå ett mera kuriöst förlagsföretag, som dock hade den förtjänsten att det väckte ett visst uppseende och fick en god försäljning. Det var de läroböcker, läseböcker och ordböcker i det konstgjorda språket »Volapük», som helt plötsligt översvämmade världen för att lika hastigt försvinna och glömmas men varav vi, medan Volapükepidemien stod på, kunde, för svenskar, trycka sammanlagt 13,000 små volymer.

*

Carl Larsson hade 1876 fått konstakademiens kungliga medalj för ett historiskt prisämne, och ungefär samtidigt hade han börjat göra sig ett namn som tecknare dels i Kasper, dels genom illustrationerna till Rich. Gustafssons »Berättelser» och Andersens »Sagor». — Albert Bonnier hade uppmärksammat honom och gjort den förtjusande unge mannens personliga bekantskap. — Han lät honom göra en del arbete för »Svea» och fick smånigom klart för sig, att Carl Larsson vore som skapad att omsätta i handling Alberts

gamla favoritidé: en illustrerad upplaga av »Fältskärens berättelser».¹ — En överenskommelse härom träffades också någon gång på nyåret 1878, då Larsson reste till Paris. — Larsson tog det stora arbetet som mellanstick mellan sina målningar och övriga teckningar under de följande åren — utgivandet började först 1883 —, och en utförlig brevväxling — om Fältskären såväl som om andra arbeten — följde. Dessa Larssons brev, alltifrån 1878 och fram till min fars död 1900 — och sedan, ända till Larssons egen bortgång, mellan honom och mig — bära vittne om den städse ogrumlade vänskapen mellan vårt hus och den store konstnären. Breven beröra som sagt främst de arbeten varmed Larsson för tillfället sysslade, men därutöver allt mellan himmel och jord. Och de äro ofta fyllda med en mängd nedkastade lustiga teckningar, illustrerande brevens innehåll.

Att det långvariga arbetet med Fältskären skulle trötta ut Larsson, är ju begripligt. Man förstår därför hans glädje då han, den 7 augusti 1884 kan utropa:

Ärade farbror.

Nu!

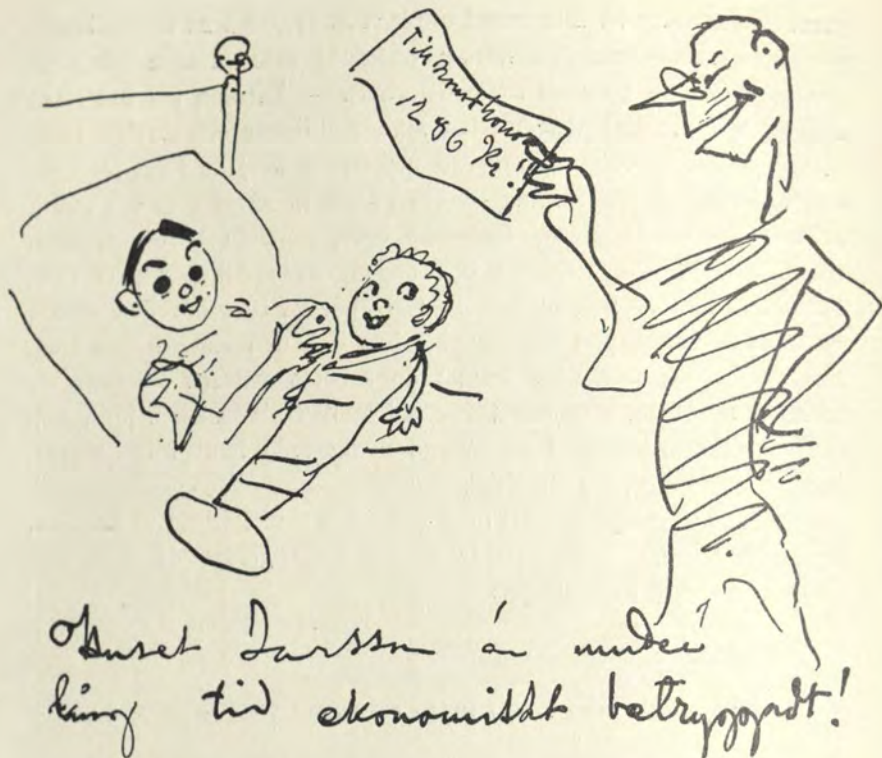
Nu är det gjort! Sista stocken ritades i natt! Det bästa är att de sista stockarna blifva de bästa af dem alla.

Fem dagar därefter, den 12 augusti, kan han i ett nytt brev meddela, att

I går fick Karin en flickunge — stor och tjock — "on n'a jamais vu pareille" — som i mairiet i två vittens — en fransman och en amerikan (Chadwick) — närvaro är uppskrifven under namnet Suzanne. Det var ju ett gammaltestamentligt honnett dygdemönster; och det värderar jag — liksom i grunden alla karlar göra. — Nu är jag världens lyckligaste människa!

Ännu lyckligare blev han, då han strax därpå, av min far fick en check på 1,286 kronor såsom ett extra tilläggshonorar för Fältskärens bilderna. Dessa hade honorerats efter en styckeberäkning, som gav för samtliga bilder kronor 3,714 — den nya checken ökade alltså konstnärshonoraret upp till runt 5,000 kronor, en gåva, som Larsson blev överförtjust över. Han svarade med omstående reproducerade teckning och ett varmt tack! — I samma brev meddelar han att han nu äntligen åter fått börja måla:

¹ Min far hade tidigare på allvar tänkt på C. G. Hellqvist för denna uppgift, men avstått därifrån, sedan han erhållit Hellqvists rätt träaktiga och träkiga teckningar till Mellins "Svenska historiska noveller".

*Årsbet Larsson är under
lång tid ekonomiskt betryggadt!*

Nu hänger jag utomhus öfver tre af Coquelin beställda aqvareller. (Han har förut fått min andra salonsaqvarell.) Må tro det smakar att äntligen sitta midt uppe i spenaten, bland kor och getingar, efter ett helt års trästocksarrest. Missförstå så icke mitt: "Gud vare lof!"

Larsson hade som bekant tidigare flera gånger kamperat med Strindberg ute på Kymendö, och Strindberg hade väl knappt under ungdomstiden någon mera hängiven vän och beundrare än Larsson. — Efter Giftas-åtalet skrev Larsson till min far den 22 oktober 1884:

Jag tänker på senare tider ej på annat än på farbror, "Giftas", Strindberg och den omöjlige ministern med det omöjliga namnet.¹ Jag kommer aldrig att lugnt åse huru de sätta vårt lands bästa eller rättare ende författare i fängelse — oberäknadt att han är den bland mina vänner jag håller ojemförligt mest af. Så vill jag också göra spektakel! Men hvad skall jag göra? Kan jag ej karrikera den dumme Steyern? Men han är kanske inget "sacrament"? Och på Långholmen vill jag, d. v. s. om Strindberg kommer dit. — — Ja, käre farbror, det är klara allvaret detta: jag går i kloster — d. v. s. Långholmen — såvida Strindberg kommer dit. Och det för en sådan styf bok som "Giftas". — Skrif och säg mig, innerligt vördade farbror, huru sakerna stå.

¹ Vult v. Stejern.

Tre år därefter, i juni 1887, talade han ur sin frimodiga, ärliga själ:

Jag har just nyss läst den der läckra brochyren af presten Personne! Det var en vänlig själ! Är det den boken, som gifvit anledning till förläggaresepareringen (får och getter!)?

Joo, dom ä' läckra! Det der med förläggareschismen är något bland det otäckaste och jolmigaste jag kan tänka mig! — —

Det blir allt en ljufvelig tid som randas. Jag får visst börja att skoja med dem. Ty när tiderna äro för omöjliga för rent ut sagda sanningar, då kan man ändå alltid skratta åt dem — och då kan det ta upp sig igen — — Jag har sedan länge känt på mig, att min tid snart skulle vara kommen att hugga in. Jag är icke så dum ska farbror tro som jag understundom gör mig och som jag i det stora hela ser ut. Och rädd är jag då, förbaska mig, inte. — Ska vi begynna en lustiger dans?

Och så föreslår han utgivandet av något slags karikatyrteckningar — ett blad utkastat då och då med elaka, roliga gubbar, knappt någon text eller ingen alls.

Min far tackade

för din vänskap att stå på min sida. Ditt projekt om satiriska bilder tror jag dock kräfver litet fundering — — Äfven karrikatyren måste behandlas med en viss försigtighet — ty i sådana reaktionens tider kan man lätt hitta på att mera skada sig än göra något gagn, nemligen genom öfverdrifter.

Vi hörde aldrig något vidare av Carl Larssons »gamla älsklingsidé», men det är alldeles tydligt, att han fortfarande i sina tankar ventilerade den och icke givit sig någon ro förrän han delgivit även Strindberg sitt projekt. Det är på ett brev till denne med uppmaning att göra något för oss och mot Personne, som Strindberg svarade med det förbittrade brev, ur vilket jag här ovan (noten sid. 159) givit utdrag.

*

Nyåret 1888 var inne. Jag vet ej om det endast är nu, vid min tillbakablick på 80-talets två sista år, som jag får det intrycket, att vi då spände våra nerver i känsla av att tiden ändrat dräkt, att motgångarna voro förbi liksom de dåliga tiderna, och att det nu gällde att taga itu med nya och stora företag. Men det förefaller mig som om vi verkligen kände så vid nyår 88. Nog av, säkert är, att 88 blev i flera avseenden ett förnyelsens år.

Just vid nyårstid det året beslöto vi, att vi skulle söka åstadkomma en illustrerad upplaga av August Blanchés Samlade Skrifter.

Det var framgången från 1883—84 med »Fältskärens berättelser»¹ som lockade att nu försöka med något liknande: ett stort subskriptionsarbete i mycket billiga häften! Och min far skrev till Carl Larsson och frågade honom om han ej skulle ha lust. »Blanches Bilder ur verkligheten ligger ju just för din röst!» — Larsson fick »myror i hufvudet» av förslaget, begärde få läsa Blanche ånyo, men slutade med att avböja. — Vi förde emellertid, på andra vägar, vår tanke i land.²

Redan något år tidigare hade Carl Snoilsky vid ett besök hos min far händelsevis meddelat honom, att han ämnade tillbringa sommaren på Sandhamn, varifrån han hade de angenämaste ungdomsminnen. — Samtalet hade flutit över till Sehlstedt, den gamle Sandhamnspoeten, som Snoilsky sade sig värdera mycket högt, och detta föranledde min far att till Snoilsky framkasta frågan, om han ej, ur det stora förrådet av Sehlstedts sånger och visor, skulle vilja göra ett urval av det allra bästa och eventuellt till ett dylikt urval skriva en inledning om Sehlstedt och Sandhamn. — Snoilsky gick min far till mötes, och det ifrågavarande urvalet låg sedan en tid färdigt att utges. Efter avslaget från Larsson om Blanche, skyndade sig min far att fresta honom med en ny propos »som kanske kan falla dig bättre i smaken», nämligen Sehlstedt. — Den 2 februari 1888 svarade Larsson på ett kort: »Jag är entusiast för S. men det är det myckna andra arbetet, som tar så'na anspråk på mig. Får jag vänta ännu ett par dar för det

¹ Jag har tidigare meddelat, att den första upplagan trycktes i 30,000 exemplar (se s. 49), vilket den gången var något alldeles exempellöst mycket. — I skrivande stund (1931) ha Fältskärens berättelser med Carl Larssons bilder utgått i 105,000 exemplar.

² Vi frågade till en början Larsson till råds om han kunde föreslå någon av sina konstnärskamrater såsom tecknare, men han »känner sannerligen ingen». De enda som han — visserligen med en del förbehåll — trodde sig möjligen kunna rekommendera, voro Liljefors — »en utmärkt djurtecknare» — Björck — »han skulle nog göra sitt bästa» — och Georg Arsenius — »är bra med hästar, hundar, ryttare och äfven andra uniformerade menniskor». — Det fanns emellertid vid denna tidpunkt två konstnärer, som, vid sidan av Carl Larsson, i vidaste kretsar voro mycket populära: Vicke Andrén och Jenny Nyström-Stoopendaal. — Vi beslöto att underhandla med dessa båda om Blanche. Och slutresultatet blev att hela Blanche, summa 16 volymer, fördelades att illustreras mellan Andrén, Jenny Nyström, Georg Pauli, Bruno Liljefors, Nils Kreuger samt Georg Stoopendaal, Jenny Nyströms unge, talangfulle sväger.

Vi startade det stora företaget på nyåret 1890, vi tryckte icke mindre än 30,000 exemplar och hade lyckan kunna hålla denna stora upplaga ett gott stycke av vägen. — Det hela blev en fenomenal succès, helt och hållet att tillskriva min fars märkvärdigt säkra känsla av vad publiken tyckte om och vad som kunde säljas! Det hela låg färdigt till julen 1892. — Att åren 1890 och 1891 för vår firma blevo jämförelsevis »stora» år, hade vi huvudsakligast denna illustrerade Blanche-upplaga att tacka!

definitiva svaret.» — Det dröjde tre veckor och så kom — ett nytt avslag:

Ja, käre farbror,

Jag har tagit mig en lång funderare, men hur jag än vänder skälen och själen, så har alltid slutsumman blifvit den: Du kan icke äta' dig det, Calle Larsson! Du har så mycket annat för händer som helt och hållet tar din tid och dina tankar i anspråk,¹ att du ej kan tillräckligt och genomgående behandla ett sådant rikt ämne, en sådan präktig uppgift, en sådan mission som det vore att just genom en praktupplaga af Sehlstedt riktigt framhålla hvilken genomfrisk skald han var, och som just nu i dessa surmulna tider skulle gaska godt i både fariseers och publikaners lika galet tillknorfvade hjertan. —

Men min far upphörde ej med att ligga efter honom med Sehlstedt: det gick ju ett så starkt beklagande genom Larssons avslag, att man väl kunde mellan raderna läsa ut hans önskan att i stället för nej kunna säga ja! — I ett senare brev skriver han som svar på nya frestelser:

Skall jag göra något numera i illustrationsväg så skall det vara något urstyft! Detta lånar sig utmärkt till en serie *svenska* landskap och typer.

Och frampå sommaren 89 blev det verkligen ett Ja! — Något riktigt arbete med Sehlstedt kom han sig emellertid ej för med varken åren 90 eller 91. Men på nyåret 92 tog han itu med dessa teckningar på fulla allvaret. Det blev hans kvällsarbete, då han ej kunde måla.

Ett stort antal av de ypperliga akvarellerna, som skulle utföras i färgtryck, fingo vi på våren, och de sändes genast till Wien för reproduktion.²

Larsson skriver den 31 maj: »Har Ni fått några aftryck? Jag darrar af oro.»

Och den 4 juni:

Oh, Herregu, så vackra di va'! Jag menar ej de nog så förtjusande tre hundra-kronorssedlarna, för hvilka jag tackar, utan de tjugusex färgtrycken! Ja, nu hänger det på Er tryckare! Nu gäller det för Er faktor att slå ett stort slag! Godt papper och fint färgsinne! Får man så sina konstverk ut i världen ger jag fan i att måla taflor. Detta är sann demokrati! Oh, Jess, hva jag är glad!

Men i ett senare brev — sedan tryckningen var börjad — skriver han till mig:

¹ Det var främst de stora Fürstenbergiska dekorativa pannåerna, som detta är sysselsatte honom.

² De nya fotomekaniska reproduktionsmetoderna började i mitten av 80-talet att taga upp tävlan med träsnitten, och efter några år voro dessa helt och hållet besegrade. — Det var firman Angerer und Göschl i Wien, som, innan de svenska ateljéerna hade lärt konsten och kommit i gång, utförde det mesta arbetet. Samtliga Sehlstedtbilder, för såväl färg- som svarttryck, blevo utförda där.

Vet du, jag är rent af litet skral för hur Sehlstedt med mina gubbar kommer att ta sej ut och hur de komma att slå an. Nog har jag menat väldigt hederligt och gjort så godt jag kan, men... jag är rädd det ej är nog fotografiaktigt för folkens usla smak. Söndagsnisse, Jenny Nyström och tyska blankgentila tidskrifter ha krossat all naturlig konstans hos folket här i landet.

Och det blev verkligen så. Då första häftet kom ut av detta Carl Larssons mästerverk stod en stor del av den, den gången, ledande kritiken oförstående. C. D. af Wirsén — sedan gammalt Larssons ovän och som några år senare skulle komma att i Nationalmusei nämnd, där han, obegripligt nog, hade säte, söka motarbeta Larssons freskomålningar — gick i Posttidningen i spetsen med en nedgörande kritik över teckningarna.¹ Larsson tog humör och miste lusten att avsluta arbetet. Den 27 december skrev han till »mina kära förläggare Albert och Karl Otto Bonnier»:

Jag vet ej rätt hvad som tagit vid mig. Förmodligen känner jag mig litet snopen, ehuru jag vet att arbetet en gång färdigt skall bli både Er och mig till heder. Det är för mycken verklig god vilja deri — och förmåga, ohøj! — för att det ej skall vinna terräng, fastän folk stackare i början blefvo flata då det ej var den mäg de tänkt sig, och det var ju äfven det jag förespände.

Och då vi lugnade honom med att det föreföll som om framgången, trots den sura kritiken, skulle bli rätt vacker, så utbrast han:

Gudskelof att det ej är förtvifladt som affär för Er, ty då skulle jag känt mig gränslöst usel.

Han tog åter upp arbetet; Sehlstedtdikterna förelägo fullständiga till julen 1893, och därmed hade Carl Larsson berikat förlaget med ett sällsynt helgjutet konstverk.

*

¹ Wirsén skrev: "Endast undantagsvis äro i detta verk illustrationerna till den godmodige Sehlstedts visor af verkligt värde. — Carl Larsson — — misstager sig, om han tror att det hvardagstrefliga elementet hos Sehlstedt lämpligt återgifves genom bilder, som än röja hafs, än ett begär att vara simpel — — Nonchalance är ej alltid detsamma som genialitet — — Qvickheten borde ej behöfva blifva grin och den 'tjufpojsaktighet', hvilken rätt väl kan stå tillsammans med vissa Sehlstedtska sängers karakter, behöfver ej alls låna typer från sämre skämttidningar — — I sin helhet svarar ej företaget, som utan hänsyn utpuffats, mot sitt rykte." — Uppmuntrade av Wirséns och några andras sura miner fingo några "insändare" tillfälle att i Stockholms Dagblad göra sig viktiga mot Larsson. — Men de verkligt konstförståndigas omdömen utföllo helt olika. (Larsson berättar själv i sina memoarer, att "Bruno Liljefors skrev ett varmt och förtjust brev till mig om dessa teckningar.") Aftonbladet och Dagens Nyheter hade redan från allra första stund haft mycket lovordande anmälningar. Och så småningom blev berömmet övervägande. — Det gick till och med så långt att redaktionen av Posttidningen, som sannolikt skämdes över Wirséns oförstånd, lät sin ordinarie konstkritiker Carl Rupert Nyblom visserligen säga några kritiska ord om "denna publikation som väckt ett sådant anskri från olika håll med afseende på illustrationernas beskaffenhet", men där man mellan raderna kan läsa hur förträffligt han anser arbetet vara och "hvilken intelligent konstnär hr Carl Larsson verkligen är".

Viktor Rydbergs »Singoalla» hade i sin 3:e upplaga utkommit 1876 på Torsten Hedlunds förlag.¹ — Redan fram mot slutet av 80-talet fanns den dock ej längre att tillgå i bokhandeln och min far, som ju numera ensam blivit Rydbergs förläggare, frågade honom litet emellan, om han ej ville utge en ny upplaga. — Utgivandet sköts emellertid upp från det ena året till det andra; Rydberg ville ej låta Singoalla utkomma ånyo utan att först få giva denna sin »ungdoms dotter» en finare dräkt än hon dittills burit, och han fick aldrig tid att om- och nyskriva vissa partier, som tarvade revision.

Det var emellertid Viktor Rydberg själv, som en dag frågade Carl Larsson, om han ej skulle vilja tänka på att illustrera Singoalla. — Larsson beslöt sig därför, mest för att göra Rydberg en glädje. Redan i november 91, alltså vid en tidpunkt, då han ännu ej gjort färdig stort hälften av Sehlstedtbilderna, skrev han till mig från Göteborg:

Helsa farbror A. B. och säg honom att jag språkat med V. Rydberg om »Singoalla», hvilken jag är vådligt lifvad att illustrera. Den lämpar sig också utmärkt därför. — Men först skola vi ha från oss Sehlstedt.

Och på detta svarade jag:

Att du har lust för Singoalla var en rolig nyhet. Vi äro beredda för en illustrerad upplaga *när du vill!*

Intresset hölls vid liv hos Larsson under de närmast följande åren. — På våren 93 svarade han min far, som påmint honom om löftet till Rydberg och sagt att »hvarken han eller vi vilja släppa ditt löfte»:

Visst skall jag göra något fint af Singoalla!!

Men något riktigt arbete på allvar blev det tydligen först med ingången av 1894. — Vid en förfrågan från oss frampå sommaren detta år, om det skulle finnas utsikt, att boken skulle kunna utges till julen, skrev han:

Ingenting är säkrare än det, endast jag får ha helsan, förstås. Fullt i färd med Singoalla! Men som jag pillar med alla teckningarna på en gång blir det nog svårt att lemna af en del af dem. Men ganska säkert blir det hela färdigt inom Augusti.

Viktor Rydberg var själv oerhört intresserad för fortgången av Larssons arbete med hans älsklingsbarn »Singoalla». — Rydberg hade, bland skolbarnen på Djursholm, överraskats att se en liten flicka med ett ansikte fullkomligt som han tänkt sig Singoalla.

¹ Se härom Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 192.

Rydberg trodde, att det var ett zigenarbarn, upptaget av ett folk där ute. »Det kunde kanske», skriver min far till Larsson, »vara något att taga vara på. — Kan du vara tjent med en fotografi?» — Larsson for, vid ett besök i Stockholm, ut till Djursholm och skrev härom:

Jag var derute på Djursholm; men inte var det några zigenskor, inte! Turkinnor eller dylikt. Emellertid ritade jag af dem.

Det föreligger från sensommaren och hösten en livlig brevväxling rörande den blivande bokens typografi. Som bekant blev ju Singoallas första illustrerade upplaga typografiskt en i hög grad originell skapelse av Carl Larssons fantasi, med sina röda initialer ini texten — en ornamentering, som dock misshagade de flesta kritici och som också borttogs i de följande upplagorna. — Larsson var emellertid den gången överförtjust åt sina typografiska och ornamentala hugskott och full av arbetslust:

Jag arbetar nu med detta med jubel, ty alla studier äro färdiga. Så försäkrar jag, att detta blir det bästa jag någonsin gjort i illustrationsväg, och det vore roligt, ty det blir nog det sista.

Då teckningarna voro färdiga kom Carl Larsson ned från Sundborn med »hela konkarongen» som ställdes upp på bokhyllorna i våra lagerlokaler, dit Viktor Rydberg kommit in från Djursholm för att taga dem i betraktande. Jag glömmar icke hur förtjust och rörd Rydberg var att se sin Singoalla så tjusande återuppstånden. — Han visade också Larsson omedelbart sin tacksamhet genom att förmå Göteborgs museum att förvärva dessa teckningar, som sedan dess räknats bland museets yppersta klenoder.

Som bekant plägade Viktor Rydberg sätta en »tillägnan» framför flertalet av sina böcker — en tillägnan åt någon av sina manliga eller kvinnliga vänner, som han värderade högt.¹ — Redan 1892, då en ny upplaga av »Athenaren» blivit färdigtryckt ville han visa min far hur högt han värdesatte hans vänskap, och han frågade honom, om han ej, vid sidan av dedikationen till S. A. Hedlund, finge tillägna honom »Athenaren», vilket emellertid min far av blygsamhet och hänsyn till Hedlund, »med innerlig tacksamhet för din goda vilja» dock undanbad sig. — Rydberg ville emellertid nödvändigt en gång offentligt få visa hur högt han satte sin för-

¹ Sälunda har han tillägnat S. A. Hedlund »Athenaren», sin danske översättare Otto Borchsenius sina första »Dikter» och sin hustru sina senare »Dikter», friherre Johan Nordenfalk »Romerska dagar», lektor N. V. Ljungberg »Medeltidens magi», fru Stina Hedlund och biskop Johan Andersson (den första Faustöversättaren) »Faust»-översättningen, samt vännerna lektor Nils Linder och professor Karl Warburg »Vapensmeden».

läggare¹ och alldeles särskilt ville han gärna få tacka honom för den förtjusande »Singoalla». — Han begärde därför alldeles bestämt att i den nya upplagan få insätta den tillägnan,² som alltsedan dess följt varje nytryck av Rydbergs evigt unga prosadikt:

Till

Albert Bonnier.

Då min "Singoalla" nu för
fjärde gången, och det i en skrud,
hvarmed din omsorg och Carl
Larssons snille smyckat henne, fram-
träder, är det min önskan att få
offentligen med nej besvara frågan,
om det mellan förläggare och för-
fattare kan finnas ett bättre för-
hållande än det mångåriga mellan
dig och mig

Tack!

Viktor Rydberg

¹ I ett brev till mig från Carl Larsson förekommer följande instick: "Viktor Rydberg och jag ha just idag pratat hvarandra i mun för att berömma Albert Bonnier. — Rydberg sitter modell för mig och är snabbporträttet nu nästan färdigt."

² "En tillägnan, som du ej får undertrycka", skriver Rydberg på ett visitkort, som åtföljde manuskriptet till "tillägnan". Min far svarade: "Hjärtligt tack för din utomordentligt stora vänlighet. Jag nästan skäms att så där offentligt få ett så vackert testimonium, men sätter naturligtvis så högt pris på detta ditt vänliga erkännande, att jag icke kan neka mig tillfredsställelsen att få framföra det på den angifna platsen."

»Singoalla» blev verkligen, som Carl Larsson skrivit, »det sista» han »någonsin gjort i illustrationsväg». — Men därför blev det ingalunda det sista arbete han utförde för reproduktion genom tryck. Tvärtom blev det först efter »Singoalla» och med upphörande att göra illustrationer till andras texter för att i stället på sitt oeffterhärmliga sätt själv skriva text till sina bilder, som Larsson skapade sina oförgätliga bildserier och album: »De Mina», »Ett hem», »Larssons», »Spadarfvat», »Åt solsidan» och »Andras barn». — Dock blev det ej min far förunnat att medverka vid utgivandet av mer än två av dessa Larssons arbeten, och det kan därför ej bli om flera än om dessa två: »De Mina» och »Ett hem», som jag här får tillfälle att nämna några ord.

Larsson hade under årens lopp, i julkalendrar och jultidningar, strött kring sig en del skämtteckningar och lustiga historier från sitt hem i Sundborn och om sina barn. Där fanns »— den lilla Eufrosyne, som är så solkig uti hyn», där fanns: kon som Pontus skulle köpa åt mamma och som till slut blir stekt »å då blir kon så glad», och där fanns Lisbeth, som upptäcker att hon »har en knapp på bara magen» och många andra förtjusande saker, som senare blivit närapå klassiska. — Larsson tyckte själv att de voro för goda att glömmas och dö med så efemära publikationer, och han föreslog oss, att han skulle få samla hop dem och utge dem som en särskild volym i liten 4:o. Han försåg denna med ett förord: »Bref till min hustru» och en titelplanch: »De Mina» efter sin stora målning med detta namn.¹ — Boken kom ut till julen 1895 och fick, naturligtvis, vackert erkännande för »godt lynne», »oförrargligt skämt» och »öfverlägsen förmåga», men blev knappast någon riktigt stor framgång. Larsson hade givit boken som undertitel »Gammalt kرافs», och publiken var ännu ej tillräckligt konstuppfosttrad: den tyckte nog att det både var »gammalt» och »kرافs».²

En helt annan framgång kom Carl Larsson till del med »Ett hem». Ursprungligen hade han nog tänkt — då han höll på med förberedelserna till »De Mina» — att öka ut denna bok med en del nya hem-bilder i färg. — Men sedan han fått några sådana färgbilder färdiga ändrade han beslut och skrev till mig (20 juli 95):

Jag knogar med det der arbetet jag talade om, men detta måste visst bli en sak för sig — så märkvärdigt blir det — och dröja till nästa år, ty *allt* skall vara i färg, barnbok, och slänga ut det gamla i år.

¹ I Thorsten Laurins samling.

² Efter Carl Larssons död utgav jag 1919 som ett minne av Larsson en nyutvidgad upplaga i större format av »De Mina» och försåg den med 12 av Larssons yppersta teckningar i färg.

Men det blev ej utgivningsfärdigt »till nästa år». Larsson berättar härom i sina memoarer:

När jag hade nått ett dussin ungefär, fick Zorn se dem, och han tog dem genast med sig till Amerika, der de sedan medföljde en ambulerande svensk konstutställning.

Sedan gjorde de stor succès i Berlin, och lär ha väckt kejsarinnans uppmärksamhet och förtjusning (enligt Gustaf Cederströms uppgift), och i Sverige, der de gifvetvis också exponerades, nu blifna vida fler, började man tala om dessa små hembilder —

Larsson hade ju — som framgår av ovanstående brev — från början haft tanken på att denna Hem-serie skulle utges som en helhet såsom barnbok. Frithiof Hellberg, den energiske utgivaren av »Idun», hade ej förr fått syn på de små bilderna, förrän han gjorde Larsson ett rätt vackert anbud att få köpa tavlorna och reproducera dem som bilagor för »Idun». Samtidigt förfrågade sig Nationalmuseum, om Larsson ej för hyggligt pris ville sälja tavlorna dit. — Larsson kom till oss och bad om råd. — Jag vet ej vad Hellberg bjudit, men Larsson begärde 500 kronor för varje tavla, därmed skulle då även reproduktionsrätten få följa. Vi accepterade genast Larssons begäran,

men (skriver Larsson i sina minnen) gamle, käre Albert B. förskräckte mig, då han dertill ville ha en text af min hand. Jag spjernade emot, men han stod på sig och sade: »Jag vet att du kommer att göra det bra.» —

Så kom »Ett Hem»-albumet till stånd, ett av de första stora och förnämliga färgtryck vi utfört på vårt eget boktryckeri och det sista betydande förlagsföretag vid vars förberedande och utförande min far personligen fick lägga handen. — Icke stort mer än ett halvår därefter tillhörde han ej längre de levandes antal.

*

Den »farliga» studentföreningen Verdandi hade, efter den berömda diskussionen i Uppsala i sedlighetsfrågan, den 2 april 1887, av det mindre konsistoriet blivit förklarad i akt och bann, och dess ledande män hade ådömts »föreställning och varning». Två dagar efter sedlighetsdiskussionen hade, den 4 april, schismen inom bokförläggareföreningen ägt rum. Rätt begripligt var det då, att Albert Bonnier, den av de »sedlige» bokförläggarna brännmärkte förläggaren av »Giftas» och »Tjensteqvinnans son», skulle av alla »rättänkande» slås ihop som likvärdig med de straffade verdandisterna och ställas på samma linje som dessa ungdomens förärvare, lastens befordrare och samhällets upplösare.

Men, å andra sidan, var det ännu naturligare, att studentföreningen Verdandi, då den gick att söka en förläggare till den serie småskrifter »afsedda att i populär form meddela ett nyttigt innehåll»,¹ skulle i första rummet vända sig till det förlag, där föreningen kunde hoppas på sympatier för sina strävanden, till Viktor Rydbergs, Knut Wicksells och August Strindbergs förläggare, Albert Bonnier.

Jag hade, vid min hemresa från Schweiz nyåret 1887, i boklädsfönstren i Köpenhamn upptäckt de då nyligen utkomna första häftena av det danska studentersamfundets småskrifter, jag hade köpt några häften och hade vid min hemkomst visat dem för min far såsom något värt att efterlikna på svenska. — Detta hade emellertid inga ögonblickliga direkta följder.

Jag visste icke då, att Karl Staaff — min före detta skolkamrat — redan föregående år, 1886, hade föreslagit sin förening Verdandi² att utge en dylik serie, att redan titeln till en sådan var fastställd till »Studentföreningen Verdandis småskrifter» och att en kommitté av fem personer inom föreningen blivit tillsatt för att ytterligare förbereda saken.

Kommittéarbete går ju i allmänhet ej så fort, icke ens för unga radikaler. — Man hade, så tror jag mig veta, i Uppsala vidtalat en bokhandlare som eventuell distributör och hört sig för om någon privatperson möjligen ville ställa sig som förlagsman för småskrifternas utgivande, men då tiden led och man, nyåret 88, hade fått mottaga manuskript till icke mindre än fem beställda småskrifter, så gällde det att skyndsamt ordna förläggarefrågan. — Min far ställde sig genast ytterligt sympatisk för förslaget då de fem kommitterade infunno sig på vårt kontor med sin förfrågan, och efter helt korta förhandlingar uppsattes ett av Karl Staaff dikterat kontrakt, som undertecknades den 26 april. Verdandis representanter voro den gången: Karl Staaff (sedermera statsminister), David Bergström (sedermera krigsminister och Sveriges representant i Tokio), Johan Lilliehöök (sedermera svensk generalkonsul i Peking), Kristian Settervall (sedermera andre bibliotekarie i Kungliga biblioteket) samt Simon Brandell (den högt begåvade och kunskapsrike överliggare, som sedermera nöjde sig med att bli medarbetare i Dagens Nyheter). — Då min far några dagar därförinnan anträtt en resa söder ut — för att följa min mor till Marienbad — så blev det jag, som fick glädjen å firmans vägnar

¹ Så lyder Karl Staaffs formulering av uppgiften för Verdandis småskrifter.

² Staaff hade, med undantag för vårterminen 83, varit Verdandis ordförande allt från dess grundande 1882 till höstterminen 1885. — Han lämnade Uppsala 1886.

underteckna denna för folkbildningens utbredning i vårt land så betydelsefulla överenskommelse. — De fem manuskripten sattes genast i forcerat arbete och förelågo redan den 12 maj färdiga från tryckeriet i sina rödgula omslag med den vackra omslags-teckning, som Carl Larsson komponerat. Det blev en stor och vacker framgång. Upplagan hade, försiktigt nog, tagits endast i 3,000 exemplar. — Redan följande år måste de tryckas om, nu i 4,000. Och sedan ha de tryckts ånyo åtskilliga gånger. — Höst-träffens fem nya nummer trycktes från början i 4,000 exemplar.¹

Dessa betydelsefulla småskrifter var det, som så radikalt förändrade åsikterna hos allmänheten om föreningen Verdandi. Även de mest reaktionära i vårt land fingo så småningom klart för sig, att verdandisterna icke endast icke voro några brottslingar eller vilseförda, utan att man tvärtom i deras led hade att söka våra på många områden allra yppersta män.

Det första kontraktet mellan Verdandi och firman Albert Bonnier har under årens lopp efterföljts av ett antal nya, med ändrade bestämmelser i åtskilliga avseenden, betingade av förändrade förhållanden. Redan vid det andra kontraktet hade Simon Brandell ersatts av (sedermera professor) Hjalmar Öhrvall, som alltsedan dess och ända till sin död, 1929, kvarstod som en av de ledande inom småskriftskommittén. — Nya namn under de följande kontrakten ha varit: Otto v. Friesen, Rutger Sernander, Karl Ahlenius, Ann Margret Holmgren, Henrik Almstrand, Evald Lidén, Henrik Petrini, Ivan Bratt, Anton Blanck och Carl Cederblad, namn som sannerligen tala ett tydligt språk om studentföreningen Verdandi och om dess män.

*

En dag strax i begynnelsen av år 88 blev jag på vårt kontor utkallad till det yttre expeditionsrummet. Två damer hade kommit in från gatan och frågat efter en bok som expeditören aldrig hört talas om — varken dess titel eller dess författare — men som de båda damerna försäkrade skulle vara utgiven hos Albert

¹ Dessa 10 första Verdandiskrifter voro: 1. "Om människans ursprung" av fil. d:r Gottfrid Adlers. — 2. "Dödlighetens aftagande i Sverge och orsakerna därtill" av professor Curt Wallis. — 3. "Koranen" av professor Herman Almkvist. — 4. "Nutidens arbetssätt" av civilingenjör Karl af Geijerstam. — 5. "Om öfverläggningar och beslut" av folkskollärare Axel Svenson. — 6. "Istiden" av docent Arvid Högbom. — 7. "Lars Johan Hierta" av bibliotekarie Harald Wieselgren. — 8. "Skolans ställning till religionsundervisningen" av skolföreståndarinnan Anna Whitlock. — 9. "Skatterna till staten" av juris kandidat Harald Sohlman. — 10. "Från människosläktets barndom" av skollärarinnan Ellen Key.

Sammanlagt ha i skrivande stund (1931) tryckts 349 Verdandiskrifter i 2,500,000 exemplar.

Bonnier. Damerna hade anhållit, med anledning därav, att få tala »med herr Bonnier själv». — Jag gick ut och fann en äldre och en yngre dam, som nödvändigt ville köpa ett exemplar av »herr von Heidenstams nyutkomna dikter». — »Herr von Heidenstam, vem är det?» frågade jag. »Jag känner ingen författare med det namnet, och jag kan försäkra, att ingen bok av honom har utkommit varken på vårt eller på någon annans förlag.» — »Det var då högst besynnerligt», svarade damerna. »Vi ha råkat herr von Heidenstam i Schweiz, och han har försäkrat oss, att han skulle ge ut till julen en diktsamling hos herr Bonnier.» — Ja, det var ingenting vidare att göra åt den saken: — jag förklarade endast, att det hela måste bero på något missförstånd.

Några dagar efter denna händelse meddelade mig min far, att han, kvällen förut, i sin bostad, haft ett knappa femminuters besök av en ung man med ståtligt utseende, som hade presenterat sig som författare till en diktsamling, och som, tydligen rätt nervös av att stå inför den fruktade förläggaren, endast ville anbefalla sig med att han kände Strindberg och att han till påseende hade sänt Topelius några av sina dikter, vilka den gamle poeten hade berömt. Han bad att få lämna upp sin samling och försvann!

Dagen därpå, det var den 27 januari, lämnade han upp ett paket innehållande ett manuskript: »Vallfart och Vandringsår. Dikter af Verner von Heidenstam» åtföljt av följande brev:

På samma gång jag här öfverlemnar dikterna till påseende ber jag om ursäkt för att manuskriptet i sitt nuvarande skick på sina ställen torde vara ganska svårsläst — något som för öfrigt just ej bidrar till att göra innehållet njutbart.

Georg Pauli, målaren, erbjöd sig i höstas att teckna vignetter. Vid närmare eftersinnande ansåg jag dock detta gifva företaget en allt för pretentiös pregel samt ytterligare försvåra det i ekonomiskt afseende; och hellre än att sjelf tillsätta penningar på dessa dikter, hvilka redan kostat mig betydligt arbete, få de väl bli liggande i skrifbordslådan.

De äro alla till ämnet förlagda på utländsk grund. I likhet med Gjellerup, Drachmann, Strindberg och hundrade äldre författare, som nu stå på piedestal, har jag visserligen på sina ställen nyttjat "fri vers", men jag har därför icke skrivit slarvig och vårdslös vers, utan tvärtom särskildt vinnlagt mig om en konstnärlig form. Vanligen har jag låtit en eller annan gifven rytm öfvervägande genomgå en hel dikt på samma sätt som man i ett musikstycke bibehåller ett grundthema. Exempel på detta finnas bland annat i dikten "Damaskus".

Att dikterna oftast äro långa samt ibland invälda med prosa får väl snarare betraktas som en egenhet än en svaghet. För öfrigt vill jag naturligtvis icke här allt för omständigt plädera för mitt eget verk, hvilket om det möjligen har någon förtjenst, säkerligen också har brister.

Jag hoppas alltså i nästa vecka få infinna mig för att erfara resultatet.

Högaktningsfullt
Verner von Heidenstam.

Min far lämnade mig manuskriptet till genomläsning och jag tog hem det.

»Det torde vara ganska svårläst», hade Heidenstam skrivit. — För mig och för min hustru — jag läste dikterna högt för henne — funnos inga svårigheter den kvällen. — Genast från första anslaget och till det sista hade vi klart för oss, att här hade en ny och stor diktare uppenbarat sig. Den aftonen blev en av dessa högtidsstunder, som en förläggare aldrig förgäter men som, ack så sällan, förunnas honom! Rent instinktivt kände jag, att vi den aftonen hade återfunnit »Moguls kungaring», den sedan åratals försvunna svenska sången!¹

Den stora, enhälliga framgång, som kom »Vallfart och Vandringsår» till del² föranledde oss att under titel »Från Col di Tenda till Blocksberg» till hösten utge Heidenstams spirituella brev från Italien, Schweiz och Tyskland, vilka, före debuten med dikterna, delvis stått, anonymt, införda i Nya Dagl. Allehanda.

På höstsidan reste Heidenstam upp till Davos för att övervintra där.³ Och därifrån sände han oss på nyåret 1889 »en roman, af hvilken jag hoppas mycket» — Endymion.

*

Efter utgivandet av och framgången med »Hemsöborna» blev förhållandet mellan oss och Strindberg åter gott, d. v. s. det föreföll åtminstone både mig och min far som om det åter vore gott, och som om hans lust att behandla de ofarliga ämnena från skärgården fortfarande. Redan vid jultiden 1887 skrev han från Danmark, dit han i november flyttat upp, att »ämnet icke är uttömt [med Hemsöborna] och jag längtar att skriva »från skär och fyrar». I flera nya brev under vintern och våren lät han oss veta, att han verkligen var fullt upptagen med denna »andra del av Hemsöborna» (som han kallade den), och vi uppmanade honom naturligtvis livligt därtill. — Men det framgår av hans samtida brevväxling med

¹ Hur fylld jag var av läsningen framgår icke minst av ett yttrande, som Oscar Levertin fällde i ett brev av den 2 april (alltså innan boken utlämnats i bokhandeln) till Tor Hedberg: »Har du läst den där Heidenstam, för hvilkens dikter Karl Otto Bonnier svänger rökelsekaren som en trogen katolsk korgosse?»

² Väl märkt, endast en *litterär* framgång — ingalunda någon bokhandelsframgång! Den obetydliga upplagan av 1,500 exemplar räckte i fulla 12 år! eller ända till år 1900. — Först då blev ett nytryck av nöden. — Om »Vallfart» skrev Strindberg från Holte till Heidenstam den 19 maj: »Boken drar till succès. Träffade Georg Brandes igår, erkände 'talent'. Levertin skrifvit entusiastiskt och Lundegård bedärad. Säljes oerhört i Lund! och gör buller i södra Sverige!»

³ »Här är gudomligt. Svensk snö och egyptisk himmel», skriver han.

andra, hur — åtminstone tidtals — plågad han var över att — för brödfödan — nödgas syssla med sådant.¹

Till sin bror Axel skrev han, samtidigt som han klagade över förhållandena i hemmet och förhållandet till hustrun:

Emellertid nu måste jag sätta mig och skriva 2. delen af Hemsöborna åt Bonnier, färdiga till maj, men det är som att göra våldtäkt! Min hjerna blir särig af denna ansträngning att bli barn på nytt. — —

Jag kan icke skriva annat än sådant som intresserar mig! Det är intresset som inspirerar mig. Hemsöborna I är ett sjukligt fenomen af en trött utpinad hjerna, som ej kan upprepas. Jag söker mig en plats i en boklåda och låter bli att skriva för brödet, ty falla eller prostituera min talang gör jag ej! — —

»Skärkarlslif» fick han till hälften färdig under april² och sände upp manuskriptet till Axel med orden:

— Klickar det nu med Bonnier, så har jag blott att resa till Köpenhamn, söka plats, och hyra ett rum och kök åt familjen, ty jag ger mig inte!

Jag tog emot manuskriptet av Axel, läste det ögonblickligen, blev förtjust och lyckönskade Strindberg »af hjärtat att ha skrivit så styfva saker». — Då blev han naturligtvis glad, titulerade mig i sitt svarbrev »Kære Bonnier» och försäkrade mig, att

ditt bref uppmuntrade mig efter en tråkig vinter som gifvit mig missmod, och jag hade en förnimmelse af att jag icke skrivit godt denna gången —

Han vill »helst komma med en praktsamling» och han sätter sig till att komplettera »Skärkarlslif» med sin »Romantiske klockare». Men med hur föga intresse han gick till detta arbete, som dock skulle bli ett av hans älskvärdaste, framgår av uttryck i flera brev till Heidenstam:

Den 19 maj: Jag skrifer nu en idyll ändå idiotiskare än Hemsöborna för att sedan få göra ospelade pjäser och otryckta romaner!

Den 13 juni: — det går löst snart så vida jag ej lyckas idiotisera mig fram genom den klockaridyll jag nu skrifer "nödd och tvungen".

Den 22 augusti: Har slutat en hop skidna berättelser åt Albertus Magnus och på pengarna har jag skrivit 2 naturalistiska sorgespel som äro blomman af mitt författeri och svensk dramatik. Naturligtvis refuserade af samme Albertus.

¹ Hans huvudsakliga arbete vid denna tid var ju i själva verket "Le plaidoyer d'un fou". — Till Axel Lundegård skrev han den 28 januari: "Skrifer, skrifer praktfullt, som aldrig mitt Oeuvre, fritt, herrligt utan tanke på Mamsell Albert Bonnier — —". — Strindberg erbjöd aldrig detta sitt oeuvre åt någon svensk förläggare. Först efter skilsmässan från Siri von Essen och sedan han åter befann sig i utlandet, sålde han det att utges i Berlin: ("Die Beichte eines Thoren" hos Bibliographisches Bureau) 1893. Denna upplaga blev, som bekant, utan Strindbergs tillstånd, översatt och tjuvtryckt i Budkaflen samma år. — På franska utkom "Le plaidoyer d'un fou" först 1895 (Paris, Albert Langen).

² Han hade erbjudit dessa Skärkarlslivsnoveller först till Looström att utgivas bland "Vivisektioner" eller som "Efterslätter". — Därav blev dock ingenting.

Dessa sista rader ha avseende på refuserandet av »Fröken Julie», det största förläggaremissstag — jag erkänner det här öppet — jag och min far någonsin gjorde oss skyldiga till!

Min far hade, tillsammans med min mor, under våren besökt Marienbad. Han hade på återvägen i Köpenhamn sökt upp Strindberg och tillbragt några timmar med honom.¹ — Mina föräldrar stannade emellertid endast några få veckor hemma. Det hade länge varit ett önskemål för min mor att, tillsammans med min far och mina båda systrar, få göra en längre resa till de norska fjordarna. Resan lades över Jämtland till Trondhjem, därifrån med båt till Molde, och reseplanen gick ut på att pr karriol färdas vidare och ned till Sogn och Hardanger. — Det blev annorlunda. Min mor, vars hälsotillstånd alltsedan tillfrisknandet 1876 varit jämförelsevis gott, drabbades, utan föregående varsel vid ankomsten till den lilla fiskarbyn Faleide i Nordfjord, plötsligt av ett slaganfall, som inom några dagar, den 29 juli, ändade hennes liv. Nöjesresan förvandlades till ett sorgetåg. Under en tio dagars färd från Nordfjord till Bergen, runt Sydnorge till Kristiania och därifrån södra Sverige runt till Stockholm förde min far kistan med den döda för att begrava henne i hemmets jord. Han hemkom den 8 augusti och min mors begravning ägde rum den 11:e.

Den 10:e sände Strindberg mig manuskriptet till »Fröken Julie», som torde ha inträffat i Stockholm på min mors begravningsdag. Ingen må förvåna sig över, att varken jag eller min far var i stämning att läsa ett sorgespel av Strindberg, som han till på köpet själv betecknade som »naturalistiskt».

Manuskriptet åtföljdes av ett brev till mig, vari det hette:

Härmed tar jag mig friheten hembjuda Svenska Dramatikens första naturalistiska Sorgespel, och jag ber Er icke lättsinnigt rata det att ni sedan må ångra Er, ty, såsom Tysken säger: ceci datera! = detta stycke kommer att noteras i annalerna.

Man skulle tycka, att endast dessa ord borde ha kunnat väcka min nyfikenhet, men min sorg var verkligen så djup efter min mor och min sinnesstämning så likgiltig för manuskriptläsning, även Strindberg-manuskript, att det behövdes mer än en vecka innan jag kunde besluta mig för att läsa stycket. — Jag läste det högt för min hustru — och vi blevo rädda; skulle vi våga trycka sådant, med risk att få hela »Giftas»-kopplet lössläppt igen. — Jag bad

¹ Strindberg skriver den 17 juni: »Det var ju roligt att efter en så lång frånvaro få ett personligt sammanträffande till stånd och jag framför härmed min tack för en angenäm samvaro.» — Till Heidenstam skrev han den 13 juni: »Igår traff jag Albert Bonnier, som var gammal vorden och mild. —»

min far också läsa det; han hade sin mening genast klar: »Nej, kommer ej ifråga.» Och jag avlät den 20 augusti ett brev till Strindberg vari jag helt uppriktigt sade honom, att

det är alltför riskabelt, alltför "naturalistiskt" för oss; vi våga därför ej att förlägga stycket, liksom jag fruktar, att det svärigen skall kunna uppföras.

Denna skrivelse korsades med ett segervisst, muntert brev från Strindberg av den 21 i vilket han meddelar hurusom mr Antoine som ville spela »Fadren» i Paris beklagar, att han icke kan göra detta förr än efter »Gengångare» som han bundit sig vid. — Strindberg tillägger:

I Er dubbla egenskap af svenskar och kvinnohatare borde ni genom att taga förlaget understödja den landsman som är skapt att en gång föra den blågula fanan framför den rena norsken i kulturens brännpunkt. Håll nu tungan rätt i mun, för nu går naturalismen in i Hederslegionen och Akademien (icke Svenska), och den blir först öfvervunnen ståndpunkt när Darwinismen — hvars konsekvens den är — blir det: hoc est: aldrig!

Men det var för sent att »hålla tungan rätt i mun». Manuskriftet var redan, refuserat, åter i Strindbergs händer. — Och Strindberg sände det ögonblickligen till Jos. Seligmann, som genast tog det och gav ut det.

Sannolikt var det detta Seligmanns beslut att utan tvekan taga »Fröken Julie» som besparade oss några vredesutbrott från Strindberg för vår vägran. — Förhållandet fortfor att vara gott oss emellan.

I ett brev av den 12 september antydde min far för Strindberg, att han gjort en stor förlust »sedan vi sågos i våras». — Han fick omgående följande svar:

Icke ett ord har nått mig om Er smärtsamma förlust. Gissande att det var Fru Bonnier, som visade mig så mycken välvilja att icke säga ömhet under svåra dagar i Stockholm, ber jag få beklaga Eder, och lika mycket Karl Otto, som icke antydtt med ett ord att han förlorat sin mor.

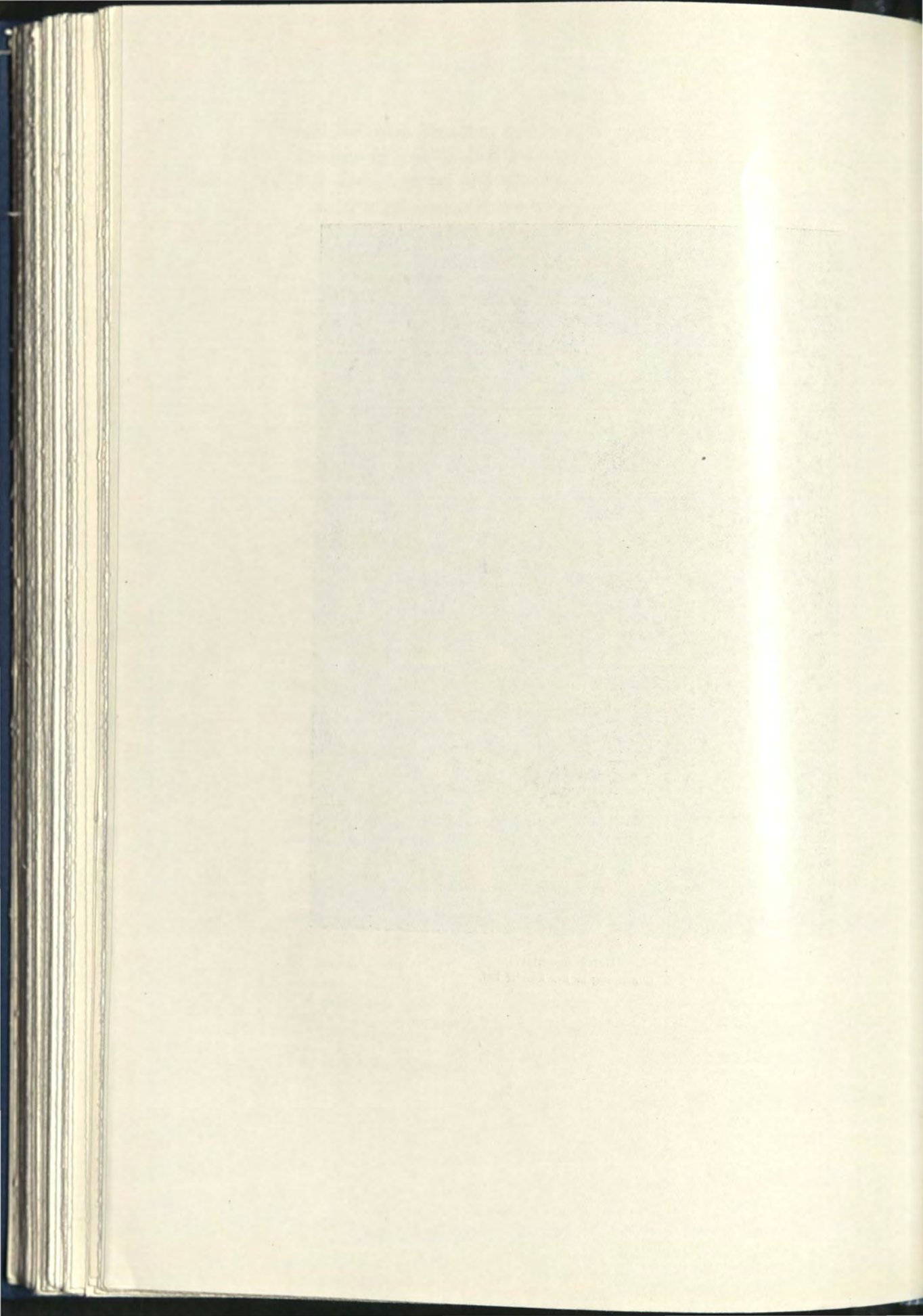
Efter framgången med »Skärkarlslif»¹ fortgick hela hösten mellan Strindberg och min far en vänskaplig brevväxling. — Han bjöd oss sina »Sommarnöjen» vilka vi med glädje mottogo och utgävo. tillökade under den nya titeln »Blomstermålningar och djurstycken».²

¹ Heidenstam skrev till oss om »Skärkarlslif»: »Det var en öfverdådig bok, mindre i det rent konstnärliga än i språkligt afseende. Hvilken lysande svenska!»

² Heidenstam skrev om dessa: »Strindbergs Blomstermålningar tyckas vara ett leende genom tårar. — För mig ligger det något djupt gripande i att se Strindberg skriva om blommor.»

Betty Bonnier.
Oljemålning av Eva Bonnier 1887.

Den 24 oktober, »i Pigflyttningen», skrev Strindberg och meddelade, att de flyttat in i en annan bostad i Holte och att han nu »bor som en prins». — Detta föranledde min far till en önskan, »att Ni ostörd kan alstra gedigna snilleverk der. — Det skall bli roligt få sådana.» På vilket Strindberg svarade:

Hvad är det lönt att skriva snilleverk för Sverge, när ni ej vill trycka dem. Och när man vill lefva så får man skriva lort emellan — för att kunna ha råd skänka bort det bästa.

Han fick rätt:

— Om icke ett snilleverk så dock ett rätt betydande verk av honom hade vi ånyo oförståndet refusera. Det var »Tschandala». Han hade ju under sommaren på Skovlyst upplevt denna roman och, enligt sin vana, hade han känt sig tvungen, för att befria sig från intrycken, att skapa om den till en dikt, »aus dem Leid ein Lied machen». — Han hade kostymerat om historien till 1600-tal och insänt den till Looström såsom ett nytt »Öde». — Men Looström ville ej ha den, han tyckte den var dålig, och han beklagade sig över, att Strindberg sände honom endast sådant som Albert Bonnier ej ville ha. — Strindberg kunde emellertid sanningsenligt på detta svara, att Albert Bonnier aldrig haft den

och att Albert Bonnier refuserat ett manuskript visar ej att det är dåligt, ty han har nyss refuserat ett sorgespel, som Seligmann tog med uppräcka händer!¹

Emellertid gick nu budet till oss genom brodern Axel i början av december. Och nyårsafton fick jag en påminnelse från August om besked.

Tattaren är bättre än Singoalla, och en Zigeunerroman i var mansålder kan man tåla.

Jag hade läst manuskriptet — jag erkänner det gärna, mycket flyktigt och ouppmärksamt. Det myckna jularbetet hade kanske hindrat mig från en grundligare genomläsning. Men den egentliga orsaken var nog, att jag tyckte, att historien var — tråkig, jag förstod väl inte bättre! Och jag sade det rent ut i ett brev av den 2 januari 89 till Strindberg (som försäkrat att denna nya »genre blir de närmaste tio årens»):

Det är ej som du tror, att vi skulle hafva något mot genren, den kan nog vara god liksom hvarje genre — *hors le genre ennuyé*, men det är verkligen *detta* (jag hoppas du ej misstyper!) som utgör det förnämsta skälet för vår tvekan. Ty boken är minst sagdt icke »rolig».

¹ Fröken Julie.

Axel fick order att lämna manuskriptet till Isidor, som lika-
ledes refuserade, och därefter gick det tillbaka till Danmark.
August skriver till Axel, att han har stor utsikt att få en dansk
förläggare

emedan man vill draga hit allt förlag, äfven Svenskt och därför att romanen
ju spelar under Danska förhållanden. — Det kanske var en lycka när allt kommer
kring, detta Bonniers afslag. Få se!

Tschandala utkom kort därefter översatt på danska av Peter
Nansen på Schubothes förlag i Köpenhamn.¹

Refuserandet av Tschandala hade icke till följd någon köld oss
emellan. Tvärtom förblev förhållandet det bästa under hela året
1889, i synnerhet sedan Strindberg på våren flyttat till Sverige
och vi träffats personligen. Under sommaren skrev han på »I
havsbandet» för oss, men fick den ej färdig förr än på nyåret
följande år.²

Ett rätt så kuriöst förslag av Strindberg från denna sommar
vill jag ej underlåta att omnämna, som ett vittnesbörd om det
goda förhållandet oss emellan. — Den 9 september skrev han
till mig från Sandhamn, där han vistats hela sommaren:

Efter att under sommaren umgäts Svenskar har jag nu först fått reda på
arten och utsträckningen af de skamfilningar man bestått din gamle far för mitt
författeris skull. Derfor vill jag nu mellan fyra ögon fråga dig om du ville vara
med och gifva »Sverges första förläggare» en liten restitution, om vi kunna få
den till stånd med de enkla medel som stå mig till buds.

Jag vet inte, men tror ändock att det skulle glädja din far, som reser ofta och
icke minst i »Les Bonnier»s hemland att ega en synlig utmärkelse, som ju många
af hans frisinna kolleger ega, eller på ren svenska ett rött band i knapphållet.
Jag säljer ju inte ordnar, disponerar inga, men anser högst sannolikt att en sådan
utmärkelse skulle kunna anskaffas på följande sätt som är ytterst vanligt.

Medföljande brochure, som i skizz är tryckt i Paris,³ och der jag kan få manu-
skriptet tryckt också hos Alcan, är som du ser en maskerad diatrib mot das
Preussenthum utan att ockra på nationalhat o. d. men den är äfven ett erkän-
nande af Franska kulturen såsom kulturen par excellence.

Nu vore meningen tillvägagå sålunda.

Jag dedicerar boken till Albert Bonnier, erinrande i några ord om min förbin-
delse till din far såsom den der befodrat Fransk Litteratur i Sverge och anty-
dande extraktionen från Rastadter-Bonnier.

På andra bladet dedicerar din far boken till L'alliance Française (Lesseps,
Renan, Lavigerie, m. fl.).

¹ Två år därefter, nyåret 1891, blev det ånyo tal om att trycka Tschandala för
att utfylla volymen »Tryckt och Otryckt III». — De mindre uppsatser, som nu
bilda denna volyms innehåll, räckte emellertid fullständigt. — Fram på våren
samma år erbjöd Strindberg oss än en gång Tschandala att ingå i en eventuell
fjärde volym »Tryckt och Otryckt»; förslaget avböjdes även då.

² Den enda bok av Strindberg vi publicerade 1889 var »Bland franska bönder»,
³ La France en Suède.

Är du med på den saken, som du i ditt fyra ögon med din far får uppgöra, så måste boken sedan se något ut. Kanske bära Blanche de Namurs (Magnus Eriks-sons hustrus) sigill som titelvignett deri det Svenska och Franska vapnet äro lierade [se Linnströms Hist. I, 454]. Möjligen kunde också ur clichéerna till Hof-berg tagas Cartesii monument, Upsala domkyrkas rosett eller kor o. s. v. samt facsimile af Sverges första traktat med Frankrike 1541 under Gustaf I. Sedan vore procedyren lätt. Din far och jag sände vackert bundna exemplar med hand-bref i bådas namn till Alliance Fr. och Republikens president, eller, frambar din far själf vid en Pariserfärd exemplaren. Skulle sedan verkan visa sig, men så afvigt att man ville märka mig ensam, så lofvar jag svara, att jag icke kan mot-taga utmärkelser af den arten utan att min Mecenas äfven får.

(Om jag verkligen mottager eller ej, blir en fråga som mitt samvete sedan får afgöra med Björnsons skugga, hvilken bär h. legionen — i fickan och hvilket ej rör saken i fråga.)

Hvad kostnaderna beträffa, tror jag ej de bli farliga, ty 300 ex. à 5 francs kunna nog säljas, helst jag intet begär för manuskriptet, och som jag kommer att föreläsa i Stockholm om

Franska Insatser i Sv. Kulturen

och brochuren ej tryckes på Svenska.

Sof nu på saken och svara snart, kort och bestämdt.

Detta var just det rätta för min far, som hela sitt liv var en avgjord motståndare till allt ordensväsen!

Han svarade själf — den 17 sept. —

Bäste herr Strindberg!

Jag tackar för det ovanligt älskvärda brevet till Karl Otto — kanske blott »för mycket blommor» att tänka på mitt tomma bröst och vilja skaffa mig ett rödt band i knapphållet — men tack så mycket — jag är och förblir alldeles kallsinnig för dylika prydnader — och så mycket jag älskar Frankrike och franska folket så skulle jag icke anse mig ha rätt att bära ett sådant utmärkelsetecken — det vore allt för lättvindigt åstadkommet. —

På vilket Strindberg i sin ordning svarade och beklagade

att Er kallsinnighet för sådant som i vår opportunistiska tid är så rart, icke förunnar mig på något sätt försona hvad jag ofrivilligt syndat.

Därmed var denna angelägenhet ur världen. — Det var för övrigt icke den enda gången, som min far blev erbjuden en ordens-utmärkelse, och avböjde.

*

Jag tar de följande årens beröring med Strindberg i stark för-kortning, då under dem ej så mycket av större intresse inträffade.¹

¹ Även i vad rör den övriga unga svenska litteraturen — alltså fränsett Strind-berg och Heidenstam — gävo dessa övergångsår mellan 80- och 90-talen föga av större intresse. — År 1888 erbjödos vi genom Gustaf af Geijerstam att förlägga den till hemlandet återkomne sinnessjuke Ernst Josephsons dikter. Jag gjorde ett litet urval av det, i min mening, bästa ur dessa, och vi utgävo samlingen under

— Förhållandet mellan oss förblev lugnt och fredligt. Strindberg föreslog, att vi nu skulle hopsamla ett antal av hans smärre, hittills otryckta, eller blott i tidningar och tidskrifter publicerade uppsatser, dramer, noveller m. m., och vi samtyckte därtill. Det blev tre volymer »Tryckt och Otryckt» som utgavos under 90 och 91. Hösten 90 utlämnades »I hafsbandet» och på våren 91 »Himmelrikets nycklar».¹ Vi träffades personligen då och då i Stockholm och, de båda somrarna 91 och 92, på Dalarö, där han då vistades, — För Strindberg voro dessa år trista. — Äktenskapets upplösning och skilsmässan från barnen överskuggade allt och bidro till, att hans litterära produktion blev jämförelsevis obetydlig — kanske detta även var en reaktion efter den oerhörda verksamheten under de sista åren av 80-talet. Han sysslade med annat: skulpterade och målade²; men framför allt återupptog han sina naturvetenskapliga studier, som senare skulle resultera i »Anti-barbarus», i »Jardin des plantes», i guldmakeriet och i annat.

En liten bagatellhistoria från sommaren 1892 kan jag icke underlåta att berätta, då den tyckes mig belysa Strindbergs sätt att göra vetenskapliga undersökningar.

titel »Svarta rosor». Geijerstam tog illa upp — och kanske med skäl — att jag gjort urvalet så snävt — och det lyckades honom, Ernst Josephsons varmaste beundrare, att, åtta år senare, placera återstoden hos ett Kristianiaförlag, Jacob Dybwad, som utgav dikterna under titel »Gula rosor». — Åter sammanförda såsom »Svarta rosor och gula» ha dessa dikter som bekant sedan utgivits i flera upplagor. — Tor Hedbergs »På Torpa gård» och August Bondesons »Nya allmogebertättelser» voro för övrigt det året de mest betydande proven på nysvensk berättarkonst.

1889 var ett ännu magrare år: jag har här ovan antecknat Strindbergs »Bland franska bönder» och Heidenstams »Endymion». För övrigt var skönlitteraturen ytterligt fattig. Men den litterära krigsförklaring, som Heidenstam det året avgav mot 80-talet med »Renässans», och hans och Oscar Levertins kvicka stridskrift »Pepitas bröllop», som följde året därpå, 1890, gävo starkt genljud i alla unga sinnen.

Året 1890 var för övrigt i någon mån rikare på svenska originalarbeten än de föregående åren på vårt förlag: Tor Hedbergs »Ett eldprov», Birger Mörnerns debutdikter »Tattarblod», Edvard Fredins skådespel »Biltog» och samme mans »Efterlemnade dikter», Mathilda Roos' »Saulus af Tarsus», Ernst Lundquists »Konstnärslust» och Anna Wahlenbergs lustspel »På vakt» sågo det året dagen.

År 1889 debuterade hos oss en redan till åren kommen man — nästan jämnårig med min far — som författare. Det var gubben Gustaf Schröder, som då utgav sin första samling »Jagtminnen» av vilka han sedan skulle offentliggöra så gott som årligen en volym. — Han blev under hela 90-talet en av min fars intimaste vänner. — Hur mycket av hans jägareminnen som var verkligen upplevat och hur mycket som var diktat må lämnas därhän. Det berättades, att man, efter publikationen av Schröders otaliga jakthistorier, omdöpt en liten sjö i södra Dalarna, som dittills hetat »Ljugaren» till »Schrödern»! — Men hans böcker blevo populära och äro så ännu.

¹ De fyra enaktarna »Dramatik» utlämnades däremot först 1893, sedan Strindberg lämnat Sverige.

² En liten vacker tavla, Mysingsgården, förvärfvade jag av honom sommaren 1892.

Han bodde den gången i en stuga vid den s. k. Dalarö udde, där han inrättat en vedbod till laboratorium. Vid ett besök, som jag tillsammans med en annan Strindberg-beundrare, professorn vid Stockholms högskola Ivar Bendixson, gjorde honom, visade han oss, med rätt mycken stolthet, hur han inrättat en åskledare, med vars tillhjälp han ämnade göra undersökningar över de elektriska urladdningsfenomenen. — Några dagar därefter hemsöktes Dalarö av ett svårt åskväder. — Så fort det var förbi skyndade Bendixson och jag oss till Strindberg för att taga del av hur åskledaren fungerat. — Men vi blevo ej så litet snopna, då Strindberg upplyste oss om, att han försiktigtvis — tagit ned den improviserade åskledaren då molnen började hopa sig och det tycktes tendera till åska!

Hösten 1892 föll domen i skilsmässomålet och Strindberg blev fri. — Han reste till Berlin där han gick nya öden till mötes. Och från den stunden försvann han, i det stora hela, ur vår synkrets för många år framåt. — Hela 10 år skulle gå innan jag åter skulle träda i ny och intim förbindelse med honom. — Men då var min far länge sedan död. Relationen av den nya anknytningen hör därför icke till detta arbete, vars gräns jag satt till år 1900.

Den upprörda Strindbergsperioden 1883—1892 var till ända. — När jag nu, en mansålder senare, skådar tillbaka på den, är det med vemod, kanske med självförebåelser, att ej ha gjort allt vad jag möjligen kunnat för August Strindberg under denna tid; men det är också med glädje och tacksamhet att under en så lång period av mitt liv ha fått stå i en så livlig och så intim förbindelse med vårt lands och vår samtids kanske största snille. — Hur Strindberg å sin sida, i stunder av allvar och eftertanke, och då han icke på grund av någon orättvis misstänksamhet utkastade oöverbägda ord om oss, kände för Albert Bonnier, är jag lycklig nog att, som slutord till min skildring av August Strindberg, kunna anföra.

I augusti 1891, då han gick i spändaste väntan på den blivande skilsmässoprocessen och kastades mellan självmordstankar och oro för barnens framtid, skrev han ett brev till den person, som den gången var hans kanske närmaste förtrogne, kusinen Gotthard Strindberg. I detta brev ålade han denne att, efter hans egen död, verkställa en hel del uppdrag. I djupt allvarliga ord

inpräglar han hos Gotthard att »lära mina barn att deras far aldrig öfvergaf dem. Låt säga dem allt godt om fadren, utan att säga ondt om modren». Och så slutar han detta brev, som i själva verket är ett testamente, med följande ord:

Lär mina barn att alltid nämna
 Albert Dommiers namn med åkt-
 ning och fruktanshet, att alltid
 - hvad än de höra andra säga -
 säga godt om medlemmar af
 hans family. Sjå Dommiers riddé.
 De en gång dessa barns far
 från undergång och lidning be-
 ledes att göra deras barndom
 så lys som den alltid var.

**7. 1890-TALET (forts. och slut). DEN NYA GULD-
ÅLDERN. — FRÖDINGÅTALET. — ALBERT
BONNIERS SISTA LEVNADSÅR OCH DÖD.**

I mitten av oktober 1889 erhöilo vi ett brev avsänt från Die Nerven-Heilanstalt Dr. Kohlbaum i Görlitz och undertecknat med ett för oss alldeles okänt namn: Gustaf Fröding. Det var ställt till »redaktionen af kalendern Svea» och det var åtföljt av sex dikter. — Författaren frågade, om redaktionen skulle kunna använda en eller flera av dessa dikter för kalendern. — — — »På något honorar gör jag icke anspråk», skriver han, men han vore tacksam för ett exemplar av kalendern »ifall någon af mina dikter skulle vara så lycklig att vinna en plats i densamma».

Min far blev genast intresserad för dikterna, men Sveas innehåll var redan så gott som fulltecknat — omfånget där var ju begränsat till 256 sidor (16 ark), som aldrig fingo överskridas. Därför kunde vi ej fatta något beslut genast. Dikterna blevo liggande några veckor. Först då det — den 31 oktober — visade sig, att vi kunde disponera tre sidor, beslöto vi att taga en av de insända dikterna, och min far valde personligen »Sol och Pannkaka». — Jag måste erkänna, att jag icke hade blivit så vidare tagen av de sex dikterna, och särskilt »Sol och Pannkaka» tyckte jag mindre om än några av de andra. Den som jag ville ha tagit in var »Bjällerklang». — Vilka de övriga fyra voro har jag numera fullständigt glömt.¹

I sitt svarsbrev om Svea-dikterna hade min far uttryckt en försäkran att »det skall bli mig angenämt att, då Ni framdeles har något litterärt arbete att erbjuda, få höra ifrån Er». — Och på grund härav insände Fröding den 8 juli följande år till påseende en samling dikter, som han erbjöd oss att utge till julen. — Såväl min far som jag blevo livligt intresserade av detta erbjudande. Hur skulle något annat heller kunnat vara möjligt: samlingen innehöll en avdelning »Värmländska låtar» med »En hög visa», »Vackert väder» och åtskilligt annat av det bästa som sedan trycktes i

¹ Sedan Frödings vän Mauritz Hellberg på nyåret 1890 uttalat sitt missnöje med »Sol och Pannkaka» förklarade Fröding i svar till Hellberg, att även han numera ansåge att poemet var »dumt och osant» och att »Bonnier borde ha spö, emedan han tog in det i Svea — han hade ändå att välja».

»Guitarr och dragharmonika». Det ligger mig särskilt på hjärtat att betona hur klart min far — mycket klarare än jag — uppfattade det nya i form och innehåll hos Fröding. — Min far, som 1888 icke genast hade haft »Vallfart och Vandringsår» betydelse fullt klar för sig, icke heller följande år, 1891, skulle komma att från första stund uppskatta varken »Legender och visors» eller »Gösta Berlings sagas» egenart och värde, tvekade icke att för mig uttala som sin övertygelse, att i Fröding en poet av verkligt stora mått borde kunna väntas.

Det oaktat voro vi ytterst tveksamma vilket svar vi skulle ge honom. Ingalunda emellertid av fruktan för att nödgas lägga ett nytt misslyckande till de många föregående. Det voro vi beredda på. Erfarenheten hade tyvärr lärt oss hur oändligt likgiltig allmänheten — även den unga generationen — ställde sig gentemot den nya lyriken.¹ Alltså icke därför; min far var från första stund besluten att, hur det ekonomiska resultatet än skulle komma att utfalla, anknyta förbindelse med den nye skalden. — Skälet för vår tvekan var i fallet Fröding alldeles detsamma som, detta år 1890, gällde alla nya erbjudanden.

Vår lilla, sedan länge otillräckliga tryckeribygnad, som min far, vid överflyttandet från Riddarholmen år 1865 låtit uppföra, hade våren 1890 rivits och höll på att ersättas av en modernt inrättad femvånings fabriksbyggnad, som dock ej skulle hinna bli färdig att användas helt och fullt förrän fram mot julen. Jag minnes livligt alla de svårigheter vi hade under den sommaren och hösten att få färdigtryckta de arbeten, som vi hade i gång eller om vilka vi redan kontraherat och som måste göras klara till julmarknaden.² Att under sådana förhållanden antaga nya manuskript förbjöd sig självt. — Det var alltså ingalunda något svepskäl då min far nödgades förklara för Fröding, att »af rent materiella skäl» det icke var oss möjligt trycka boken den hösten, trots att »jag i en stor del af Edra stycken finner så mycket originellt» och

¹ Alltsedan utgivandet av Strindbergs dikter (1883) hade vi fram till år 1890 publicerat diktsamlingar av (i kronologisk ordning) Isidor Kjellberg, Charlotte Lindholm, Verner von Heidenstam, Jonatan Reuter, Ernst Josephson, Carl Wetterhoff, Edvard Fredin och Birger Mörner, alla utan undantag med mer eller mindre klen försäljningsresultat även där, såsom vid »Vallfart och vandringsår» kritiken varit synnerligen gynnsam — man vägrade att läsa vers!

² Man må erinra sig att tryckeriet den gången endast arbetade med fyra, jämförlevis små snällpressar. — Just denna sommar, och i samband med nybygget, utbyttes den äldsta pressen (Sahlbergaren) mot en »Augsburg»press. — Och det gällde att få färdiga så stora och viktiga arbeten som den illustrerade Blanche-upplagan, Nansens »På skidor genom Grönland», Prschewalskij's »Forskningsresor i Centralasien» och en mängfald andra. — Först följande år, 1891, anskaffades en ny »Koenig & Bauer»-press.

i stället frågade honom, om han ej ville uppskjuta utgivandet till följande år.¹

Största delen av den rätt vidlyftiga brevväxling, som följde på detta meddelande till Fröding och som resulterade i den nya samling dikter (senare kallad »Guitarr och dragharmonika»), som Fröding sammanställde och insände till oss i februari 1891, förbigår jag här, då doktor Ruben G:son Berg i inledningen till Frödings »Samlade skrifter» del II (1918) så gott som in extenso återgivit samtliga brev som växlades och det vore meningslöst att här upprepa dem.

Däremot vill jag stanna ett ögonblick och giva en redogörelse för den pressdiskussion, som år 1911, vid den store diktarens bortgång, uppstod om Albert Bonniers handlingssätt mot debutanten Fröding, och där en ung och varmhjärtad Frödingbeundrarinna — oförstående för en förläggares svårigheter vid bedömandet av debutarbeten — med den efterklokas lättköpta skarpsinne i den våldsamaste ton anklagade min far för oförstånd, bristande blick för geniet och saknad av en förläggares elementäraste förutsättningar, liksom hon anklagade mig för grov smaklöshet.

Saken förhöll sig sålunda: Genast efter Frödings död hade jag av Dagens Nyheter blivit tillfrågad om jag icke ägde några brev från Fröding, som berörde hans första framträdande, och om jag i så fall ej skulle vilja lämna tidningen dem för offentliggörande. Då jag erinrade mig min fars intresse för Fröding från första stunden, och då jag ansåg, att vi ej hade någonting att förebrå oss i fråga om vårt bemötande av den debuterande skalden, så tvekade jag ej ett ögonblick att lämna tidningen de brev, som beröra våra tidigaste mellanhavanden, från oktober 1889 till mars 1891, såsom belysande bidrag till Frödings karakteristik och till den gripande blygsamhet med vilken han alltid betraktade sig själv och sin diktning. — Att detta mitt tillvägagångssätt skulle uppfattas annorlunda fick jag emellertid erfara. Några dagar efter brevens publikation innehöll Stockholms Dagblad under rubriken »Skalden och förläggaren» en ljungande artikel mot mig, undertecknad Mia Leche, vilken artikel jag här tillåter mig återge.

¹ Vi behöllo för Svea de två kanske yppersta av de Värmländska låtarna: »Vackert väder» och »En hög visa». — Som ett bevis på hur rikt den svenska lyriken den gången flödade må antecknas, att denna ärgång av Svea innehåller, utom de två Frödingdikterna även Viktor Rydbergs »I natten», »På verandan vid hafvet» och »Modern», Verner v. Heidenstams »Pilgrimens julsång», Oscar Levertins »Sommarkväll», »Aftonrodnad» (i Levertins dikter sedan kallad »Kung Lif och drottning Död»), »Mellan skyar och berg», »Decembernatt» (»I sorgens arm») och »Passionsnatt» samt Per Hallströms »Begrafning på hafvet».

"Genom tillmötesgående av förläggaren K. O. Bonnier", som termen lyder, ha tidningarna satts i tillfälle att publicera de brev, genom vilka Gustaf Fröding tagit första steget ut i offentligheten.

I dessa brev, som av tidningarna införts utan reflexioner, läser man mellan raderna en liten episod ur skaldens liv, som skorrar som en hård och ful ton i den vackra kören av hyllning och hänförelse, som brusar kring hans bår.

Ty breven berätta oss detta: När Gustaf Fröding, bruten till hälsan och fattig på mynt, beslöt att sända ut sina dikter i världen, så möttes han av den, som i första instansen hade hans öde i sina händer, med samma torra och skolmästaraktiga snävhet, som plär vara varje ung debutants beska lärospån på vägen till Parnassen.

Men man skall komma ihåg detta: Den man som den gången i sin stora ödmjukhet bad hr Albert Bonnier om ett omdöme om diktsamlingen "Guitarr och Dragharmonika", var icke en ung debutant. Det var en mogen man, som redan sedan långt tillbaka hade läroåren bakom sig och som i sin stolta och fina blygsamhet hade kämpat så länge i ensamheten med sin diktning, att varje hans skapelse, när den väl framgått ur självkritikens skärseld, redan var ett färdigt och avslutat konstverk, ett fullödigt uttryck för hans diktarpersonlighet.

Det torde ej råda mer än en mening om att vi icke hos Fröding i hans diktsamlingar kunna tala om någon som helst formell utveckling — om vi av någon personlig smakriktning äro böjda att se en stegring i hans produktion, så gäller detta idé-innehållet men icke den stilistiska utformningen och den konstnärliga mognaden.

Alltså: Den diktsamling — Guitarr och Dragharmonika — för vilken i närvarande stund det svenska folket och snart sagt hela Europas litterära kritik enas om att ge Fröding ett sorts andligt Nobelpris, den diktsamling, för vilken vi vilja resa hans byst på Djurgården bredvid Bellmans — den diktsamlingen mottogs av den stora bokförlagsfirman på följande sätt:

Hr Albert Bonnier hänvisar den unge debutanten till framtiden och anser det lämpligast att han håller sig borta från offentligheten tills han ästadkommit ett mognare och mera stadgat verk. Hr Bonnier ger emellertid godhetsfullt ett halvt löfte att förlägga boken, om skalden nödvändigt yrkar därpå, dock förutsatt att denna själv ikläder sig den ekonomiska risken — ty hr Bonnier har stora dubier om den stackars lilla bokens fortkomst här i världen. Vidare finner man av breven dels att hr Bonnier uppmanat Fröding att ändra formen på en del dikter — något som emellertid Fröding i sin underdånighet vägrar att göra — och dels att förläggaren i rikt mått begagnat sig av skaldens tillåtelse att med röda kors märka de dikter som väckt hans — hr Bonniers — "synnerliga misshag".

En uppbygglig tanke i sanning — hr Bonnier farande fram som en mordängel med begravningskors över den diktsamling, som givit oss "En hög visa", "Bjällerklang", "Vackert väder", "Det var dans bort vid vägen" — "Ur Anabasis" m. fl.!

Det är icke min mening att här göra några reflexioner över det betänkliga i att en författare — och därtill en författare med Frödings sjukligt känsliga och skygga natur — skulle kunna mötas redan vid inkörsporten av en sådan kritik som den hr Albert Bonnier den gången ägnade "Guitarr och Dragharmonika". Icke heller vågar jag inlåta mig på några gissningar över hr Bonniers motiv, om han drivits av en beklagansvärd brist på sinne för högre lyrik eller av en alltför stor omsorg om sitt förlags ekonomi. Hr Bonnier var affärsman, och det är inte varje affärsman givet att sätta den rätta etiketten på en skalds verk — även om detta verks eminenta förtjänster synas så lättfattliga som Guitarr och Dragharmonikas.

Nej, med hr Albert Bonnier ha vi ej att skaffa. Men då firmans nuvarande innehavare lämnat dess privata mellanhavande med Gustaf Fröding åt offentligheten, bör det också offentligen få sägas att detta inneburit en smaklöshet.

Inför ett stort människoöde, som nått sin fullbordan, gripas vi alltid av en sorts ångest, en dov beklämning vid tanken på alla de lidanden, alla de onödiga umbäranden, all den förödmjukelse som de måste genomgå, vilka givit oss mest.

Är det inte just något av denna känsla, som tagit sig uttryck i den gränslösa och starkt personliga hänförelse som kommit Fröding till del efter hans död?

Vi lida för allt vad han lidit, vi sörja över att det varit så litet, så fattigt det han fått, och när vi söka efter ord så finna vi endast hans egna: "Det borde varit stjärnor..."

Ja, det borde ha varit ett ljus av eviga stjärnor kring hans panna, medan han gick här på jorden. Det borde ha varit rosor vid hans fötter, medan han ännu kunde känna deras doft. Det borde varit ett slott av marmor och inte en fattigt stuga av trä. Det borde ha varit en väg av guld att gå på och inte en stackars nödpenning till älderns dar, hopskrapad av barmhärtiga händer...

Men vad det *icke* borde ha varit det är firman Albert Bonniers stora röda skolmästarkrita som satt bockar i marginalen på Guitarr och Dragharmonika.

Mia Leche.

Under samma rubrik svarade jag ögonblickligen i Stockholms Dagblads nästa nummer:

Fru Mia Leche anser det vara en smaklöshet av mig att jag låtit offentliggöra de brev från Gustaf Fröding till min firma, vilka rörde utgivandet av hans första diktsamling. Åsikten får stå för fru Leches räkning. Jag tillåter mig emellertid ha en annan uppfattning, grundad på kännedomen om den sympati och beundran som min far intogs av vid första beröring med debutanten Fröding. Fru Mia Leche ber få erinra om, att Fröding den gången icke var en ung debutant utan "en mogen man, som redan lång tid tillbaka hade läroåren bakom sig". Vilken skada, att icke fru Leche den gången kunde vara till hands och upplysa förläggaren härom liksom över huvud taget om hur berömda vissa debutanter komma att bliva — 20 år efteråt!

Det är att vrida saken fullständigt på sned, då fru Leche bedömer Fröding och hans skaldskap ur 1911 års synpunkt. Åren 1889—1890 var Gustaf Fröding en debutant, ett intetsägande namn, en okänd person, som bland hundrade andra inlämnade en diktsamling till förlagsfirman. Hur litet fru Leche har rätt i sina hårda omdömen om förläggaren, tror jag rätt tydligt för den opartiske skall framgå av följande utdrag ur Bonniers brev till Fröding, vilka jag här låter följa.

I det första brevet angående diktsamlingen skriver Bonnier, sedan han först omnämmt det faktum — som även i nådens år 1911 tyvärr är bestående — att i de allra flesta fall "genom den köld och likgiltighet vår publik visar mot poetisk produktion utgivandet av en diktsamling icke kan ske utan uppoftningar", följande:

"Emellertid och ehuru jag under andra omständigheter icke ens skulle vilja bära risken för tryckkostnaden, så finner jag dock i en stor del av Edra stycken så mycket originellt, att jag gärna med dem skulle göra ett undantag — men av rent materiella skäl är det mig i år omöjligt. Mitt tryckeri är nämligen under ombyggnad och under den tid som därmed ännu återstår är såväl min personal som mina tryckpressar så till antalet reducerade, att jag omöjligt hinner i år åstadkomma något utöver redan kontraherade eller påbörjade böcker. Jag får där-

för fråga, om Ni icke skulle vilja med utgivandet låta bero till framdeles eller åtminstone till nästa år? Männe det icke även för diktsamlingen och för Edert eget framträdande skulle vara av vinst att låta Ert skaldskap ytterligare mogna under tiden? Hav godheten begrunda vad jag här av uppriktigt intresse tagit mig friheten framställa, och motser jag Edert ärade svar och bestämmande."

Var, bästa fru Leche, finnes i detta brev "den torra och skolmästaraktiga snävet" som varit Edra "beska lärospån" på Er väg "till Parnassen"?

Fröding har ju också, som framgår av hans nästa brev (av den 16 augusti) insett det tillmötesgående, som dikterat Bonniers brev, och är genast beredd att antaga erbjudandet för nästa år, och det är han, Fröding själv, som "vore synnerligen tacksam", om Bonnier ville "brännmärka de stycken, som väckt Edert synnerliga missnöje". — Var god, Fru Leche, och lägg märke till att orden äro Frödings och att den starka överdriften i dem ingalunda motsvaras av Bonniers egna ord. Tyvärr måste jag även grundligt retouchera fru Leches med så mycken dygdig harm utmålade tavla "herr Bonnier farande fram som en mordängel med begravningskors över den diktsamling, som givit oss 'En hög visa' m. fl.". I närmast följande brev — av den 22 augusti — svarar Bonnier nämligen, att i hans tycke alla stycken i "Värmländska låtar" liksom "nästan alla i 'Griller och Grubblrier'" böra bibehållas. Däremot har han "märkt med ett frågetecken" några dikter i avdelningen "Likt och olikt" och "översättningarna tror jag heller icke borde tagas med, ty läsarna bruka vanligen hoppa över sådana". Detta är alltså "firman Albert Bonniers stora röda skolmästarkrita, som satt bockar i marginalen på Guitarr och Dragharmonika" enligt fru Leche. — Fröding svarar (24 augusti): "Jag tackar Eder för de påpekningar, Ni gjort med avseende å de stycken, som böra utgå. Ni har till det mesta träffat dem, som jag själv haft mina tvivel om — stycken, som mera utmärka sig för pojkkaktighet och kitslighet än poetisk ingivelse. Jag tog dem med, emedan jag tänkte de voro litet pikanta, men jag är fullkomligt ense med Er att de icke riktigt passa in med det andra och för övrigt äro bekajade med en del brister."

Jag resumerar: det blev inga rödkritkors utan några blygsamma — och kanske ej så omotiverade — frågetecken, och vad som är av vikt att slå fast: det gällde icke den 1891 utkomna rätt betydligt omändrade och tillökade samlingen "Guitarr och Dragharmonika" utan några enstaka dikter i en diktsamling av år 1890, om vilka dikters värde fru Leche ej kan uttala sig, emedan hon ej känner dem. Ytterligare ett ord: Jag begär ej av fru Leche något erkännande för den verksamhet, som min firma 1890 och 1891 utvecklade för den unga svenska litteraturen, men på goda grunder harmar det mig, att den förläggare, som ensam i vårt land under två decennier hade mod, smak, förstånd och uthållighet att stödja de föraktade, hatade eller hånade unga författarna, skall nödgas nu, då den *da* förkättrade litteraturen triumferar över hela linjen, få uppbära klander av en ung dam från 1910-talet! Litet mindre stora gester mot busen-förläggaren, Fru Leche, om jag får be!

Karl Otto Bonnier.

Jag blev lyckligtvis icke ensam om att söka lugna fru Leches upprördhet. Samma dag som Stockholms dagblad intagit min gensaga hade såväl Dagens nyheter som Svenska dagbladet artiklar av John Landquist och av August Brunius, vilka båda sökte ställa kyrkan mitt i byn i frågan om hur Fröding blivit behandlad av sin förläggare.

John Landquist skrev bland annat i Dagens nyheter:

— — Det är lätt för fru Leche att nu som propheta ex eventu slunga harmens vreda blixtrar in i det oupplysta förflutna. Men vad var eller rättare, hur tedde sig Fröding då? Han var en okänd student, som från en vårdanstalt i Tyskland sände hem ett häfte dikter på en samling brevpapper. Och versdiktningen stod på den tiden icke så synnerligen högt i kurs och poeternas böcker rönt i allmänhet en minimal efterfrågan — — — Man kan inte begära, att den gamle förläggaren skulle förutse vad icke Fröding själv och ej ens hans mest entusiastiska vänner förutsågo, och fru Leche borde med fördel ta del av den moderna filosofi som lär, att framtiden över huvud icke kan förutsägas. — —

Det är svårt att fatta vad slags taktlöshet det skulle ligga i offentliggörandet av dessa brev eller att deras ton skulle skorra i hyllningen för den döde. Snarare är det väl rörande och gripande att se hur även han, den store och älskade, fått vandra samma trånga väg till berömmelsen som de flesta fått. — — Det är sentimental kortsynthet att göra en enskild man ansvarig för och söka av en förläggares knarriga mottagande av en debutbok koka upp en martyrhistoria. Den martyrhistorien har i så fall hart när alla litteraturens störste genomgått.

Och under rubriken »Vishet efteråt» skrev August Brunius i Svenska Dagbladet:

— — Är det avsikten att hos hrr förläggare väcka en välment skräck för att dräpa en blivande stor skald i en liten refuserad diktsamling, så måste man protestera. Man kan anklaga våra förläggare för både ett och annat, men sannerligen icke — och allra minst det Bonnierska förlaget — för bristande generositet mot unga lyriker. Det vore förskräckligt om deras famn ytterligare skulle vidgas mot alla versskrivande i landet! — — Den stora poesien reder sig nog till sist.

Men det finns en naturlig förklaring till förläggarens osäkerhet just gent emot lyrik — en förklaring som också har den förmildrande omständighetens karakter. Hr Karl Otto Bonnier har försvarat sig och sitt förlag vid en intervju med repliken: »Det är lätt att vara vis efteråt.» — — En ny stor poesi är icke till för första ögonblicket, den skall uthärda ständig nötning, ständigt ny prövning, i årtal, i århundraden. Den är som färskt vin, icke ädel i smaken med detsamma. Därför är det så sällan man ser riktigt ställda horoskop för debuterande lyriker. Man kan genast känna igen en märklig lyrisk begåvning, men *hur* stor och *hur* märklig sällan i första taget. Vem anade, vem *kunde* ana Gustaf Frödings diktarbana av »Guitarr och dragharmonika»? Fru Mia Leche? Det är ingen skam att säga nej.

I sitt svar följande dagen vidhöll fru Leche gentemot mig, att »hrr K. O. Bonnier visat prov å mindre god smak» genom att låta publicera de ifrågavarande Frödingbreven. — Hon fann det alltjämt lika

fränstötande, att herr Bonnier i dagarna mellan Frödings dödsfall och begravning funnit det lämpligt påvisa, att den man, som nu firas som nationalskald, för blott tjugu år tillbaka nödgades gå med ett av sina mästerverk som *supplikant* i trapporna hos dem som äga makt och inflytande — men icke alltid snille och smak,

vilken »kläm» gav August Brunius anledning i en ny artikel fråga hur en debuterande skald rätteligen bör benämnas då han uppträder hos förläggaren:

Jag föreställer mig att aldrig, hur utvecklingen gestaltar sig, hans erbjudande av en diktsamling kan få formen av en furstlig nåd. Så länge förläggarverksamheten är en privataffär, får den som vill publicera finna sig i att *söka* och icke vänta att *sökas*.

Och han avslutade polemiken med följande ord till fru Leche:

Den djupa indignationen, den vulkaniskt glödande harmen bör magasineras till andra tillfällen.

*

Den första veckan i maj 1891 utsändes »Guitarr och dragharmonika» i bokhandeln. Det litterära erkännandet lät icke vänta på sig, det blev till och med varmare än vi vågat hoppas. Men, som vanligt, blev bokhandelsframgången klen. Ännu i slutet av september, då Fröding erhöll sitt lilla första honorar av 200 kronor, hade ej 1,000 expl. sålts.¹

Samtidigt med Frödings »Guitarr» utsände vi en annan samling förstlingsdikter, det var Per Hallströms »Lyrik och fantasier». — Vi hade kommit i förbindelse med den unge, nyss från Amerika till hemlandet återvändande ingenjören genom några dikter, som han erbjudit oss för Svea, och han hade kort därefter övertalat oss att göra ett försök med hans diktsamling.² — Tyvärr blev framgången för »Lyrik och fantasier» så minimal, att såväl min far som jag själv blevo olustiga att taga närmare del av det manuskript, som Hallström bjöd oss 1894, nämligen hans första novellsamling »Vilsna fåglar». Sedan manuskriptet legat oläst, om jag minns rätt, flera månaders tid, återsände vi det utan vidare till författaren. Det var med denna bok som han sedan vann sin berömmelse på Wahl-

¹ Frödings honorar för »Guitarr och dragharmonika» voro följande: 1:a uppl. (1,500 expl.) 200 kronor; 2:a uppl. hösten 1893 (1,500 expl.) 300 + 200 kronor; 3:e uppl. våren 1896 (2,000 expl.) 1,000 kr. — För »Nya dikter» (4,000 expl.) erhöll han (underhandlingarna härom gingo genom Richard Steffen) 1,500 kronor. — För »Stänk och flikar» 1:a och 2:a uppl. (tillsammans 6,000 expl.) 3,200 kronor. — De »Samlade dikterna» började utgivas januari 1901 och för de fram till våren 1907 tryckta 26,000 expl. (bokhandelspris 5 kronor) uppbar Fröding 29,200 kronor.

² Vad som ej så litet ökade min lust att få utge Hallströms dikter var, att han erbjudit dem åt Norstedts förlag, men fått avslag av häradshövding Holm, som svarat honom, att »Norstedts endast tryckte dikter av svenska akademi-ledamöter!» — Tänk om Holm den gången kunnat ana, att Hallström, icke så många år därefter skulle bli så gott som den första av den unga generationen, som skulle taga inträde i akademien!

ström & Widstrands förlag!¹ — Det skulle sedan komma att dröja åtskilliga år innan jag — först efter min fars död² och sedan jag lärt mig skatta Per Hallström så högt som människa och som diktare — lyckades, med utgivandet av »Döda fallet», återknyta de sedan dess aldrig brutna vänskaps- och förlagsförbindelserna med honom.

*

Jag räknar min första bekantskap med Oscar Levertin från den minnesvärda middagen på Grand Hotel, den 17 november 1884, efter Strindbergs frikännande i Giftasmålet, eller rättare sagt, från »nachspielet» efter middagen. — Ryktet om frikännandet hade naturligtvis genast spritt sig i staden och en mängd personer, som glatt sig över domen, hade skyndat upp fram mot kvällen för att lyckönska Strindberg. Bland dessa voro även Oscar Levertin och hans far, konst- och antikvitetshandlaren.³

Redan den kvällen talade han rätt ivrigt med mig om den roman, »Konflikter», som han nästan hade färdig och som han, kort efter, på nyåret 85 bjöd oss att utge.⁴ Alltifrån denna lilla boks utgivande och fram genom åren blev vänskapen oss emellan allt fastare.

Jag har kanske mera beundrat Strindberg, Fröding, Heidenstam som författare, men ingen av mina samtida har varit mig kärare, ingen har stått mig och min hustru närmare. — Hur väl jag minns en kväll — han och andra vänner hade varit hos oss till middagen — då han bad att få stanna kvar för att för oss uppläsa partier ur den — ännu ej fullt avslutade — »Lifvets fiender», i så mycket hans egen historia. — Hur väl jag minns den sommardag, då han stack mig i handen det ännu ej slutgiltigt ordnade manuskriptet till »Legender och visor», hans »hjärtas bok» med vilken

¹ En liknande horribel dumhet, orsakad av våra ledsamma erfarenheter av den nya lyrikens impopularitet, begingo vi följande år. Vi hade mottagit ett manuskript »Vildmarks- och kärleksvisor» som — så som det ju kan hända någon gång, då man har mycket annat att syssla med — genast blev lagt åt sidan och sedan blev bortglömt. Efter några månader skickade författaren in ett bud till oss och anhöll att få hämta sitt manuskript. — Utan att någon av oss ett ögonblick hade ögnat på dikterna återlämnades manuskriptet till budet. — Vildmarksvisorna utkommo kort tid därefter hos Jos. Seligmann. Och Albert Bonniers förlag gick för alltid miste om Erik Axel Karlfeldt! — I sanning en varning för förläggare att icke låta sig förtrötta och icke refusera ogenomlästa manuskript!

² Då, efter min fars bortgång, jag och mina systrar till hans minne stiftade »Albert Bonniers stipendiefond för svenska författare» föll det sig av sig självt, att Per Hallström borde utses att tillhöra »nämndens» första uppsättning.

³ Oscar Levertin hade något tidigare på hösten tillställt oss en liten berättelse »På bröllopsstripp» för Svea, men det hade skett brevlades — jag hade aldrig förr personligen råkat honom.

⁴ Se s. 86 o. 87.

han skulle komma att slå igenom som diktare.¹ — Hur väl jag minns de så ofta under vinteraftnarna företagna promenaderna på gatorna av och an under samtal om böcker, om åsikter, om människor. Och hur väl jag minns, för varje gång under årens lopp då vi fingo en ny volym av hans hand färdig, hans ständigt förhoppningsfulla utrop »Vogue la Galère!»

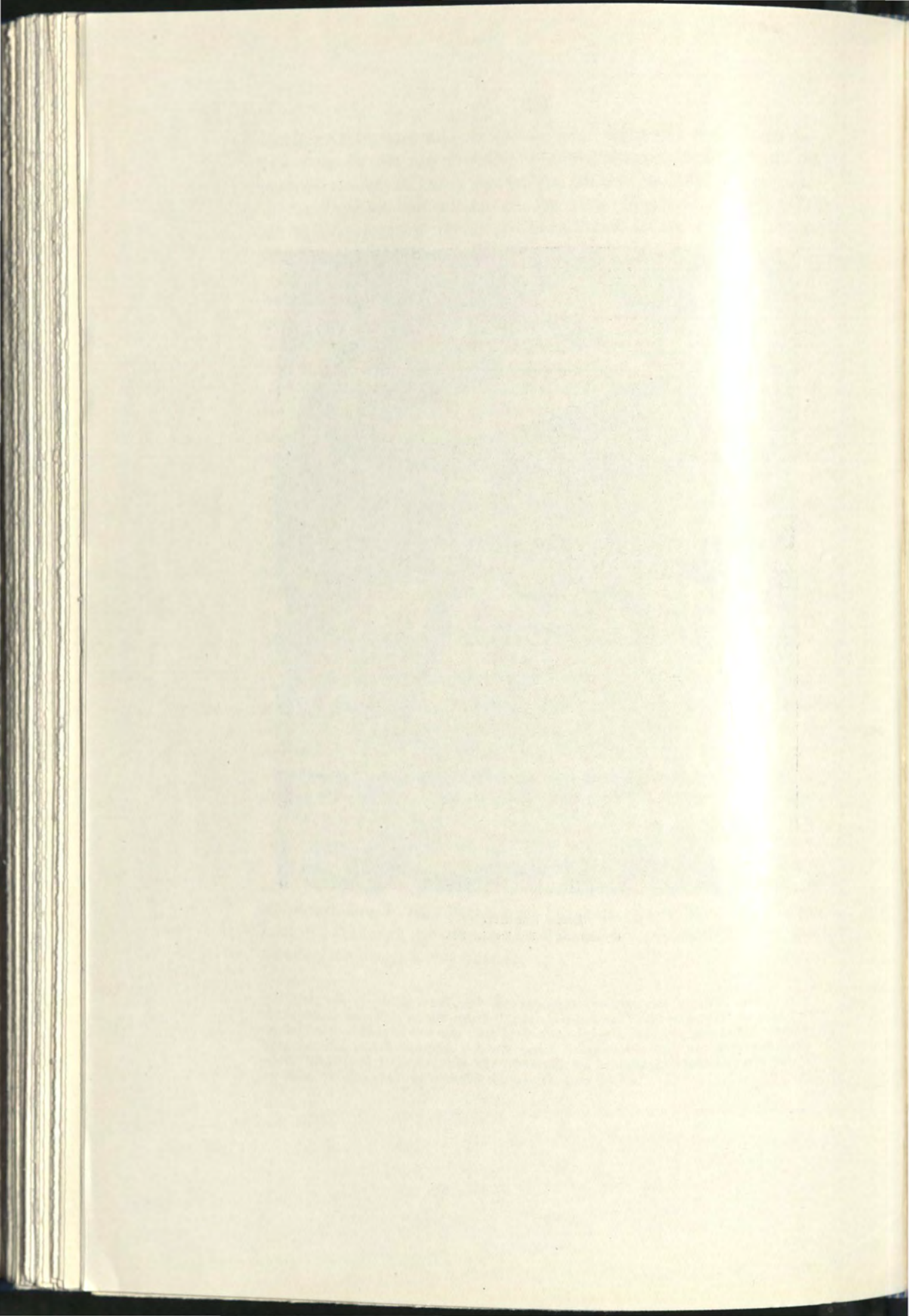
Nyåret 1893 började Oscar Levertin hålla fria föreläsningar vid Stockholms högskola. — Det var hans och min gemensamme vän professor Ivar Bendixson, som, i lika hög grad för högskolans skull som för Levertins egen, önskade få flytta honom över till Stockholm från Uppsala, och det blev min hustru som åtog sig det rätt svåra uppdraget att bland Oscar Levertins — den gången ännu rätt fåtaliga — förmögnare beundrare få ihop de behöfliga några tusen kronorna, vilka högskolan ej själv hade råd att erlägga, för att föreläsningarna skulle kunna fortsättas under åren 1894, 1895 och 1896.

Efter Viktor Rydbergs död 1895 voro planer uppe att få Levertin fast fästad vid högskolan som innehavare av den Rydbergska professuren. Men platsen kunde ej besättas omedelbart, då fonden för professuren ej hade vuxit till full storlek. Professuren i Lund blev däremot några år därefter ledig, då Henrik Schüek flyttade till Uppsala. — För att möjligen kunna söka professuren vid Stockholms högskola i konsthistoria, vilken skulle besättas, hade Levertin lagt om sina studier och skrivit sitt stora arbetet om Lafrensen. — Sannolikheter förelågo alltså vid denna tid, att han antingen skulle lämna Stockholm för Lund, eller lämna sin litteraturhistoriska vetenskap för konsthistorien. Men hans vänner i Stockholm och vid högskolan, som värdesatte honom högre som litteratur- än som konsthistoriker, ville varken tillåta det ena eller det andra. — Det gällde att rädda Oscar både åt litteraturhistorien och åt Stockholm. — Nu förstodo min hustru och jag att ögonblicket var kommet att gripa in. Och jag anmälde för Ivar Bendixson (och för Karl Staaff, som ombads att sköta formaliteterna) att vi voro villiga att skänka 100,000 kronor till en professur i litteraturhistoria vid Stockholms högskola, på villkor att Oscar Levertin kallades till förste innehavare av professuren och att donatorerna fingo förbli okända.

¹ Han var ej riktigt nöjd med den typografiska utstyrelse vi från början givit dessa dikter och ville ha dit större "Anfangs-bokstäver" för varje dikt — som han också fick! — Han besvor mig i ett brev från Uppsala "vid vår gamla bekantskap, gemensamma poitrine-öden och allt annat heligt, lofva mig att göra det snyggare!" Och i ett följande: "De här dikterna, det är mitt hjärtas bok, och jag är så mån, att den skall se artistisk ut — och göra lycka."

Lisen Bonnier.
Ojemålning av Eva Bonnier 1894.

Detta sista av flera skäl; främst kanske därför, att jag fruktade, att min far skulle kritisera saken och erinra mig om det olämpliga i att donera bort ett så pass betydande belopp, som den gången utgjorde ungefär en tredjedel av hela min förmögenhet. — Jag var visserligen sedan 1886 upptagen som delägare i min fars förlagsaffär, men detta var ett delägarskap endast till namnet. Mina inkomster utgjordes ända till min fars död blott av en jämförelsevis obetydlig procent av affärens bruttoomsättning, och min förmögenhet bestod av mitt modernearv, cirka 300,000 kronor, som stod inne i min fars affär. — Jag uppgav därför, då jag begärde att få taga ut de 100,000 kronorna ur affären, att jag behövde dem för ett för mig viktigt privat ändamål. — Detta förhållande för min far av ändamålet med uttaget plågade mig sedan mycket och gjorde mig så nervös, att min hustru, mig ovetande, då min fars hälsa på våren 1900 lät befara, att han ej skulle leva länge, yppade för honom uttagets rätta syfte, vilket av honom då fullt gillades.

En annan av Oscar Levertins närmare vänner, min före detta svåger, bankdirektör Ernest Thiel, lovade i samband med vår donation utbetala till högskolan under fem år ett årligt belopp av 5,000 kronor. Därigenom möjliggjordes, att de 100,000 kunde få växa under dessa fem år med ränta och ränta på ränta. Den litteraturhistoriska professuren vid Stockholms högskola var i hamn.¹

Oscar Levertin var vunnin för Stockholm och för litteraturhistorien. — Tyvärr blev det endast för ett fåtal år. — Men att han själv glädde sig över vad vi gjort det intygar ett brev som han skrev till mig sommaren 1902, i vilket det bland annat heter:

Alltid och med hela hjärtat måste jag med djup tacksamhet minnas ett så enastående bevis på tillgifvenhet och förtroende som professuren vid högskolan. Det var tack vare Er som jag fick den verksamhetskrets, som dock passat mig bäst.

*

Min första bekantskap med Ellen Key förmedlades genom min hustru, som hade haft Ellen till lärarinna flera år under sin uppväxttid. — Min hustru hade på grund av klenhet tagits ur den Schückska flickskolan² där hon gått några år tillika med sina två yngre systrar; och hon hade därefter, tillsammans med sin

¹ Då min firma hösten 1912 kunde fira sitt 75-årsjubileum, överlämnade jag ytterligare 75,000 kronor till högskolan för att därmed göra professuren i litteraturhistoria jämnställd med övriga professurer och dess innehavare fullt pensionsberättigad.

² Om Schückska skolan och flickorna Josephson där, se Gurli Linder's bok: "På den tiden", s. 116.

syster Anna, under åtskilliga år tagit lektioner i de vanliga skol-
ämnena för en rätt anlitad privatlärarinna, fröken Emy Meyer.
Då emellertid fröken Meyers kunskaper voro mest inriktade på
främmande språk och mindre på andra ämnen, så hemställde hon
längre fram, då flickorna behövde litet grundligare vetande, och då
fröken Meyer ej kände sig vuxen att meddela mera, att hon skulle
få tillkalla som extra lärarinna i historia en väninna, fröken Ellen
Key. — Det överenskomms också omedelbart därefter med denna,
den gången tämligen okända unga flickskolelärarinna, att hon skulle
få ge undervisningskurser i historia åt såväl de båda flickorna
Josephson som åt ytterligare några flickor av ungefär samma ålder.¹
— Det var under dessa historietimmar som Ellen Keys och Lisen
Josephson-Bonniers vänskap för livet först grundlades, och det var
denna intima förbindelse alltifrån Lisens ungdomsår, som förklarar
Ellens ständiga smeknamn åt min hustru och våra barn: »mitt
äldsta barn» och »mina barnbarn», vilka uttryck, någon gång
ogenerat använda i utländska sällskap, där främmande och kanske
även Ellen-Key-fientliga personer närvaro, gävo, icke rätt förstådda,
ökad styrka åt de illasinnade rykten om Ellens bristande dygd,
vilka under tiden före och efter sekelskiftet, då Ellen stod mitt i
skottlinjen, från fiendehåll spredos, gärna troddes och gävo eko
även här hemma!

Det var naturligt, att Ellen Key, redan under de första åren av
vårt äktenskap, skulle komma att tillhöra de närmare vännerna i
vårt hem. Dock blev det först efter bildandet av den sammanslut-
ning av några unga par kring Ellen såsom medelpunkt — där
fruarna hade det gemensamt, att de samtliga voro Ellen-Key-
lärjungar — som vårt förhållande till Ellen blev så intimt som det
skulle förbli ända till hennes bortgång.

Sommaren 1887 hade vi legat uppe i Storlien några veckor, där
vi blevo riktigt goda vänner med Artur och Nanna Bendixson.²
Sedan vi lämnat Storlien kommo dit upp Klas och Olga Fåhræus,
vilka i sin ordning stiftade en intim bekantskap med Bendixsons.
— Vid höstens inträde och återkomsten till Stockholm blev det ett
önskemål för de unga fruarna att få fortsätta den ingångna bekant-
skapen, som helt naturligt kom att odlas vid de litteraturhistoriska
kurser, som Ellen Key under några vintrar höll för Stockholms-
damer, och i vilka kurser de nyssnämnda unga fruarna deltog. —
De närmaste länkarna i kedjan blevo Hanna Pauli, född Hirsch och

¹ Det var bland andra Hanna Hirsch (sedermera målارينnan fru Hanna Pauli)
och Emma Lamm (sedermera Anders Zorns hustru).

² Se Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 225.

hennes syster Betty Hirsch, båda sedan år tillbaka Ellens lärjungar. — Då dessa sammanträffanden mellan fruarna sedan relaterades för de äkta männen och man berättade hur roligt man haft tillsammans och med Ellen Key, så gjorde det männen intresserade av att få vara med. Och då, hösten 1890, Hanna och Georg Paulis gamle konstnärskamrat, Richard Bergh, efter sin första hustrus bortgång och sin egen svåra sjukdom, väckts till nytt liv och ingått nytt äktenskap med en nära väninna till systrarna Hirsch, Gerda Vinkrans, så var kretsen sluten och den fria föreningen *Juntan* bildad, som icke skulle ha något annat ändamål, än att man i den skulle komma tillsammans, läsa högt, prata och ha roligt, med Ellen Key som mittfigur och Artur och Nanna Bendixson, Richard och Gerda Bergh, Klas och Olga Fåhræus, Georg och Hanna Pauli, Betty Hirsch samt jag och min hustru Lisen som medlemmar. Inga stadgar, inga bestämmelser annat än att vi skulle vara tillsammans hos den ena eller den andra, en gång i veckan eller var 14:e dag eller på obestämd tid, hur som helst.

Mer än 40 år ha gått sedan dess, men *Juntan* existerar än, om än av döden decimerad. Det har varit verklig vänskap som har hållit den samman. Tillkommen då vi alla voro unga, voro fyllda av en ung tids glädje, av ungdomens värme, idéer och förhoppningar, har den åldrats med oss. Men för oss — i alla händelser för min hustru och mig — är *Juntan* alltjämt densamma, den gröna oas dit vi från tid till annan kunnat flykta från dagligt arbete, vedermödor och vardaglighet, för att stärkas genom samvaron med vänner. Utan *Juntan* hade — för oss båda — livet saknat sin finaste doft och blomma.

Hanna Pauli och Nanna Bendixson ha odödliggjort *Juntan*, Hanna genom den stora tavla »Vännerna», som Nationalmuseum äger och varav jag har en replik, och som blivit bekant i de vidaste kretsar genom otaliga reproduktioner.¹ Nanna har besjungit *Juntan* och dess medlemmar i spirituella och älskvärda vers. — Om Ellen Keys

¹ I själva verket är den mig tillhöriga tavlan originalet och Nationalmuseums repliken! Den första tavlan utställdes i Norrköping. Kritiken var emellertid onädig. Målarinnan tog den tillbaka, rullade hop den och målade den på nytt! — Det förefaller mig som om det första exemplaret vore bättre, livligare i färgtonerna och vackrare. — Det senare exemplaret inköptes emellertid av staten och placerades på Nationalmuseum, där det allt fortfarande är ett av de mera uppskattade konstverken. — Under världskriget, då tavelduk var så gott som oöverkomlig i vårt land, togs den gamla hoprullade tavlan ned från den vind hos konstnärsparet Pauli, där den förvarats, men den befanns dock för god att användas änyo som tavelduk och övermålas, och den räddades till mitt porträttgalleri — för vilket jag icke kan vara vännerna Hanna och Georg nog tacksam!

betydelse för Juntan som »Kärlekens och Äktenskapets» tolkarinna heter det där:

Vi uti Juntan här — eller åtminstone kvinnliga delen
funno i ungdomens vår eller ock i vårt äktenskaps morgon,
då vi som ljusgröna plantor växte på livets rabatter,
Ellen, i dig en örtagårdsmästare, nitisk och kunnig.

— — — — — För Juntan din lovsång till kärleken passar
såsom en taltrasts sång hör ihop med blommande fruktträd.
Ty, som du vet, och som alla vi gladeligt veta och känna,
kärleken frodas i Juntan — fast blott mellan rätta personer.

*

Det första litterära arbete som vår firma publicerade av Ellen Key var (1887) den »Poetisk läsebok för barn» som hon sammanställt i samarbete med Anna Whitlock.¹ Denna bok var dock mera Anna Whitlocks än Ellen Keys verk. — Det nästa var Verdandiskriften n:r 10 »Från människoslägtets barndom».² — Och det var väl sannolikt vår egenskap att vara Verdandis förläggare — och Strindbergs — som föranledde henne att fråga oss, om vi ej ville trycka hennes två föredrag »Huru reaktioner uppstå» och »Om yttrande- och tryckfrihet», två rätt skarpa och modiga inlägg mot den reaktion, som ju ännu vid denna tid (1889) låg tungt över vårt land. — Jag minnes för övrigt ej tydligt (och jag finner intet brev härom), men det är rätt möjligt, att det var vi som hade kommit till henne och ej hon till oss med begäran att få trycka föredragen. — Men så mycket framgår av handelsböckerna, att försäljningen ej täckte framställningskostnaderna (455 expl. var allt vad som sålts), så att vi ej blevo i tillfälle att betala henne något honorar för tryckrätten.

Jag försäkrar att jag sjelf blef både ledsen och förvånad öfver det mot all förväntan dåliga resultatet

slutar min far ett brev till henne. — Det var nog emellertid icke detta misslyckande som orsakade, att hennes nästa bok icke utkom hos oss utan på annat förlag. — Det var snarare hennes intima förbindelser med Ernst Ahlgren, som gjorde, att det nästan föll av sig självt, att hon, då hon, samma år, 1889, fått färdig den levnads-skildring av den så tragiskt borttryckta väninnan, vilken skildring hon känt såsom en testamentarisk plikt att nedskriva, skulle gå med

¹ Se s. 170.

² Under årens lopp bidrog Ellen Key med ej mindre än 9 småskrifter till Verdandiserien. — Den största framgången har kommit följande två till del: »Skönhet för alla» och »Bildning». Båda ha utgivits i fem upplagor!

BETTY HIRSCH

MANNA BENDIXSON

LISEN BONNIER

OLGA FÄHRÆUS

ELLEN KEY

GEORG PAULI

KARL OTTO BONNIER

RICHARD BERGH

HANNA PAULI

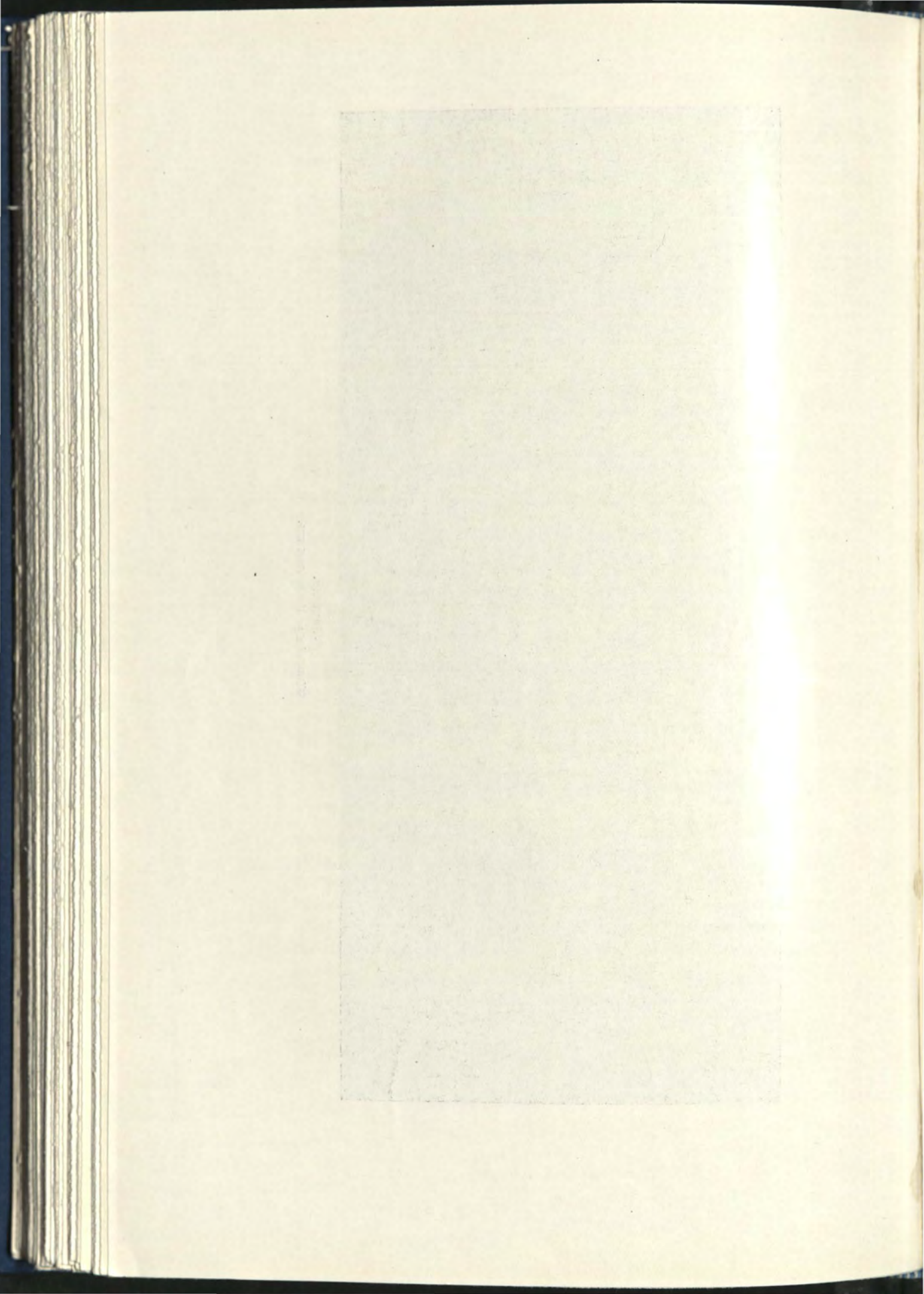
GERDA BERGH

?

KIAS FÄHRÆUS

ARTUR BENDIXSON

Vännerna.
Oljemålning av Hanna Pauli 1905.

den till Ernst Ahlgrens förläggare Ivar Hæggström. — Hæggström var emellertid icke särskilt tacksam för uppmärksamheten, han tog emot biografien som ett tryckuppdrag för Ellens räkning och den utkom i själva verket på Ellen Keys eget förlag. — Då därför, några år därefter, Hæggströms affärsställning blev rubbad, kom Ellen en dag till mig, meddelade mig, att boken om Ernst Ahlgren var icke Hæggströms utan hennes eget förlag och bad mig, då hon icke var nöjd med det sätt, på vilket Hæggström skötte hennes intressen, och då hon trodde sig veta, att en förändring skulle äga rum i fråga om Hæggströms förlag, vara så god och låta henne överflytta rest-upplagan från Hæggström till Albert Bonnier. Vilket också skedde.

Detta överflyttande var ett av de första tecknen på den Hæggströmska krasch som inom närmaste tid skulle äga rum, en krasch som skulle få ett avgörande inflytande på förhållandet mellan firman Albert Bonnier och de författare, som ditintills haft sitt tillhåll på Z. Hæggströms förlagsexpedition.

Hæggström hade varit ett flertal av de unga författarnas förläggare.¹ — Som jag tidigare skrivit: Ivar Hæggström ägde mera av en konstnärs än av en affärsmans egenskaper. — De svåra ekonomiska åren under 80-talet och början av 90-talet blevo honom övermäktiga, och han tvangs att, den 8 juni 1892, överlåta hela sitt förlag på Frans Beijer (firma F. & G. Beijer) för att endast behålla sitt boktryckeri.² — Redan innan denna försäljning ägt rum hade ytterligare två av de författare, som utgivit sina skrifter hos Hæggström, också haft på känn, att det, ekonomiskt, icke stod rätt till hos denne och gått till oss med sina erbjudanden.

Den ena av dessa var Anne Charlotte Edgren, Hæggströms förlags utan jämförelse främsta författarinna, som personligen varit Ivar Hæggströms uppriktiga vän. — Hon hade emellertid vid denna tidpunkt sedan flera år vistats utomlands, hade blivit skild från sin förste man och, sedan 1890, utbytt namnet fru Edgren mot hertiginna di Cajanello. — Genom sina bröder, som skötte hennes förläggareförbindelser, hade hon blivit aviserad om Hæggströms ofärd, och hon hade på grund därav anhållit att få träda i förbindelse med oss. — Det första förlagsföretaget oss emellan blev »Tre komedier: Familjelycka, Den kärleken och Moster Malvina», som vi utgåvo till julen 1891. — Då hennes intima väninna Sonja Kovalevsky, det Hæggströmska förlagets näst främsta författarepersonlighet, samma år så plötsligt avlidit, erbjöd Anne Charlotte

¹ Se om Ivar Hæggström s. 112 o. 113.

² Tryckeriet övergick år 1900 till Ivar Hæggströms boktryckeri- och bokförlagsaktiebolag.

Leffler oss sin levnadsteckning över Sonja Kovalevsky, vilken hon nätt och jämnt hann få färdig i Neapel, innan hon själv gick bort. — Det blev med hennes bror, professor Gösta Mittag-Leffler, som vi de följande åren, 1892 och 1893, fingo träffa uppgörelser om utgivandet av dels systemens »Efterlämnade skrifter» dels Sonja Kovalevskys »Vera Vorontzoff» och »Efterskörd». Och det sistnämnda året var det också som Ellen Key hos oss gav ut sin bok om »Anne Charlotte Leffler».

Den andra av de författare, som redan 1891 brutit med Hæggeström och kommit över till oss var Axel Lundegård — dock ännu ej med något av sina egna arbeten, utan med Ernst Ahlgrens »Samlade berättelser».¹ Det blev en del svårigheter med Hæggeström att övervinna innan det hela gick i lås. Visserligen hade Hæggeström ingenting haft emot att Lundegård förfrågade sig hos annat förlag — dock hade han därvid tänkt sig, att den nye förläggaren skulle bli Beijer, med vem underhandlingar om köp av hela bokförlaget väl redan då voro i gång. — Någon överenskommelse kunde emellertid ej träffas mellan Lundegård och Beijer, och Lundegård anmälde för Hæggeström, att den nye förläggaren sannolikt skulle bli Albert Bonnier. — Kontraktet om en illustrerad upplaga av Ernst Ahlgrens samtliga berättelser undertecknades själva julafton 1891.

Mer än flertalet av de övriga 90-talarne var Lundegård en stridens man. Att det dock städse under den långa period av samarbete med honom, som inleddes 1891, och som ej slutade förr än vid hans bortgång 40 år senare, rådde ett gott förhållande oss emellan, berodde nog på den respekt, som både min far och jag alltid hyste för hans stolta och omutliga karaktär, på vilken jag här vill anföra några exempel:

I ett av sina ungdomsbrev skriver han, att han vill tala till oss som människa till människa och inte som författare till förläggare. Det vill visst i allmänhet säga så mycket som tjenare till husbonde, men den synpunkten hyllar inte jag.

En annan gång — det var hösten 1888 — hade han lämnat två små dikter av Ernst Ahlgren till Svea och begärt 50 kronor för dem, vilket, den gången, ansågs av oss som ett högt honorar. På en anmärkning härom svarade han:

Mig personligen gör det naturligtvis hvarken från eller till om Ni betalar ett par tiotal kronor mer eller mindre; men å andra sidan finner jag principiellt —

¹ Lundegård hade som bekant av Ernst Ahlgren i hennes testamente blivit insatt som ensam arvinge till alla hennes litterära arbeten.

af en slags författar-skråanda om Ni så vill — att Ni som förläggare bör betala det lemnade bidraget efter dess värde. — —

Att arvodet är högt är ju i och för sig icke något fel. Det finner jag endast rättvist. Deremot förbinder jag mig att skänka hela beloppet till Stockholms stads fattiga ifall Ni kan öfvertyga mig om att det är för högt, att jag uppskattat det lemnade literära bidragets värde högre än skäligt är eller begärt mer än hvad jag skulle kunnat erhålla genom att annorstädes placera samma bidrag.

Det var denna övertygade respekt för en författares arbete — naturligtvis främst hans eget — som en gång i framtiden — vid ett tillfälle då hans aktier ej stodo vidare högt — och detta var ju fallet både ofta och länge — kom honom att till mig fälla orden: »Jag skulle vara förtvivlad om jag ej så säkert visste, att framtidens dom om mig och mitt verk ej skall bli densamma som nutidens.» Och det var denna »författar-skråanda» som gjorde honom så särskilt lämplig att i framtiden såsom författareföreningens ordförande — den plats som han innehade vid sin död — värna om sina författarekollegers intressen.

På sommaren 1892 lämnade han oss sin »Titania», med vilken han vann sin kanske största seger, i alla händelser sin största publikframgång. — Då hade Hæggström, såsom här ovan nämnts, sålt förlaget till Beijer, vilket i sin ordning hade ytterligare fanflykt från Hæggström till följd.

Beijers förlag var visserligen mycket respektabelt. Men dess verksamhet låg åt helt andra håll än åt den moderna skönlitteraturen, som förlaget tvärtom dittills direkt undvikit. Det var ju därför rätt naturligt, att de unga författarne, som trivts jämförelsevis bra med Hæggström, skulle ställa sig i harnesk mot att, otillsporda, bli sålda till ett förlag, som icke hade något minsta intresse för dem och deras verksamhet. — Flertalet av dessa opponenter nöjde sig emellertid med att gå över till oss eller till andra förläggare med sina nya böcker, men läto utan protest Beijer övertaga restupplagorna av de Hæggströmska förlagen. — Så gjorde emellertid ej den stridbare Lundegård. Han nekade helt enkelt att ha något att skaffa med Beijer, det var Hæggström, som åtagit sig att trycka, distribuera och avlämna redovisningar till Lundegård för försäljningen av hans (och Ernst Ahlgrens) arbeten,¹ och hade Hæggström nu till Beijer sålt bort restupplagorna av dessa böcker, så ålåge honom också att kontraktens enligt redovisa och betala honom, Lundegård, enligt vad kontrakten bestämde. — Lundegård

¹ Det handlade sig om Lundegårds »Röde prinsen» och »La Mouche» samt hans »Levnadsteckning över Ernst Ahlgren», Ernst Ahlgrens och Lundegårds »Modern», »Den bergtagna» och »Final» samt Ernst Ahlgrens samtliga romaner och berättelsesamlingar.

instämde Hæggström inför Stockholms rådhusrätt som, i sin mycket detaljerade och invecklade dom, i huvudsak gav Lundegård rätt, då överlåtelsen ägt rum utan Lundegårds samtycke och därför icke kunde anses för honom förbindande. Å andra sidan skulle Hæggström äga rätt att få göra så väsentliga avskrivningar för omkostnader, räntor m. m. så att hela det belopp som tilldömdes Lundegård ej blev mer än 3,709 kronor och 15 öre. — Hovrätten, dit målet drogs av båda parterna, prövade emellertid rättvist att med ändring av rådhusrättens dom förklara Lundegårds talan icke kunna bifallas. Och högsta domstolen fastställde hovrättens dom. — Efter rättegångens slut träffades mellan Hæggström, Beijer och Lundegård en uppgörelse (20 mars 1899) i godo, som tillerkände Lundegård ett mindre belopp, varefter Beijer fick rätt att behålla restupplagorna av arbetena.

*

Även den, kanske mest egenartade, av Hæggströms författare, hade gått över till oss. Det var Ola Hansson. — Han kom emellertid ej direkt från Hæggström. — Denne hade, redan 1884 och 85, utgivit Hanssons första arbeten: »Dikter», »Notturmo» och »Litterära silhuetter». Men därefter hade, sannolikt (jag känner ej skälen) en brytning inträtt, ty år 1887 utkom hans »Sensitiva amorosa» hos Österling i Hälsingborg.¹ — Ola Hansson hade sommaren 1889 erbjudit oss en volym noveller² och i sitt brev därom antyder han, att han redan tidigare gjort oss erbjudanden, som avböjts:

Som ni vet, är detta icke det första manuskript af min hand, hvilket börjat hos er för att göra rondan bland herrar Stockholms-förläggare.

Då han nu gör ett nytt försök undrar han:

huruvida icke jag skulle kunna i mitt eget fädernesland finna användning för *något*, då kontinenten mottager *allt* som jag skrifer.

Den arme Ola Hanssons öde blev tyvärr under hela hans liv att få låta sina manuskript »göra rondan» icke endast bland Stockholms utan även, oftast resultatlöst, bland det övriga Skandinavien och Tysklands förläggare, men felet låg nog i dessa fall mindre hos dessa än hos Ola Hanssons egen med åren alltmera utvecklade sårbara överkänslighet och hans till sinnessjukdom gränsande förföljelsetmani. — Den ifrågavarande volymen, år 1889, avböjde min far, sedan han genomläst manuskriptet, med den

¹ Samma år som Österling utgav Strindbergs »Fadren».

² Det framgår ej av korrespondensen *vilka* det var, och jag minnes det ej numera.

uttalade meningen att »vår publik skall ej förstå eller veta uppskatta dess innehåll».

Följande år, 1890, fick Ola Hansson ett nytt avslag av oss, men den gången var det nog vi, som voro de okloka. Det var då han bjöd på — Nietzsche, som han ville introducera i Skandinavien. Han ville översätta »Also sprach Zarathustra» och »Zur Genealogie der Moral». Han skrev:

Det gäller att införa ett fullständigt nytt och sällsynt fruktbart element i vår kultur; och det förefaller mig som om Nietzsche inom kort skulle intressera vida kretsar.

Jag erinrar mig, att då detta brev ankom hade min far, som aldrig hade hört namnet Nietzsche, just ett besök av Gustaf af Geijerstam. Geijerstam blev tillspord vem Nietzsche var? Jo, han hade hört honom omtalas som en rätt så uppseendeväckande ny tänkare och poet — men han hade själv ingenting läst av honom. — Jag blev inkallad och också tillfrågad. — Vad jag visste den gången om Nietzsche var sannerligen heller ej mycket. Jag kunde blott berätta, att, det år då jag var i bokhandel hos Gerold & Co i Wien, hade det uppstått en del litterärt rabalder om en, dittills så gott som okänd författare med det namnet och om hans nyaste böcker »Unzeitmässige Betrachtungen». — Men detta hade ju varit 1876, alltså för fjorton år sedan, och då mannen under den långa tiden sedan dess ej gjort sig mera känd, så var det väl ingen mening att nu översätta honom, menade jag. — Och Ola Hansson fick beskedet »att jag måste fränsäga mig äran att införa Nietzsche hos vår publik». — Återigen ett bevis på hur svårt det är att alltid rätt bedöma, vad eftervärlden skall komma att uppskatta högt!

Det nästa erbjudandet ägde rum senhösten samma år. Det gällde då novellsamlingen »Nya kvinnor» och två essaysamlingar. — Essaysamlingarna avböjdes genast av min far — och detta torde ha föranlett Ola att aldrig sända novellerna — åtminstone har jag ej funnit något vidare brev därom.

Kring årsskiftet 1891—92 uppstod slutligen en rätt livlig brevväxling mellan Ola Hansson och mig rörande honorarvillkoren för ett antal av hans nyare böcker, som han ville erbjuda oss. — Jag ville gärna göra ett försök att återintroducera honom i Sverige — där ingenting utkommit efter »Sensitiva amorosa» 1887 — men jag nödgades »af mångårig erfarenhet om hur kyligt för att ej säga afvisande de unga författarne mottagas af kritik och publik» inskränka mitt erbjudande — det gällde främst en novellsamling »Skånska lynnen» — till att, utan förskottshonorar, trycka boken och dela den eventuellt uppkommande vinsten. — Ola Hansson kunde

visserligen acceptera detta »för mina litterärt mera värdefulla arbeten 'Ung Ofegs visor' m. fl.», men för ett »för den i utveckling skäligen mycket tillbakablifna svenska allmänheten» särskilt sammanställt arbete sådant som denna novellsamling

gynsamare för förläggarens penningpung än för författarens literära egenart kräver jag obetingadt honorar, och det ett honorar, som icke understiger dem, som jag uppburit i Tyskland och Danmark.

På detta svarade jag, att vore han så övertygad om att novellsamlingen, sammanställd med avseende fäst på publikens smak, skulle bli gouterad här, så vore det ju ingen risk att ingå på de av mig erbjudna villkoren.

Blir boken "gynsam för förläggarens penningpung" så blir den ju också det för författarens.

Så småningom kommo vi dock till slut överens. Jag erkände

att det är hårdt för en talangfull skriftställare som Ni att ej kunna få ut sina böcker i Ert eget fädernesland,

och jag gick honom till mötes och lovade honom vad han begärde: 40 kronor pr ark för novellerna, men ingenting i förskott för broschyren »Materialismen i skönlitteraturen». Dessa två böcker, novellerna under ändrad titel »Kärlekens trångmål», utlämnade vi sedan under våren 1892.

Men vänskapen blev ej långvarig. — På våren sände han oss de fyra första kapitlen av sin nya roman, som han tänkte kalla »Resan hem». — Jag läste dem — och blev upprörd, — upprörd över det gemena sätt på vilket han i denna bok behandlade sina gamla vänner och kamrater, Gustaf af Geijerstam, Tor Hedberg och, plumpast och osannast, Oscar Levertin. Jag svarade honom, att

några af Edra f. d. och mina nuvarande vänner äro af Er så pass illa åtgångna att jag ej har lust att trycka en bok, som i deras ögon skulle få utseende af en pamflett.

På detta svarade han:

Om de personer, som ni finner träffade i mina skildringar, stå er som meniska så nära, att ni icke anser er såsom förläggare kunna trycka en satir öfver dem, är ju en sak der jag ingenting har att säga. Hvad ert vädjande till mig angår, att de dock varit mina vänner, så vill jag bara fästa er uppmärksamhet på, att de enda vänskapsprof, som mig veterligen vederfarits mig från dem bestått deri, att de samvetsgrannt tigit om mig, framför allt der en behjertad man skulle talat, samt deri att de döpte mig till "de hemliga lasternas estetiker", när jag utgifvit min "Sensitiva Amorosa". Jag tillät mig endast taga mig den moraliska rätten att snärta till en pöbel, som okvädat mig; och jag beklagar blott, att jag kanske gjort det för blidt.

Senare på sommaren, då han hade fått boken helt färdig, bjöd han den på nytt igen, under försäkran, att jag hade »fullständigt missuppfattat arbetets beskaffenhet i föredrag, anda och tendens».

Rörande strykningar och mildringar är jag icke alltför rigorös, när det icke gäller centrala sidor; och fränskärningen af ett par bordellscener¹ eller ett par elakheter mot det literära småfolket i Stockholm träffar ingen pulsåder i mitt verk.

Vi erbjödo oss att genömläsa romanen ånyo, men resultatet blev detsamma — vi avböjde. Boken kom sedan ut i Kristiania.

Vi önskade ju emellertid därför ej helt och hållet bryta med Ola Hansson. — Han var ivrig att vi skulle utge »Ung Ofegs visor», med vilken lilla bok han haft en viss framgång i Tyskland och som han hoppades även få ut i Frankrike. — Han skrev — som vanligt skådande ned från höjden på de små svenska förhållandena:

Om jag kunnat tillvinna mig hela Europas erkännande, så torde jag också ha förmågan att sätta mig igenom inom en kultur, som dock *icke* är den främste i Europa.

Vi överenskommo med honom att trycka den på svenska. Men den av honom så djupt föraktade svenska kulturen uppskattade varken då eller senare Ola Hansson tillräckligt. — Min far meddelade honom i ett brev i januari följande år:

»Ofegs Visor» ha i ekonomiskt afseende gjort ett absolut fiasco — enär så godt som intet däraf sålts.²

Fem år därefter gjorde min far ett sista försök med Ola Hansson, för att visa honom vår goda vilja. Det var med »Kåserier i mystik». — Försöket utföll om möjligt ännu sämre. Kritiken förblev surmulen. — Jag har en anteckning att högst 200 exemplar torde ha sålts.

Efter min fars frånfälle anknöt jag ånyo med Ola Hansson, utgav under det nya seklets första decennium undan för undan ett antal av hans böcker, men ständigt under samma motstånd från publikens sida. — Hur hans — och hans hustrus — fixa idéer om bojkott och förföljelse till slut växte till mani, och hur hans förebräelser mot mig och mot andra — och just mot dem, som verkligen velat hjälpa honom — växte till förolämpningar av den mest kränkande art, vilka tvungo mig förklara för honom, att jag aldrig mera ville ha något med honom att skaffa — redogörelsen härför faller ej inom ramen för detta arbete.

*

¹ Jag hade i mitt brev beklagat mig över, att en del skildringar från Lund och Köpenhamn voro »alltför oaptitliga».

² I september 1896 erhöil Ola Hansson en slutredovisning för »Ung Ofegs Visor», som utvisade, att i allt blott 266 exemplar blivit sålda.

Året 1891 har ofta betecknats som kanske det betydelsefullaste året i Sveriges nyare litteraturhistoria. Jag har här ovan redogjort för framträdandet av Gustaf Fröding och Per Hallström på våren detta år. Och Oscar Levertins »Legender och visor», som samma år förelåg till julen, betonar ytterligare år 1891 som epokbildande. Söker jag emellertid draga mig till minnes vilka författare den gången nämndes som årets betydelsefullaste, var det väl knappast någon av de nyssnämnda trenne. Det var utan jämförelse två andra, vilkas namn dominerade julmarknaden 1891. — Det ena namnet tillhörde en gammal herre, som man visserligen sedan länge haft en stor respekt för som människa och som vetenskapsman, men som man icke mera vågade räkna med, då man talade om diktare. Det andra bars av en kvinnlig författare, dittills fullständigt okänd.

Den gamle var den 63-årige Viktor Rydberg! Han hade sedan många år grävt ned sig i teologiska och mytologiska studier, han hade sedan länge så gott som uteslutande ägnat all sin offentliga verksamhet åt kulturhistoriska, filosofiska och estetiska föreläsningar. Det vetenskapliga arbetet hade emellertid vid denna tidpunkt icke längre kunnat hos Rydberg tillbakahålla lusten att fabulera. Och kanske var det tävlan med de unga som gav vingar åt hans diktarkraft. Hur som helst, det blev en oerhörd överraskning och en icke mindre glädje för hela den läsande allmänheten, då den mottog underrättelsen, att Viktor Rydberg till julen ämnade utge icke endast en större historisk roman med ämne från Dackefejden utan även en ny samling dikter. De båda volymerna trycktes, som Rydbergs böcker alltid den tiden, hos Hedlunds i Göteborg, jag läste med beundran ark för ark av Vapensmeden och av den nya Grottesången och gladde mig att förlaget fick föra fram produkterna av den åldrande mästarens *seconda primavera*. Vi hade ett ögonblick varit i tvivel om det lämpliga att till julen utgiva båda volymerna, och huruvida det ej vore ur försäljningssynpunkt klokare att uppskjuta »Nya dikters» utgivande till nyåret. Men endast ett ögonblick: båda volymerna utlämnades före jul och blevo, naturligtvis, julens största framgångar.

Någon liknande framgång kom ingalunda den andra betydelsefulla julboken till del. Snarare måste man notera att bokhandelsframgången tvärtom var rätt så klen. Och detta trots att denna besynnerliga bok, som bar det alldeles okända författarnamnet Selma Lagerlöf, tilldragit sig en icke obetydlig uppmärksamhet. Men man undrade mera än man beundrade. Kritiken — såväl till höger som till vänster — kastade sig över boken och gjorde ned den. I det avseendet ställde sig Karl Warburg lika oförstående som C. D.

af Wirsén! — Det var endast det lilla fåtal av det yngre släktet, som tröttnat på den naturalism, vilken nu alltför länge behärskat vår prosalitteratur, som mottog »Gösta Berlings saga» — så hette boken — med verklig förtjusning. — Jag hade läst de av tidningen Idun prisbelönade fem kapitlen — som redan på nyåret 91 hade utgivits som en bilaga till denna tidning — med allra största intresse. Men min far förstod sig aldrig riktigt på den i så många avseenden säregna boken, med dess »konstlade och maniererade stil». — Georg Brandes hade i Danmark genast uttalat sig mycket berömande om den, likaså hade den i Finland hastigare erövrat sympatier än i Sverige. Man kan nästan vara berättigad säga att det var utlandet, som först lärde oss uppskatta vad vi fått med Gösta Berling.

Då sommaren kom, det följande året 1892, var det rätt naturligt, att vi skulle sätta oss i förbindelse med den nya författarinnan, för att av henne begära ett bidrag till Svea. — Hon svarade genast, från Bergsgården i Dalarna, att hon »var på det högsta tacksam» att vi ville använda ett bidrag av henne »i den gamla aktade kalendern». Och hon sände oss den ypperliga historien om »De fågelfria».¹ — Till den därefter följande jubileumsårgången 1894 (50:e året) av Svea fingo vi ett nytt bidrag av henne: »En fallen kung.»

Min far, som så småningom börjat förstå henne bättre, ställde i ett brev den 25 oktober 1893 den frågan till henne huruvida hon ej ville erbjuda oss en bok, då hon finge en sådan färdig, roman eller novell. — Vi ansågo nämligen att vi, utan att gå kollegialiteten för nära, lugnt kunde erbjuda oss som förläggare åt henne, trots att »Gösta Berlings saga» utkommit på ett annat förlag. Frithiof Hellberg, Iduns redaktör och utgivare, hade visserligen, just med anledning av den litterära framgången med »Gösta Berling» ett ögonblick varit betänkt på att upprätta ett regelrätt bokförlag. Men, försiktig som han var, insåg han nästan från början, att varken hans tid, hans intressen eller hans kapital skulle räcka till att driva ett sådant som kunde löna sig, vid sidan av tidningen. Han till och med uppmanade sin gamle vän, min far, att upptaga underhandlingar med Selma Lagerlöf. — Selma Lagerlöf svarade omgående, att det skulle vara henne kärt att få sitt nästa arbete förlagt hos oss.

¹ Den anspråkslösa Selma Lagerlöf ansåg, att det honorar (150 kronor), som vi i vår glädje över det utmärkta bidraget sändt henne var "helt visst alltför stort — naturligtvis hade jag arbetat rätt mycket på sagan, men jag vågade ej uppskatta den till hundra kronor ens".

— Det är på vers, men jag hoppas, att det skall vara lättläst som prosa. En afdelning är färdig, men andra fattas. — Jag har varit sjuk i höst, eljest skulle jag långt förr hafva vändt mig till Er.

Emellertid tvekade hon att omedelbart låta trycka det ifrågasvarande arbetet

som jag tror att jag helst bör kritiskt öfverse åtskilliga gånger innan jag vågar framlägga för Er.

Och vid ett Stockholmsbesök strax på nyåret 1894, då personlig bekantskap stiftades, beslöts att hon i stället skulle samla ihop en del av sina noveller till en volym. — Det gällde att få en bra titel på denna samling.

För hvarje dag hittar jag på ett nytt namn, det ena dummare än det andra skrev hon. Till slut fann hon det rätta, »Osynliga länkar», och min far lyckönskade henne till den vackra titeln:

Den var ju både väl funnen och klingar bra.

Som bekant blev denna novellsamling en verklig framgång, större än Gösta Berlings. Exemplaren togo fort slut och fram på sommaren blev ett nytt omtryck av nöden. — Det var ju — efter nutida förhållanden — inga stora upplagor, sammanlagt 3,500 exemplar, men det var dock mer än vad den nya litteraturen dittills nått till.

I december blev det tal om en ny bok. — Selma Lagerlöf hoppades själv att den skulle bli färdig »fram på våren i god tid». — Men därutav blev ingenting. — Det blev en missräkning för oss. — I stället hemställde jag till min far, om vi ej borde göra ett erbjudande att få trycka »Gösta Berling» i ny upplaga. — Den jämförelsevis obetydliga första upplagan¹ hade tagit slut, men Hellberg tvekade att trycka den ånyo. Min far var också mycket tveksam, han hade ingen riktig lust, men han skrev dock till författarinnan på nyåret 95:

Tillåt mig fråga, har hr Hellberg tillskrifvit Er om en ny upplaga af Gösta Berlings saga? Jag kan nog tänka att efterfrågan efter den icke numera är stor — men troligtvis äro Edra anspråk icke heller stora.

På detta svarade hon, att hon vore mycket tacksam för, om vi ville intressera oss för Gösta Berling. Hon hade, indirekt, gjort Hellberg en förfrågan, men han hade varit obeslutsam.

Jag skulle uppriktigt önska, att Ni, herr Bonnier, ville åta Er att förlägga boken. Vet Ni, den är ej längre ett sådant svart får, som då den först kom ut. Det finnes verkligen någon efterfrågan efter den — — Den är ytterst litet såld i Sverige. Jag har ej något kontrakt eller uppgörelser med Hellberg så att jag är

¹ Sävitt jag vet tryckt i 2,000 exemplar.

fri att låta boken förläggas hvar som helst. — Nu har saken blifvit brådiskande för mig därför att en finsk förläggare äfven gjort mig anbud på boken och önskar att jag skall afgöra snart.

Brevet slutar med en önskan, att vi skulle göra henne ett bestämt anbud om till vad pris vi ville våga köpet.

Det är ej ensamt bestämmande för mig, jag ville helst ha boken hos Er, där jag vet, att den blir bra tryckt och utstyrd, men en god del hänsyn får jag ta därtill.

Min far höll sig emellertid fortfarande tillbaka. Då kom ett nytt brev från författarinnan, som begripligtvis ville komma till ett resultat med »denne besvärlige Gösta Berling» som hon skriver. — Den finske förläggaren — Wentzel Hagelstam — hade gjort henne ett dåligt erbjudande, men Frithiof Hellberg, hade, pressad, gjort henne ett ännu sämre: han, som visste hur långsamt den första lilla upplagan hade sålts och kunde kalkylera med denna försäljning som utgångspunkt, hade icke vågat erbjuda henne mera än 500 kronor för en obegränsad upplaga. Nu hade en tredje förläggare erbjudit sig och gjort henne

ett godt och antagligt förslag, inte blott för Gösta Berlingsupplagan utan också för nästa bok,

och nu ville hon veta om hon »kunde vänta lika god ekonomisk vinst» hos oss.

Jag behöfver visst ej säga Er, att jag helst ej ville byta om förläggare, men jag har det tvånget öfver mig, att både min mor och en annan gammal släkting skola lefva af mitt arbete och sålunda måste jag fästa stor vikt vid att kunna skaffa dem en sorgfri ställning.

Och så bad hon oss göra henne ett bud för en ny Gösta Berling-upplaga, och meddela henne hur mycket vi ville betala per ark för hennes nästa bok, »förutsatt att den blir sådan att Ni blir nöjd med den».

Som svar på detta gjorde vi henne följande erbjudande:

1) betr. »Gösta Berling». Hellberg hade bjudit henne 500 kronor för obegränsad upplaga. — Vi bjödo henne detta belopp per 1,000 exemplar, men vågade ej trycka mera än 1,500 exemplar, med tanke på första upplagans långsamma försäljning, alltså i allt 750 kronor.

2) för ny bok efter samma beräkning som vi betalat för »Osynliga länkar», d. v. s. 100 kronor per 24-sidigt ark och 2,000 exemplar.¹

¹ Vår arkberäkning var den gången oftast efter 24-sidigt ark, beroende på, att vi i våra små pressar ej kunde trycka 32-sidiga utan endast 24-sidiga ark. — 100 kr. pr 24-sidigt ark och 2,000 exemplar motsvarar 33 $\frac{1}{2}$ kronor pr 16-sidigt ark och 1,000 exemplar.

På detta anbud svarade oss Selma Lagerlöf, att det erbjudande, som gjorts henne från annat håll med avseende på Gösta Berling var »vida fördelaktigare» och hon komme att antaga det.

Äfven hvad nästa bok angår, är hans anbud högre, men denna är ju ej ens skrifven än, så den dag den sorg.

Dessa hennes sista ord föranledde min far att »ehuru det icke är angenämt för någondera parten att så att säga auktionsvis bjuda öfver varandra» bedja henne säga oss vad hon önskade som honorar för ny bok. »Vi skola nog då komma öfverens.»

Dagen innan detta sista brev anlände till Landskrona hade emellertid Selma Lagerlöf skrivit under ett kontrakt med den av oss okände förläggaren icke endast om en ny upplaga av Gösta Berling utan ock om inköpsrätten till nya böcker av henne under en period av tio år framåt! — Hon skrev:

Han ville ha detta sista afgjort genast, jag kunde ej få det ena utan det andra, och så måste jag besluta mig för det.

Ni kan nog tänka Er mina skäl. Jag råkade till att behöfva en viss summa pengar i sommar, jag har ingen ny bok färdig och jag vill ej låna eller begära förskott, alltså har jag intet annat val än att få pengar genom Gösta Berling.

För min ekonomis skull kan jag ej annat än vara glad åt affären, men å andra sidan har jag blott efter stor tvekan kunnat afstå från att få min bok förlagd hos Er. Jag har handlat så som jag varit tvungen, men jag vet visst ej om jag varit verkligt klok och förutseende.

I alla händelser är nu saken afgjord och det återstår mig blott att tacka Er för den stora välvilja Ni visat mig och hoppas att Ni ej helt måtte undandraga mig den för framtiden.

Jag var mer än ledsen över detta slutresultat. — Och vi grubblade rätt mycket över vem den anonyme förläggaren kunde vara, som bjudit så mycket mer än vi.

Jag tog min semester detta året 1895 strax därefter — vi voro i slutet av maj — och tillbragte några härliga veckor uppe vid Bolkesjö i Telemarken. — Då jag efter midsommar kom hem berättade min far, att vår danska kollega, Ernst Bojesen, med vem vi just dessa år stodo i den allra livligaste kontakt, hade aviserat ett besök i Stockholm. — Innan jag här relaterar den egentliga anledningen till detta besök må några ord om Bojesen vara på sin plats.

Ernst Bojesen var kanske något litet av ett geni — i alla händelser var han helt säkert den mest idérike bokförläggare, som Norden skådat. — Han hade börjat sin bana hos den rätt betydande förläggaren Fr. Wøldike, men hade snart etablerat sig som sin egen bok- och pappershandlare i kompani med en kamrat Chr. Thomsen. Sedan firman gått överstyr började han ånyo, ensam,

som pappers- och konsthandlare. — Hans uppfinningsrikedom på alla skämtets områden togs i anspråk under många år då det i Köpenhamn gällde att ställa till festligheter, offentliga som privata, och i att hitta på lustigheter av alla de slag var han en oöverträffad mästare. Han blev Köpenhamns obestridde rolighetsminister. Detta tillfredsställde honom en tid — men snart satte han sig ett större mål före: han ville bli bokförläggare i stor skala, främst utge konstnärliga editioner och som förläggare komma i förbindelse med eliten av Danmarks konstnärer och unga författare. — Hans första storverk som förläggare blev den av Hans Tegner illustrerade upplagan av Holbergs Komedier, ett av de yppersta arbeten, som någonsin sett dagen i Skandinavien. Några år senare fick han en stor framgång med ett arbete, som gjorde hans namn känt i vida kretsar av Danmark: »Landmansbogen». — Men vad som kanske gjorde honom än mera känd av hela Danmark var tillskapandet av julpublikationerna »Juleroser», »Blæksprutten», »Børnenes Juleroser» m. fl., till vilka han själv haft idéerna och vid vilkas utförande han själv var centrum. — Framgången för dessa publikationer — de första i sitt slag i Norden — var högst betydande. Och denna framgång gjorde, att Bojesen beslöt utvidga omkretsen för sin verksamhet. Från att ha varit dittills blott dansk förläggare, ville han bli skandinavisk. — En svensk upplaga av »Julrosor» betecknar — från 1885 — hans första försök att erövra Sverige. Och det gick lyckligt! — Framgången lockade till fortsättning och Bojesen fick en ny »skandinavisk» idé, nämligen att förvandla Julrosorna från en års- till en månadspublikation som skulle döpas till »Norden». — För sådant ändamål kom han hösten 1886 upp till Stockholm för att förskaffa sig en svensk redaktör. Efter rådslående med oss härom stannade han för Gustaf af Geijerstam. — »Norden» misslyckades emellertid — den pågick endast ett år (1887) och lades sedan ned. — Det var kanske detta som dämpade Bojesens skandinaviska eld. I stället erbjöd han oss samarbete om flera stora förlagsföretag, där vi gåvo ut svenska upplagor och han motsvarande dansk-norska. — Första gången blev detta fallet hösten 1894, då han fått en ny ypperlig förlagsidé. Han påpekade för oss, att till nästa sommar, 95, skulle 25 år ha förflutit sedan det fransk-tyska krigets utbrott. De hemska minnena från kriget voro emellertid nu glömda, en ny generation hade vuxit upp, som betraktade kriget ur enbart historisk synpunkt och denna nya generation skulle säkert med begärlighet mottaga en historisk-militär översikt av kriget. — Därtill kom, att under de år som gått hade konsten — såväl den tyska som den franska, men mest

den franska — bemäktigat sig ämnena från kriget och skapat oförglömliga mästerverk av scener och situationer därifrån. Mästarna hette De Neuville, Détaille, Roll, Grolleron, Morot m. fl. fransmän; v. Werner, Camphausen och andra tyskar. Och Bojesen hade träffat överenskommelse med franska förlag, främst konstförlaget Boussod-Valadon & Cie att få för arbetet reproducera dels i färger, dels i svart dessa berömda tavlor. — Vi accepterade hans förslag till samarbete — på vår lott kom att låta utföra alla arbetets planer över slagfälten och andra kartsquisser, den svenska texten skrevs av d. v. överstelöjtnanten, sedermera generalen C. O. Nordensvan — den danska bokens text av en dansk militär — och vi hade hela vintern och våren 1895 med Bojesen en nästan daglig brevväxling om »Fransk-tyska kriget», som började utges i maj och genast fick en storartad framgång, en av 90-talets största! Vi tryckte 6,000 exemplar, som såldes slut omedelbart!¹

Det var på högsommaren 1895, just då arbetet med »Fransk-tyska kriget» stod på sin höjdpunkt, som Bojesen avlade sitt besök hos oss. Det fanns ju så mycket att tala om, såväl rörande detta stora arbete som mycket annat. Vi voro därför synnerligen glada att få se honom i Stockholm under några dagar. Och det blev också både pratat och förhandlat om en mängd saker. — Icke minst komplimenterade vi honom för ett lyckligt förlagsföretag, som han hade satt i scen. Året förut, hösten 1894, hade han nämligen haft en glänsande framgång med en anonym roman av en svensk författare. Bokens titel var »En roman om förste konsuln». Vem författaren var hade hemlighållits strängt. — Han hade låtit distribuera boken i svensk bokhandel genom firman Seelig & Co i Stockholm, men även för denna firmas innehavare, Fredrik Skoglund, hade anonymiteten ej avslöjats. — Nu, på nyåret 1895, hade han utgivit samma bok i dansk översättning, med om möjligt ännu större framgång. — Bokens litterära förtjänster hade visserligen gjort den väl förtjänt av denna framgång, men onekligen hade därtill bidragit icke mindre det originella sätt, som Bojesen använt

¹ Framgången med »Fransk-tyska kriget» lockade oss att två år därefter samarbeta med Bojesen om en minnesbok, likaledes i förnäm illustrativ utstyrelse, över »Franska Revolutionen 1789—1799». Det var en dansk historiker Bering Lüsberg som skrev arbetet, vilket bearbetades för den svenska editionen av doktor Ernst Wallis. Det började utges 1897 men blev färdigt först 1899 och även det hade en vacker framgång. — Ett annat stort arbete, som vi visserligen ej gjorde i samarbete med Bojesen, men där »Fransk-tyska kriget» stått som mönster, var »Finska kriget 1808—1809», liksom det fransk-tyska en beställning hos general Nordensvan, och där det illustrativa utgjordes av reproduktioner efter teckningar och tavlor av svenska och finska konstnärer. Det utgavs som ett nittioårsminne av kriget, och det förelåg färdigt till julen 1898. — »Franska revolutionen» utgick i 5,000 och »Finska kriget» i 4,500 exemplar.

för att göra reklam för den. — Han hade anhållit i cirkulärskrivelser till alla Skandinaviens mera betydande bokhandlare att dessa ville i förtrolighet uppge för honom vilken den som litterärt smakråd »ledande» damen i respektive bokhandlares stad ansågs vara. — Sedan han fått namn och adresser på dessa damer sände han gratis ett exemplar av den anonyma boken till var och en av dem, utbedjande sig deras upplysta omdöme, vilket de godhetsfullt behagade även delge sina för litteratur intresserade väninnor. — Smickrade av Bojesens ord skyndade ett flertal av dessa »ledande» att i kretsen av sina bekanta göra reklam för boken: »Ni måste läsa den förtjusande romanen om förste konsuln.» — Det var ju onekligen ett finurligt påhitt, som kröntes av framgång, och Bojesen meddelade oss nu, att författarinnan var en i Köpenhamn bosatt talangfull svenska, fru Mathilda Malling,¹ som nu ämnade avkasta sin anonymitet och som lämnat honom manuskriptet till en ny roman med ämne från franska revolutionstiden, »Fru Guvernören af Paris». Han hade just gjort ett kontrakt med henne om såväl en svensk som en dansk upplaga. — Och i samband därmed ville han inte underlåta att även meddela oss, att han råkat samman med Selma Lagerlöf, som sökte en förläggare till »Gösta Berlings saga» och att han träffat uppgörelse med henne om en ny svensk såväl som om en dansk upplaga av denna bok, men icke endast detta, utan han hade även kontraherat med henne om hela hennes blivande produktion för tio år framåt, såväl för svenska som för danska upplagor! — Aha! Nu fingo vi alltså veta vem den förläggare var, som Selma Lagerlöf gjort upp med, och nu förstodo vi vilket det huvudsakliga ärendet varit, för vilket han kommit upp till Stockholm!

Ty, han ville visserligen gärna bli skandinavisk förläggare — det visste vi ju sedan gammalt: för en företagsam förläggare var Danmark, även inklusive Norge, ett alltför obetydligt område. Men han hade lärt av erfarenheten, att svenska böcker måste distribueras från Stockholm och ej från Köpenhamn. — Han var emellertid icke nöjd med sin speditör Fredrik Skoglund, som ej gjort tillräckligt för »En roman om förste konsuln», och nu tänkte han skaffa sig en svensk kompanjon, om såväl Selma Lagerlöf som Mathilda Malling! — Skulle möjligen Ni ha lust? Men Ni ha ju redan bestämt sagt nej till »Gösta Berling»?

¹ Mathilda Malling, född Kruse, hade debuterat (på Seligmanns förlag) redan 1885 under pseudonym Stella Kleve med romanen »Berta Funke», och 1888 utgivit kvinnoprofilen »Alice Brandt». — Sedan dess hade hon ej offentliggjort något.

Ja, överraskade blevo vi sannerligen — men också lättade över att anbudet i första rummet riktats till oss. — Så gott som på stående fot träffades en överenskommelse mellan oss och Bojesen såväl om »Fru Guvernören af Paris» och »Gösta Berlings saga» som om allt nytt som Selma Lagerlöf och Mathilda Malling skulle komma att skriva. — Bojesen var »ädelmodig» nog förklara, att han ej begärde några större krigsskadeersättningar av oss: »Gösta Berling» överlät han till oss på samma villkor, som han hade erbjudit Selma Lagerlöf, men för nya arbeten av såväl den ena som den andra av de båda svenska författarinnorna krävde han 10 kronor mera av oss per 16-sidigt ark och 1,000 exemplar än vad han betalade dem — på det att han därigenom »kunde utan extra kostnad för sig få sin översättning till danskan betalad — av oss!»

På dessa villkor nödgades vi gå in. — Vi betalade till Bojesen efter 40 kronor per ark och 1,000 exemplar Mathilda Malling's »Fru Guvernören af Paris» (liksom följande år en andra upplaga av »En roman om förste konsuln») och, 1897, Selma Lagerlöfs »Antikrists mirakler» medan Bojesens kontrakt med de båda damerna löd på endast 30 kronor för ark och tusen! — Senare förföll emellertid hela denna överenskommelse: på Selma Lagerlöfs personliga anhållan därom gick Bojesen in på att lösa kontraktet. »Jag finner detta naturligtvis mycket mer passande och angenämt än den hit-tillsvarande anordningen» skrev hon i ett brev till min far.¹ — Jag betalade från år 1900 de följande honoraren direkt till författarinnorna efter en väsentligt höjd beräkning (50 kr. per ark och 1,000) och jag undrar om Bojesen ej också höjde sin honorarberäkning. — I alla fall upphörde den så försmädliga »Öresundstullen».²

*

¹ Detta brev inträffade en vecka före min fars död. I ett följande brev till mig personligen skrev hon: »Jag är mycket glad åt de helsningar Ni sände mig från den gamle, som hade så få dagar kvar att leva. Jag tänker alltid med mycken saknad på Er far. Han var en så beundransvärdt klok man, att det var ett stort nöje att höra honom, och dessutom är det kärt att minnas den välvilja hvarmed han bemötte mig från första stunden till den sista.»

² Jag hade jämnt och nätt hunnit nedskriva konceptet till ovanstående sidor om »Gösta Berlings saga» och om Ernst Bojesen, då jag, nu på våren 1931, från min gamle vän, författaren Axel Henriques i Köpenhamn mottog ett dedikationsexemplar av hans nyaste samling »Minder» med titeln »Ja, Tiden gaar —», och där fick jag — i kapitlet »Da jeg hjalp Selma Lagerlöf» den överraskande upplysningen, att det varit Henriques, som, upprörd över, som han skriver, att Albert Bonnier icke velat betala Selma Lagerlöf 700 kronor för andra upplagan av »Gösta Berling» — enligt vad Selma Lagerlöf vid ett besök i Köpenhamn hade förtrott honom — hade gått upp till Ernst Bojesen och föreslagit denne att bli Selma Lagerlöfs förläggare såväl för danska som för svenska upplagor. Vilket Bojesen med glädje hade accepterat.

Med en liten korrektion i fråga om vårt påstådda nekande att betala 700 kronor, är, som av ovanstående framgår, Henriques' relation i det stora hela riktig. Och

Något mera än ett decennium hade nu förflutit sedan Giftas-åtalet, åtta år sedan förföljelserna på grund av »Tjenstegvinnans son». All så kallad »sedlighetsdiskussion» hade under de senare av dessa år legat nere — man hade tröttnat på att längre tvista i dylika frågor. Strindberg hade kastat om, han sysslade numera med naturvetenskapliga problem — med svavel och guld — och för övrigt var han ju så gott som försvunnen från den svenska horisonten. — Den nya falangen inom litteratur och konst intresserade sig föga för programstrider, sociala frågor, kvinnofrågor eller sedlighetsfrågor. Den sysselsatte sina tankar med annat, den undvek de brännbara stridsämnen för att mera få ägna sig åt skönhetsdyrkan, åt fantasi, romantik, legender och visor, Österland, glädje och konsten för konstens egen skull. Men det glödde under askan. De gamla sedlighetsvåktarna hade icke alldeles gått till vila: misstänksamheten mot de nya riktningarna höll dem vakna och rätt som det var blossade, under åren 1895 och 1896, den gamla striden om vad som är tillåtet att behandla i konst och litteratur upp med förnyad hetta. Det var tre uppmärksammade sammanstötningar som inom tiden av något mer än ett år ägde rum, och vårt förlag fick i alla tre fallen vara frambäraren av stridsskrifterna.

Den första striden ägde ej rum på litteraturens område utan på konstens. Lektor P. P. Waldenström hade känt sig illa berörd av de »smutsiga bilder i plankstrykaremanér» som Oscar Björck fått beställning att få utföra för att smycka den då nyss färdigblivna

jag unnar gärna Axel Henriques glädjen att kunna konstatera, att han den gången insett "Gösta Berlings" framtidsutsikter klarare än min far gjorde, liksom jag förstår, med vilken stolthet han kan i sin bok citera ett brev från vår stora författarinna, där hon förklarar sig förbli hans "ständiga gäldenär" för att han den gången hjälpte henne att få "min ekonomi så ordnad att jag kunde komma ut i världen och se litet mer än Sverige. — Det var säkert av oerhörd betydelse för mig —". — Ja, intet tvivel härom: det blev detta Bojesenska honorar som satte henne i stånd att slita sig lös från skolarbetet och företaga den för hennes utveckling så betydelsefulla stora resan till Italien och Sicilien. Men för att ej behöva stå alltför mycket med skammen måste jag dock här bedja få granska honorarsiffrorna en liten smula för att visa att vi, ehuru vi visserligen ej hade haft Ernst Bojesens klarsyn för "Gösta Berlings" framtid, dock icke hade *missjudit* Selma Lagerlöf, utan gjort henne ett i längden bättre bud än Bojesens:

Vårt erbjudande till henne hade varit (se här ovan s. 219) 500 kronor pr 1,000 exemplar. — Bojesen bjöd — och Selma Lagerlöf accepterade — 650 kronor pr 1,000 exemplar — alltså visserligen 150 kronor mera pr tusen. — Och, framför allt, han vågade en upplaga av 3,000 exemplar! — Men detta kombinerade han med ett kontrakt om rätt att få utge på svenska under 10 år allt vad Selma Lagerlöf skulle komma att skriva mot ett honorar av blott 30 kronor pr ark och tusen exemplar ("jag kunde ej få det ena utan det andra") skrev Selma till oss (se här ovan s. 220), medan vårt bud var 33 $\frac{1}{3}$ krona pr ark och tusen exemplar. — Vårt erbjudande var alltså bättre och skulle i det långa loppet av tio år blivit åtskilligt mera för Selma Lagerlöf. Hon hade alltså räknat orätt då hon skrev (se ovan s. 220): "Äfven hvad nästa bok angår är hans anbud högre."

nya Operakällaren. I en interpellation till regeringen om dem i andra kammaren begärde han deras borttagande. Finansminister Claes Wersäll, som besvarade interpellationen, visade i sitt svar hur föga framstående han var, om icke som finansminister så dock som konstbedömare, då han yttrade, att »då nu olämpligheten av dessa målningar blivit framhållen han hyste den förhoppningen att ändring i det påpekade förhållandet snarast möjligt komme att inträda». Operakonsortiet, som beställt målningarna blev uppskrämt, icke minst sedan talemannen för den dåtida småborgerlighetens inskränkthet och trångsyn, Smålandspostens Sigurd, avgivit sitt omdöme, att »Waldenström aldrig så enhälligt haft allt hyggligt och hederligt folk med sig som här»¹ och konsortiet anhöll att få ett uttalande av Konstakademien om målningarnas värde eller förkastlighet. Akademien överlät till Viktor Rydberg att svara, och det var då som Rydberg — kanske till rätt så mångas häpnad — i sitt svar visade sitt mod och frikände de Björckska bilderna under förklaring, att ett konstverks sedlighet eller icke sedlighet beror på, om betraktaren vid dess åskådande knyter kyska eller okyska idéförbindelser. — Rydberg gick i sitt försvar för den nakna konsten längre än så: han skrev en utförlig brochyr i ämnet: »Nakenhet och klädselsätt» som han gav oss till publikation, och i vilken han öppet och värdigt konstaterade, att det finnes en kysk nakenhet, och att nakenheten ingalunda är fördärvlig om den »behandlas som vän i huset». Om Björcks målningar uttalade han den meningen, att »de ha bullrat i andra kammaren, men från de platser där de äro anbragta, bullra de icke». Och han slutade, märkligt nog, med en tacksägelse till Gustaf Fröding, som just i samma dagar offentliggjort en dikt, som Rydberg citerar och i vilken Fröding drömmer om »Ariens land» med dess »nakna folk, för stolt för ok, för rent för dräkternas skökodok». Segern var vunnin. Waldenström, Sigurd och deras liktänkande voro tillbakavisade.

»Nakenhet och klädselsätt» blev Viktor Rydbergs sista ord. Knappt mer än fyra månader efter dess offentliggörande tillhörde »den svenska bildningens vapensmed»² icke längre de levandes antal.

*

¹ I sitt stora arbete om Oscar Björck skrev Tor Hedberg (1930): »Det är nu nästan ofattbart, huru dessa oskyldiga bukoliska och bacchiska, dekorativa fantasier kunnat komma något sådant sedlighetsrabalder åstad — — Men en Waldenström kommer alltid att finnas i beredskap när man minst väntar det.»

² Oscar Levertins uttryck om Viktor Rydberg.

Den första förbindelsen vi hade med Hjalmar Söderberg utgjordes av ett litet Sveabidrag »Ur glömskan», som han, såvitt jag minns, 1892 insände till oss från Kristianstad, där han, som bekant, en tid försökte sig som journalist. — Några år därefter, det var i maj 1895, mottogo vi, tillika med ett brev om saken, ett manuskript, »en nyss fullbordad berättelse med titeln Förvillelser». — Jag minnes ej, om jag den gången hade gjort Söderbergs personliga bekantskap. Jag tror det knappast. Men jag hade hört rätt mycket talas om honom av Oscar Levertin, som, trots att Söderberg blott skrivit några mera bagatellartade noveller, flerfaldiga gånger pekade ut honom som den av vem man hade mycket att vänta. — I sitt brev skrev Söderberg:

Det är en Stockholmsroman, till innehåll och syfte gående i den riktning, som titeln angifver, nämligen pikant moralisk; dock är det möjligt, att det pikanta elementet åtminstone vid en ytlig läsning något litet öfverväger det moraliska.

Hans honoraranspråk voro små, »då denna bok oaktadt mitt namn för den litterärt intresserade delen af allmänheten ju icke är nytt, likväl på sitt område måste betraktas som en debut» och han anhöll blott, att arbetet skulle få utkomma vid höstsäsongens början. — Både min far och jag läste boken med intresse — Oscar Levertin frågade mig flera gånger under dessa veckor — han hade fått läsa manuskriptet i förväg — »Ni måtte väl ta boken?!» Och uppgörelse träffades också inom kort. Den 25 oktober utlämnades »Förvillelser».

Att den skulle göra något större uppseende hade vi aldrig väntat men sannerligen icke heller att den skulle komma att brännmärkas såsom »ett av de okyskaste alster av svensk penna, som i våra dagar smugit sig ut i bokmarknaden utan förseglat omslag!» Så stod emellertid att läsa i en anmälan i Aftonbladet den 9 november, och den som avgivit denna dom var — förvånande nog — en annan av den unga generationens män — som själv icke vare sig i uttalanden eller i eget författarskap prononcerat sig som något patenterat dygdemönster: Harald Molander.

Det följde — (i tidskriften »Nordisk Revys» nummer för december 95, januari och februari 96) — en mycket livlig ordväxling mellan Hjalmar Söderberg och Harald Molander, där Söderberg, naturligt nog uppretad över Molanders behandling av boken, lät förleda sig att använda åtskilliga elaka överord, men där Molander även svarade med grovheter, serverade i en ton av rätt retsam överlägsenhet.¹

¹ Söderberg skriver bland annat: »Jag har någon gång läst om en regnby, som var så häftig, att alla svin blevo rena och alla människor smutsiga. Det kunde

Emellertid hade sju stycken av Söderbergs litterära vänner — vilka samtidigt även voro — såvitt jag erinrar mig — rätt intima vänner och kamrater till Molander — uppbragta över Molanders ensidiga och orättvisa recension, avlätit en skrivelse till honom, i vilken de sade sig dittills ha betraktat honom som en kamrat inom litteraturen, men efter detta nödgades beklaga, att han nu nedlätit sig till en bigott kritisk metod, för vilken visserligen det nog fanns många som med salvelse skulle tacka honom, men vars anseende hos dem som älska och ära litteraturen, ej borde vara honom obekant. De sju uppmanade Molander att offentligen upp-
rätta Hjalmar Söderberg, i annat fall skulle den stygga bismak av skandalförfattare, som Molander, genom sin fras »att boken borde ha utkommit under förseglat omslag», kastat på Söderbergs namn snarare häftas vid Molanders eget. Dessa sju voro: Verner von Heidenstam, Oscar Levertin, Tor Hedberg, Per Hallström, Gustaf af Geijerstam, Edvard Alkman och Ellen Key. Det förefaller som om denna förnämliga samling vänner till Söderberg och försvarare av boken gjort Molander en smula betänksam. — Han nekade visserligen att göra avbön, men hans svar är rätt så ryckigt, fram och åter, och det tyckes som om han velat till en viss grad taga tillbaka vad han sagt, ursäktade Söderberg för bokens tillkomst och i stället kasta skulden för den på — förläggaren!

Han skriver bland annat:

Jag har ej insinuerat, att författaren avsiktligt för att göra affär, eller ens medvetet, skrivit en dylik bok — — jag har tvärtom betonat min övertygelse om, att boken är skriven så att säga bona fide — —. Den nämnda frasen är däremot riktad mot bokens utgivare, direkte och tillräckligt tydligt. Att våra förläggare sakna litterärt omdöme, beklagas ju av dem som sådant begära, men det förlag, som publicerat "Förvillelser" torde åtminstone ej sakna affärsrutin, och därmed ej heller ansvaret att på förhand meddela en debutant, som visar sig sakna självkritik, varföre man vågar bygga ett geschäft på hans nya namn. Jag har inga skäl betvivla att herr Söderberg dragit sig tillbaka om förläggaren varnat honom för en succès de scandale eller givit honom ett råd, som jag tillätit mig formulera: "att använda sin förmåga på ämnen mera värdiga honom själv, hans förläggare och den läsekrets, som o. s. v."

ligga nära, mycket nära till hands att antaga, att herr Molander med sitt tillvägagående i denna sak just haft för avsikt att röra upp ett sådant oväder till förmån för sig själv — kanhända under inflytande av den längtan efter renhet, som ej sällan bemäktigar sig en gammal ravallac, då han närmar sig mannaålderns gräns." — (I den redogörelse för denna strid som Söderberg lämnar tio år senare såsom förord till "Förvillelser" 2:a upplaga, 1905, kan han, ännu så långt efteråt, icke neka sig att karaktärisera Molander genom att säga att "hans konversation var den skabrösaste och trevligaste jag dittills hört" och insinuera, att Molander skrivit som han gjort för att därmed kandidera till en fast plats som recensent i Aftonbladet.) — Molander å sin sida säger, att Söderberg i sitt svar varit "oförmögen dölja sin särade fåfänga" och att han därför "med pojkaktiga murvellater för sin förargelse till torgs".

Och han ställer efter en hel sidas ytterligare orerande slutligen till Söderberg frågan:

Har den förläggare, som utgivit "Förvillelser" icke dessförinnan yttrat någon som hälst tvekan eller betänklighet, och om han gjort det, vad gemälte då författaren därtill?

På denna fråga liksom på Molanders hela långa och tilltrasslade försök till förklaring avgav Hjalmar Söderberg en rätt hetsig slutreplik daterad den 15 februari 1896. Men även jag ansåg det vara både min rättighet och skyldighet att som den utpekade förläggaren ge Molander svar på tal, och jag avlät därför till Molander i samma nummer av »Nordisk Revy» där Söderbergs slutord blivit införda följande

REPLIK.

Den debatt, som i Nordisk Revy förts mellan herrar Harald Molander och Hjalmar Söderberg angående denne senares bok "Förvillelser", skulle lika litet som andra diskussioner om på underteknads förlag utgifna böcker, föranleda mig att blanda mig i tvisten, om ej hr Molander nu senast ställt en fråga till hr Söderberg, hvilken i själfva verket är riktad till den firma, som jag här representerar.

Jag skall därför icke underlåta att svara:

att, efter genomläsandet af manuskriptet, min åsigt om herr Söderbergs roman var den, att densamma visserligen ej var ett i alla afseenden lyckadt arbete, men att den dock tycktes mig innehålla så många tydliga bevis på talang, att jag skulle varit den princip, som alltjämt ledt min firma vid antagandet eller förkastandet af skönlitterära arbeten av debuterande författare, otrogen, om jag ej beslutit mig för dess utgifvande. — Att jag icke ansåg manuskriptet som något mästerverk har jag icke underlåtit att säga författaren; däremot har jag aldrig för honom "yttrat någon som hälst tvekan eller betänklighet" att trycka detsamma.

Jag fruktar icke det ringaste att öppet förklara detta, äfven med risk, att herr Molander häraf skall tro sig kunna hämta ytterligare bekräftelse på sina meningar om dels våra förläggares dåliga litterära omdöme i allmänhet, och dels detta arbetes utgifvande endast i förhoppning på det "geschäft som skulle kunna byggas" på dess osedlighet.

Det är med en, som jag vågar påstå, väl berättigad harm, jag aldeles bestämdt tillbakavisar alla herr Molanders insinuationer om spekulation i osedlighet. Herr Molander vet lika väl som jag, att det ej endast icke är ett "geschäft", utan att det tvärtom är en oerhördt dåligt lönande spekulation i vårt land att förlägga debutarbeten af originalförfattare i allmänhet och speciellt sådana, som skrikas ut som "moderna", "naturalistiska" o. s. v. Men just därför, att sådan skönlitteratur, hvaraf herr Söderbergs bok är en exponent, är en så dålig "affär", just därför är det som vid dylika förlagsanbud förläggarens skyldigheter gent emot den litteratur, i hvilkens tjänst han arbetar, inträda så mycket mera fordrande. — Att upptäcka nya talanger, att rata det som icke duger, att ansä och vårda om de spirande löfterna och söka bereda dem den framgång de förtjäna — här har nämligen förläggaren sitt stora ansvar. Att förkasta ett manuskript, därför att de i detsamma uttalade åsikterna eller tendenserna icke stämma öfverens med förläggarens privata mening, är icke denne värdigt, om han vill anses vuxen sitt yrkes höga uppgift.

Förläggaren har det stora ansvaret på sig, att icke med hans förskyllan någon talang går förlorad för litteraturen, författaren må sedan själf ansvara för sin boks innehåll liksom han får njuta äran af den, om den röner framgång.

Det förefaller mig därför lika oresonligt som djärft af Herr Molander att, på samma gång han erkänner, att herr Söderberg skrivit denna bok "bona fide", vilja insinuera, att förläggaren genom samma boks offentlighöjande öppet ockrat på osedligheten. De författarenamn, som alltsedan många tiotal af år tillbaka och ända till denna dag lysa i min firmas förlagskatalog — snart sagdt allt det bästa vår nyare litteratur äger — gifva mig, synes det mig, rätt att tillbakavisa herr Molanders ordande om förläggarens värdighet, etc.

Till slut blott några ord om förläggares "otillräknelighet". — "Att våra förläggare sakna litterärt omdöme, beklagas ju af dem, som sådant begära", säger herr Molander i en ton, som om dessa ord skulle innebära en alldeles själfklar och omotsäglich sanning. För egen del vill jag gärna erkänna, att jag visst ej anser mig ofelbar och ofta nog kan misstaga mig, i synnerhet då det gäller att bedöma förstlingsarbeten. Men säg mig, bäste herr Molander, till hvilkens omdöme bör en stackars förläggare hålla sig, om han ej får lita på sitt eget? Till exempel i ett fall som det nu omdebatterade: Skall han tro på Er, som förkastar arbetet såsom okyskt och dåligt, eller skall han lyssna mer till de kritici, som (se t. ex. E. Gråstens anmälan i Nya Pressen, Oscar Levertins i Ord och Bild och Laura Marholms i Frankfurter Zeitung m. fl.) knappast äga tillräckligt vackra ord för dess beröm? Jag ber om ett råd!

Stockholm den 15 februari 1896.

Karl Otto Bonnier.

Den förbindelse, som inleddes mellan vår firma och Hjalmar Söderberg med »Förvillelser» har sedan i oavbruten vänskap fortgått i snart fyra decennier. »Förvillelser» blev icke den enda gången som förlaget fick kläda skott för författaren. — Jag erinrar om »Doktor Glas», om »Hjärtats oro», »Den allvarsamma leken» och »Jesus Barrabas». — Men skildringarna därom ligga icke inom här föreliggande boks tidsram.¹

*

¹ Innan jag avslutar detta avsnitt må ytterligare några ord om Harald Molander vara på sin plats. — Molander hade publicerat sina böcker hos olika förlag. Ett flertal hade utgivits av Gleerupska universitetsbokhandeln i Lund, under den tid då denna affär innehades av Nils Quiding. Denne man gjorde emellertid 1886 en mycket uppseendeväckande konkurs och nödgades bege sig av till Amerika, där han länge levde i armod och avled 1904. — Molander vagabonderade med sina böcker efter Quidings kullbyterande hos skilda förläggare: Bille, Hagelstam i Helsingfors, Fritzes, Looström och Wahlström & Widstrand. Oss hade han endast en gång, hösten 1888, föreslagit ett arbete, nämligen sin för teatern verkställda översättning av Ibsens "Kärlekens komedi", vilket min far dock "så gerna jag för öfrigt ville träda i förbindelse med Eder" avböjde. — I november 1899, då alltså mer än tre år förgått sedan vår sammandrabbning rörande "Förvillelser" och denna episod var förgäten, erbjöd han mig sin mästertliga översättning av "Cyrano de Bergerac" (som vi sedan under årens lopp tryckt i icke mindre än 7 upplagor!), och påföljande vår tryckte jag hans dramatisering av "En lyckoriddare". — Molander avled vid endast 42 års ålder i november 1900 ("Applåderna för Lyckoriddaren hade knappast tystnat vid hans kista" skrev Oscar Levertin) och på nyåret följande år

Anfallen på Oscar Björcks nakna väggmålningar såväl som på de Hjalmar Söderbergska ungdomarnas »förvillelser» skedde med lätta gevärssalvor jämförda med den kanonernas trumeld som sattes i gång från den så kallade sedlighetens självvalda väktare den följande hösten — år 1896 — då vår firma utlämnade i bokhandeln Gustaf Frödings tredje diktsamling: »Stänk och flikar», den store skaldens märkligaste verk, skapat då han stod på höjden av sin diktareförmåga.

I fjärde delen av Frödings Samlade skrifter (tryckår 1918) har utgivaren, doktor Ruben G:son Berg, med stöd av brev och av uttalanden i den samtida pressen, givit en så utförlig redogörelse (till vilken jag hänvisar) av striderna vid diktsamlingens framträdande liksom av den därefter följande tryckfrihetsprocessen, att just icke mycket nytt finnes för mig att tillägga. Vad jag här nedan relaterar är alltså i huvudsak endast ett, mera kortfattat, uppreparande av vad som finnes att läsa där. Det kunde kanske helt ha varit borta. Men jag har ansett att i en bok, som behandlar bokförlagsfirman Albert Bonniers upplevelser under 1890-talet får dock icke den utan all jämförelse märkligaste händelsen under decenniet saknas.

Efter utgivandet av »Nya dikter», våren 1894, var Frödings ställning, som en av de mest betydande av det unga släktet, för alltid fastslagen. — Rykten gingo och tidningsnotiser sågo dagen, att redan följande år skulle en ny samling bli färdig att publiceras, och alltifrån försommaren 1895 plågade vi Fröding gång på gång — narrade av dylika tidningsnotiser — med förfrågningar, om vi ej hade ett manuskript att vänta. — Som en ersättning för bristande sådant samlade han ihop och sände oss ett litet häfte »Räggler och Paschaser» som vi, med stor framgång, utgävo under efter sommaren och hösten i två upplagor om tillsammans 4,000 exemplar. Det är rätt förvånande att kunna konstatera, och det vittnar om Frödings stigande popularitet, att Rägglerna trots det värm-ländska landsmålet, som ju var obegripligt i många landsändar, kunde säljas i samma exemplarantal som de »Nya Dikterna».

I juni 1896 erhöilo vi från Karl Staaff — som var den år 93 bildade Svenska författareföreningens ombudsman och som flera gånger under dessa år var mellanhand mellan oss och författare,

1901 utgav jag till hans minne en liten vacker volym "Strödda skizzer och berättelser", till vilken Levertin skrev ett förord, där han karakteriserade Molanders begåvning med orden: "Fantasiens öfverdåd, en spetsig och kvick tankes infallsrike-dom, en otvungen berättargåfva, en virtuos' formtalang och lust att muntra och briljera — se där hans arbetens inspirationskällor."

vilka — i likhet med Fröding — helst ville slippa sköta den ekonomiska sidan av förhandlingarna — ett manuskript, som den gången kallades »Dagar och Nätter». — Vi läste dikterna med beundran, men icke utan en viss oro: hur skulle de komma att tagas emot? — I ett brev till Staaff hade Fröding skrivit: »Kanhända finner herr Bonnier att en del stycken äro för osmältbara, och i så fall är jag villig stryka de svåraste eller göra en eller annan ändring.» — Jag finner emellertid ej i vår korrespondens med Fröding under de tidigare sommarmånaderna någonting som tyder på, att vi skulle ha övertvägt att begära några strykningar. Den enda önskan som min far gav uttryck åt, var

en hemställan till Ert öfvervägande, om det ej vore skäl att öka samlingen med en ny *inledningsdikt* — så mycket hellre som det stycke, hvilket nu innehar de första pagina (Nyköpings gästabud) kanske icke så fullt som önskligt varit motiverar hvad en dylik rangplats förutsätter.

Fröding svarade med att insända dikten »Stänk och flikar» att placeras först; hela samlingen fick därmed på hans begäran även denna titel.

Några dagar därefter gjorde jag honom en förfrågan rörande den första avdelningens titel och om han icke kunde

finna på en annan titel, som ser litet trefligare ut i tryck och är litet mer svensk. *Bohemvers*, såsom Ni skrifer ordet, blir knappast läsbart på svenska; det blir *Bo-hem-vers*; och *Bohêmevers* ser så osvenskt ut. Jag medger gärna att det passar bättre för innehållet än *Gammalungkarlsvers*,¹ som dock klingade bra mycket bättre. — Emellertid gör Ni naturligtvis som Ni själf vill.

Fröding svarade omgående: »Kan man inte säga »Bohemiska vers» —. — Och så blev det.

Först den 29 augusti, då korrektoret på »En morgondröm» skulle avsändas till Fröding, lät min far det åtföljas av dessa rader:

Bäste Herr Fröding,

Långtifrån att vilja på det ringaste vis öfva någon censur på Er, vågar jag dock hemställa till Edert bepröfvande, om Ni ej skulle finna det kunna vara skäl att i Eder — för öfrigt så högst förträffliga Diktsamling — låta några rader i Dikten »En Morgondröm» undergå en ompröfning och eventuel retouchering.

Ställena jag åsyftar har jag anmärkt med blåkrita i korrekturen som idag sändas. De förekomma på sidorna 109, 110 och 112. På sid. 112 vore det kanske det enklaste att låta *hela* sista versen utgå — hvilket jag tycker kan ske utan att skada poemets betydelse.

Haf godheten misstyck icke mitt förslag — utan tag det i öfvervägande.

Med högaktning och Tillgifvenhet

Albert Bonnier.

¹ Som avdelningen ursprungligen heter i manuskriptet.

Men nu var Fröding icke längre kvar på Utö — där han blott haft sin syster Cecilia som sällskap — och varifrån han skrivit ovannämnda, strykningsvilliga brev till Staaff. Nu hade han flyttat till Sandhamn, där han blivit medlem av den konstnär- och författarekoloni, som sommaren 1896 där uppslagit sina bopålar: Albert Engström, Acke, Birger Mörner och Verner von Heidenstam.¹ — Där diskuterades korrektoren och efter några dagar erhöilo vi hans svar:

Sandhamn, 3 sept. 96

H. H. Albert Bonnier!

Åfter samråd med hr v. Heidenstam tycker jag att det knappast är rädligt att utesluta de anmärkta ställena. Boken kan i alla fall knappt bli någon läsning för familjen och får väl ställas undan i vrån — den kan i alla fall bli rätt mycket läst.

Vördsamt
Gustaf Fröding.

Och så trycktes »Stänk och flikar» utan några strykningsar! — Den 29 september låg den färdig att utlämnas i bokhandeln.

Redan dagen därpå voro rykten om ögonblickligt beslag i full gång. Från flera av Stockholms bokhandlare fingo vi telefonmeddelanden, att åtskilliga av deras kunder, som köpt och läst boken eller som i boklådan stått och bläddrat i den och fått sikte på »En morgondröm», förklarar sin förvåning över, att Fröding kunnat skriva och Bonnier kunnat trycka något så »ohöljt snuskigt» och att ett beslag icke skulle låta vänta på sig.

Och mycket riktigt: redan den 2 oktober begärde en av de större landsortstidningarna »Örebro tidning» i en våldsamt artikel, där det talas om »ett degenereradt författarskap, hvartill motstycke i ohöjld fräckhet icke kan uppletas» beslag och åtal:

Man må undra öfver hvad censuren skall tjäna till, om den ej känner sig uppfordrad att gripa in gentemot ett dylikt pressalster. Den sundt kännande och tänkande allmänheten väntar med otålighet på att vederbörande måtte göra sin plikt i detta fall.

¹ Hur upplivande denna Sandhamnsvistelse sensommaren 1896 verkade på Fröding har han 13 år senare intygat i en av sina »karikatyriska sonetter» till Albert Engström:

»Jag minns vår Sandhamnstid bland äventyren
av detta liv — jag var en äldre herre
i egen mening, men för fet dess värre
att ledigt klättra upp i Sandhamnsfyren.
Ni yngre tycktes mig att vara smärre
i lifserfarenheten och figyren
— jag gick på branten av karikatyren
som något värdig äldre yngre herre.»

Och några dagar därefter — den 7 oktober — hov Sigurd i Smålandsposten upp sin grova röst och skrek ut en fråga över landet: »Sofver justitieministern?» I denna artikel liksom i en hel serie följande, vilka i simpelt oförstånd och förvänd sedlighetsupprördhet överträffa allt vad som på andra håll presterades under dessa veckor, vände Sigurd sig kanske mera mot förläggaren än mot författaren. — Han inleder sin första artikel med att konstatera, att boken förlagts av

herr Albert Bonnier, denne gamle fördomsfrie literäre geschäftsman, som med orubblig opartiskhet offentliggör Runebergs samlade dikter och — Strindbergs "Giftas", Victor Rydbergs verk och — hr Frödings nya bok samt vid behof tar offentliga betyg af sina kunder, såsom t. ex. i ett förord af den öfvermåttan välvillige Rydberg, att han är en hyggelig karl.¹

Sedan han därefter förklarar, att

en offentlig granskning i vanlig mening av denna bok är helt enkelt omöjlig annorstädes än inför domstolens skrank, därför att beskaffenheten af vissa ställen i densamma icke ens kan anständigvis antyd

och att

boken är i sedligt hänseende sådan, att icke allenast Strindbergs ofvannämnda alster i jemnförelse dermed ter sig ut som snöhvit oskuld, utan ock författarne till "Eldiga grefvinnan", "Opp med kardusen" och annan beslagtagn smutslitteratur, hvilka belönats med vederbörligt fängelsestraff för sina nattetid i förseglade omslag utbudna alster, måste blekna af afund,

så fortsätter han:

Det förläggaregeschäft, som utbjuder de smutsiga alstren av en slik arm varelses förvirrade fantasi till salu väcker äckel och förakt. Herr Bonnier, den ärevärdige sjuttiosjuårige bordellopoetförläggaren, har burit fram hela gödselhögen på boklädsdisken.

Sigurd stod till en början tämligen ensam. I stockholmspressen hade, den första veckan, ännu ingen ropat på polis. Till och med Wirsén, som dock i Vårt land yttrat, att det finnes blott »ett enda namn för ett dylikt skrifveri och det är skamlöshet» hade dock ej yrkat på beslag. — På många håll uttalades ju högt och uppriktigt en sådan hänförelse för de allra flesta dikterna i den nya samlingen,² även om man beklagade det smaklösa missgreppet i fjärde

¹ Syftar på Rydbergs tillägnan av Singoalla till Albert Bonnier.

² Karl Warburg hörde till de missnöjda. I ett brev till min far skrev han genast vid bokens mottagande den 29 september: "Tyvärr har Frödings dikter varit en misräkning för mig, när jag hoppats en lyftning, men det hela förefaller mig skrifvet under en sensuel hypnos af att 'vilja sjunga ut liderlighet' och ett par dikter synas mig, med all beundran för talangen, öfverskrida gränsen för det tryckbara. Mätte det nu ej bli allt för stort oväsande."

och femte sångerna av »En morgondröm», att vederbörande nog aldrig kommit sig för att besluta åtal mot den, hela Sveriges högt älskade diktare, som Fröding numera blivit, om ej den illa kända utgivaren av smutsbladet »Budkafflen», Janne Bruzelius, hade haft fräckheten att i sin tidning avtrycka just dessa sånger, lösryckta ur deras sammanhang. Justitieminister Ludvig Annerstedt lät emellertid till en början även detta tilltag passera oanmärkt. — Men nu fick Sigurd en kamrat i Aftonbladet, som den 9 oktober uttalade sitt »Fy!», först mot författaren, »den sjuke skalden, sitt folks älskling, som nu ej längre är sig sjelf mäktig», därefter mot förläggaren, med följande ord:

Värre är det, då en förläggare visar sig så glömsk af sin plikt mot, och sitt ansvar inför Sveriges läsande allmänhet, att han brister i fyllandet af den granskningsskyldighet, som endast i ytterligt nödfall får utövas, men som äfven gentemot den störste diktare inträder, då denne förlorat ända till sista spåret af sjelfkritik.

Och så slutade Aftonbladet med att det blir »värst då ett okänt smutsblad — rifver ut den sjuka diktarhjärnans värsta missfoster ur det rätta sammanhanget».

Då, och då några dagar därefter Bruzelius haft den hutlösheten att även i det följande numret av Budkafflen förnya sitt avtryck, samtidigt som han överste Fröding med de grövsta smädelser,¹ då gick skammen för långt, och Annerstedt inskred den 12 oktober med beslag av de båda numren av Budkafflen. Detta beslag ansågs emellertid nödvändiggöras även ett beslag av diktsamlingen och ett åtal mot dess tryckare (och förläggare).

Redan den 10 hade min far insänt till redaktionen av Aftonbladet följande skrivelse, med anledning av utfallet mot förläggaren dagen förut:

Herr redaktör!

På grund af det klander ni i edert gårdagsnummer uttalat mot förläggaren af Gustaf Frödings nyaste diktsamling, anhåller jag att få meddela:

att jag ingalunda uraktlåtigt att uppmana författaren att utelemna eller ändra några vissa i boken förekommande ställen;

men att han — efter samråd med andra skriftställare — ansett sig vilja bibehålla dem.

¹ Budkafflen skrev bland annat: »Flertalet af dessa vers hafva tillkommit endast under någondera af följande tre förutsättningar: otillfredsställd erotomani, kroniskt bakrus eller akut delirium.» — »Der [på Utö] i en gudomlig natur, som borde väckt ädla och vackra tankar till lif, der tillkom större delen af denna ohyggliga depravation som vanhedrar sin upphovsman och som är en oförlätlig synd mot diktens heliga ande.» — »Skulle man ej kunna döpa Fröding till ungdomens farligaste fiende?» — I det extranummer som Bruzelius utgav efter konfiskationen, fortsatte han med smädelsorna, kallade boken »Stank och fläckar» och sade: »Ja, det stinker verkligen bara man skär upp boken och luktar på papperskniven —»

Under sådana omständigheter måste väl dock förläggaren — som ju slutligen blott är ett underordnat biträde i litteraturens tjänst — böja sig för författarens vilja. Eller vill man att han skall utöfva censur eller rent af tryckförbud mot framstående snillen, som den här ifrågavarande diktaren eller andra af hans rang och betydelse? Till hvilka konsekvenser af för litteraturen farligaste slag skulle icke detta kunnat leda. Och hvilken förläggare vågar väl anse sig vuxen ett sådant censurskall.

Den 10 okt. 1896.

Albert Bonnier.¹

På detta svarade Aftonbladet några tafatta ord:

Naturligtvis erkänna vi villigt, att en censur från förläggarens sida i dylika grannliga fall innebär ingenting mer och ingenting mindre än en lek med elden. Men vi stå här inför ett undantagsfall af den sällsynta art, att alla vanliga hänsyn måste vika. Förläggaren borde haft mod att gent emot den själssjuka skalden verkställa en strykning, som kanske skulle minskat den ekonomiska vinsten, men tryggt den ansedda ställning, som hans förlag lyckats uppehålla inför Sveriges läsande och tänkande allmänhet.

Meningarna om beslaget och åtalet blevo ytterst delade. — En stor del av pressen med Dagens Nyheter och Stockholmstidningen i spetsen uttalade som sin förhoppning, att Fröding måtte frikännas men Janne Bruzelius däremot näpsas så strängt som möjligt. I Socialdemokraten var Hjalmar Branting av samma mening. — Jag kan ej neka mig nöjet att återge hans ord:

— Ett smutsigt kryp har hängt sig fast vid en inspirerad diktares mantelflik, där han skriker fram i visioner, som ligga i helt annat och högre plan än hvardagskonvenans och nutidsmoral — — —

En literär hyäna, ute på nattligt rof, bläddrar i diktares drömmar. Han finner en sida eller två, med målningar af sådant, som eljes med all rätt svepes i grannliga tystnads slöja. Ha, hvilket fynd, här har jag till ett präktigt mål! Hvad bryr en sådan sig om lösryckning ur sammanhanget, hvad gör det honom, att han försöker draga ned en gudarnes brudbädd till en gränzbordells fala liderlighet!

Nu har justitieministern Annerstedt visat sig läsa Fröding med föga mera förstånd och ur föga annan nivåhöjd än hr Janne gjort. Allt här i världen har ju sin förklaring, men man skulle i alla fall önskat bättre af rättvisans högste värdare än en sådan falsk likställighet, där ingen likhet är.

Det återstår för en upplyst jury att rätta denna klumpighet. Genom att frikänna skalden, som med många fullödiga verk, och vi våga säga det, äfven just med den åtalade dikten eröfrat sig ett namn i svensk litteratur, som skall minnas, när byråkraten Annerstedts länge sedan är förgäta, har den att gifva upprättelse både för åtalet och icke minst för den skandalösa sammanställning, hvori Fröding kommit.²

¹ En skrivelse av ungefär liknande lydelse insände min far samma dag till Nya Dagl. Allehanda.

² Även på alla andra ställen, där man hade känsla för skillnaden mellan stor litteratur och grisjournalistik protesterade man mot likhetstecknet mellan Fröding

Och ett präktigt sympatiuttalande fingo vi från A. U. Bååth, som i ett brev till min far skrev:

Jag kan ej underlåta att uttala min harm över att poliskonstaplar stöfla in i vår lyrik.

Redan samma dag som i pressen för första gången rop höjts om åtals anställande hade min far, varnad av svårigheterna vid Giftas-åtalet att erhålla en namnsedel, tillskrivit Fröding (som nu flyttat från Sandhamn till Uppsala),¹ ett brev, daterat den 2 oktober, om en sådans anskaffande:

Er nya diktsamling utlemnades i onsdags i bokhandeln och redan nu tycks beschäftiga och delvis mähända illvilliga personer ha sysselsatt sig med att sätta igång om ett eventuellt åtal mot den.

Ehuru jag sjelf delar Er uppfattning att Vederbörande säkerligen icke skola vidtaga en så löjlig åtgärd som att åtala ett skaldeverk af betydelse — må Ni dock icke undra på, att jag — såsom den hvilken *tryckt* boken och sålunda i första hand måste inställa mig och svara för den, återkommer till den vid Ert senaste besök hos mig väckta frågan, att för alla eventualiteter — erhålla af Er en s. k. "Namnsedel".

Ni var visserligen vid nämnda tillfälle så god att på en sedel anteckna Ert namn och adress (Upsala), men Tryckfrihetsförordningen kräver att dylik sedel skall af boktryckaren — för den händelse åtal eger rum — företes inför rätten, inlagd i försegladt kuvert, på hvilket yttersida tvänne personer intygat, att författarens namn och hemvist inom kuvertet finnes uppgifvet, och först i sådant skick blifver namnsedeln användbar och kan af rätten godkännas — hvarmed boktryckaren blifver skild från målet — allt efter lagens föreskrift.

Då Ni sjelf lemnat Stockholm hoppades jag att några af Edra härvarande vänner skulle vara benägna att på kuvertet bevitna sakförhållandet af Er namnuppgift, men sedan flera af dem — till min förvåning — nekat att göra Er denna tjänst — har jag idag vändt mig till Er intima gamle vän Mauritz Hellberg i Karlstad med anhållan därom.

Jag hoppas att *han* icke skall neka Er denna tjänst — liksom ock att han lätt erhåller en kamrats namn bredvid sitt eget — men i sin ordning är det ju, att äfven Ni tillskrifver honom och anhåller därom — och det beder jag Er vänligen att utan uppskof göra.

och Bruzelius. — Jag anför ytterligare följande uttalande av "Christer Swahn" i Jämtlandsposten:

"I alla Europas museer finnas gipsafgjutningar af antikens marmorstatyer, och helt säkert saknas icke därstädes en af Apollo di Belvedere, strålande skön, kyskt naken, gudomligt inspirerad. Alla, med undantag af själar, som sölots af waldenströmianskt smutsig fantasi, betrakta denna bild såsom en af de härligaste och *renaste* uppenbarelser, som den antika konsten skänkt oss.

Näväl, en gipsafgjutare gör kopior af blott en del — hvilken behöfva vi ej angifva — af denna nakna skönhetsgud och säljer dem på gator och torg.

Han åtalas och fälles härför.

Skulle värligen någon vilja påstå, att medan Apollo ännu får kvarstå orubbad i museerna i all sin nakna skönhet, en orättvis dom drabbat den, som straffats därför att han i skandalsyfte på gator och torg sålt endast en bit af honom?"

¹ Han hade på genomresan i Stockholm avlagt ett besök på vårt kontor.

För den händelse, att Ni kan få tvenne personer i Upsala (kanske hrr Svartengren och Öhrvall) att göra det bifogar jag här ett kuvert, på hvilket det nödiga är skrifvet och blott behöfver förses med de tvenne namnunderskrifter, samt deras vidimering — och sedan till mig öfversändas. I så fall behöfde ju icke hr Hellberg besvära sig.

Jag beder Er att hafva godheten snarast möjligt låta mig få höra resultatet — och tackar Er på förhand.

Fröding skaffade genast i Upsala vittnespåskrift och återsände redan den 4 oktober papperet, tillika med följande rader:

Härmed sändes namnsedeln med behöriga vittnen. Jag har sett åter i strafflagen och tror nog att man kan få mig fälld, om jag blir åtalad, men det är väl föga sannolikt att åtal sker?

Namnsedeln var påtecknad av Yngve Svartengren, Redaktör, Upsala, och Nils Gillgren, Red.-sekr., Upsala, vilka båda personer icke tvekat att påtaga sig författareansvar för den händelse Fröding icke skulle komma att inställa sig inför rätten.

Den som icke varit fullt nöjd med beslaget var — Sigurd: beslaget kom för sent och var ej gjort på rätt sätt. Såsom det nu ägt rum hade det

direkt främjat förläggarens smutsiga affärsspekulation i detta pornografiska bokalster.

Och Sigurd drog sig ej i sina följande artiklar för att till en viss grad ursäka Bruzelius för att så mycket mera kunna slå ned på förläggaren.

En äldrig, på grafvens brant stapplande judisk förläggare, som redan förut är mångmillionär och har den äran att bland sina förlagsartiklar räkna en hel del af hvad svenskt snille ypperst kunnat åstadkomma, förlägger denna bordellernas Höga Visa för att med ännu en tusenlapp eller möjligen två kunna öka sin förmögenhet, ehuru boken är sådan, att ingen af rikets *bättre* förlagsfirmor därmed skulle velat besudla sina händer, om ock vinstutsikterna varit tiodubbla.

En fattig s. k. kristen redaktör af en Stockholmsk veckotidning, lika obesvärad af moraliska hänsyn som den judiske förläggaren och lika obrydd om ur hvilken smutshög han framletar den penning, hvilken *han* dock behöfver för sitt dagliga bröd, aftrycker ett par profbitar af de värsta svinaktigheterna för att öka sin lösnummerförsäljning.

Vissa Stockholmsblads smutsiga, orimliga och till sina orsaker lätt genomskådliga försvar för millionären-annonsören-judgubben-aktieägaren-bordellpoetförläggaren och nedskällande af "Budkaflens" Janne, har hos den mera tänkande och sansade delen af åtminstone landsortens publik redan alstrat ett öfverseende med den senare, hvilket måhända är allt för stort. Men så går det när *pressen glömmes*

sin plikt gentemot ett smutsigt geschäft, bakom hvilket stora penningpåsar stå, för att söka slå puder i ögonen på folk genom att så mycket mera frenetiskt ilsket öfverfalla en person, som alla våga sig på, i synnerhet om man kommer ett helt eller halft dussin i stöten.

Lyckligtvis förblev Sigurd tämligen ensam i sina anfall på Fröding och på oss, om man undantar en anonym »Lärare» som Aftonbladet släppte fram och som, efter stränga ord mot oss, egentligen gick löst mot dem, som ansågos ha givit Fröding rådet att ej göra några strykningar. — Denne »Lärare», som själv dolde sig anonymt, krävde att få veta rådgivarnas namn:

De böra få schavottera inför samhället. Väl anar man hvilka de äro, dessa hr Bonniers skriftställare, *bohemens* öfversteprester, som icke aktat för rof att »råda» den, såsom han själf i sina dikter framhåller, djupt sjunkne och numera möjligen icke tillräknelige skalden att offentliggöra sina styggaste alster.

Med anledning av denne insändare gav Fröding i Aftonbladet följande svar:

I Aftonbladet och andra tidningar har man alldeles omotiveradt velat öfverflytta en del af ansvaret för mina dikter »Stänk och flikar» på andra personer än deras författare. Verkliga förhållandet är, att några personer, däribland hr Bonnier själf, hemställt till mig om utslutningar här och hvar — en och annan af mina bekanta har å andra sidan uttalat som sin mening, att inga sådana vore behöfliga. Men hvad detta har att göra med min ansvarighet, är mig icke lätt att fatta. Att man utan vidare förklarar mig mer eller mindre otillräknelig, är ett ingrepp på mina rättigheter som människa, mot hvilket jag härmed tillåter mig protestera.

Upsala den 13 oktober 1896.

Gustaf Fröding.

Min far skrev dagen efter detta inläggs införande några rader till Fröding och tackade honom för denna hans »i allo värdiga och präktiga förklaring» samt slutade med orden

att uppmana Er att vara vid »bon courage» torde vara öfverflödigt — det är Ni nog ändå.

Vilka ord hade några rader från Fröding till följd:

Tack för brevet och uppmaningen till courage! Jag är just inte modlös, snarare likgiltig. Det förefaller mig hardt omöjligt att man kan bli fälld för sidorna 110 och 111. Könsumgänge är ju ingen *last* och för öfrigt, om så vore, så innehåller ju inte stycket någon sträfvan att utbreda denna »last» — den är ju tillräckligt utbredd ändå, icke minst i det af Gud instiktade äktenskapet.

Allteftersom dagarna gingo fick man — trots Sigurds och Aftonbladslärarens frenetiska utfall — allt klarare för sig, att den övervägande delen av tänkande människor var av den åsikten, att man med åtalet mot Fröding hade begått ett misstag. Jag kan ej erinra

mig annat, än att vi, under hela rättegångstiden, voro fullt förvissade om, att det aldrig kunde bli tal om någon fällande dom!

Som ett litet bevis på hur man, åtminstone inom litterära kretsar, bedömde läget, vill jag ej underlåta att relatera det förslag om jurymän som Birger Mörner på fullt allvar framställde för mig. — Han ansåg, att det skulle imponera på allmänheten och ge ett intryck av överlägsen säkerhet, om Fröding utsåge fyra grevar till sina försvarare inom juryn, och han trodde sig kunna erbjuda följande fyra: Carl Snoilsky, F. U. Wrangel, Albert Ehrensvärd och Birger Mörner! Härav blev visserligen ingenting. Men tydligt var, att, då juryvalet slutligen skulle äga rum, hade såväl åklagaren som rätten på känn, att i juryn borde insättas endast män av bildning och av frisinnad åskådning, med odlad smak och i hög samhällsställning. — Den definitiva sammansättningen blev, som bekant: av åklagaren valda: greve Carl Snoilsky, rektor Carl von Friesen och doktor Mårten Sondén (som tidigare varit Frödings läkare); av rätten: målaren och skalden A. T. Gellerstedt, skalden häradshövding Hugo Tigerschiöld och skalden häradshövding Viktor Almquist. — Fröding hade själv valt: professor Curt Wallis, professor Wilhelm Leche och doktor David Bergström. — Och denna jury frikände — naturligtvis!

Det är visserligen sant, att reaktionen sedan tog hämnd. Lektor Enar Sahlin motionerade vid följande års riksdag, med anledning av åtalets utgång, om en ändring av tryckfrihetsförordningens så kallade sedlighetsparagraf. Den klara och rediga formuleringen av vad som bör »såsom missbruk av tryckfriheten anses» borttogs och ersattes med den vaga kautschuksordalydelsen: »Framställning, som sårar tukt och sedlighet.»¹

Jag lämnar emellertid därhän, om denna lagändring haft det allra ringaste inflytande på den svenska litteraturen och dess så kallade »osedlighet»!

*

Den högkonjunktur, som satte in under 1890-talet och blev starkt utpräglad under decenniets senare hälft, medförde även goda tider för svensk bokhandel. Vår bokomsättning ökade under dessa år rätt väsentligt.² — Jag skall här redogöra för några av våra större

¹ Den gamla ordalydelsen av § 3 mom. 13 löd som bekant: »Sedernas vanhelgd, vare sig genom offentliga läror till någon last, särdeles den, som sårar ärbarheten, eller sådana ohöljda och skändliga framställningar af denna lasts utöfning, hvarigenom främjandet af ett förderligt lefnadssätt åsyftas. —»

² Hela vår affärsomsättning hade tidigare, beroende dels på de små förhållandena, dels på de, den tiden, så låga bokläsningen, varit mycket blygsam. — Först

affärsföretag under åren 1892—99, vilka företag bidrogo att öka vår firmas betydelse och stärka dess anseende.

1892 utgjordes nog våra förnämligaste böcker utav Georg Norden-
svans »Svensk konst och svenska konstnärer i 19:e århundradet»,
det för vår svenska konsthistoria grundläggande arbetet, som på
goda grunder fick erkännande som »ett bland de rikaste och bäst
illustrerade verk i vårt land». — Samt av det synnerligen förnäma
illustrationsarbetet »Världens hufvudstäder», ett samarbete mellan
författare av skilda nationaliteter — dock mest fransmän — och
illustrerat med franska klichéer (från Hachette i Paris) efter foto-
grafier. — Det var vår danske vän Gustav Philipsen (firma P. G.
Philipsen) som livligt uppmanat oss att deltaga i detta företag,
som på danska utgavs av honom. — Skildringen av Stockholm
var gjord av Maurice Barrès och Paul Ginisty, men var så full av
fel och misstag att den måste undergå en rätt grundlig revision
innan den kunde publiceras. — Arbetet trycktes i icke mindre än
6,000 exemplar, vilket dock visade sig vara alltför mycket.

1893 blev den Carl Larssonska upplagan av Sehlstedt vår utan
all jämförelse förnämaste bok. Och Carl Larssons Singoalla blev
1894 års praktverk. Om dessa båda har jag ju emellertid redan
skrivit.¹ 1894 började vi dessutom ett annat stort och vackert före-
tag. Vår svenska bokmarknad saknade den gången sedan många år

är 1866 lyckades min far få upp den med några tusental över hundratusen, vilket
dock, den gången, ansågs vara rätt vackert för ett svenskt bokförlag. — År 1871
utvisa böckerna, att omsättningen stigit till 155,000, och 1873 överskreds två-
hundratusentalet. Men 300,000 nåddes icke förr än 1884. Då var det den illustre-
rade upplagan av Fältskärens berättelser (se s. 49 och 171) som höjde vår bokför-
säljning med rätt många tiotusental så att slutsiffran det året blev 364,000. —
De följande åren blevo så mycket magrare, beroende på de dåliga tider, som satte
in: 1885 har jag antecknat 313,000 och — det svagaste år som jag erinrar mig —
1886 (se s. 88) stannade omsättningen vid endast 221,000! Det tog emellertid
så småningom upp sig igen, och de båda åren 1890 och 1891 nådde vi upp till, och
över, 400,000, främst som resultat av den illustrerade Blanche-upplagan, som
kunde tryckas i 30,000 exemplar (se s. 174 not ²). — Åren 1892, 93 och 94 hade
vi åter gått ned under 400,000-strecket, som dock ånyo överskreds 1895 och 1896.
— De därefter följande två åren nådde vi höjdpunkten för vår årsomsättning, 1897
med 524,000 och 1898 med 620,000!!, vilka vackra siffror erhållits bland annat
genom försäljningen av Nansens »Fram öfver Polarhafvet», Heidenstams »Karoli-
nerna» och Sven Hedins »En färd genom Asien» men främst genom den samlade
upplagan av Viktor Rydbergs skrifter. — Efter 1898 gick omsättningen något till-
baka och det skulle dröja ända till 1903 innan min firma nådde fram till och över-
skred 1898 års försäljningssumma. — Hur betydande dessa sist nämnda siffror voro
den gången, även mätta med kontinental-europeisk måttstock, fick jag ett livligt in-
tryck av då jag sommaren 1899 deltog i den internationella bokförläggarekongressen
i London och där, av min gamle vän och skolkamrat, dåvarande innehavaren av den
ansedda speditjonsbokhandeln Librairie Nilsson i Paris, Per Lamm, blev present-
rad för ett antal av de främsta franska bokförläggarna med orden: »Mr Bonnier
de Stockholm; sa maison fait un chiffre d'affaires de presque un million de francs»,
vilka ord synbarligen ingävo dessa herrar en viss respekt.

¹ Se s. 174 o. följande.

en välskriven, populär världshistoria. Min far och jag hade flera gånger konstaterat detta faktum och tänkt på att söka få en ny världshistoria till stånd. Då började just vid denna tid i Tyskland en ny omarbetning att utges av C. F. Beckers gamla berömda världshistoria för ungdomen, som på sin tid genom sin livliga framställning vunnit så utomordentlig framgång såväl i Tyskland som i andra land. I Sverige hade olika upplagor av den utkommit (hos N. M. Lindh i Örebro och hos Petré & Son i Linköping). Min far erinrade sig livligt dess popularitet under 30- och 40-talen. Och jag hade lärt mig det lilla jag kan av historia ur ett exemplar av den Lindhska upplagan, som jag en gång i min gröna ungdom fått till födelsedagspresent av min far (och som fortfarande står på min bokhylla!). — Vi beslöto oss för att låta verkställa en ny översättning av den nya tyska bearbetningen och uppdrogo arbetet åt doktor O. W. Ålund, en man av ovanliga kunskapsmått, som tidigare varit anställd som litterär medhjälpare åt Hjalmar Linnström, dels även varit betrodd journalist (i Aftonbladet och i Dagens Nyheter), och som nyss åt oss lämnat ett större, populärt arbete om Gustav II Adolf, vilket vi med stor framgång utgävo till 300-årsdagen av Gustav Adolfs födelse. Ålund åtog sig arbetet med Becker. Men det visade sig snart, att den tyska omarbetningen endast till ringa del kunde användas, och Ålunds översättning blev i själva verket ett helt nytt, svenskt originalarbete. — Jag fick uppdraget att förse verket med illustrationer och kartor, och jag gick något så när i land med detta. — Den nya Becker förelåg färdig år 1898 i sju stora oktavvolymmer, illustrerade med cirka 2,000 bilder och kartor i färgtryck. Den trycktes i 10,000 exemplar och blev en välförtjänt framgång.

En liknande välförtjänt framgång hade följande år, 1895, ett annat arbete, där jag likaledes hade lagt rätt mycken personlig hand vid tillblivelsen, och där jag tillskriver mig den ursprungliga idén. Det var Cohrs' och Torpsons »Geografisk handatlas öfver jorden». — Den framstående kartografen Edvard Cohrs hade graverat och tryckt och på eget förlag, år 1891, utgivit en »Kartbok öfver Sverige», som genast blev en synnerligen populär artikel och som sedan under årens lopp utgivits i talrika upplagor. Det slog mig genast, att nu var mannen funnen, som skulle kunna utföra något liknande, en atlas öfver hela jorden. — På svenska fanns ingenting dylikt, utan man fick nödtorftigt hjälpa sig med Perthes' lilla tyska »Taschenatlas». Utan att tveka träffade vi redan samma år, 1891, en överenskommelse med Cohrs, vi inköpte från Tyskland litografisk sten åt honom, och vi voro till och med betänkta på inköp av en

litografisk press för att själva kunna fullgöra tryckningen. Det var emellertid just i samma veva som man utomlands började trycka kartor i färg i boktryckspress. Vi följde exemplet, läto överföra stengravyren på zinkplåtar och tryckte i vårt boktryckeri från dessa. — Härmed hade med den lilla kartboken ett betydelsefullt steg tagits för vårt lands tryckkonst. — Något annat nytt som vår handatlas uppvisade var det mer än hundratal statistiska, m. m. kartor i svarttryck, som fyllde färgkartornas baksidor. — Atlasen blev en verklig framgång, den har tryckts och åter tryckts i mer än trettiofemtusen exemplar, och på grundvalen av dess stenar och plåtar ha skolatlaser utförts, vilka sålts i hundratusental.

Några andra stora framgångar, som vi hade under år 1895 voro: general C. O. Nordensvans »Fransk-tyska kriget», varom jag tidigare talat, Dumas' »De tre musketörerna» illustrerade med Maurice Leloirs förtjusande teckningar och varav vi tryckte 7,500 exemplar, samt Herman Hofbergs »Genom Sveriges bygder», som, i ny omarbetad upplaga, kunde tryckas i 6,000 exemplar.

Den 21 september 1895 hade Viktor Rydberg avlidit. Det blev naturligtvis en hederssak för förlaget att få utge den samlade upplaga av hans skrifter, som genast borde ordnas. — En överenskommelse kom också omedelbart till stånd — som alltid dittills med S. A. Hedlund som mellanman. — Karl Warburg, Rydbergs intima vän och kamrat från Göteborgs Handelstidning, åtog sig redaktionen. Det lyckades honom och oss att, för stärbhusets räkning, återförvärva förlagsrättigheterna till de få av Rydbergs arbeten, som utkommit på andra förlag än vårt, »Romerska dagar», som dittills tillhört Hugo Gebers förlag och »Fribytaren på Östersjön» samt »Jehovahtjänsten hos Hebreerna» som ägts av bokhandlare Hjalmar Ewerlöf i Gävle. — Utgivandet började våren 1896. — De fjorton delarna lågo färdiga efter en tid av fyra år och hava sedan dess otaliga gånger blivit omtryckta. Min far fick före sin bortgång glädjen se sin väns, sitt förlags högst värderade författares, skrifter samlade i en enhetlig upplaga och spridda i exemplarantal, varom man, under Rydbergs livstid, icke skulle kunnat göra sig någon föreställning.

Vid sidan av den försäljning, som vi särskilt under åren 1896 och 1897 gjorde med Viktor Rydbergs skrifter, krympa övriga företag till rätt små dimensioner — dock med undantag för ett annat betydligt förlag: utgivandet under 1897 av Fridtjof Nansens »Fram öfver Polarhavet». — Jag skall aldrig glömma det intryck som telegrammet om Nansens och Sverdrups återkomst efter tre års bortovaro gjorde hos oss liksom över hela världen, icke heller den

spänning, som jag gick uti under augusti- och septemberveckorna 1896 innan överenskommelse hunnit träffas mellan oss och Nansens norska representant och förläggare Aschehoug & C:o. — Den svenska upplagan av Nansens skildring av hans egen och hans mäns storartade bragd trycktes i 6,000 exemplar och blev — i likhet med upplagorna på alla andra världens språk — en imponerande framgång. — Vi betalade ett honorar av 30,000 kronor — den gången ett oerhört vågspel!

Ett med Nansens »Fram» jämförligt förlagsföretag blev två år senare Sven Hedins »En färd genom Asien». — Hedin hade efter fyra år av mödor och äventyr i det okända Asiens inre återvänt till hemlandet, där han blev mottagen med jubel. För oss blev det en glädje att få upptaga den gamla förbindelsen med den man, som från och med den gången hade erövrat platsen som Sveriges främste upptäcktsresande, och utgiva hans storslagna skildring av vad han upplevat och upptäckt där borta. Det blev en verklig glädje för mig att få syssla med detta ståtliga verk, det egentligen första arbete, där vi, samtidigt med utgivandet av den svenska upplagan (som såldes i 5,400 exemplar) fingo ordna även med upplagor på främmande språk. Om jag minns rätt utgavs Hedins bok samtidigt på sju språk och vi fingo dels leverera klichéer dels trycka plancher åt de danska, ryska, tyska, franska, engelska och amerikanska med oss samarbetande förlagen.

Ytterligare några andra större förlagsföretag under dessa senare 90-talsår voro: Camille Flammarion's »Populär astronomi» (tryckt i 7,000 exemplar), bildergallerierna »Jorden rundt» (i 11,000 exemplar), »Zoologiskt album» (i 6,500 exemplar) och »Svenska historiska taflor» (i 5,000 exemplar). De två förstnämnda av dessa bildergallerier utgjordes av reproduktioner efter utländska fotografier, de svenska historiska tavlorna voro däremot hopletade och sammanställda av mig personligen, en Sveriges historia från Gustav Vasa till Oscar II i bild, med en upplysande text, som doktor Otto Sjögren skrev. — Vidare: en illustrerad upplaga av Fritz Reuters samlade berättelser (av vilka »Lifvet på landet» kunde tryckas i 5,500 exemplar, de övriga i 3,000) samt slutligen C. O. Nordensvans »Finska kriget» och Bering Liisbergs »Franska revolutionen», om vilka båda arbeten jag talat tidigare.¹

Den sista stora förlagsuppgörelse, som min far fick tillfälle att med sitt namn underteckna, var överenskommelsen mellan oss och Zach. Topelius' arvingar rörande Topelius' samlade skrifter. Jag

¹ Se s. 222, noten.

har tidigare behandlat denna angelägenhet¹ och vill här endast omnämna, att, då det efter Topelius' död i mars 1898 visade sig, att flera spekulanter anmält sig som eventuella köpare av rätten till hans samlade skrifter,² så fick jag av min far i uppdrag att resa över till Finland med plein pouvoir att där träffa uppgörelse med arvingarna — kosta vad det ville. — Jag och min hustru begåvo oss därför dit i mitten av maj, gjorde en förberedande visit ute på Björkudden, begagnade Finlandsbesöket till en mycket intressant fjortondagars utflykt till Petersburg och Moskva samt träffade vid återkomsten till Helsingfors en muntlig överenskommelse med Topelius' yngsta dotter, fru Eva Acke, på arvingarnas vägnar, en överenskommelse, som efter min hemkomst sattes i laga form av Karl Staaff och den 30 juni underskrevs av min far. Utgivandet av de Samlade skrifterna (34 delar) fördelade på fem serier började på nyåret 1899, men avslutades ej förrän 1907, alltså först sju år efter min fars bortgång.

*

Alla dessa stora och, mer eller mindre, vinstgivande förlagsföretag hade ju bidragit att öka vår firmas anseende och bekräfta dess ställning som ledande inom den svenska bokhandeln. — Men det var dock icke dessa förlag, som gåvo 1800-talets sista decennium den glans, med vilken det allt fortfarande lyser i Sveriges litteraturhistoria, eller som gjorde begreppet nittiotal liktydigt med den svenska litteraturens nya guldålder. Det var en serie helt andra böcker, flertalet ännu den gången blott tryckta i jämförelsevis helt obetydliga upplagor och ännu rätt länge till en viss grad förbisedda av den bredare publiken och mycket överlägset behandlade av den tongivande kritiken. Men dessa böcker var det som icke blott i framtiden skulle komma att räknas bland bokhandels mest efterfrågade artiklar, utan motsägelöst skulle komma att tillerkännas de yppersta platserna på den svenska vitterhetens stjärnhimmel, böcker som, i innerligt förbund med firman Albert Bonnier, nu och sedan länge utgöra dess storhet och dess stolthet.

Behöver jag räkna upp dem? Behöver jag erinra om de mästerverk, som det gyllene decenniet, 90-talet, skapade år för år? Jag har redan uppehållit mig vid några: vid »Guitarr och draghar-

¹ Se härom Adolf Bonnier och hans bröder II, s. 88.

² Gustaf af Geijerstam hade rest över till Finland för Gernandts förlagsräkning, och en annan firma, Frölén & C:o, hade telegraferat, att de ville betala "lika mycket som Albert Bonnier och något därutöver".

monika», vid »Legender och visor», vid »Gösta Berlings saga» — samtliga 1891 års skörd. Det följande året, 1892, kom »Hans Alienus»; 1893 Strindbergs »Enaktare»; 1894 både Frödings och Levertins »Nya dikter» samt Selma Lagerlöfs »Osynliga länkar»; 1895 Heidenstams »Dikter», Tor Hedbergs »Judas», Geijerstams »Medusas hufvud» och Söderbergs »Förvillelser»; 1896 »Stänk och flikar» och Ellen Keys »Missbrukad kvinnokraft»; 1897 främst »Karolinernas» första del, vidare: Levertins »Från Gustaf III:s dagar», Bondesons »John Chronsoughs memoarer», Selma Lagerlöfs »Antikrists mirakler», fru Mallings »Skyttes på Munkeboda» samt Frödings »Nytt och gammalt»; 1898 »Gralstänk», »Karolinernas» andra del, Ellen Keys »Tankebilder», Levertins »Diktare och drömare» och Hjalmar Söderbergs »Historietter»; och slutligen 1899 »Rococonoveller», »En herrgårdssägen» samt »Drottningar i Kungahälla». En ståtlig rad, i sanning! Och däremellan ett myller av andra präktiga böcker: av Anne Charlotte Leffler, Sonja Kovalevsky, Axel Lundegård, Ola Hansson, Karl Aug. Tavaststjerna, Tor Hedberg, Mathilda Roos, Anna Branting, Anna Wahlenberg, Sophie Elkan, och många andra! — Ja, det var en tid, då det var en lust att leva! Nu hade den gått i uppfyllelse min ungdoms dröm om en ny levande svensk litteratur, som jag skulle få hjälpa till att stödja och vårda. Hur är det Goethe säger: »Was man in der Jugend wünscht, hat man im Alter die Fülle.»

*

För att undgå de uppvaktningar och hedersbetygelser som tillämnades honom vid hans 75-årsdag begav sig min far i min syster Jennys sällskap i början av oktober 1895 på resa till södern: Abbazia, Venedig och Wien, och han hemkom först efter två månaders bortovaro. Det blev hans sista utländska resa. — Åren togo småningom ut sin rätt. Visserligen var arbetslusten oförminskad. Därom bära firmans kopieböcker under åren 1896—1900 vittnesbörd: han förblev alltjämt vår främste affärskorrespondent. Arbetet i förlaget var ända fram till sekelskiftet hans största glädje. Den enda minskning i verksamheten som han unnade sig var under högsommarmånaderna dessa sista år av nittiotalet, då han plögade taga sig en tredagars weekend på sin kära Dalaröveranda, läsande sina tidningar, sitt »Börsenblatt für den deutschen Buchhandel», sin »Revue des deux Mondes» — hans regelbundna lektyr sedan decennier tillbaka — och, icke minst, sina korrektur.

I februari år 1900 blevo de första yttringarna av en inträdd sjukdom märkbara. Min far sökte sin vän och läkare doktor Ernst Fogman,¹ som lugnade honom med, att det blott var en tillfällig förkylning. Men samtidigt meddelade Fogman mig, att dessa tecken pekade på en sjukdom till döds: cancer i pylorus, och att min fars dagar voro räknade, högst ett halvår till skulle han kunna leva. — Det visade sig tyvärr vara så. Krafterna avtogo hastigt — dock voro lyckligtvis smärtorna rätt lindriga. Min far kunde ännu hela våren och försommaren några timmar dagligen besöka vårt kontor och deltaga i arbetet. Hans sista brev, skrivet med samma fina piktur som alltid, är daterat så sent som den 14 juli; det är adresserat till Julius Centerwall och behandlar en fråga om ett eventuellt bidrag till Albert Bonniers käraste förlag: hans första och hans sista, julkalendern Svea. Den 26 i samma månad slocknade hans liv, lugnt och stilla.

En sällsynt dugande man gick bort med Albert Bonnier. En lysande intelligens, en enastående skarpblick, en arbetsförmåga som aldrig förtröttades. — I griftetalet vid hans jordfästning yttrade rabbinen professor G. Klein med rätta om honom: »Vill du känna värdet av ett mänskligt liv, så pröva det med arbetets måttstock. Med detta mått skall Albert Bonniers liv mätas!» Och en av hans få överlevande jämnåriga vänner bland författarna, Frans Hedberg, gav honom det vackraste eftermäle, då han i sin nekrolog över honom nedskrev orden: »Vi, Sveriges författare, böra i tacksam hägkomst bevara minnet av vår gamle förläggare, den man, som var en trofast vän till de äldre, till de bästa bland de hädangångna, en oftast välvillig hjälpare för de unga och oförsökta, och ett aldrig svikande stöd för de ålderstigna och trötta.» — Och han tillade: »Att han kunde detta, var hans arbetes förtjänst, att han ville det, var hans hjärtas.»

*

Min fars död inträffade vid det gamla seklets slut och det nyas inbrott. Ett århundrade hade samtidigt också i det allra närmaste gått till ända sedan Gerhard Bonnier landsteg i Köpenhamn och därmed grundade det Bonnierska bokhandelshuset. — Ett nytt århundrade har kommit, en ny tid, som har fört en ny och — genom tidsförhållandena — mycket större verksamhet med sig för »Bonniers». — Det är det gamla seklets historia, som jag i mitt

¹ Sedan många år hyresgäst hos min far på Mästersamuelsgatan.

nu avslutade arbete har sökt skildra. Jag nedlägger här min penna med en varm förhoppning att, då det nya seklets historia, om Gerhards, Adolfs, Felix' och Alberts efterföljare, en gång skall komma att skrivas, dess minnestecknare, även han, skall hava att förtälja om strävan och möda, om framgång, om dugande mäns tanke- och arbetsresultat samt om svensk vitterhets blomstring.

NAMNFÖRTECKNING TILL ARBETETS SAMTLIGA FYRA DELAR.

- Aagaard, Carl Frederik, dansk målare III 226
- Abbot, John S. C., engelsk författare av uppbyggelseböcker II 41
- Abdul Medjid, sultan av Turkiet III 92
- Acke, Eva, se Topelius-Acke, Eva
- J. A. G., målare IV 13, 233
- Adam, M:me Juliette, fransk tidskriftsredaktris IV 50, 83, 86
- Adelerantz, C. Fr., arkitekt II 46
- Adlers, Gottfrid, fil. d:r, lektor IV 183
- Adlersparre, C. A. (Albano), författare II 78, 81, 84, 134, 155, III 71, 97
- Sophie, författarinna IV 81
- Afze, se Afzelius, A. J.
- Afzelius, Arvid August, författare II 78, 84, 103, III 14
- A. J. II 78, 82, III 89
- Agardh, Carl Adolf, naturvetenskapsman, biskop I 31, 32, 66, II 147
- Agentur des rauhen Hauses, bokförlagsfirma i Hamburg III 117
- Agrell, Alfild, författarinna IV 37, 54
- Carl Magnus, naturvetenskapsman I 31
- Ahlberg, Lars Adolf, bokhandlare I 57—59
- Ahlenius, Karl, professor i geografi i Uppsala IV 183
- Ahlgren, Ernst, se Benedictsson, Victoria
- Ahlstrand, den s. k. "Skaldekungen" IV 23
- Ahnfelt, Arvid, skriftställare III 205, IV 30, 38
- v. Aken, C. J., f. d. handlande I 55
- Akrell, C., general, kartograf III 54
- Aktiebolaget Ljus, bokförlagsfirma IV 145
- Albano, se Adlersparre, C. A.
- Albrecht, J. F. E., tysk läkare III 66
- Alcan, Félix, fransk bokförläggare IV 190
- Alcott, Louise M., amerikansk författarinna III 212, 216
- Alfred, springpojke på Hörbergsska tryckeriet III 152
- Alfthan, Johannes, finsk-svensk författare IV 12
- Alkman, Edvard, tidningsman IV 228
- Alm, Leopold, notarie, tidningsman III 133, 134
- Almkvist, Herman, professor IV 183
- Almquist, Viktor, jurist, skriftställare IV 240
- Almqvist, C. J. L., författare II 10, 11, 84, 101, 107, 108, 137, 156, III 67, 68, 205, 208—211, 217, IV 10
- Almqvist, L. U., signatur för L. Westberg II 101
- Almqvist, Sven Harald, regementspastor III 24
- & Wiksell, boktryckeri- och bokförlagsfirma i Uppsala IV 54, 145, 149
- Almstrand, Henrik, sedermera advokat i Göteborg IV 183
- Almström, R., fabrikör IV 73
- Alstrup, Andreas Christian, dansk "Translateur" I 23
- Ambrosiani, Sune, fil. d:r III 157
- Ameen, Elin, författarinna IV 87
- Amigo, Alice, se Bonnier, Alice
- Amyot, Pierre Fleurus, fransk bokförläggare III 160
- Andersdotter, Kajsa, mor till Charles John Andersson III 55
- Andersen, Carl, dansk skald III 218
- H. C., dansk författare I 57, II 141, III 105, 183, IV 16, 170
- Anderson, Alfred, skriftställare III 201
- Andersson, A. E., bokhandlare i Norrköping III 30
- A. J., skolman, läroboksförfattare III 98
- August, bokhandelsbiträde III 118
- Charles John (Carl Johan) III 55—58
- Johan, biskop, översättare av Faust IV 178
- Nils, boktryckerifaktor III 168, IV 8, 9, 12
- N. J., docent, sedermera professor III 47
- Andree, Rich., tysk kartograf III 183
- Andrén, Viktor, konstnär III 183, 203, IV 174
- Anette, hembiträde hos Adolf Bonnier II 57

- Angerer & Göschl, fotomekanisk ateljé i Wien IV 175
- Anker, E., hovfröken I 55
- Annerstedt, Ludvig, justitieminister IV 235, 236
- d'Annunzio, Gabriele, italiensk författare III 182
- Anrep, Gabriel, redaktör av Adelskalendern III 100, 101
- Anselin, Aug. Ed. Gabr., fransk bokförläggare II 117
- Antoine, André, fransk teaterledare IV 188
- Anzengruber, L., tysk författare III 182
- Apelqvist, Fredrik, bokhandlare i Karlskrona III 177
- Arborelius, C., ångbåtskommissionär II 140
- Arenander, Adam, bryggare III 167
- Olof Julius, bryggare III 167
- Arfvedson & C:o, Sam., affärshus i Göteborg III 109
- Arfvidsson, Nils, författare II 137, III 18, 65
- Ariosto, Ludovico, italiensk diktare IV 121, 123, 124
- Arlberg, Fritz, sångare IV 30
- Arnold, J. Chr., bokhandlare i Dresden II 52
- Arnz & C:o, litografisk firma i Düsseldorf III 20, 47—50, 157
- Otto, i firman Arnz & C:o III 50
- Arrhenius, Johan, professor, ordförande i svenska bokförläggareföreningen IV 108
- Arsenius, Georg, målare IV 174
- Arvedson, A. A., prästman III 66
- Arwidsson, Adolf Ivar, bibliotekarie II 12, 61, 62, 115, 137, III 24, 67, 68
- C. F., bokhandlare i Göteborg II 169—171, III 27, 90, 91, 138
- Asbjörnsen, Peter Christen, norsk sago-författare III 183, IV 7
- Aschehoug & C:o, norsk förlagsfirma IV 244
- Askerberg, F. C., bokförläggare IV 115
- Atterbom, P. D. A., författare II 76, 167, III 11
- Aubert, Gabriel, bokförläggare i Paris II 44
- Augier, Emile, fransk författare IV 10
- August, se Andersson, August
- den Starke av Sachsen och Polen I 11, 13, 16, 17
- Auguste Victoria, tysk kronprinsessa, sedermera kejsarinna IV 70
- Axelsson, Maximilian, författare III 131, 156, 163
- Bachelier, Ch. L. E., bokförläggare i Paris II 44
- Bachér, C. G., bokhandlare i Nora II 170
- Backman, Alexis, överste, teaterchef II 137
- Charles, konsul, boktryckare II 17, 88, III 16
- Bæckborg, Hedvig Sophia, gift v. Betzen III 39
- Bäckström, A., sjömilitär III 212
- Bædeker, Karl, tysk bokförläggare III 211
- Bærentzen & C:o, litografisk firma i Köpenhamn II 94, 132, 134, 157, III 157, 158, 162, 163
- Bagge, C. A., bokhandlare, firma Fritze & Bagge II 111, 118, 169
- Bagge, Julius, musikhandlare IV 115, 126
- Ballin, Samuel Jacob, dansk läkare II 108
- de Balzac, Honoré, fransk författare II 121
- Banck, Gustaf, tjänsteman hos Albert Bonnier III 152, 168, 212, 216, 249, IV 12, 41, 51
- Marie, hushållsfröken hos Albert Bonnier III 168, 228
- Barclay, John, affärsman i Göteborg III 139
- Barrès, Maurice, fransk författare IV 241
- Barth, Joh. Ambrosius, bokförläggare i Leipzig II 43, 47
- Baudry, Louis Cl., fransk bokförläggare II 44, 62, 117
- Bauer, sångare på Vauxhallen II 57
- Baumgärtner'sche Buchhandlung, förlagsfirma i Leipzig II 72, 116, III 9
- Bechstein, Ludv., tysk sagoförfattare III 216
- Becker, C. F., tysk historiker III 65, 96, IV 242
- Beckman, Anders Fredrik, biskop i Skara III 188
- Ernst, tidningsman III 200
- J., boktryckare II 61, 143, 144, III 10, 108, 112
- Knut, boktryckare IV 33
- Beckmans förlag, J. IV 126
- Beecher-Stowe, Harriet B., amerikansk författarinna II 131, III 92
- Beer, I. A., konsertmästare I 49
- Behrens, Fanny, gift Lamm III 40
- Beijer, Frans, bokförläggare III 66, 193, IV 36, 110, 111, 116, 117, 121, 132, 145, 209—212
- F. & G., bokförlagsfirma III 21, 193, IV 10, 110, 118, 121, 124, 138, 209
- Gotthrid, bokhandlare IV 110, 193
- P. H., bokhandlare i Helsingfors IV 54
- Bellman, C. M., skald III 11, 16—18, 47—53, 56, 180, 184, 185, IV 10, 121, 123, 124, 132, 198

- Bellman, Lovisa Fredrika, fru, C. M.
Bellmans hustru III 16
- Bendixson, Artur, skolman III 225, IV
206, 207
- Ivar, professor, matematiker IV 193,
204
- Nanna, f. Sohlman, fru III 225, IV
206—208
- Valfrid, se Lind, Valfrid
- Vilhelm, grosshandlare III 225
- Benecke, Charlotte, se Bonnier, Char-
lotte
- John, köpman i Göteborg, Charlotte
Bonniers far I 51, II 150
- Louis, köpman i Göteborg II 100,
158—160, 168, III 121
- Sillem, bokhandelsbiträde, affärs-
man III 7
- Benedicks, C., bankir III 120, 148, 166
- Benedictsson, Victoria (Ernst Ahlgren),
författarinna IV 54, 168, 208—211
- Beppo, se Sommelius, Gustaf Lorentz
- de Beranger, Pierre Jean, fransk skald
III 126
- Berg, C. O., grosshandlare, predikant
IV 74
- Isak, hovsångare II 137
- J. A., fil. mag., litteratör i Göteborg
II 156, 161, III 105
- N. J., översättare II 137
- P. G., bokförläggare II 5, 44, III 12,
94
- Ruben G:son, docent, skriftställare
II 164, IV 197, 231
- Bergegren, E. T., bokhandlare III 95
- Hinke, litteratör IV 55
- v. Bergen, Carl, skriftställare IV 73
- Bergh, Edv., målare II 137
- Gerda, Richard Berghs hustru IV
207
- Richard, målare IV 207
- Berghaus, Heinrich, tysk geograf II 134
- Bergin, J. A., boktryckare i Varberg
III 111
- Berglund, Lars, bokhandlare i Uppsala
II 163
- Lars Gustaf, bokhandlare i Uppsala
II 163
- Bergman, B. C., polismästare II 137
- C. J., lektor, skriftställare II 75, 81,
III 37, 98
- Bergstedt, Karl Fredrik, tidningsman
III 233
- Bergstrand, C. E., fil. mag., lärare i
kemi III 63
- P. E., skriftställare III 201
- Bergström, David, fil. d:r, sedermera
krigsminister IV 182, 240
- Bergvall, Martin Christoffer, prästman
III 206
- Beringer, Francisca, gift med Ludvig
Jacobsen III 128
- Berling, Carl Fredrik, boktryckare i
Lund II 106
- Fredrik Johan, boktryckare i Lund
II 106
- Berlingska tryckeriet i Lund III 210
- Berner, Chr. Fr., danskt etatsråd I 42
- Bernhard, springpojke på Hörbergiska
tryckeriet III 152
- M., doktor, tysk skriftställare III 63
- Berwald, systrarna, sångerskor II 137
- Berzelius, J. J., kemist, professor II 42,
45, 115, 138
- v. Beskow, Bernhard, författare I 55,
58 II 137, 155, III 11, 75
- v. Betzen, Alfred, medicine doktor III
28, 30, 37—39
- Bianchini, A., konditor III 128
- Bibliographisches Bureau, tysk bokför-
lagsfirma IV 186
- Institut i Hildburghausen, tysk bok-
förlagsfirma II 28—31, 64, 156
- Bildt, Knut, löjtnant, sedermera överste-
löjtnant I 51
- Billberg, Gustaf Johan, kammarrätts-
råd II 15—19, III 11
- Ossian, redaktör av Sveriges handels-
kalender III 100
- Bille, Wilhelm, bokförläggare och bok-
handlare III 169, IV 37, 46, 54, 113,
115, 137, 230
- Billing, Johan Samuel, professor I 55,
II 115.
- Lars Tore, målare III 25
- & Son, J. S., köpmansfirma III 113
- Billmark, Carl Johan, konstnär II 68,
157, III 146
- Bing, H. J., bokhandlare i Köpenhamn
I 48
- Bischof, C. G., tysk naturvetenskapsman
III 13
- v. Bismarck, Otto, tysk statsman IV 51
- Bjursten, Anders, prost, bokhandlare i
Göteborg I 47
- Herman, författare I 47, II 78, III
91, 131
- Björck, A. L., tidningsman III 133, 134
- Alb. Wilh., rådman i Göteborg III
134
- A. W., bokförläggare IV 37
- Ernst, skald III 198—200, 222
- Gustaf Daniel, biskop i Göteborg III
134, 198
- Oscar, målare IV 174, 225, 226, 231
- & Börjesson, antikvariatsbokhandels-
firma III 177
- Björckfeldt, Leon., tecknare II 94
- Björklund, Carl Fredrik, boktryckare
II 61, III 111, 152
- Jacob, tidningsman III 130, 131
- Terése, gift Bobergh, skådespelerska
II 151
- Björkman, Göran, skriftställare III 183
- Björnson, Björnsterne, norsk författare

- III 237, 239—242, 250, IV 8, 15, 16, 21, 22, 55—58, 64—66, 74, 78, 121, 191
- Björnstjerna, M., greve, general III 64
- Blanc, L. G., tysk skriftställare III 19, 21
- Louis, fransk politiker III 10
- Blanche, August, författare I 58, 72, 78, II 78, 84, 102, 123, 137, 155, III 32—36, 67, 68, 72, 89, 140, 153—155, 172, 181, 190, 191, 205—209, 214, 241, IV 173, 174, 196
- de Namur, Magnus Erikssons hustru, svensk drottning IV 191
- Blanck, Anton, professor IV 183
- Blankensteiner, Carl Aug., husägare i Köpenhamn II 113
- Blomdahl, W. G., bokbindare III 167
- Boardman, H. A., presbyteriansk pastor III 64
- Bobergh, Otto Gustaf, damskräddare i Paris II 151
- Boek, A., tysk skriftställare III 64
- Carl, tysk läkare och skriftställare III 213
- v. Bodenstedt, Friedrich, tysk skald III 183
- Boëthius, Jacob Edvard, professor II 164
- Bohlin, Abraham, bokförläggare II 12, 92, III 63, 179, 181, IV 110
- & C:o, bokförlagsfirma IV 145
- Bojer, Johan, norsk författare II 132
- Bojesen, Ernst, dansk bokförläggare III 184, IV 220—225
- Bokförlagsföreningen Svea IV 81, 164
- Boklund, Johan Christoffer, målare III 194
- Bolander, Sophie, författarinna II 98, 134, 140, III 201.
- Bolin, Theodor, tidningsman III 133, 134
- Bonaparte, Napoleon I 16
- Bonde, Knut, friherre II 137, III 113
- Bondeson, August, författare, läkare IV 29, 36—38, 54, 167, 168, 192, 246
- Bonggren, Jakob, författare, tidningsman IV 29, 36, 38, 56
- Bonnesen, Sten, docent, historiker I 17
- Bonnier, Adolf I 28, 46—79, II flertalet sidor, III flertalet sidor till 185, 208, 217, IV 7, 17, 124, 131, 248
- Albert I 12, 45, 52, 59, 61, 70, 71, 73, 76—79, II, III och IV flertalet sidor
- Alice, Isidor Bonniers hustru III 178
- Alida (Lalla), David Felix Bonniers dotter, gift Wærn III 31
- Anna, David Felix Bonniers dotter III 31
- Betty, Albert Bonniers hustru III 40—45, 117, 124, 135, 151, 152, 162, 163, 172, 190, 191, 205, 217, 219, 220, 224—229, 236, 238, 239, 241, 249, IV 10, 11, 21, 24, 48, 49, 72, 98, 108, 187, 188
- Bonnier, Bolette, gift Jacob, Gerhard Bonniers dotter I 28, 70, 72, 74, 75, II 118
- Charlotte, David Felix Bonniers hustru II 150, III 30, 41, 123
- David, se Bonnier, David Felix
- David Felix I 45, 52, 53, 59, 61, 71, 72, 74, 79, II flertalet sidor III flertalet sidor, IV 131, 248
- Elise, David Felix Bonniers dotter, gift Sinclair III 30, 31, 235
- Ester, född Elkan, Gerhard Bonniers hustru I 19, 63, 68, 70
- Esther, född Philip, Adolf Bonniers första hustru II 6, 32—34, 36, 37, 57, 58, 60—64, 90—92, 101, 104—107, 115, 135, III 40, 123
- Eva, Albert Bonniers dotter III 45, 168, 225, 246, IV 57, 156, 159, 187, 203
- Felix, se Bonnier, David Felix
- Frederikke, Gerhard Bonniers dotter I 28, 52
- Gerhard I flertalet sidor från s. 11, II 3, 4, 12, 16, 63, 101, 111, 136, III 174, IV 247, 248
- Hanne, se Jacobsen, Hanne
- Helene, David Felix Bonniers dotter III 31, 162
- Henriette, Gerhard Bonniers dotter, gift Levin I 28, 70
- Hilda, David Felix Bonniers dotter III 30, 31
- Inez, Isidor Bonniers dotter, gift Utter III 178
- Isidor Adolf I 46, 50, II 25 [Isidor Reinno], 28, 138, III 45, 54, 70, 126, 143, 175, 177—185, 206, 247, 248, 250—252, IV 17, 19, 25, 29, 31—34, 42—44, 81, 84, 85, 105, 132, 155, 156, 163, 164
- Jenny, Albert Bonniers dotter III 26, 44, 45, 228, 246, IV 11, 12, 57, 187, 203, 246
- Julie, Gerhard Bonniers dotter I 28, 76, II 8, 34, 105
- Karl Otto III 45, 88, 126, 144, 149, 185, 208, 215—218, 224, 226, 228, 229, 236, 241, 246, 249, IV flertalet sidor
- Knut Felix, David Felix Bonniers son III 31, 128, 162, 235
- Lisen, Karl Otto Bonniers hustru IV 28, 29, 88, 94, 104, 185, 187, 204—207, 245
- Philipine, Gerhard Bonniers dotter I 45, 60, 79
- Renée, Isidor Bonniers dotter, gift Rona III 178
- Sally, Gerhard Bonniers son I 45, 60, 61, II 50, 101
- Sophie, Adolf Bonniers andra hustru II 137, 138, 152, III 50, 123, 124, 127, 175

- Bonnier, Terese, sannolikt Gerhard Bonniers brorsdotter I 14, 15
- d'Arco, Ange, konventsledamot, franskt sändebud i Rastatt I 16, 67, IV 190
- les, "une famille de financiers" I 16, IV 190
- Borch, Chr., norsk bildhuggare III 226, 227
- Thora, norsk sängerska III 226, 227
- Borchsenius, Otto, dansk tidningsman, översättare IV 29, 64, 178
- Borgström, G., skolman III 213
- Bossange, Martin, fransk bokförläggare II 117
- Bournonville, Antoine Auguste, balettmästare III 182
- Boussod-Valadon & Cie, franskt konstförlag IV 222
- Brabant, d:r, Archivrat i Dresden I 11
- Braddon, M. E., miss, engelsk författarinna II 131
- Brahe, Magnus, greve, excellens II 107
- Brandell, Simon, tidningsman IV 182
- Brandes, C., skriftställare III 98
- Edvard, dansk författare IV 29, 153, 158, 161
- Georg, dansk författare IV 8, 21, 29, 56, 78, 185, 217
- Brandis, Ch. A., skriftställare I 29
- J. D., danskt etatsraad och livmedicus I 28
- Brandt, Fredric Vilhelm, bokhandelsbiträde hos Adolf Bonnier II 165, 166
- Branting, Anna, författarinna IV 246
- Hjalmar, tidningsman, sedermera statsminister IV 28, 29, 56, 64, 96, 153, 156, 159, 236
- Lars Gabriel, professor, gymnast I 55, II 115
- Bratt, Ivan, med. doktor IV 183
- v. Braun, Wilhelm, författare II 137, 141, III 47, 70—77, 166, 180, 202
- Bredberg, Bernh. M., boktryckare, bokförläggare I 52
- Breitkopf & Härtel, bok- o. musikförlagsfirma, boktryckare o. stilgjutare i Leipzig II 43, 47
- Bremer, Fredrika, författarinna II 62, 72, 81, 90, 137, 150, III 58—63, 145
- Breum, Z., boktryckare i Köpenhamn I 37—39, 41, 42
- Brinck, Hafström & C:o, köpmansfirma III 113
- v. Brinkman, Carl Gustaf, kammarherre, författare I 55
- Brockhaus, F. A., bokförlagsfirma i Leipzig II 43, 47, 164, III 61, 62, 94, 95, 115, 139, IV 78
- & Avenarius, Adolf Bonniers kommissionär i Paris II 44
- Broling, Gustaf, teknare III 192
- Bruckmann, Fr., bokförläggare i München III 194
- Brudin, J. L., bokförläggare II 151, III 51, 72, 73, 153, 154, 165, 202
- Brummer, Frederik, universitetsboghändler i Köpenhamn I 19, 41
- Brunius, August, skriftställare IV 200—202
- Bruzelius, Elis Em., bokhandlare i Uppsala II 164
- Emanuel, bokhandlare och bokförläggare i Uppsala I 47, 49, 51 II 163, 164
- Janne, utgivare av "Budkaflen" IV 80, 235—238
- Brøndsted, Peter Oluf, danskt etatsraad I 61
- Buckle, Henry Thomas, engelsk historiker III 236
- Bulwer, Edward Lytton, engelsk författare II 121, 122, 126—129, IV 9
- Bünsow, Friedrich Christian Ernestus, bokhandelsbiträde, trävaruhandlare II 107, 116, III 7, 108
- Byron, Georg, lord, engelsk skald III 76, 95
- Bääth, A. U., författare IV 36, 113, 168, 237
- Bäckström, Edvard, författare IV 113
- Bähr, Ivar, bokhandelsbiträde hos Adolf Bonnier II 58, 107, III 30
- Bøgh, Erik, dansk författare III 183, 219
- Böklin, Per Johan, skolman, prost III 52
- Börjeson, John, bildhuggare III 226, 227
- Börjesson, Johan, författare III 10, 11, 89, 205
- Börtzell, A., litograf IV 126
- Böttiger, C. V., professor, författare II 155, III 8, 11
- Böök, Fredrik, professor II 26
- Cæsar, Cajus Julius, romersk diktator, historieskrivare III 66
- Cajanello, Anne Charlotte, se Leffler, Anne Charlotte
- Callerholm, S. J., bibliotekarie II 137
- Camphausen, Wilhelm, tysk målare IV 222
- Capendu, Ernest, fransk författare III 105
- Cardon, Anders, litograf III 107
- Johan, litograf II 68, 134, III 107
- Oscar, litograf II 68, 134
- Carl, se Karl
- Carlander, C. M. C., bibliofil I 58
- Carlén, Emelie Flygare-, författarinna II 12, 25, 78, 84, 134, 137, 154, 156, III 34, 67—71, 145, 180
- Johan Gabriel, författare II 78, 80, 84, 137, 153—156, III 34, 49—53, 67, 69, 72

- Carlén, Octavia, författarinna IV 12
 — Rosa, författarinna III 201
 Carleson, Conrad, kammarrättsråd, chef för a. b. P. A. Norstedt & Söner IV 151
 Carlson, A. V., bokförläggare III 70 IV 115, 126
 — Gustaf, bokhandlare III 151, 152
 Carlstedt, C. J., aktuarie III 206—208
 Carnegie, David, affärsman i Göteborg I 51, III 139
 Caron, Ninian, musikhandlare II 107
 Cartesius, Renatus (René Descartes), fransk filosof IV 191
 Castelli, J. B., galanterihandlande, Adolf Bonniers husvärd II 3, 4, 33
 Cavaignac, Louis Eugène, fransk politiker II 151, 153, III 10
 Cederblad, Carl, skolman IV 183
 Cedergren, A., boktryckare i Visby III 111
 Cederschiöld, F. A., professor, med. d:r III 64
 — P. G., professor II 72, 137
 Cederström, Gustaf, friherre, målare IV 181
 — G. C., lärare i fiskodling III 64
 Centerwall, Julius, skolman, författare III 183, IV 247
 Cerf Lion, Loebel Hirschels förfranska-
 de namn I 12
 Chadwick, Emma, född Löwstädt, må-
 larinna IV 159
 — F. B., amerikansk målare IV 159,
 171
 Chapman, Hall & Virtue, engelsk bokför-
 lagsfirma III 60, 61
 Charpentier, Georges, fransk bokförlägg-
 are II 117
 — Gervais, fransk bokförläggare II 117
 Chelius & Co, bokförlagsfirma IV 145
 Cherbuliez, Victor, fransk-schweizisk
 författare III 214
 Christer Swahn, se Wickström, Victor
 Hugo
 Christian IV av Danmark I 19
 Christine, uppapperska hos Pierres II 57
 Claude Gerard, se Ljungstedt, Aurora
 v. Clausewitz, C., preussisk militär-
 skriftställare III 64
 Cohrs, Edvard, kartograf IV 242
 Cold, Chr. M. T., danskt konferensraad
 I 42
 Colliander, Nils Petrus, bokhandlare i
 Amål I 69
 — S., affärsman i Göteborg III 121
 Collin, J. G., bokhandlare i Norrköping
 I 52
 Comte, Auguste, fransk filosof III 236
 Coquelin, B. C., fransk skådespelare IV
 172
 — Ch., fransk ekonomisk skriftställare
 III 64
 v. Cornelius, Peter, tysk målare, pro-
 fessor III 8
 Costenoble, Hermann, bokförläggare i
 Jena IV 91
 v. Cotta, Bernh., tysk naturvetenskaps-
 man III 13, 14
 Cotta, J. G., bokförläggare i Stuttgart
 I 36, III 139
 Cramér, Mauritz, litteratör II 78, 82,
 84, III 32, 137
 Creutz, Gustaf Filip, greve, författare
 II 23
 Creuzbauer, W., konstförlag i Carlsruhe
 II 64
 Cronhamn, Frith., tidningsman IV 30
 — J. P., musiker II 78
 Cronholm, B. A., bokhandlare och bok-
 förläggare i Malmö III 95, 116
 Cronstedt, J. A., militär, tecknare II 65
 Cronstrand, S. A., föreståndare för ob-
 servatoriet i Stockholm II 42, 45
 Crusenstolpe, M. J., författare II 40,
 84, 137, 141, 151, III 28, 67, 72, 205,
 IV 36
 Curren Bell (Charlotte Brontë), engelsk
 författarinna II 131
 Curtius Rufus, Quintus, romersk histo-
 rieskrivare III 66
 Dahlander, G. R., professor i fysik III
 106
 Dahlgren, Calle, härads hövding II 137
 — C. F., författare II 12, III 11—13,
 47, 180
 — 's änka III 12
 — Fredrik Aug., kansliråd, författare
 II 137, III 156, IV 18
 Dahlström, Carl Andreas, tecknare II 70
 — J., professor i kemi II 115
 — R., bokhandlare i Uppsala II 165
 Dahn, Felix, tysk författare II 132
 Daniel Sten, se Lange, Ina
 Danielsson, Axel, tidningsman, politi-
 ker IV 55
 Danckwardt, M. G., statssekreterare I 56
 Dannström, C. L., lärare i husdjurs-
 skötsel III 64
 — Isidor, musiker III 32, 35, 36
 v. Dardel, Fritz L., överintendent, konst-
 när II 65, 74, III 29, 102, 143, 145
 —148, 157
 Darwin, Charles, engelsk naturveten-
 skapsman III 213, 236
 D'Aubigné, Alexander, bokhandlare III
 7, 42, 47, 92, 177
 Daudet, Alphonse, fransk författare II
 117, 132, III 214, 236 IV 94
 Davidson, Aug. S., konditor II 138
 — Henrik, bankchef IV 77
 De Brun, C. L. och F. A., bokbindare
 III 15

- De Geer, Carl, greve, lantmarskalk I 55
 — Louis, friherre, författare, statsman II 72, III 144
 — Ulrika Sophia, grevinna I 55, 58
 v. Dehn, J. B. S., generalkonsul I 55
 Deichmann, Jacob, chef i Gyldendalske Boghandel I 21, 63, II 114, IV 15, 16
 De la Croix, F., kafévärd II 48, 57, 62, 68, 88, III 15
 De la Gardie, Jacob, greve I 55
 Deland, Pierre, skådespelare, teaterdirektör III 78, 89
 Delbanco, E., köpman i Göteborg I 50, 51
 — Eduard, affärsman i Göteborg II 89, 98
 — Otto, dansk bokförläggare och redaktör för Boghandlertidende III 150, 157, IV 7, 14
 Deléen, Carl, bokförläggare I 52, II 5
 De Meza, Christian Julius, dansk general III 165
 Demuth, T., bokhandlare i Wien III 149
 Desideria, drottning I 55, II 5, III 91
 Détaille, Edouard, fransk målare IV 222
 Dickens, Charles, engelsk författare II 89, 121, 122, 131, 132, IV 9
 Dickson, James, grosshandlare i Göteborg I 51, III 109
 — Robert, grosshandlare i Göteborg III 121
 Dicksönerna, köpmän i Göteborg III 139
 Didot frères, bokförläggare, boktryckare och stilgutare i Paris II 43, 44, 117
 Dietrichson, Lorentz, konsthistoriker III 198, 205, 209, 218—220, 224, 226, 227, 248
 — Mathilde, fru III 219, 220, 226, 227
 Donner, Anton, tysk författare IV 91
 Dornblüth, med. dr., Hofmedicus I 12
 Dostojevski, Fedor M., rysk författare II 132, III 237
 Downing, Mr och Mrs Caroline, Fredrika Bremers amerikanska värdfolk III 60
 Drachmann, Holger, dansk författare II 132, IV 21, 184
 Drugulin, W. E., boktryckare i Leipzig III 149
 Dufwa, Alfred Vilhelm, bankman III 221, 222
 Dumas, Alex., fransk författare II 121, 122, 124, 126, IV 243
 — fils, Alex., fransk författare II 131, IV 10
 Dumrath, O. H., skriftställare III 182, 183
 Duncker, Alexander, bokhandlare i Berlin II 52, III 7
 — & Humblot, bokförlagsfirma i Berlin, Leipzig och München II 54
 Durchbach, D. Fr., slaktare, husägare i Göteborg II 158
 Dusantoy, A., skräddare i Paris II 152
 Dvörak, Fr., bokhandlare i Wien III 149
 Dybeck, Rich., arkeolog, skriftställare II 134
 Dybwad, Jacob, norsk bokförlagsfirma IV 192
 Dymling, C. J., grosshandlare i Göteborg III 121
 Ebeling, Albert, bokhandelsbiträde hos Adolf Bonnier, sedermera bokhandlare i Stockholm III 117, 118
 — & C:o, bokhandelsfirma III 117
 — Mathilda, sängerska II 137, III 33, 34, 36
 Ebers, Georg, tysk författare II 132
 Edgren, Anne Charlotte, se Leffler, Anne Charlotte
 Edlund, Erik, professor, fysiker IV 73
 — G. W., bokförläggare i Helsingfors III 83
 Edqvist, Esaias, boktryckare i Uppsala III 240
 Egerström, C. A., kommandörkapten, författare III 98
 Ehrensvärd, Albert, greve, sedermera minister IV 240
 — Carl August, greve, konstnär, författare III 11, 12, 18
 Eibe, F. H., bokhandlare i Köpenhamn I 78, II 108—111, 114, 118, 119
 Eichhorn, C., bibliotekarie, skriftställare III 21, 47
 Eisen, Gustaf, docent, sedermera zoolog i Kalifornien III 247
 Eiserman, J., häradshövding i Göteborg I 58, 59, II 17
 Ekbohrn, C. M., boktryckare o. litteratör i Göteborg II 88, 94, 102, 103, 122, III 13, 108, 109, 131
 Ekgren, Carl Erik, tidningsman, kommunalman III 139, 221—223, 232
 Eklund, Oscar, se Svenska Nykterhetsförlaget
 — P. B., bokförläggare III 70, 148
 Ekman, Carl Olof, lektor i Göteborg I 61
 — Gust. Henrik, commerceråd i Göteborg I 51
 Ekström, C. J., livmedicus I 58
 Ekström, Karl, författare III 201
 Eliot, George, engelsk författarinna II 132
 Elkan, Abraham, Gerhard Bonniers svärfar I 19
 — Ester, se Bonnier, Ester
 — Jitche, Gerhard Bonniers svärmor I 19
 — Sophie, författarinna IV 246
 Elmblad, M., skolman III 237
 Elmén och Granberg bokförlag I 52, II 40
 Elpidine, rysk nihilist IV 66

- Enberg, L. M., rektor, professor II 42, 45, 137
- Enblom, Victor, lektor III 37, 39, 98
- Eneberg, C. W., professor vid teknologiska institutet III 64
- Eneroth, Olof, skriftställare III 158, 159
- Engberg, A. G., författare III 198
- J., xylograf III 157
- Engelblom, Carl Johan, vice häradsövding I 51
- Engelbrecht, William, skådespelare, teaterledare IV 153
- Engelmann, Wilh., bokförläggare i Leipzig II 43, 47
- Engström, Albert, konstnär, författare III 184, 185, IV 233
- Erdmann, Nils, skriftställare III 33
- Ericson j:r, A. F., affärsman i Göteborg III 121
- Nils, järnvägsbyggare III 166
- Ernst Ahlgren, se Benedictsson, Victoria
- Erslev, Edv., dansk geograf III 213
- Erslev, Thomas Hansen, dansk skriftställare I 16
- v. Eschstruth, N., tysk författarinna III 182
- Estrup, P. J., dansk vetenskapsman I 30, 46
- Eugenie, prinsessa II 74, III 156
- Evangeliska fosterlandsstiftelsens förlag IV 126, 127
- Ewerlöf, F. A., bokhandlare i Hälsingborg II 74
- F. Ant., vid svenska beskickningen i Köpenhamn II 33, 114
- Hjalmar, bokhandlare i Gävle IV 243
- Ewert, A. W., lärare vid Chalmers III 106
- Expeditionen af Konversationslexicon, bokförlagsfirma III 20
- Fahlerantz, Carl Johan, fil. d:r, bokförläggare IV 114, 115, 121—123, 135, 138, 139, 145, 151
- Kristian Erik, biskop IV 114
- & C:o, bokförlagsfirma IV 114, 115, 118
- Fahlstedt, Amalia, författarinna IV 37, 167, 168
- C. H., bokförläggare III 154
- Eugène, skriftställare III 249
- Fahlström, N. G., bokhandlare i Uppsala II 163
- Falb, Rudolf, österrikisk fysiker III 183
- Fallén, Carl Fredrik, naturvetenskapsman I 31, 32
- Falkman, Hans Johan, sekreterare och bibliotekarie hos greve Trolle-Bonde II 137
- Fallström, Daniel, författare IV 37, 168
- Fasquelle, Eug., fransk bokförläggare, firma bibliothèque Charpentier II 117
- Fehr, Fredrik, pastor primarius IV 73
- Feith, Regina II 56
- Feldborg, A. A., dansk skriftställare I 27
- Ferdinand, dansk prins II 119
- Feuillet, Octave, fransk författare II 131, IV 10
- Figuier, L., fransk teknisk-vetenskaplig författare III 97, 249
- Fischer, bokbindare i Fredriksborg I 60
- Joseph, d:r, genealog, Köpenhamn I 19
- W. A., dansk kancellist I 42
- Flach, Ferd., skolman III 213
- Flammarion, Camille, fransk astronom III 183, IV 244
- Flaubert, Gustave, fransk författare II 132, III 236
- Fleischer, Ernst, bokförläggare i Leipzig II 43, 47
- Friedr., bokförläggare i Leipzig II 43, 47
- v. Fleming, C., greve, excellens I 58, II 92
- Flintberg, Gust. Jacob, överinspektör vid tullen i Göteborg I 51
- Flodin, Axel Theodor, bokhandelsbiträde hos Adolf Bonnier II 166
- J. J., bokhandlare o. bokförläggare II 59, III 165, 202
- Sigfrid, bokförläggare III 90, 91, 96, 165, 202, 247, IV 24, 36, 115, 126, 133, 170
- Flodman, Anders, författare III 140, 201
- Florello, Johan, professor i Greifswald II 20
- Flotow, F. F. A., tysk kompositör III 35
- Flygare, Edvard, fil. d:r III 68
- Emelie, se Carlén, Emelie
- Flügel, J. G., tysk lexikograf III 66
- Fock, A. H., friherre, professor III 64, 97, 98, 113
- friherre, ombud för Gerhard Bonnier till prof. Thunberg i Uppsala I 36
- Fogelmarck, E., professor, läroboksförfattare III 98
- Fogman, Ernst, med. d:r IV 247
- Forlagsbureauet, dansk bokförlagsfirma III 157, 212
- Foroni, J. G. B., kapellmästare II 137
- Forsberg, Carl Peter, med. d:r I 34, 36
- Forselius, C. A., kgl. sekreterare III 12
- Forssell, Christ. Didrik, tecknare, kopparstickare II 157
- G., xylograf III 157
- Hans, föreståndare för centraltryckeriet, sedermera statsråd III 193, 195, 196, 222, IV 114
- Forsstrand, C., doktor I 58

- Fränkel, Aug. Ludv., doktor i Göteborg I 51
 — ("den tråkigaste bland de tråkigaste") II 92
 France, Anatole, fransk författare II 132
 Franck, Anders Georg, doktor, husägare i Göteborg II 168
 — J., grosshandlare i Göteborg I 51
 Franklin, Benjamin, amerikansk statsman III 126
 Franzén, Frans Mikael, skald, biskop I 58, III 109
 Franzos, Karl Emil, österrikisk författare IV 20
 Frederik VI av Danmark I 44
 Fredholm, J. H. G., ingenjör IV 28
 — Ludvig, affärsman III 216
 Fredin, Edvard, författare IV 37, 137, 168, 192, 196
 Fredrik III, tysk kejsare IV 51
 Fredrika Dorotea Vilhelmina, svensk drottning III 64
 Frenckell, Frans, bokhandlare och pappersfabrikant i Tammerfors III 39
 — Janne, bokhandlare i Abo III 39
 — Reinhold, bokhandlare i Helsingfors III 39
 — & Son, J. C., bokhandelsfirma i Helsingfors II 62, 170, III 39, 83, 97
 Frenssen, Gustav, tysk författare II 132
 Freytag, Gustav, tysk författare III 105
 Frid, Ludvig, konstnär III 183
 Friedländer, Ph. Wilh., handlande i Göteborg I 51
 Friedrich, Georg, pseudonym för Georg Friedrich Müller, tysk läkare III 66
 Fries, Elias, professor, naturvetenskapsman I 31—33, 66, II 164
 v. Friesen, Carl, rektor IV 240
 — Otto, vetenskapsman, professor IV 183
 — Sixten, lektor, politiker IV 73, 74, 106
 Frisch, C. F., rektor III 50, 159
 Fritze, C. E., bokhandlare II 62, 76, 111
 — C. E., bokförlag III 95, 183, IV 30—34, 37, 38, 42, 54, 86, 115, 230
 Fritze & Bagge, bokhandelsfirma II 76, 111
 Frykholm, J. L., ingenjör III 183
 Frykman, Alrik, grosshandlare i Göteborg III 109, 110
 Frykstrand, Anders, bokhandlare i Filipstad II 170
 Fryxell, Anders, professor, historisk författare II 41, 137, III 95
 — Olof, präst, författare II 41, 137, III 14
 Fröding, Cecilia, Gustaf Frödings syster IV 233
 — Gustaf, författare IV 195—203, 216, 226, 231—240, 246
 Frölander, Th., bankman IV 71, 90
 Fröléen & C:o, bokförlagsfirma IV 245
 Frölich, Dav., greve III 113
 — Lorenz, dansk tecknare III 249
 Fröman, N. A., justitieombudsman IV 73
 Fürst, N., dansk författare I 29
 Fürstenberg, Pontus, affärsman, konst-mecenat IV 175
 Fähræus, Klas, skriftställare IV 159, 206, 207
 — Olga, skådespelerska IV 206, 207
 — Olof Immanuel, landshövding I 51
 Gad, G. E. C., dansk bokhandlare III 157, IV 124
 Gans, J. och B., systrar, lämbibliotekari-er II 4
 Garborg, Arne, norsk författare IV 95
 Garcia, Manuel, sånglärare III 34
 — Viardot, madame, Garcias hustru, sångerska III 36
 Gautier, Didier, konstberidare II 57
 Geber, Hugo, bokförläggare III 169, IV 31, 113, 114, 118, 119, 121, 151, 243
 — Nils, bokförläggare, fil. d:r IV 31
 Gebhardt, L., bokförläggare i Leipzig II 43, 47
 Gegerfeldt, G. Fr., major I 51
 Gehrman, Carl, musikförläggare IV 145
 Geibel, Carl, senior, bokhandlare i Pesth, bokförläggare i Leipzig II 53—55, 63, 64
 — Carl, junior, bokförläggare i Leipzig II 54, 55
 — Carl, bokförläggare, d:r jur. h. c. II 54
 — Herrmann, bokhandlare i Pesth II 54, 55
 Geijer, Erik Gustaf, professor, författare I 58, II 5, 62, 70, 163, III 95, IV 10
 af Geijerstam, Gustaf, författare IV 37, 42, 44, 46, 54, 55, 71, 81, 90, 96, 107, 158, 160, 163, 167, 168, 191, 192, 213, 214, 221, 228, 245, 246
 — Karl, ingenjör, författare IV 56, 183
 Gellerstedt, A. T., konstnär, författare IV 240
 Generalstabens litografiska anstalts förlag IV 126
 Gerhard, R., bokförläggare i Leipzig III 156
 Gernandts förlagsaktiebolag, C. & E. IV 81, 127, 145, 146, 245
 Gerold, Carl, bokförläggare i Wien III 149
 — Friedrich, bokförläggare i Wien III 149
 — Joseph, bokförläggare i Wien III 149
 v. Gerold, Moritz, bokförläggare i Wien III 149
 Gerold & Co, bokhandelsfirma i Wien III 149, IV 20, 113, 213

- Gerolds Sohn, Carl, bokförlagsfirma i Wien III 139, 149
- Gerson, H., mäklare i Köpenhamn I 45
- Gide, Th. Etienne, fransk bokförläggare II 117
- Gillgren, Nils, tidningsman i Uppsala IV 238
- Gilson, Adrian, engelsk skriftställare III 92
- Ginisty, Paul, fransk författare IV 241
- Girardin, Emile, fransk tidningsman III 131
- Giron, Emil, bokförläggare IV 115, 118, 124, 146
- Gjellerup, Karl, dansk författare IV 29, 184
- Gjörwell, C. C., litteratör, bokhandlare II 138
- Gleerup, Christian Wilhelm Kühl, bokhandlare i Lund och Göteborg I 47, 49, 50, 61, II 23, 62, 106, 110, 119
- C. W. K., bokförlagsfirma III 158, IV 7, 118, 124
- Jacob, bokförläggare IV 118
- Nils, bokförläggare III 251, IV 110
- Gleerupska bokhandeln i Lund IV 54, 230
- Gnospelius, Jonathan, grosshandlare III 167
- Godenius, Sam., affärsman III 121, 216
- Goethe, J. W., tysk skald III 13, 195, IV 11, 246
- Gontscharow, Ivan Alex., rysk författare II 132, III 237
- Gorki, Maxim, rysk författare III 182
- Gorrison, Hüffel & C:o, affärshus i London III 120
- Goupil & C:ie, konstförlagsfirma i Paris III 147
- Grafström, Anders Abraham, författare III 11
- Granberg, Jeanette och Louise, se Stjernström
- Olof, museiman, konsthistoriker IV 30
- Per Adolf, boktryckare, skriftställare II 40
- Grasset-Morel, fransk skriftställare I 16
- Gravallius, Vilhelmina, författarinna till "Högadals prostgård" II 84
- Grieg, Edvard, norsk musiker III 226, 227
- Nina, fru, sångerska III 226, 227
- Gripenberg, C. F., läroboksförfattare III 98
- Gripenstedt, Johan August, statsman III 144
- Grolleron, P., fransk målare IV 222
- Grundström, C., arkitekt III 183
- Grundtvig, N. F. S., dansk författare I 30
- Grüner och Wildermuth, tyska läroboksförfattare III 98
- Grästen, Ernst, finsk-svensk kritiker IV 230
- v. Gräfe, Albrecht, tysk läkare III 230
- Grönstedt, Johan, skriftställare III 196 IV 18
- Grönvall, Alexis, bokhandlare III 180, IV 17, 18, 42, 44
- Gubert (riktigare Gobert), Hermann, bokhandlare i Hamburg II 116
- Guillemin, A. V., fransk populärvetenskaplig författare III 183
- Gullberg, Gustaf, tidningsman, författare III 247, IV 29, 36
- Gumpert, N. J., bokhandlare i Göteborg I 50, II 23, 90, 91, 95, 97, 102—104, 110, 141, 144, 168, 169, III 13, 16, 17, 27, 28, 48, 52, 66, 193
- Gunter, Arch. Clav., amerikansk författare II 132
- Gustaf III III 18
- Gustafson, Calle, Adolf Bonniers dräng i Göteborg I 50
- Gustafsson, Richard, redaktör, författare III 201, IV 29, 170
- Gyldendahl, fingerad förläggare i Göttingen IV 91
- Gyldendal, Bolette, gift Deichmann I 21
- Frederikke, Sören Gyldendals änka I 20, IV 15
- Sören, dansk bokförläggare I 19, 20, 41, IV 15
- Gyldendalske Boghandel I 78, II 110, 114, III 157, IV 8, 14—16, 38, 124
- Gyllenborg, Gustaf Fredrik, greve, författare II 22, 23
- Margareta Eleonora, grevinna II 22
- Gyllenhaal, Leonard, naturvetenskapsman I 31
- Mathilda, född grevinna d'Orozco III 101
- Günther, Julius, sångare II 107, 108, III 32
- Gödecke, Peter August, tidningsman III 224
- Görgey, Arthur, Ungerns diktator III 91
- Götberg, Reinhold, litteratör III 89
- Götrek, Per, bokförläggare I 52
- Hachette & C:ie, fransk bokförlagsfirma III 249, IV 49, 241
- Hacksell, Emilia, författarinna III 201
- Haeckel, Ernst, tysk naturvetenskapsman III 215
- Hæger, C. A., magistratens i Uppsala ordförande II 167
- Hæggström, Ivar, bokförläggare och boktryckare III 242, IV 18, 36, 37, 44, 54, 55, 86, 111—114, 117, 121, 133, 145, 146, 209—212
- Zach., bokförläggare och boktryckare I 47, 52, II 5, 14, 15, 44, 118, 145, 148, 168—171, III 39, 46, 98, 162,

- 164, 242, IV 7, 108, 111, 118, 129—131
- Hæggströms förlagsexpedition, Z., bokförlagsfirma III 242, IV 112, 118, 209
- Hagberg, C. A., professor, Shakespeareöversättare III 96
- Hagelstam, Wentzel, finsk bokförläggare IV 219, 230
- Hahr, August, kartograf III 54
- Hainauer, J., bokhandlare i Breslau III 127
- Hallager, Morten, dansk litteratör och läroboksförfattare I 25
- Hallbeck, Carl Svante, tecknare III 26, 27, 103, 158
- Hallberger, Ed., tysk förläggare i Stuttgart III 105
- Hallman, J. F., bokhandlare i Uddevalla III 77
- Knut Axel, bokhandelsbiträde hos Adolf Bonnier II 166
- Hallström, Ivar, musiker III 225
- Per, författare IV 197, 202, 203, 216, 228
- Hamberg, N. P., läkare III 208
- Hambro & Sön, bankirfirma i Köpenhamn I 52
- Hamilton, Hugo, greve, teaterchef II 137
- Hammar, Ake C. W-m, litteratör III 21
- Hammarlund, H., urmakare, industriman IV 68
- Hammer, Christian, juvelerare III 174
- Hammerdahl, Johan Gustaf, bodgosse hos Adolf Bonnier II 33
- Hammerich, H. C., kancellideputerad, medlem av magistraten i Köpenhamn I 42
- Hanselli, Per, bokhandlare, litteratör, tidningsman i Uppsala II 163, 164, 167, 168, IV 110
- Hansen, Michael, danskt etatsraad I 42
- Peder, dansk litteraturhistoriker III 105, 219
- Hansen-Grut, Edmund, dansk ögonläkare III 231
- Hansgraff, E., från Antwerpen, Albert Bonniers reskamrat i Finland II 92
- Hanslick, Edvard, österrikisk musikkritiker IV 20
- Hansson, Ola, författare IV 54, 212—215, 246
- Hardy, Thomas, engelsk författare II 132
- Harless, G. Chr., tysk vetenskapsman III 13
- Harper, J., amerikansk bokförläggare III 60, 61
- Harraden, Beatrice, engelsk författarinna II 132
- Harrison, Jos., konsul i Göteborg I 51
- Hartelius, W., bokhandlare i Göteborg II 171
- Hartmann, Carl, dansk bildhuggare III 226
- v. Hartmann, Eduard, tysk filosof III 236
- v. Hartmansdorff, August, president II 137
- Hartwig, Jacob, handlande i Göteborg I 51
- Hasselriis, Louis, dansk bildhuggare III 226
- Hauch, Adam, dansk skolman IV 112
- J. C., dansk författare I 22
- Haymansson, S. E., skollärare II 32
- Hazelius, Artur, museiman III 164
- Heckscher, Eli F., nationalekonom, professor III 21
- Isidor, doktor, dansk generalkonsul III 21
- Ludvig, ombud vid studentmötet 1845 i Köpenhamn II 103
- Rosa, född Meyer, Philipp J. Meyers dotter III 21
- Hedberg, Frans, skådespelare, författare II 40, III 32, 88, 89, 131, 134, 136, 156, 158, 167, 205, 216, 225, 238, IV 13, 26, 50, 51, 54, 128, 247
- Tor, författare III 237, IV 29, 54, 55, 86, 87, 167, 168, 185, 192, 214, 226, 228, 246
- Valborg, översättarinna IV 50, 88, 167
- Hedbom, J. C., bokhandlare II 4
- Hedegaard, Johan Christian, danskt etatsraad I 29
- Hedenstierna, Alfred (Sigurd), författare, tidningsman IV 54, 90, 156, 226, 234, 235, 238, 239
- Hedin, Ludvig, stadsarkitekt IV 169
- Sven, vetenskapsman, forskningsresande IV 97, 168, 169, 241, 244
- Sven Adolf, skriftställare, politiker III 140, 207, 208, 218, 222—224, 232, IV 30, 73
- Hedlund, S. A., tidningsman II 152, 153, III 32, 55, 56, 58, 93, 130, 132—137, 157, 188, 190—195, 197, 212, 218, 220, 230, 232, 242, 248, IV 30, 74, 75, 121, 178, 216, 243
- Stina, fru, S. A. Hedlunds hustru III 193, IV 178
- Torsten, boktryckare i Göteborg III 192, IV 177, 216
- & Lindskog, boktryckarefirma i Göteborg III 186, 187
- Hegardt, Gustaf, ämbetsman, generalkonsul III 219, 224
- Sigrid, fru, Gustaf Hegardts hustru III 219
- Hegel, Frederik, dansk bokförläggare III 157, 238, 239, 241, 243, 250, IV 8, 14, 15—17, 49, 78, 127

- Heiberg, J. L., dansk författare IV 16
 v. Heidenstam, Verner, författare IV 82, 83, 96, 184—188, 191, 192, 196, 197, 203, 214, 228, 233, 241, 246
 Heijermans, Herman, holländsk författare II 132
 Heimbürg, W., tysk författarinna II 132
 Heine, Heinrich, tysk författare II 96
 — Salomon, bankir i Hamburg III 121
 Hellberg, Frithiof, utgivare av Idun IV 181, 217—219
 — Mauritz, tidningsman III 195, 237, 238
 — Nath., tidningsman IV 154
 Hellman, A. F., guldsmed, husägare i Uppsala II 165
 — korrespondent till Göteborgsposten III 140
 Hellqvist, Carl Gustaf, målare III 203, IV 171
 Hellsten, A., bokförläggare III 54
 Helveg, Hans Friedrich, tysk präst och politiker II 132
 Hemgren, Karl, skriftställare, översättare IV 29
 Henriques, A., Adolf Bonniers husvärd i Göteborg I 50
 — Axel, dansk skriftställare IV 224, 225
 Henschen, L. V., magistratssekreterare, rådman i Uppsala II 167, 168
 Herrick, Robert, amerikansk författare II 132
 Herschel, Gutwind, Gerhard Bonniers tidigare namn, orätt skrivet I 11
 Herzberg, Rafael, svensk-finsk författare III 237
 Herzl, Theodor, österrikisk journalist, grundaren av zionismen IV 20
 Herzog, Peter, bokbindare, generalkon-sul III 70
 Heurlin, G. U., skraddare II 138
 Heyman, Gabriel, grosshandlare i Göteborg II 160
 — H. J., affärsman i Göteborg III 121
 Hierta, Gustaf, militär, tidningsman III 129—131
 — Lars Johan, bokförläggare, tidningsman m. m. I 71, II 5, 25, 26, 44, 62, 121—131, 137, 139, 145, 148, 151, 169, 170, III 23, 46, 54, 58, 59, 71, 73, 99, 108, 121, 133, 164, 171—173, 186—189, 192, 224, 240, IV 7, 108, 118, 121
 Hiertas bokförlag, L. J., firma IV 115, 118, 121, 146
 Hildebrand, Bror Emil, riksantikvarie II 137
 Hillberg, Emil, skådespelare, tidnings-utgivare III 247, IV 90, 91, 93, 94
 Hilleström, Per, målare III 17
 — Sven Magnus, translator, bokhand-lare i Göteborg I 47
 Hirsch, Abraham, musikhandlare och musikförläggare, Adolf Bonniers svä-ger II 61, 90, 138, 147, III 175—178, 220—225, IV 77, 115, 133
 — Betty, fröken IV 207
 — Filip, medicine kandidat III 247
 — Hanna, se Pauli, Hanna
 — Isaac, affärsman III 216
 — Otto, musikförläggare IV 115, 147, 148
 — Sal. Meyer, grosshandlare II 138
 — Sophie, se Bonnier, Sophie
 Hirschel, Gutkind, Gerhard Bonniers tidigare namn I 11
 — Loebel Salomon, münzlieferant, Ger-hard Bonniers far I 12, 18
 Hitschmann, Hugo, bokförläggare i Wien III 149
 — Robert, bokförläggare i Wien III 149
 Hjort, L. F., rådman i Uppsala II 167
 Hjorth, L. A., dansk översättare I 23, 24
 Hjärne, Harald, historiker III 223
 — Rudolf, skriftställare II 81
 Hoare, Buxton & Co., affärshus i London III 120, 121
 Hodell, Frans, skriftställare III 156
 Hofacker, Ludv., tysk predikoförfattare III 68
 Hofberg, Herman, läkare, lexikograf III 213, IV 36, 191, 243
 Hoff, Henr. M., dansk landsdommer I 28
 Hoffmann, Adolf, bokhandelsbiträde i Leipzig, Albert Bonniers kamrat II 99
 Hogner, G., litteratör III 19
 — P. G., ingenjör III 68
 Hohlfeld, Johannes, tysk skriftställare II 117
 Holberg, Ludvig, norsk dramatisk för-fattare III 184, IV 102, 221
 Holm, Gustaf Birger Anders, vice hä-radshövding, chef för a. b. P. A. Nor-stedt & Söner III 177, IV 109, 110, 115—118, 121—124, 129, 130, 133—151, 202
 Holmberg, Axel Emanuel, prästman, fornforskare III 72
 — & C:o, A., boktryckerifirma III 21
 Holmbergska bokhandeln i Stockholm IV 81
 Holmgren, Ann Margret, professorska, författarinna IV 183
 — E. N., bokhandlare i Vänersborg I 69
 Holmström, Th., affärsman i Göteborg III 121
 Horatius Flaccus, Quintus, romersk skald IV 121
 Horn, Gustaf, generalmajor III 64
 Hornemann, Jens Wilken, dansk profes-sor i botanik I 32
 Howing, I. W., lantbrukssekreterare III 64

- Hugo, Victor, fransk författare II 131, 132, III 214
- Huldberg, P. A., bokförläggare II 90 III 21, 102, 117, 161, 162, 165, IV 24, 115
- Hultberg, E., bokhandlare i Norrköping III 30
- v. Humboldt, Alexander, tysk naturvetenskapsman III 13, 14
- Hurst & Blackett, engelsk bokförlagsfirma III 62
- Huxley, Thomas Henry, engelsk naturvetenskapsman III 236
- Hwasser, Israel, professor II 62, 72, 137
- Hyckert ("en viss Hyckert") III 133, 134
- Hyltén-Cavallius, Gunnar Olof, författare II 84, 137
- Håkansson, Rebecka, piga hos Adolf Bonnier II 33
- Hänell, August, bokhandlare, redaktör I 46, IV 128, 135
- Hägg, J., sjöofficer III 150, 204
- Hähnel, Carl, Albert Bonniers ungdomsvän II 51
- Hänel, Eduard, stilgjutare i Magdeburg II 43
- Höckert, J. F., målare II 77, 137, III 25, 26, 103, 104
- Högbom, Arvid, sedermera professor IV 183
- Höglund, Otto M., grosshandlare, fil. d:r IV 73
- Höjer, C. L., sekreterare i Uppsala akadem. konsistorium II 165
- Hökerberg, Lars, bokförläggare IV 115, 126, 135, 139, 151
- Hörberg, Johan, boktryckare III 111
- Hörbergska boktryckeriet II 72, 81, III 98, 111, 112, 186
- Hörlin, P. W., bokhandlare i Uppsala II 163
- Höst, And. Fredr., dansk bokhandlare II 108, 109, 111, 114, 119, IV 124
- Høst, Jens Kragh, se Kragh
- Ibsen, Henrik, norsk författare III 219, 237—239, IV 8, 15, 21—24, 55
- Ignell, Nils, prästman III 156
- Indebetou, Sophie, fröken III 249
- Ingelman, F., affärsman i Göteborg III 121
- Göran Gabriel, skald II 72, 78
- Ingemann, Bernhard Severin, dansk författare I 22, 29, IV 7, 16
- Isaksson, Sophie, född Josephson, målarinna III 41
- Iversen, C. G., dansk bokförläggare III 157
- Jacob, Abraham, strumpfabrikör, gift med Bolette Bonnier I 72, 74, 75
- Jacobsen, Adolf, Hanne Jacobsens son, boktryckeriarbetare I 59, III 123, 124—127
- Hanne, Gerhard Bonniers dotter I 45, 59, 70, 74, 76, 78, II 34, 36, 105, III 123, 126, 127
- J. A., handlande i Köpenhamn, Hanne Bonniers man I 59
- J. P., dansk författare IV 21, 55
- Ludvig, Hanne Jacobsens son, bokhandlare I 59, III 123, 126—128, 164, 235
- & C:o, bokhandelsfirma i Buenos Aires III 128
- & Söderstedt, bokhandelsfirma i Buenos Aires III 128
- Jæderin, Axel, tidningsman III 247
- Jaeger, G. H., bokhandlare i Köpenhamn II 108, 109, 118, 119
- Janke, Otto, bokförläggare och boktryckare i Berlin III 126
- Janzon, Johan (Spada), tidningsman IV 52
- O., kamrer hos evangeliska fosterlandsstiftelsen IV 115, 126, 135, 139
- Jeurling, Anders, tidningsman III 244
- Ossian, tidningsman III 244
- Johannessen-Parmann, G. Kr., norsk förläggare IV 15
- Johansson, Johan (Argus), tidningsman II 137, III 129
- Johnn, Carl, musikförläggare IV 145
- Johnsson, John, skriftställare IV 29
- Johnston, James F. W., engelsk kemist III 63
- Jo. Jo., se Jolin, Johan
- Jókai, Maurus, ungersk författare III 217
- Jolin, Johan, skådespelare, författare II 84, 155, III 32, 35, 89, 156, 180—182, 206, IV 132
- Jonason, Aron, fotograf, tidningsman i Göteborg III 138
- Jonzon, B., kapten III 64
- Jordan, Ludvig, bokförläggare i Köpenhamn I 71
- Josephi, Joseph, skräddare i Göteborg II 152
- Josephine, kronprinsessa II 5
- Josephson, Anna, sedermera gift Thiel, Lisen Bonniers syster IV 49, 205, 206
- Emelie, född Marcus, Lisen Bonniers mor IV 28, 48
- Ernst, målare, skald IV 191, 192, 196
- Ida, Lisen Bonniers syster IV 49, 205
- Jacob Axel, musiker, professor II 38, 81, 150
- John, grosshandlare, Lisen Bonniers bror IV 70
- Jonas, handelsbetjänt i Göteborg I 51
- Joseph, tidningsman III 247

- Josephson, Lisen, se Bonnier, Lisen
 — Ludvig, bokhandelsbiträde, senare teaterledare II 58, 78, 135, 136, 138, 166, III 7, 10, 15, 17—21, 41, 114, 118, IV 71, 153, 158
 — Victor, bokhandlare IV 51, 137
 — Wilhelm, grosshandlare, Lisen Bonniers far IV 28, 48
 Juhlin-Dannfelt, C., intendent III 63, 64
 Jäderin, Edv., lektor, vetenskapsman IV 28, 73 — se även Jæderin
 Jörgen, se Lundström, G. F.
 Jörgenson, J., bokbindare och bokhandlare i Åmål I 69
- Kaas, Fr. Jul., dansk statsminister I 42
 Kaim, Bonnier (eller Gutkind) I 13—15
 — Buna (eller Bunne), Gerhard Bonniers syster I 13
 — Helene, gift Spitzer I 13
 — Samuel, hovjuvelerare i Dresden I 13
 Kamp, Lauritz, f. d. consulatsekreterare, bokhandlare i Göteborg I 52—54, 57, 69, II 63, 86, 91, 92, 95, 112, III 27
 Kantzow & Biel, bankirfirma II 115, 116
 Kapten Puff, se Rydberg, C. H.
 Karl XII I 13
 Karl XIV Johan I 56, 66, II 40, 70, 99
 Karl XV II 137, III 91, 143, 144, 146—148, 150, 155, 248
 Karlfeldt, Erik Axel, skald IV 203
 Karmarsch, K., tysk tekniker, kemist III 64
 Karolyi, ungersk greve II 55
 Kastling, A. W., hovslagaremästare II 104
 Kaufmann, Richard, dansk skriftställare IV 36, 87, 170
 v. Kaulbach, Wilh., tysk konstnär III 194
 Keil, K. F., bokhandlare i Leipzig II 52
 Keller, Gottfried, schweizisk författare III 215
 Kellermann, Christian Laurentz, dansk violoncellist II 51
 Kellgren, J. H., författare IV 124
 Keltner, C., konstförvant i Köpenhamn I 39
 Kennan, George, amerikansk forskningsresande III 183
 Kennedy junior, G., grosshandlare i Göteborg I 51
 Kerfstedt, Amanda, författarinna IV 29, 37
 Kexell, Olof, författare III 11, 12, 18
 Key, Ellen, författarinna III 211, IV 97, 170, 183, 205—210, 228, 246
 — Emil, författare, politiker II 84
 Keyser, C. J., lektor III 64
 Kjerulff, A. Chr., assessor, dansk censor I 30
 Kielland, Alexander, norsk författare III 242—246, IV 55, 60
- Kiellman-Göranson, Julius Axel, författare II 65, 78, 81, 84, 137, 155, III 65, 67, 68, 156
 Kierschou, F. C., dansk målare II 157, 158, 160, III 25
 Kinberg, Hjalmar, bokförläggare IV 118
 Kirchberger, L. J., bokhandlare i Bad Ems III 127
 Kjellberg, Frithjof, bildhuggare III 190
 — Isidor, tidningsman, skriftställare IV 159, 160, 196
 — Jonas, affärsman i Göteborg, riksdagsman II 101
 — Nils Gustaf, med. professor i Uppsala IV 94
 Kjerulff, P. F., tecknare och xylograf III 51
 Klapka, G., ungersk general III 93
 Klein, G., professor, rabbin IV 247
 — W. C., dansk skriftställare I 46
 Kleman, Pontus, affärsman i London III 121
 Klemming, G. E., riksbibliotekarie IV 27, 123
 — Henrik, bokhandlare III 21, 102, IV 110
 Kleve, Stella, pseudonym, se Malling, Mathilda
 af Klint, V., kapten III 113
 Klockhoff, Daniel, skald III 198—200
 Kniberg, Adolph Fredrik, doktor, amanuens I 32, 66
 Knudsen, indrivare(?) i Köpenhamn I 62
 Koehler, K. F., kommissionär i Leipzig I 75, II bilagan mot s. 6, 42, 43, 51—53, 55, 62, 115, 116, 139, 141, III 120, 125, 127, 128, IV 19
 Kofod, Lucianus, dansk tidningsman III 218
 Kohl, J. G., tysk författare II 134
 Kollmann, Karl, bokhandlare i Augsburg III 105
 Konstbureau, bokförlagsfirma III 20
 Koppel, Henrik (Aktiebolaget Ljus), bokförläggare IV 145
 Kovalevsky, Sonja, matematiker, författarinna IV 112, 210, 246
 v. Krabbe, Hans, kammarherre, dansk minister I 55, 64
 v. Kræmer, F. R., läseboksförfattare III 213, IV 26
 — Lotten, författarinna III 201
 — Robert, landshövding II 167
 — Robert, major, författare III 65
 Krag, Thomas, norsk författare II 132
 Kragh Høst, Jens, dansk skriftställare I 25, 27—30
 Kramer, J. H., fransk litteratör i Stockholm III 36
 Krauss, G., tysk skriftställare III 66
 v. Kreling, A., tysk konstnär III 194
 Kreuger, Nils, målare IV 174

- Krook, Axel, tidningsman, skriftställare III 89, 138, 157, 187, 188
 — Frans, rådman IV 66, 67
 Kruhs, Karl F., bokförläggare (Fritzess bokförlag) IV 31, 32, 115, 137, 139
 Kruse, C., affärsman i Göteborg III 121
 — L., dansk skriftställare I 28, 29
 — Mathilda, se Mölling, Mathilda
 Kullberg, Axel, tidningsman III 140
 af Kullberg, Joh. Aug., major, tecknare III 50
 Kullberg, Karl, författare II 78, 84, 155, III 32
 — Karl Anders, skald, översättare III 155, IV 123
 Kungsholms bokhandel i Stockholm IV 85
 Kuntzen, F. L. Ae, dansk musiker I 28
 Kürschner, Joseph, tysk skriftställare IV 91
 Köster, A., litograf och bokförläggare i Göteborg III 105, 136
- La Cour, Janus, dansk målare III 226
 Laforensen, Niklas, målare IV 204
 Lagergren, Claes, pävlig kammarherre IV 170
 Lagerheim, Elias, friherre, vid svenska legationen i Köpenhamn II 114
 Lagerlöf, Selma, författarinna IV 216—220, 223—225, 246
 de Lamartine, Alphonse, fransk författare, politiker II 131, III 10, 35, 36
 Lamb, Ch., engelsk författare III 64
 Lamberg, Anders, commerceråd i Göteborg I 51
 Lambert, Jenny, författarinna till stickbok och virkbok II 150
 Lamm, Axel, med. doktor II 58, III 40, 146, 208
 — Emma, se Zorn, Emma
 — Oscar L., bokförläggare III 66, 192, 193, IV 30, 37, 38, 159
 — Per Aron, bokhandlare i Paris III 40, IV 241
 Landquist, John, fil. d:r, utgivare av Strindbergs samlade skrifter IV 50, 95, 200, 201
 Lange, Algot, sångare IV 70
 — G. F., medlem av magistraten i Köpenhamn I 42
 — Ina (Daniel Sten), författarinna IV 70, 87, 168
 — Joh. Georg, jun., boktryckare i Göteborg III 111
 — Rasmus, medlem av magistraten i Köpenhamn I 42
 Langen, Albert, bokförläggare i München och Paris IV 186
 Langhoff, Boe Spren, bokhandlare och bokförläggare i Köpenhamn, firma Schuboths Boghandel I 63, 64, II 114
- Langlet, Mathilda, författarinna IV 49
 Lanner, Joseph, kompositör i Wien II 53
 Larson, Gunnar, kommissionär(?) i Köpenhamn I 35
 Larsson, Carl, konstnär III 183—185, 203, 225, IV 23, 31, 49, 159, 160, 164, 166, 170—181, 183, 241
 — Karin, Carl Larssons hustru IV 171, 172, 180
 — Marcus, målare III 25, 26
 — Suzanne, Carl Larssons dotter IV 171, 172
 Laseron, S. I., poet, bokförläggare, handlande II 10, 11, 62
 Lassen, Chr. Ludv., danskt etatsraad I 42
 Laurin, Albert, fil. d:r, förlagschef III 181, IV 109, 132, 133
 — Carl G., författare IV 109, 110, 115, 116, 133, 134
 — Gösta, boktryckare, chef för P. A. Norstedt & Söner IV 109, 111, 133
 — Thorsten, direktör, konstsamlare IV 180
 de Lavergne, L., fransk statsekonom, professor III 64
 Lavigerie, Ch. M. A., fransk kardinal IV 190
 Lea, se Wettergrund, Josephine
 Leche, Mia, författarinna IV 197—202
 — Wilhelm, zoolog, professor IV 240
 Leffler, Anders, mäklare i Göteborg I 51
 — Anne Charlotte, författarinna IV 37, 54, 112, 121, 152, 168, 209, 210, 246
 — Gösta, se Mittag-Leffler
 — Sven Peter, skriftställare, boktryckare i Uppsala III 140
 Lehmann, Behrend, polsk "resident" i Dresden I 13, 16, 17
 — Bonnier (eller Gutkind), köpman i Dresden I 13, 17
 — Breindel (eller Bertha), Gerhard Bonniers syster I 13, 14, 16, 17
 — Elias, landfysikus i Oberlausitz I 17
 — Emil, skriftställare, politiker i Dresden I 13, 16
 — Lazarus, Breindel Hirschels man I 13
 — Orla, dansk politiker II 108
 Leloir, Maurice, fransk tecknare IV 243
 Lemercier, Joseph Rose, litograf i Paris II 134, III 107, 146, 147, 157
 Lemke, Engène, boktryckare IV 81
 Lemonnier, Felice L. M., bokförläggare i Florens III 148
 Lemström, Carl Selim, finsk vetenskapsman III 183
 Lenngren, Anna Maria, författarinna II 21, 22, III 47, 48, 50, 180, 183, 184, IV 132
 — Carl Peter, tidningsman II 22
 — C. G., rådman i Uppsala II 167

- Lenngren, fröken, Carl Peter Lenngrens
 brorsdotter II 22
 Lénström, Carl Julius, kyrkoherde,
 skriftställare II 17, 41, III 94
 v. Leonhard, K. C., tysk mineralog II
 139
 af Leopold, Carl Gustaf, författare II
 22, III 11, 12
 Leouzon-Leduc, L. A., fransk författare
 III 93
 Lerromet, fransk bokförläggare II 117
 de Lesseps, Ferdinand, fransk ingenjör
 IV 190
 Lettström, G., bankdirektör IV 34
 Leufstedt, J. G., bokförläggare, folkta-
 lare IV 80, 81, 164
 Levertin, Jacob, läkare III 146, IV 77
 — Oscar, författare II 138, IV 37, 55,
 56, 86, 87, 90, 161, 168, 185, 192, 197,
 203—205, 216, 226—228, 230, 231,
 246
 — Wilhelm, konsthandlare IV 203
 Lewes, G. H., engelsk fysiolog III 63
 Levin, H., skriftställare II 81
 — Israel, Albert och David Felix Bon-
 niers lärare i Köpenhamn I 72, 77,
 II 33
 Lichtenberg, Ludvig, litteratör, Göte-
 borg II 88
 Lichtenstein, L., mäklare i Göteborg I
 52
 Lidberg, Karl, tidningsman, Göteborg
 III 136—138, 141, 142
 Lidén, Evald, sedermera professor i
 Göteborg IV 183
 Lidner, Bengt, skald III 11, 12, 18, 47,
 180, 251
 Lie, Erik, norsk skriftställare IV 69, 82
 — Jonas, norsk författare III 237, 241,
 242, IV 15, 74, 80, 82
 Liebmänn, madame, Göteborg I 50, 52
 — Sally, målare i Göteborg I 54
 Liedbeck, Alarik, ingenjör III 156
 Lignell, C. J., professor I 55
 Lilsberg, Bering, dansk historiker IV
 222, 244
 v. Lillencron, Detlev, tysk författare II
 132
 Lilja, Nils, klockare, skriftställare III
 98, 133, 134, 199, 200
 Liljefors, Bruno, målare IV 174, 176
 Liljenerantz, Johan, riksdagsman III
 148
 Lilliehöök, Johan, sedermera general-
 konsul IV 182
 — John, militär III 155, 156
 Lincke, F. A., bokhandlare i Göteborg
 I 47, 49
 Lind, Adolf, v. härads hövding III 225
 — Jenny, sängerska II 57, 81, 92, 95,
 132, 137, III 33
 — J., bokförläggare, brukspatron II 44,
 171, III 65, 66, 70—73, 75, 166
 Lind, Valfrid, f. Bendixson, fru III 225
 — af Hageby, Axel, sjöofficer III 145,
 151
 Lindau, Paul, tysk författare II 132
 Lindberg ("med sitt hydro-ox-skåp")
 II 57
 Lindblad, Adolf, musiker II 137
 — Joh. Kristofer, professor, rättslärd
 II 72
 Lindeberg, Anders, kapten, skriftställare
 II 84, III 67, 68
 Lindebergs teatersällskap II 92
 Lindgren, Allan, redaktör av Sveriges
 handelskalender III 100
 — Carl, författare III 11, 12, 18
 Lindéhn, fil. magister, tidningsman III
 141
 Linder, Gurli, författarinna IV 205
 — Nils, lektor III 225, IV 72—74, 106,
 107, 178
 Lindeström, Tekla, gift Nordström,
 xylograf III 157
 Lindgren, A. M., boktryckare i Göteborg
 III 92
 — H. G., professor, prost III 19
 — Ludvig, redaktör av Sveriges han-
 delskalender III 100
 Lindh, N. M., bokförläggare i Örebro
 I 47, II 5, 12, 13, 25, 27, 28, 43, 44,
 62, 135, III 63, 193 IV 7, 242
 — P. M., bokförläggare i Örebro II 43
 Lindhé, Vilma, författarinna IV 167
 Lindholm, Charlotte, författarinna III
 196
 Lindman, E. M., tidningsman II 153,
 154
 Lindroth, A. F., musiker III 225
 — C. A., affärsman III 216
 Lindskog, C. J., tidningsman, boktryc-
 kare i Göteborg II 153, III 96, 134
 Lindström, Karl Adam, tidningsman III
 136
 — Robert Villehad, grosshandlare IV 27
 — Saxon, Johan, tidningsman, förfat-
 tare IV 36, 167
 — fru, hyr ut rum i Göteborg, och hen-
 nes dotter III 127
 Ling, Per Henrik, professor, författare
 I 58, III 47
 v. Linné, Carl, botaniker III 217
 Linnström, Hjalmar, bokförläggare III
 183, IV 191, 242
 Lipmanson, Lipman, lärare vid mosaiska
 församlingens i Stockholm skola II
 56, 147, III 169, 208
 Listov, A., dansk prästman III 156
 Liunggren, Gustaf, ingenjör, kartograf
 III 53, 54
 Littorin, Ludvig, bokhandlare i Kristi-
 anstad III 95
 Ljungberg, N. V., lektor, filosof IV 178
 — översättare II 59

- Ljunggren, C. J., major III 64
 — Gustaf, litteraturhistoriker, professor i Lund III 158, 209, 226
- Ljunglund, Leonard W., tidningsman IV 97
- Ljungstedt, Aurora Lovisa (Claude Gerard), författarinna III 198, 201, 202
 — Victor, fängvårdsman III 202
- Ljungström, J. Alb., biodlare III 183
- Lloyd, Llewellyn, jägare, skriftställare III 54—58
- Looström, Claes, bokhandlare och bokförläggare III 180, IV 17, 18, 31—35, 37—46, 58, 79, 80, 91, 105, 115, 137, 155, 158, 164, 165, 186, 189, 230
 — K. R., bokförläggare II 44, 118, 170, 171, III 176
 — & C:o, bokhandelsfirma III 177, 180, IV 18, 19, 44, 46
- Lorange, J. A. F. C., dansk målare III 226
- Lorek, Carl B., dansk bokhandlare, boktryckare i Leipzig III 126, 149, 150, IV 7
- Lose, Carl Christian, dansk bok- och musikförläggare III 157, IV 7
 — & Delbanco, dansk bokförlagsfirma III 157
- Louis Napoleon, sedermera Napoleon III, se Napoleon
- Louise av Oranien, sedermera drottning Lovisa av Sverige III 91
- Lubbock, John, engelsk vetenskapsman III 213
- Ludvig Filip, konung i Frankrike II 169
- Lundblad, Sven, biskop I 55
 af Lundblad, Johan Fredrik, historiker III 95
- Lundegren, Anna Maria, född Sandström, pseudonym för Philipp J. Meyer III 18
- Lundegård, Axel, författare IV 55, 154, 166, 185, 186, 210—212, 246
- Lundequist, Nils, assessor II 3
 — Nils Wilhelm, magister, bokhandlare II 5, 163—165
- Lundequistska bokhandeln i Uppsala III 116
- Lundgren, Egron, målare II 137, III 145
 — J. F., teaterförfattare III 89
- Lundholm, C. A. V., bokförläggare IV 115, 126
- Lundin, Claes, tidningsman IV 31, 52
- Lundquist, bokbindare I 60
 — Ernst, författare IV 29, 36, 51, 167, 192
- Lundqvist, Abr., musikförläggare III 18, IV 115
 — Berndt, tidningsman IV 71
- Lundström, C. J., bokhandelsbiträde hos Adolf Bonnier, senare bokhandlare i Uppsala II 166, III 177, IV 89, 135
- Lundström, Georg Filip (Jörgen), tidningsman III 202, IV 30, 153
 — Johan Peter, boktryckare i Jönköping II 5
 — Tengbom, Mathilda (Mattis) III 198, 201, 202, IV 12
- Lyon, skraddare i Paris II 152
- Lysander, Albert Theodor, litteraturhistoriker III 205, 209, 210, 231, 232
- Lyth, J. E., lektor, läroboksförfattare II 25, III 102
- Löfving, J. W., bokförläggare III 165
- Lönnberg, Mathilda, författarinna IV 18
- Löwenhjelm, Carl, svensk minister i Paris II 117
- Maass, Philip, bokhandelsbiträde hos Adolf Bonnier, sedermera bok- och konsthandlare i Stockholm III 117, 118
 — & C:i, konsthandelsfirma III 117
- Macaulay, Thomas Babington, engelsk historieskrivare III 95
- Madvig, J. N., dansk vetenskapsman III 150
- Magnus, Edv., affärsman i Göteborg III 121
 — Simon, bokförläggare, grosshandlare II 11, 12, 151, 169, III 12, 102
- Magnusson, Mortier Aron, grosshandlare i Göteborg (kusin, ej brorson till Edvard Magnus) III 122
- Malling, Mathilda, författarinna IV 168, 223, 224, 246
 — P. T., norsk förläggare IV 14, 15
- Malm, Johan Niclas, commerceråd i Göteborg I 51
- Malmgren, C. G., boktryckare i Uddevalla III 142
- Malmström, August, professor, målare III 192, 218, 224, 225
 — Bernhard Elis, professor, skald II 75, 77, 81, 155, 156, III 37, 89, 155, 219
- v. Maltitz, G. A., tysk politisk skriftställare II 39
- Mankell, Abr., orgelnist III 64
 — Julius, kapten, politiker IV 30
 — bröderna, musici II 137
- Mann, Thomas, tysk författare II 132
- Mannheimer, Theodor, bankchef i Göteborg III 223, 224
- Manthey, Daniel, "legationssecretair" I 23
- Marcus, Fredrik, boktryckare [Fredrik Sucram], Isidor Bonniers kusin II 25
 — Isaac, boktryckare III 51, IV 51
- Marholm, Laura, Ola Hanssons hustru, författarinna III 183, IV 215, 230
- Marlitt, E., tysk författarinna II 132, III 214, IV 9
- Marquardt, P., bokförlag I 52

- Marryat, Horace, engelsk reseskildrare III 156
- Martensen, H. L., dansk biskop IV 78
- Martinsson, H., litteratör III 89
- Mathilde, se Indebetou, Sophie
- Mattis, se Lundström-Tengbom, Mathilda
- Mattson & Braune, affärshus i Göteborg III 121
- de Maupassant, Guy, fransk författare III 182, IV 94
- May, Alfred, läroboksförfattare II 24
- Mazér, Theodor, hovpredikant IV 119
- Meijer, Bernhard, författare IV 28—30 — Wilh., xylograf III 157
- Meijerberg, Carl Johan, folkskoleinspektör III 193, 218
- Melander, Richard, författare, militär IV 36, 170
- Melchior, Moritz Gerson, judisk affärsman i Köpenhamn I 72
- Méline, Caus & C:ie, bokförlagsfirma i Bruxelles II 44
- Mellin, Gustaf Henrik, författare II 25, 31, 32, 76, 78, 81, 84, 155, III 14, 32, 67, 68, 91, 205, 216, IV 171
- Mendelssohn, Hermann, bokförläggare i Leipzig III 145
- Mengel, Paul Fritz, tidningsman III 133, 171, IV 74
- Meredith, George, engelsk författare II 132
- Merle d'Aubigné, J. H., fransk historie-skrivare III 97
- Metternich, Klemens, österrikisk statsman I 16
- Meyer, Adolf, Philipp J. Meyers son, lektor i matematik III 21
- B. A., bokförläggare och boktryckare i Köpenhamn II 139, 140
- Conrad Ferdinand, schweizisk författare II 132
- Emy, privatlärarinna IV 206
- Ernst, Philipp J. Meyers son, docent i litteraturhistoria III 21, IV 22, 23
- Jenny, Philipp J. Meyers dotter III 21
- Joel Wolff, tyskt geh. commerzienrath III 7, 21
- Joseph, tysk bokförläggare, firma Bibliographisches Institut i Gotha och Hildburghausen II 117
- Mathilda, Philipp J. Meyers hustru III 16, 17, 41
- Philipp J., bokförläggare II 14, 73, 147, 166, III 7—21, 34, 41, 50, 63, 65, 94, 95, 98, 99, 118
- Meyerbeer, Giacomo, kompositör III 34
- Mez, Juditha I 11
- Michaelson, G., bankir III 121
- & Benedicks, bankirfirma II 115, 116, III 147, se även Benedicks
- & C:o, bankirfirma II 115, 116
- Michailofski-Danilefsky, rysk general, militärskriftställare III 64
- Mill, John Stuart, engelsk nationalekonom III 236
- Milne-Edwards, H. M., fransk zoolog III 98
- Milow, Joh. Niclas, grosshandlare i Göteborg I 51
- Mittag-Leffler, Gösta, matematiker, professor IV 149, 209, 210
- Moe, Jörgen, norsk författare IV 7
- Moen, Arnold, bokhandlare i Buenos Aires I 59, III 128
- Moen, Balder, kommunalman i Buenos Aires I 59, III 128
- Emma, Hanna Jacobsens dotter I 59, III 127, 128
- Frantz, pappershandlare i Buenos Aires I 59, III 128
- Owen, affärsman i Buenos Aires I 59, III 128
- William, Emma Jacobsens man I 59
- Mohnike, G. C. Fr., tysk översättare II 29
- Molander, Harald, författare IV 54, 56, 227—231
- Molbech, Christian, dansk skriftställare I 29
- Molière, Jean Baptiste, fransk dramatiker III 13
- Moltke, W. J. A., Overpræsident i Köpenhamn I 42
- Monies, Adolph, Albert Bonniers ungdomsvän i Köpenhamn II 51
- Monod, Ad., fransk reformert teolog III 64
- Monrad, Peter Joh., danskt konferensraad I 42
- Monselet, Charles, fransk författare III 105
- de Montépin, Xavier, fransk författare III 105
- Moqvist, C., teaterförfattare III 89
- Moritz av Sachsen I 17
- Morot, A., fransk målare IV 222
- Mosander, C. G., professor i kemi II 115
- Mundt, Just Henrik, rådman i Köpenhamn I 42
- Muquardt, C., bokhandel i Bruxelles III 128
- Mühlbach, Louise, tysk författarinna II 131
- Myhrman, O., advokatfiskal I 55
- O., Tegnérsväger II 5
- Müller, Daniel, trädgårdsman, skriftställare II 134
- F., medlem av magistraten i Köpenhamn I 42
- Mynster, J. P., dansk biskop III 64
- v. Mädler, Johann Heinrich, tysk astronom III 13
- Møller, Jens, professor, dansk författare I 27

- Møller, Malthe, dansk skriftställare I 30
 Möller, Julius Fr., bokhandlare i Göteborg I 50
 Möllerstéen, Carl Magnus, skomakare-mästare III 167
 Mörner, Birger, författare IV 192, 196, 233, 240
- Nachman, Berns, handlande II 56
 — Edvard, tidningsman IV 29
 Nansen, Fridtjof, norsk upptäcktsresande III 213, IV 196, 241, 243, 244
 — Peter, dansk författare IV 190
 Napier, sir Charles, engelsk amiral III 92
 Napoleon I, se Bonaparte, Napoleon
 — III, fransk kejsare III 39, 145, 148, 150
 Naumann, Theodor, vice häradshövding IV 118
 Naylor Vickers, affärshus i Sheffield III 120
 Neergaard, Jens Weibel, dansk veterinär I 30
 Nerman, Clas Ulrik, polismästare III 167
 — Gustaf, kapten, ingenjör III 97
 Nestius, Fr. B., bokförlag I 52
 Netzel, N. G., stadsmäklare III 121
 de Neuville, A., fransk målare IV 222
 Niboyet, Paulin, fransk litteratör III 158
 Nicander, Karl August, författare II 26—31, 33, III 47, 48, 115, 180, 183, IV 10
 — Ulrica, fru, Karl August Nicanders mor II 31, 32
 Nicolaus I, kejsare av Ryssland III 92
 Nicour, fransk ingenjör III 128
 Niebuhr, B. G., tysk historiker III 13
 Nietzsche, Friedrich, tysk filosof och diktare IV 213
 Nilson, P., skrädare i Falkenberg IV 37
 Nilsson, Sven, professor, rektor magnificus i Lund II 106
 — Librairie, bokhandelsfirma i Paris III 40, IV 241
 Nisbeth, Hugo, tidningsman IV 33, 48, 90
 Nissen, Henriette, gift Saloman, sängerska II 95
 — N. J., bokhandlare i Norrköping III 29, 30
 Nordenberg, Bengt, målare III 103, 104
 Nordenfalk, Johan, friherre, præses i konstakademien IV 178
 Nordenskiöld, Ad. E., vetenskapsman, forskningsresande III 250, IV 57
 Nordensvan, C. O., general, militärskriftställare IV 222, 243, 244
 — Georg, författare III 18, 246, 247, IV 24, 29, 36, 37, 54, 86, 87, 167, 168, 241
 Nordgren, Axel, målare III 25
 Nordin, Ernst, bokhandlare IV 51, 137
 — & Josephson, bokhandelsfirma IV 51
 Nordling, Johan, författare IV 54
 Nordqvist, änkefru, doktorinna i Göteborg I 51
 Nordström, A. A., bokförläggare I 52
 — H. G., boktryckare II 8, 9
 — Karl, målare III 157
 — Tekla, fru, xylograf III 157
 Norling, Börje, författare IV 54
 — Sven Ad., chef för veterinärinstitutet II 115
 Norman & Engström, bokförlag I 52
 Normans förlagsexpedition, A. L., bokförlagsfirma IV 115, 118
 Norrby, Carl Julius, professor, teolog IV 90
 Norstedt, Carl, chef för P. A. Norstedt & Söner III 46, 56, 119, IV 108, 118, 161, 164
 — & Söner, P. A., boktryckeri- och bokförlagsfirma I 46, 52, II 5, 25, 44, 118, 119, 170, 171, III 51, 52, 59, 62, 70, 97, 116, 118, 152, 162, 177, 181, 183, 213, IV 7, 10, 18, 109—111, 118, 121, 124, 134, 137, 138, 143, 147, 149, 150, 202
 v. Numers, Hedvig, författarinna III 89
 Nyberg, J. G., bokhandlare i Visby II 138
 — Sigfrid, författare III 201
 Nyblæus, Axel, professor, filosof III 209
 Nyblom, Anders, skräddarmästare i Uppsala II 166
 — Carl Rupert, professor, skriftställare II 166, IV 52, 53, 176
 — Helena, författarinna IV 18
 Nybom, Johan, skald II 75, 77, 81, 155, 156, III 72
 Nyerup, Rasmus, dansk vetenskapsman I 29
 Nylander, Margaretha, kokboksförfattarinna II 150
 Nyman, landshövding II 137
 Nyström, Alfred, bildhuggare IV 52
 — Anton, läkare, skriftställare IV 30
 — Per Axel, arkitekt, professor II 46, 115
 — -Stoopendaal, Jenny, konstnärinna IV 174, 176
 Nyrop, Camillus, dansk skriftställare I 19, 22
- Occa, se Strindberg, Oscar
 Odencrantz, G., styrelsemedlem i bazarbyggnadsbolaget II 49
 Oehlenschläger, Adam, Danmarks nationalskald I 27, 29, II 23, 24, 134
 Oehlenschläger, Christiane, Adam Oehlenschlägers maka II 23, 24

- Oettinger, E. M., tysk skriftställare II 157, III 18
 Ohnet, Georges, fransk författare II 132, IV 94
 Olde, E. M., professor, läroboksförfattare III 98
 Olin, J. A., kyrkoherde III 64
 Onkel Adam, se Wetterbergh, C. A.
 Orvar Odd, se Sturzen-Becker, O. P.
 Oscar I, kronprins, konung I 58, 62, II 103, III 143
 — prins (sedermera kung Oscar II) III 97, 146, 147, IV 56
 Otherdahl, Anders, grosshandlare i Göteborg I 51
 Ottens, C. G., bankir i Leipzig III 10, 120
 Otto, kung av Grekland II 96
 Ovidius Naso, Publius, romersk skald III 66
 Oxenstierna, Gustaf, greve II 20
 — Johan Gabriel, skald II 20
- Paasche, Jacob Bönner, länbiblioteksinnehavare i Köpenhamn I 20
 Paganini, Niccolo, italiensk violinist och kompositör II 96
 Paijkull, C. W., geolog III 212
 v. Paijkull, L. G., mekaniker III 156
 Paykull, Sigurd, doktor IV 33
 Palm, Gustaf Vilhelm, målare II 137
 Palmer, Henrik Bernhard, författare II 84, III 32, 110, 205
 Palmblad, Vilh. Fredrik, professor, bokhandlare, bokförläggare i Uppsala I 52, II 5, 163, 164, III 58
 — & C:o, V. F., bokhandelsfirma i Uppsala II 163
 Palmqvist, Gustaf, bokförläggare IV 115
 — P., bokförlagsfirma IV 115, 126
 Palmstedt, Carl, professor, föreståndare för Chalmerska slöjdskolan i Göteborg II 92
 — Erik, arkitekt II 46
 Paludan-Müller, Frederik, dansk författare IV 16
 Parmann, se Johannessen-Parmann
 Pauli, Georg, målare III 225, IV 174, 184, 207
 — Hanna, född Hirsch, målarinna III 225, IV 206, 207
 — H., bokhandlare i Wien III 149
 Payen, Anselme, fransk kemist III 63
 Paykull, se Paijkull
 Payne, A. H., bokförläggare i Leipzig II 155, 156
 Pehrsson, N. P., bokhandlare i Göteborg III 165
 Pelt, länbiblioteksinnehavare i Köpenhamn I 20
 Personne, John, lektor, sedermera biskop IV 74, 99, 105—108, 116, 120, 121, 127, 153, 159, 166, 173
- Perthes, Justus, bokförlagsfirma i Gotha II 162, III 9
 Petersson, Edvard, läkare IV 75
 Petré, Axel, bokhandlare och bokförläggare i Linköping II 5, 90, III 65
 — & Son, bokförlagsfirma III 65, 66, 73, IV 242
 Petrini, Henrik, lektor IV 183
 Petterson, rektor i Hälsingborg I 57
 Pettersson, Hugo, bokhandlare III 70, 117
 Pezzani, André, fransk skriftställare IV 114
 Pfeiffer, Sara (Sylvia), författarinna III 201, IV 12
 Pfister, bankir i Lindau IV 164
 v. Pfuel, Richard, tysk minister i Stockholm IV 51
 Philip, Emanuel, affärsman i Karlskrona II 105
 — Esther, se Bonnier, Esther
 — Josef, köpman i Karlskrona, Adolf Bonniers svärfar II 6
 — Moses Emanuel, grosshandlare i Göteborg II 120
 — Rebecka, Esther Bonniers syster II 105
 Philipsen, Gustav, rådman i Köpenhamn, bokförläggare I 53, IV 241
 — Ludvig, dansk bokförläggare I 53
 — Philip Gerson, dansk bokförläggare I 53, 62, 64, 68, II 108, IV 124
 Philipson, A., jurist i Göteborg II 158, III 103
 — Carl David, konsul i Norrköping III 44
 — Jonas, litteratör, bokhandlare i Göteborg II 102, 144, III 28—30, 89
 Pierre, värdsushusvärd II 57
 Pilgrimen, se v. Strussenfelt, Ulrika Sofia
 Pio, V., bokhandlare i Köpenhamn I 79
 Plon, Henri, bokförläggare i Paris III 148, 149
 — & C:ie, fransk bokförlagsfirma III 127, 128, IV 19
 Ploug, Carl, dansk författare och politiker II 108, 132
 Pohl, J. F., schweizeriägare II 5
 Poles, Stefan, polsk politiker III 218
 Pombo, St. Bernhardshund, tillhörig Albert och sedan David Felix Bonnier II 56, 57, 90, 100, 101
 af Pontin, E. M. Constans, litteratör II 147, III 15, 32
 Popp, S., boktryckare i Köpenhamn I 40
 Posse, J. A., utgivare av "Väktaren" III 113
 Postel, H. F., trävaruhandlare i Sundsvall II 107
 Poulsen, Simon Peter, dansk bokhandlare I 19

- Pousette, C. A., rådman i Uppsala II 167
- Prinsen af Flandern (kung Leopolds av Belgien son) III 147
- Probst, J. A., bokhandlare I 52, II 3
- Proft, Chr. Gottl., dansk bokhandlare I 19
- Propertius, Sextus, romersk skald IV 121, 124
- Prschewalskij, N. M., rysk forskningsresande IV 196
- Prytz, H. O., militär III 148
- M., boktryckare, förste utgivare av Göteborgs H. o. S.-tidning II 102, III 134
- Psilander, C. V. J., boktryckerifaktor III 112, 126, 151, 152, 167, 168
- Putnam, G., amerikansk bokförläggare III 60, 61
- George Haven, amerikansk bokförläggare och skriftställare III 61
- Pöschmann, G., bokhandlare i Wien III 149
- Quensel, Joh. Peter, grosshandlare i Göteborg III 121
- Quiding, Nils, bokhandlare i Lund IV 230
- P., justitieråd, Fredrika Bremers sväger III 63
- v. Qvanten, Emil, finsk-svensk författare III 93
- Qvistgaard, Iver, borgmästare i Köpenhamn I 42
- Raab, Hugo, friherre III 113
- Rafael, Jacob, köpman i Göteborg II 100, 101
- Rahbek, K. L., dansk skriftställare I 19, 22, 23, 25, 26, 28, 29
- Rancken, Oscar, finsk skolman III 213, 219, 220
- Ravnskilde, N. C., dansk komponist III 226
- v. Redlich, Wilh. Ferd., tysk generalkonsul i Stockholm IV 51
- Reichenbach, C. L., tysk naturvetenskaplig skriftställare II 139
- Reinwald, Charles, bokhandelskommissionär i Paris III 15
- Reistrup, Lorents, lämbiblioteksinnehavare i Köpenhamn I 20
- Reitzel, Benjamin, handskmakare i Köpenhamn I 22
- Carl Andreas, dansk bokförläggare I 19, 22, 46, 63, 74, II 108, 109, 111, 114, 119, IV 16
- Carl, dansk bokförläggare IV 7, 14—16
- Theodor, dansk bokförläggare IV 7, 16
- Renan, Ernest, fransk religionshistoriker III 156, 236, IV 190
- Renouard, Ant. Aug., bokförläggare i Paris I 62
- Jules, bokförläggare i Paris I 61, 62, II 44, 46, 117
- Renström, Sven, affärsman i Göteborg III 132
- Retzius, Anders Christian, professor, livmedicus I 55, II 115, 137
- Gustaf, vetenskapsman III 183
- Reuter, Fritz, tysk författare II 132, III 214, 248, IV 9, 244
- Jonatan, finsk-svensk författare III 196
- Reuterdahl, Henrik, professor, sedan ärkebiskop II 106
- Rhedin, Martin W., grosshandlare I 51, II 92, III 109
- Ribbing, Gustaf, doktor, häradshövding III 21
- Lina, född Meyer, Philipp J. Meyers dotter III 21
- Richard, se Ljungstedt, Aurora Lovisa
- Richardt, Fr., dansk konstnär III 158, 159, 239
- Richter, Ludvig, tysk konstnär III 251
- Ridderstad, Carl Fredrik, författare II 84, 137, 155, III 68
- Riis Lowson, Andr. Chr., kontorschef i magistraten i Köpenhamn I 42
- Rinman, Knut, boktryckerifaktor IV 8, 9, 12
- Risberg, Emilia, författarinna III 201
- Ristori, Adelaide, italiensk operasångerska III 235
- Rittner & Goupil, bokförlagsfirma i Paris II 44
- Roberjot, Claude, franskt sändebud i Rastatt I 16
- Rodenberg, Julius, tysk författare III 105
- Rohloff, C. A., bokhandlare i Örebro och Karlstad II 170, III 89, 217
- Rohrmann, Peter, bokhandlare i Wien II 51—53, 58
- Roll, Alfred, fransk målare IV 222
- Rona, Renée, Isidor Bonniers dotter III 178
- Roos, Mathilda, författarinna IV 29, 36, 54, 167, 168, 192, 246
- V., bokhandlare i Uppsala III 116
- Roret, Edme Nicolas, bokförläggare i Paris II 44
- Rosander, Carl, typograf, encyklopedisk författare III 98, IV 36
- Rose, M:lle, "lilla mamsell Rose" II 5
- v. Rosen, Axel, landshövding I 56, 60, 67
- Georg, målare III 194
- Rosenbaum, sångare på Vauxhallen II 57
- Rosenstand, Vilhelm, dansk målare III 226
- Rossander, C. J., professor, läkare II 137, 174, 175

- Rouget de Saint-Hermine, F., kapten II 117
- Rubenson, Albert, musiker, Albert Bonniers sväger III 43
- Betty, se Bonnier, Betty
- Jenny, Wolff Rubensons hustru III 44
- Joseph, grosshandlare, Albert Bonniers sväger III 100, 151
- Levi, grosshandlare III 16, 41
- Mathilda, se Meyer, Mathilda
- Mauritz, tidningsman III 212
- Olof, tidningsman IV 164
- Rosalie, Betty Bonniers syster III 44
- Semmy, polismästare IV 67, 77
- Wolff, grosshandlare, Albert Bonniers svärfar III 40, 41, 44, 45, 129
- Rudbeck, T. G., skriftställare II 81, 134, III 97
- Runeberg, Johan Ludvig, svensk-finsk skald III 131, 219, 234
- Valter, finsk bildhuggare III 226
- Ryberg, Klas, tidningsman IV 30
- Rydberg, Carl Henrik, litteratör II 78, III 32, 89, 133, 152, 208
- Olof Simon, historisk skriftställare III 148, 150
- Viktor, författare III 136, 144, 148, 186—197, 199, 200, 203, 214, 217, 218, 225, 229, 248, IV 10, 11, 18, 30, 36, 42, 56, 58, 72, 95, 113, 121, 128, 168, 170, 177—179, 182, 197, 204, 216, 226, 234, 241, 243
- Susen, Viktor Rydbergs hustru IV 72, 73, 178
- Rydeberg, O., litteratör i Göteborg II 103, III 136
- Rydélius, C. J., bokförläggare III 90
- Rydén, A. J., utgivare av Kyrkolagen III 105
- Rydqvist, J. E., bibliotekarie II 137
- Rylander, L. G., bokförläggare II 171, III 34, 70
- Sack, Teodor, musiker, sedan affärsman III 32
- Sahlberg, S., tryckpressfabrikant III 111, 112
- Sahlin, Enar, lektor IV 240
- de Saint Germain, I. T., fransk förf. III 102
- Salmonson, A. J., litograf II 134
- v. Saltza, E. Fr., författare II 9, 11
- Salomon, Ester, fru i Göteborg II 88
- Sally B., dansk boktryckare III 108, 109
- Samarow, Gregor, tysk författare II 132, III 214, IV 9
- Samson, Aron, bokhandlare II 56, 93, 107, 135, III 7, IV 132
- Otto, försäkringsdirektör IV 25
- & Wallin, bokhandelsfirma i Stockholm II 56, 135, III 47, 114—116, 180, IV 17, 118, 124, 151
- Samsöe, Ole Johan, dansk författare I 24
- Samuel, Saul, hovfaktor i Dresden I 11
- Samuelsson, Edvard, bokhandelsmedhjälpare III 177
- F. L., läroboksförfattare II 25
- Sven, förf. av "Hästboken" III 65
- Sand, George, fransk författarinna II 121
- Sandahl, Oskar Th., professor, med. d:r IV 73
- Sandberg, Algot, författare IV 54
- Hj., tidningsman IV 30
- M., bokhandlare i Eskilstuna II 83
- Sandels, Johan August, befälhavare vid Virta bro III 219
- Sander, Fredrik, kansliråd III 65
- L. C., professor I 29
- Sandtner, Fr. Ed., litograf i Prag II 94
- Santesson, Carl Gustaf, kirurg, professor II 137, III 234
- Sardou, Victorien, fransk författare IV 10
- Saxon, se Lindström-Saxon, Johan
- Schack, Hans Egede, dansk författare IV 7
- v. Scheffel, Joseph, tysk författare III 215
- Scherini, P. H., författare III 89
- Scheutz, Georg, skriftställare I 52, III 13, 98
- Scheutzska boktryckeriet III 99
- v. Scheven, Johan, ryttmästare III 208
- Schie, Löbel, Gerhard Bonniers farfar I 11, 12
- v. Schiller, Fr., tysk skald IV 124
- Schilling, Oskar, professor i Dresden I 11
- Schleiden, M. J., tysk naturvetenskapsman III 13
- Schlesinger, B., konstförvant i Köpenhamn I 39
- M., Adolf Bonniers husvärd i Göteborg I 50
- Schmidt & C:o, boktryckare och bokförläggare i Kristianstad III 59
- Schmidts boktryckeriaktiebolag i Häl-singborg IV 85
- Scholander, Fredr. Vilhelm, konstnär, professor II 137, III 182, 192, 194, 198, 218
- Schopenhauer, Arthur, tysk filosof III 236
- Schröder, Gustaf, författare IV 192
- Joh. Henr., professor, universitetsbibliotekarie II 42, 45, 165, III 65
- Schuberth & C:o, J., musikförlagsfirma i Leipzig II 90
- Schuboth, Joh. Heinr., dansk bokhandlare I 19, 41, 71, II 114
- Schuboths förlag IV 190

- Schullström, Lorns Isac, bokhandlare i Kristinehamn I 69
- Schultz, bokhandelsbiträde hos Geibel i Pesth II 55
- Schultz, J. F., boktryckare i Köpenhamn I 39—43, III 126
- Wilhelm, bokhandelsbiträde hos Adolf Bonnier, sedermera bokhandlare i Uppsala III 116—118
- v. Schultzenheim, David, hovkansler I 64
- Schwabe, bokhandelsbiträde hos Rohrmann i Wien II 52, 54
- Schwartz, Gustaf Magnus, professor, överdirektör I 55, 58, II 42, 45, III 89, 64—66
- Marie Sophie, författarinna II 132, III 89—91, 205, IV 9, 12
- Schyberg, Svante Gustaf, direktör vid k. teatern III 10
- Schück, Adolf, grosshandlare III 37, 38
- Henrik, professor, litteraturhistoriker I 46, II 164, III 37, 50, IV 110, 125, 128, 204
- Martin, skolman, skriftställare II 78, 135, 147, III 19, 50, 110, 156
- & Josephson, bokhandelsfirma III 19, 20, 118
- Schücks enka & C:o, grosshandelsfirma III 19, 37
- Schückska skolan IV 205
- Schüssler, G. C., kontrollör, bokhandlare i Göteborg II 90
- Schödler, Fr., tysk naturforskare III 63
- Schöldström, Birger, skriftställare III 223
- Schön & C:o, bankirfirma II 115, 116
- Schönherr, Carl Johan, naturvetenskapsman I 31
- Scott, Walter, engelsk författare II 121, IV 102
- Sebardt, Carl, klädeshandlare II 135
- Seelig & C:o, bokhandelsspeditionsfirma IV 49, 222
- Segerstedt, A. J., boktryckare i Strängnäs IV 149
- Albrekt, skolman, författare III 216
- Sehlstedt, Elias, författare III 32, 65, 152, 153, 215, IV 13, 174—177, 241
- Seidelin, Andreas, dansk bokförläggare och boktryckare I 29, 40, 41
- Selander, Nils Haqvin, föreståndare för observatoriet, professor II 115
- Seligmann, D. L., rabbin i Stockholm II 10
- Jos., bokförläggare I 46, 47, III 169, 170, 195, 196, 198, 250, 251, IV 23, 30, 36, 42, 113, 114, 119, 120, 126, 128, 132, 135, 140, 142, 144, 145, 148, 163, 164, 188, 189, 203
- & C:o, bokförlagsfirma III 169, IV 23, 30, 31, 54, 111, 113, 114, 155
- Selinder, Anders, balettmästare II 151
- Sernander, Rutger, botanist, professor IV 183
- Settervall, Kristian, sedermera andre bibliotekarie IV 182
- Shakespeare, W., engelsk författare III 65, IV 23, 102
- Shaw, G. Bernard, engelsk författare II 132
- Siegumfeldt, Herm. Carl, dansk tecknare III 158
- Sienkiewicz, Henryk, polsk författare II 132
- Sievert (von Sivers), Henric, överdirektör i Göteborg I 51
- Sieveking & Son, affärshus i London III 120
- Sigurd, se Hedenstierna, Alfred
- Silvander, Joh. Fr., grosshandlare i Göteborg III 109
- Silverstolpe, Axel Gabriel, författare, ämbetsman III 11, 12
- Gustaf Abraham, magister, bokhandlare II 163
- Sinclair, Elise, f. Bonnier, se Bonnier, Elise
- Percival, affärsman i Göteborg III 230
- Sirenus, N., affärsman i Göteborg III 121
- Sjöberg, C. M., bokhandlare i Västerås III 116
- Erik (Vitalis), skald III 11—13, 18, 47, 180
- J., landskanslissekreterare i Uppsala II 167
- Victor, redaktionssekreterare IV 45
- Sjöblom, K. F., finsk bokhandlare II 170
- Sjögren, Otto, historisk författare IV 244
- Skibstedt, Mikkel, rådman i Köpenhamn I 42
- Skoglund, Fredrik, bokförläggare III 30, 245, IV 37, 118, 125, 133, 135, 139, 222, 223
- Skogman, Carl, premiärlöjtnant III 46, 47
- Smedman, Karl, handelslärare III 213
- Smirnof, Karin, August Strindbergs äldsta dotter IV 160
- Smith, J. F., engelsk författare III 105
- Snellman, Joh. Vilhelm, svensk-finsk skriftställare III 67
- Snoilsky, Carl, greve, skald III 16, 117, 144, 183, 195, 198, 199, IV 40, 42, 90, 113, 166, 168, 174, 240
- Sohlman, August, tidningsman II 78, III 32, 69, 129, 139, 155, 218—224, 239
- Harald, sedermera redaktör IV 183
- Hulda, fru III 219
- Nanna, se Bendixson, Nanna
- Signe, tecknarinna III 225
- Sommelius, Gustaf Lorentz, skald II 140

- Sommer, Andr. G., professor, läkare i Köpenhamn II 108
- Sondén, Märten, med. doktor IV 240
- Spada, se Janzon, Johan
- Sparre, Adolf, greve, sedermera riksmarskalk I 54
- Pehr, greve, författare II 84, III 205
- Spencer, Herbert, engelsk filosof III 236
- Spilhammar, J., skolman, tidningsman III 213, 224
- Spitzer, Edvard, österrikisk författare IV 20
- Sprengtporten, J. W., friherre, överståthållare I 65, III 113
- Spångberg, Valfrid, skriftställare IV 97
- Strasser, Feile (eller Peile), Gerhard Bonniers mor I 12
- Staaf, P. O., bokförläggare IV 115, 118, 135, 139
- Staaff, Karl, advokat, sedermera statsminister IV 28, 29, 56, 182, 204, 231, 232, 245
- Pehr, tidningsman III 200, IV 28, 64, 67, 71, 80, 153
- Stagnelius, Erik Johan, skald III 11—13, 18, 47, 180, IV 10
- ' mor och syskon III 12
- Stanley, Henry M., engelsk upptäcktsresande III 212, 214, 217, IV 57, 87
- Stapelmoor, H., svensk bokhandlare i Genève IV 66, 68
- Starbäck, C. G., lektor, författare II 132, III 141, 213, IV 26
- Steen, C., bokförläggare i Köpenhamn II 114, 162
- Steenberg, Pehr, lagman i Göteborg I 51
- Steffen, Gustaf F., ingenjör, professor IV 104
- Richard, skolman IV 202
- Stenberg, A. W., finsk skriftställare II 61
- Stenfelt, P. E., tidningsman III 170, 171, 173, 174
- Stenhammar, Axel, delägare i firman V. F. Palmblad & Co i Uppsala II 163
- Stephens, G., skriftställare II 12
- Henry, skotsk agronom och lantbruksskriftställare III 63
- Sterkij, Fredr., styrelsemedlem i bazarbyggnadsbolaget II 49
- v. Steijern, Nils, justitieminister IV 62, 157, 159, 172
- Stieler, Adolf, tysk kartograf II 162, III 9, 102
- Stjernström, Edvard, skådespelare II 40, III 32, 113
- Jeanette, född Granberg, författarinna II 40, 84, III 32, 89
- Louise, född Granberg, författarinna II 40
- Stoopendaal, Georg, konstnär IV 174
- Stoopendaal, Jenny, se Nyström-Stoopendaal, Jenny
- Storch & Kramer, konstförlagsfirma i Berlin III 163
- Stramboe, G. W., konstförvant i Köpenhamn I 39
- Strandberg, C. V. A., författare II 78, 81, 137, III 32, 72, 74, 76, 77, 89, 95
- Straube, Emil, bokhandelsmedhjälpare III 177
- Strauss, David Friedr., tysk teolog II 38, III 236
- Johann, kompositör i Wien II 53
- Strecker, Ad., tysk kemist III 63
- Stridsberg, G. A., sekreterare i överståthållareämbetet I 65
- Strindberg, August, författare II 49, III 86, 144, 185, 216, 237, 247—252, IV nästan varje sida från 19 till 194, därutöver 203, 208, 225, 234, 246
- Axel, tjänsteman, August Strindbergs bror IV 81—85, 90, 92—94, 153—156, 161—167, 186, 189, 190
- C. O., ångbåtskommissionär II 140
- Gotthard, affärsman IV 193, 194
- Karin, se Smirnoff, Karin
- Oscar (Occa), grosshandlare, författare III 247, IV 81
- Siri, född v. Essen III 249, IV 41, 43, 51, 58, 66, 68—70, 82, 92, 95, 104, 155, 159, 163, 186, 194
- Strinholm, And. Magnus, historiker II 137, III 113
- v. Strussenfelt, Ulrika Sofia, författarinna II 132, III 91
- Ström, H. W., växelmäklare i Göteborg III 121
- Ulrika, författarinna III 201
- Strömberg, Theodor, författare, sedermera biskop II 78, III 37
- Strömbäck, A., litteratör III 247, IV 30
- Strömer, Hjalmar, astronom IV 29
- J. H., litograf II 134
- Studack, J. L., katolsk pastor I 58
- Stuhr, P. F., doktor, skriftställare I 29
- Sturzen-Becker, Oskar Patrik, författare II 65—68, 75, 78, 80, 88, 107—110, 132, 134, 137, 140—142, 149, 155, III 14, 32, 102, 110, 129, 130, 135, 136, 155, 180, 209
- Stuxberg, Anton, zoolog III 250, IV 29
- Stålberg, Wilhelmina, författarinna II 72—74, 77, 81, 84, 153, 155, 156, III 14, IV 55
- Stäck, Josef Magnus, målare II 137, 158
- Stöckhardt, J. A., tysk kemist III 98
- Sudermann, Hermann, tysk författare II 132
- Sue, Eugène, fransk författare II 89, 121—125, 128, 131
- Sundevall, Carl Jakob, zoolog, professor III 56
- Sundsten, lektor III 79

- Svahn, Oscar, lektor, författare IV 87, 95
- Svanberg, Gustaf, astronom, professor II 42, 45, 117
- Svanström, Frans, pappershandlare III 176
- Svartengren, Yngve, tidningsman i Uppsala IV 238
- Svedbom, Per Erik, skolman, publicist III 62
- Swederus, Magnus, bokhandlare i Uppsala II 163
- M. B., skriftställare II 163, 164
- Svensk Lärartidnings förlag IV 145
- Svenska Nykterhetsförbundet (Oscar Ek-lund) IV 145
- Svenson, Axel, folkskollärare, tidningsman IV 183
- Sverdrup, Otto, norsk forskningsresande IV 243
- Sylvia, se Pfeiffer, Sara
- Säfström, Aug., författare III 89
- Sällström, Peter Mich., operasångare I 49
- Sätherberg, Herman, läkare, skald III 183
- Säve, P. A., tecknare III 98, 158
- Söderberg, bokhandelsbiträde hos Adolf Bonnier III 117, 118
- Hjalmar, författare IV 227—231, 246
- Södergren, C. G., bokhandlare i Växjö och Karlshamn II 106, III 100
- J. A., justitieråd IV 73
- Södermark, Olof Johan, målare II 132
- Söderstedt, Theodor, bokhandlare i Buenos Aires, firma Jacobsen & Söderstedt III 128
- Söderström, Werner, bokförläggare i Borgå IV 89
- Taglioni, Marie, dansös II 73
- Taine, Hippolyte, fransk historiker III 236
- Talis Qvalis, se Strandberg, C. V. A.
- Tauchnitz, Bernhard, bokförläggare i Leipzig II 43, 47, 62, III 9
- Karl, tysk bokförläggare III 23
- Tavaststjerna, Karl A., finsk-svensk författare IV 54, 87, 168, 246
- Taylor, Bayard, amerikansk skald III 126
- Tegnér, E. A., bokhandlare IV 54
- Esaias, skald II 26, 29, 30, 141, III 8, 131, IV 10
- Jakob B., protokollsekreterare III 177, IV 117, 118
- Tegner, Hans, dansk tecknare III 184, IV 221
- Isac Vilh., dansk litograf II 132
- & Kittendorff, litograffirma i Köpenhamn III 158
- Tengbom, A., regementspastor III 201
- Tenow, Elna, författarinna IV 167
- Tersmeden, Wilhelmina, författarinna III 201
- Tessin, Nikodemus, slottsarkitekt II 46
- Teubner, B. G., boktryckare och bokförläggare i Leipzig III 9
- Thackeray, W. M., engelsk författare II 121, 131, 132, IV 9
- Tham, P. A., brukspatron I 55
- Wilhelm, docent i historia II 70
- Thelin, Arvid, bokhandelsmedhjälpare III 177
- Theorell, J. P., tidningsman II 126, 127, III 110
- Theuriet, André, fransk författare III 249
- Thiel, Anna, se Josephson, Anna
- Ernest, bankdirektör IV 205
- Tholuck, August, tysk teolog III 66
- Thomander, S. H., professor III 24
- Thomasson, Pehr, författare II 78, 81, 84, III 156, 172, IV 9, 12
- Thomé, E., mäklare i Göteborg I 51
- Gustaf, översättare, tidningsman II 14, 68, 70, 71, 77, 134, 139, III 13, 18, 19, 21, 64, 94, 110, 156, 211
- Thomesen, Inga, norsk dam, pensionskamrat med August Strindberg i Genève IV 69
- Thommesen, Thom, f. d. engelsk vicekonsul i Kragerö IV 66
- Thomsen, Chr., dansk bokhandlare, firma Thomsen & Bojesen IV 220
- Thomson, N. H., bokförläggare II 12, 25, 26, 44, 76, 82, 84, 118, 122, 129, 154, III 34, 46, 65—70, 73
- Thoresen, Magdalena, norsk författarinna IV 54
- Thorild, Thomas — hans änka II 20, 167
- Thorwaldsen, Bertel, dansk bildhuggare III 192
- Thulin, O. M., tidningsman III 231—233
- Thunberg, Carl Peter, professor, naturvetenskapsman I 31—37, 45, 66, II 16
- Thyselius, Erik, litteratör IV 28, 56
- Per, biskop I 58
- Tidemand, Adolf, norsk målare III 103
- Tigerschiöld, Hugo, jurist, författare IV 240
- Tolstoy, Leo, rysk författare II 132, III 237, IV 88, 95, 160, 167
- Topelius-Acke, Eva, Z. Topelius' dotter IV 13, 245
- Topelius, Toini, Z. Topelius' dotter IV 13
- Zach., författare II 132, III 78—88, 91, 216, IV 13, 36, 77, 78, 98—103, 105, 144, 168, 184, 244, 245
- Torén, Knut, botanist II 139
- Torpson, Nils, geograf IV 242
- Torsslow, O. U., skådespelare, teaterdirektör II 40, III 15

- Tottie & Arfwedson, bankirfirma II 115, 116
- Tourniaire, P., konstberidare II 57
- Traneus, Anders Peter, lektor, bokhandlare i Göteborg I 47, 50, 61
- Treuttel & Wurtz, bokförlagsfirma i Paris II 44
- Troili, Gust. Uno, målare II 137
- Trolle, H. af, sjöofficer, författare III 150, 151, 201, 204, 205, 215—217
- Bonde, Gustaf, greve II 137
- Tschechoff, Anton, rysk författare II 132
- Turgenjev, Ivan, rysk författare III 237
- Tyndall, John, engelsk fysiker III 183
- Törneros, Adolf, författare II 26
- Törnqvist, J., bokhandlare II 4
- Uddenberg, Ernst, grekisk generalkonsul IV 61
- Uhrström, Wilhelm, läkare III 213, IV 36
- Ullberg & Cramér, affärshus i Hamburg III 120
- & C:o, affärshus III 121
- Uller, se Lundgren, J. F.
- Universitetsbibliotekets förlag i Uppsala IV 54
- Utter, Inez, Isidor Bonniers dotter III 178
- & C:o (innehavare Abr. Törnquist), bokförlag I 52
- Wachsmuth, Wilh., tysk historiker III 13
- Wadman, J. A., läkare, poet III 96
- Wadström, Birger, lektor i Göteborg I 51
- Wærn, C. Fr., grosshandlare, statsråd I 51
- Wærn, Jonas, bruksidkare, politiker II 101
- Wagner, J. R., tysk kemist III 156
- Wahl, Niels, "fuldmægtig" i Gyldendalske Boghandel I 21
- Wahlberg, P. T., professor i botanik II 115
- Wahlbom, C., tecknare och xylograf III 51
- Wahlenberg, Anna, författarinna IV 36, 167, 192, 246
- Görän, professor II 90
- Wahlström, P. K., bokförläggare IV 151
- & Widstrand, bokförlagsfirma IV 145, 203, 230
- Wahlströmska tryckeriet i Göteborg III 111
- Wahren junior, W. H., klädeshandlare I 51
- Waldenström, P. P., lektor, politiker IV 225, 226
- Valentin, Hugo, lektor I 57, II 145
- Valerius, Johan David, poet IV 114
- Wall, Rudolf, tidningsman III 32, 99, 100, 129—133, 135, 145, 161, 169—174, IV 34, 52, 96, 120, 128, 153
- Wallander, J. W., målare II 76, III 25, 32, 48—50, 103—105, 159, 162—164, 225, 239
- Wallberg, M. W., bokhandlare i Norrköping III 29, 30
- Walldén, Wilhelm, tidningsman III 170
- Wallenberg, A. O., bankchef IV 33
- Jakob, författare III 11, 12
- Vallentin, Is. V., handlande i Göteborg I 51
- Ludvig, affärsman III 110
- Vallin, A., boktryckare II 8
- Wallin, Erik Wilhelm, bokhandlare II 56, 135, IV 116, 151
- Herman, bokhandlare IV 151
- Johan Olof, ärkebiskop, författare I 58, II 42, 45, III 11—13, 47, 183
- Wallis, Curt, professor IV 183, 240
- Ernst, fil. d:r, skriftställare IV 222
- Wallmark, P. A., kungl. bibliotekarie I 64—66, II 42, 45
- Valmo, V., kamrer i Göteborg I 61
- Vambéry, Armin, forskningsresande IV 169
- Warburg, Karl, litteraturhistoriker, tidningsman II 75, III 183, 189, 248, IV 9, 29, 48, 64, 74, 95, 96, 98, 121—124, 155, 168, 178, 216, 234, 243
- Mikael Simon, affärsman i Göteborg II 120, III 109, 113
- Samuel, riksgäldsfullmäktig III 193, 239
- Simon, skriftställare i Göteborg III 187
- Wasenius, Gust. Otto, bokhandlare i Helsingfors II 62, 170
- Vasili, Paul, greve, författarepseudonym IV 50, 83, 95, 97
- Watt, Robert, dansk skriftställare III 219
- Weber, Georg, tysk historiker III 97, IV 36
- J. J., bokförläggare och boktryckare i Leipzig II 139
- v. Weber, M. M., tysk teknisk skriftställare III 18
- Wegener, J. Ernst, dansk läroboksförfattare I 46
- Weidmannsche Buchhandlung, bokförlagsfirma i Leipzig, senare i Berlin II 43, 47
- Wells, H. G., engelsk författare II 132
- Wennerberg, Br., målare III 103, 104
- Gunnar, skald II 134, III 17
- Verdandi, studentförening IV 119, 127, 181—183, 208
- Wergeland, Henrik, norsk författare II 147
- v. Werner, A., tysk målare IV 222

- Werner, E., tysk författarinna III 182, IV 9
- Wersäll, Claes, finansminister IV 226
- Westerberg, L., litteratör II 101
- Westerling, G. Plaan, tjänsteman, litteratör III 19
- Westermann, Georg, tysk förläggare i Braunschweig III 105
- professor, se Almqvist, Carl Jonas Ludvig
- Westrell, Eric, boktryckare III 61, 62
- Westring, Per Christoffer, med. doktor i Göteborg II 91
- Wetterbergh, Alexis, målare II 57, 58, 123, 131
- C. A. (Onkel Adam), författare II 78, 81, 140, 155, III 32, 91, 163, 164, 181, 204
- Wettergrund, Josephine (Lea), författarinna III 198, 201—204, 217, IV 36
- Wetterhoff, Carl, finsk-svensk litteratör IV 53, 196
- Weylandt, L. R., bankir III 216
- Whitlock, Anna, skolföreståndarinna IV 28, 170, 183, 208
- Wiborg, Anders, magister, bokhandlare, bokförläggare I 52, II 4, 20, 163
- Wickenberg, Pehr, målare II 134
- Wicksell, Knut, nationalekonomisk författare IV 28, 29, 56, 116, 160, 182
- Wickström, Victor Hugo (Christer Swahn), författare IV 54, 87, 237
- Victorin, Johan Fredrik, forskningsresande III 156
- Wienbrack, A., kommissionär i Leipzig I 78
- Wiers, Carl Johan, bryggare III 167
- Wieselgren, Harald, bibliotekarie III 140, 181, 218, IV 29, 111, 183
- Vieweg & Sohn, Fr., bokförlagsfirma i Braunschweig III 115
- Wigström, Eva, författarinna III 201
- Wijk, Olof, kommerseråd i Göteborg III 109
- Wijnbladh, Herm., tidningsman III 173
- Wilander, Matte (jordborrningsbolaget) IV 33
- Wilde, Oscar, engelsk författare II 132
- Wilhelm, kronprins av Preussen, sedermera kejsar Wilhelm I II 151
- Williams & Norgate, bokhandelsfirma i London III 128
- Wilson, Tom, skriftställare III 247
- Winckler, H. W., fullmäktig för en av fru Lennrens arvingar II 22
- Winding, August, dansk komponist III 226
- H. L. S., boktryckare i Köpenhamn I 43, 44
- Winge, Märten Eskil, målare III 225
- af Wingård, C. F., ärkebiskop I 51, 67, III 65
- Vinkrans, Gerda, se Bergh, Gerda
- Winroth, P. F. T., postman III 172
- Winther, Christian, dansk författare IV 16
- Virgin, A. G., författare III 89
- C. A., kommandörkapten III 46
- af Wirsén, C. D., författare II 26, III 198, 199, 222, IV 18, 42, 86, 96—98, 113, 120, 176, 217, 234
- Vitalis, se Sjöberg, Erik
- Witt, G. C., sjöofficer, läroboksförfattare III 98
- Vogel, F. C. W., bokförläggare i Leipzig II 43, 47
- Vogt, Carl, tysk naturvetenskapsman III 13
- Wohlfart, Wilh., litteratör II 134, III 140
- Voigt, Bernh. Friedr., bokförlagsfirma i Leipzig II 90
- Volckmar, Fr., bokförläggare, kommissionär i Leipzig II 43, 47
- Voltelen, J. J., medlem av magistraten i Köpenhamn I 42
- Worth & Bobergh, modefirma i Paris II 151
- Voss, Leopold, tysk bokförläggare II 55
- Woyna, G., greve, österrikisk envoyé I 54, 58
- Wranér, Henrik, författare IV 87, 167, 168
- Wrangel, C. G., skriftställare IV 87, 95, 169
- Ewert, professor I 50, II 110, 119
- E. F., överste, militärskriftställare III 64
- F. U., skriftställare IV 240
- Siri, se Strindberg, Siri
- Vult v. Stejtern, se v. Stejtern
- Wählin, A. F., bokhandlare i Kalmar III 12
- Wång, Gustaf Carl Johan, bodbetjänt II 4, 6
- Wäsell, Carl Axel, förste stadsfogde IV 62
- Wøldike, Fr., dansk bokförläggare IV 220
- v. Zeipel, Carl, författare II 84, III 68
- Zethräus, Aug., lektor, skriftställare IV 29
- Zetterberg, doktor II 61
- Zetterström, Nils A., bokhandlare i Göteborg III 127, 165, 166
- Zillen(?), målare III 50
- Zola, Émile, fransk författare II 117, 132, III 214, 236, IV 94, 116, 124
- Zoll, K., målare III 50, 103, 104
- Zorn, Anders, konstnär IV 181, 206
- Emma, Anders Zorns hustru IV 206
- v. Zweigbergk, P. A., läroboksförfattare III 113

- Åberg, Vendela Gustava, mamsell, danslärarinna i Göteborg I 50, 52, II 100
 — fru, renskriverska i Riksarkivet IV 104
- Åbjörnson, W., skådespelare, översättare III 237
- Åbom, W., ingenjör (Carlsviks gjuteri) IV 33
- Åhlström, Caroline, fullmäktig för några av fru Lenngrens arvingar II 22
 — Olof, fru Lenngrens svåger II 22
- Åhlströms arvingar III 18
- Åkerblom, Fredrik, tidningsman III 233, 234
- Åkerman, Joakim, direktör för teknologiska institutet och för bergskolan i Falun II 115
 — Philip, grosshandlare i Göteborg I 51
- Åkermark, Alma, tidskriftsredaktris i Göteborg IV 98
- Åkerström, Maria, fru, danslärarinna i Göteborg I 54
- Ålund, O. W., litteratör IV 51, 242
- Ångström, C. A., fysiker III 183
- Åstrand, Joh. Julius, lärare vid navigationsskolan i Göteborg III 103
- Åström, Daniel, författare III 201
- Ödman, N. P. (Pelle ödman), författare, skolman III 198—200 IV 36
- Ödmann, Samuel, tidningsman III 172
- Öhman, Alexander Constantin, bokhandlare och bokförläggare i Borgå II 61, 62, 170
 — J. A., bokhandlare i Alingsås II 170
- Öhrvall, Hjalmar, sedermera professor IV 183, 238
- Ørsted, Anders S., danskt etatsraad I 42
- Øst, Niels Christian, dansk skriftställare I 16, 18
- Österling, Hans, boktryckare och bokförläggare i Hälsingborg IV 154, 162, 163, 165, 212
- Östlund & Berling, bokförlagsfirma II 20, 122, III 22, 24, 34, 46, 67, 69, 90

INNEHÅLL.

IV. ALBERT BONNIER, MANNEN OCH FÖRLAGSFIRMAN, UNDER 1880- OCH 1890-TALEN.

1. Inledningskapitel. 1870-talet. Mina uppväxtår. — Bokhandlaremötet i Kristiania. — Hos Looström & Co. — I Leipzig och Wien. — Bröstsjuk	7
2. 1880-talet. August Strindberg (till september 1883)	22
3. 1880-talet. — Giftsåret (1884)	48
4. 1880-talet. — Reaktionsåren 1885—1886	77
5. 1880-talet. — Bokförläggareschismen 1887. — De båda bokförläggareföreningarna 1887—1912	104
6. 1880-talet (slut). — 1890-talet (början). — Brytning med Strindberg — och försoning. — Carl Larsson. — Verdandi. — Valfart och vandringssår. — Och åtskilligt annat	152
7. 1890-talet (forts. och slut). Den nya guldåldern. — Frödingåtalet. — Albert Bonniers sista levnadsår och död	195
Namnförteckning till arbetets samtliga fyra delar	249

